John McCaird
1817.

PUBLII
VIRGILII MARONIS
OPERA.

EX TYPIS LEBEL, TYPOGRAPHI REGIS.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO

EX RECENSIONE ET CUM NOTIS

CHR. GOTTL. HEYNII.

CURANTE

J. A. AMAR,

HUMANIORUM LITERARUM IN REGIA GALLIARUM UNIVERSITATE
PROFESSORE EMERITO, ETC.

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

APUD C. GOSSELIN, ET L. MAME-DELAUNAY,

BIBLIOPOLAS EDITORES.

M. DCCC. XXIV.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIS.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Troja capta, Æneas, Anchisæ et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, quum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Æolo rege ventorum, rogatu Junonis, gravissima tempestate ad Libycum litus appellitur, 1—169 : egressusque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit : socios deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur, —222. Interea Venus Æneæ sui Trojanorumque caussam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum caussam Junoni imputat. Jupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur, —304. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro et explorandæ regionis caussa huc illuc oberranti, sese obviam præbet; navesque dispersas salvas esse nuntiat; ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido, —409. Æneas itaque, matris beneficio, cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur : ubi et socios salvos reperit, et a Didone benigne excipitur, —656. Venus tamen, quod neque Junonio hospitio neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem

substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginæ amorem inspirat Æneæ.

Ille ego, qui quondam, gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coegi,
Ut quamvis avido parerent arva colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Ille ego. Vulgaris sententia est, quatuor hos versus auctorem habuisse Virgilium, sed a Vario esse sublatos. Quod si ita res se habuit, acutior sane Varius Virgilio fuit. Sed totum illud commentum Pseudodonati fide nititur; et nobis quidem verisimilius est, a Grammatico aliquo versus hos esse assutos; factum enim est hoc idem in aliis poetis; etiam olim in Hesiodi opere rustico hoc sibi permiserunt Rhapsodi. Ceterum rejecti ii versus sunt doctissimorum virorum suffragiis. — A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat, quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego — nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem, tam longa oratione interjecta, poterat illud *at* in apodosi præfigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi, aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic jungenda: qui, *modulatus—et egressus silvis*, (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3) *quondam coegi arva vicina, ut* parerent *colono quamvis avido,* ut, licet ille frugum terræ sit avidissimus, tamen agri, proventus ubertate, cupiditati ejus satisfacerent. cf. Burmann. *Parent arva et arva coguntur parere,* agricolæ studio et opera, quæ declaratur a poetis per *imperium, vim*, et similia: dicuntur agri *domari, servire, parere.* At hoc loco de poeta, super re rustica præcepta dante, idem bene e poetica ratione qua ad præcipientem, tanquam auctorem, refertur id quod facere præcipit, dicitur; at forte non nisi in pedestri oratione dictum est: *cogere arva, ut pareant.* Arva *vicina* possint non incommode dicta videri, iisdem *silvis,* hoc est, pascuis, subjecta. *Arma horrentia* si sunt horribilia, novatum hoc esse putabimus, forte ab ipso poeta; nam exemplum hujus usus antiquius adhuc desidero. Possunt tamen, ut *tela horrentia, hastæ horrentes,* dum erectæ, protensæ sunt, dicuntur, ita et *arma horrentia* dicta accipi. Nec aliter *horrentes umbræ*, inf. 165, 311, si de ipsis arboribus accipias. cf. ad lib. X, 237. Notio tamen horroris et sic inest; nec repugnabo, si quis *horrens* more poetis haud infrequenti dictum esse conten-

Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinia venit

dat de eo, *quod horrere facit:* ut ipsum hoc *horridum* esse dicitur; possum quoque auctoritatem lyrici memorare; nam apud Pindarum, Pythia IV, 144, sunt φρίσσοντες ὄμβροι.

1—3. *Arma*, id est, bella (sub Æneæ adventum in Italia orta), *virumque cano*, *qui venit:* hoc est, ut verbis vulgaribus diceres, et adventum viri a Troja profugi in Latio, eo quidem loco, quo Lavinium posthæc ab Ænea fuit conditum. Est autem hæc Æneidis summa, quæ absolvitur sede in Italia accepta, Turni cæde et ex fœdere cum Latino, Æn. XII, 187, sqq. *Arma virumque* melius ita nos et epici carminis dignitati convenienter interpretari putamus, quam pro *armato viro*, ut aliis locis recte dicitur, v. c. inf. XI, 747, aut, ut *vir* ad sex priores, *arma* ad sex posteriores libros pertineat, aut cum Burmanno ita accipere, quemadmodum in sollenni formula: *arma virosque ad bella polliceri*, et in similibus. *Fato*, præclare ponitur, ut ad deorum interventum poeta viam muniat; *profugus venit:* ornate illud adjectum, et melius jungitur: *Trojæ ab oris profugus venit.* — *Primus:* videri potest dictum, respectu suæ stirpis ac gentis novæ in Italia, cujus ille fuit auctor ac princeps; *primus* etiam fuit, qui veniret in hæc loca: *primus qui venit Italiam*, *Lavinia litora.* Interpretes multa moliuntur in hunc locum quoniam Antenor jam ante ad Italiam accesserat. Æneas tamen recte primus e Trojanis *in has certe Italiæ partes, ad Lavinium*, (quod jam auctor libri de Orig. Gentis Rom. c. 1 monuit) pervenit; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiæ parte, quæ Galliæ Cisalpinæ erat, appulerat. cf. inf. Æn. lib. I, 247. Quamquam et, *aliorum Italiæ proprie dictæ colonorum respectu*, primus Æneas, utique *e Trojanis*, Italiam adiit; nam qui ante eum Italiam frequentarant Œnotrii, Evander et Hercules, *ex Græcia* advenerant. Sed arguta hæc potius quam vera puto; et poetæ animo hoc unicum insidere debuit, quod ab antiquissima memoria repetita res est. Est autem *primus*, *primo*, simpliciter dictum pro *olim*, *antiquitus*, ut mox 24, *belli* prima *quod ad Trojam gesserat;* h. e. antea, olim. Æn. VIII, 319 *Primus ab æthcrio Saturnus venit Olympo.* Horat. II, Serm. 2, 93 *hos utinam inter Heroas natum tellus me prima tulisset. Venit Italiam*, Homerica ratione; ἧκε πόλιν, et innumera, omisso εἰς. Omnino hoc infigendum animo, ut semel monitus sis poetam Græco more præposita ista, *in*, *per*, *ad*, negligere. *Italiam*, et *Lavinia litora* declarative cumulata sunt; *Lavinia* autem *litora*, in quibus aliquando urbs Lavinium erat condenda, ut solent poetæ petere epitheta etiam a postmodo factis. — 2. *Lavinia* Medic. a man. pr. aliique codd.

Litora; multum ille et terris jactatus, et alto,
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram;
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,

sed pauciores. Commendabat illud Heins. recepit Burmann. Sic tamen jam editum ed. Junt. 1520 per Nic. Angelium, unde in alias edd. venit. Aliæ retinuere *Lavinaque*. Eadem varietas apud Gell. X, 16, et al. Enimvero *Lavinia arva* inf. lib. IV, 236, et sic alii poetæ.

3, 4. *Venit jactatus, et passus*, interponitur ex more *ille*: postquam magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis nova sede, toleraverat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν, Od. α, 4. *Vi superum*, numine ac voluntate deorum: ἐκ θεοῦ; ἐκ θεῶν. *Memorem Junonis ob iram*; proprie *Junonis memoris*, cujus ira, h. e. vindictæ cupiditas, cum acceptæ injuriæ pertinaci memoria erat conjuncta, adeoque et ipsa ira *memor*. Sic et Græci. Exempla cumulavit Guellius ad. h. l. Sufficit unum, μνήμων μῆνις Æschyl. Agamemn. 161. Ad rem conf. Æneid. lib. V, 781 sqq. Revocatur autem hoc versu rerum narratarum ordo ad interventum Junonis et ceterorum deorum.

5—7. *Multa* quoque *passus*, etiam *bello*. Quamquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi occurrit. *Dum conderet urbem*, donec Lavinium condidit sedemque ibi imperii fixit; cujus rei signum certissimum, si patria religio instituta est, unde: *Inferretque deos Latio*. cf. XII, 194. Quo etiam splendidior facta est oratio, quam si *in Latio eum consedisse* audias. Ceterum in hoc et seq. versu poeta *operis characterem ex fine proposito* satis declaravit: sedem novam in Italia, post toleratos in erroribus et in ipso accessu labores et discrimina. Importunum itaque est, Achillis irati vehementem affectum in Æneide desiderare, quem poeta exhibere noluit nec debuit. At illud præclaro cum judicio in prima statim fronte egit, quod rerum narrandarum summam *ad Romanorum originem* retraxit ac deduxit, adeoque popularium suorum studium audiendi excitavit. *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium Penates Troja advectos. A re, quæ religionem et venerationem habet, accessum Æneæ præclare designat. *Unde*, alii ad *Latium* et ad *urbem* retulere, alii ad *Æneam*. Melius: *qua ex re*, *quo factum est*, ut aborigines cum Trojani æquati communi Latinorum nomine sint comprehensi (cf. Æn. XII, 823 sq.), ut ab Ascanio Alba sit condita, et ex ejus posteris *urbis Romæ conditores* ortum habuerint. *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, h. e. senatu, tanquam a nobiliore populi parte. cf. IV, 682; VII, 727. *Romam* autem per *altæ mœnia Ro-*

Inferretque deos Latio; genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi caussas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit; tantæne animis cœlestibus iræ!
Urbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe

mæ, pleniore ore. — 6. *Inde* Zulich. a man. pr.

8. *Musa mihi caussas memora :* nam quæ deorum interventu aut consiliis et machinationibus alicujus dei eventum suum habuerant, nisi a dea edoctus, poeta scire non poterat. Itaque ille munit viam ibi, ut iis commode uti possit. Summa sententiæ est aperta; debet sequi : *caussas* memora *quibus permota* Juno Æneam tot laboribus et ærumnis objecerit; caussæ esse possunt, quod ejus numen læsum fuerit aliqua re, majestasque deminuta; et quod illa seu injuria seu ingrata aliqua re doluerit. Subjicitur pro explicatione, *quidve dolens — impulerit* dea virum (exquisite h. e. coegerit) *tot casus volvere*, h. e. ut subiret, adiret. Quæ enim gravia, difficilia et molesta sunt, et quæ magna cum difficultate movemus, machinamur, molimur, perficimus, ea *volvi* poetis dicuntur, nunc et ea, quæ tolerantur. — 11. *Impulerat* Rom. cum aliis apud Heins.

12. A Junonis odiis orditur, quippe per quæ objectæ sunt difficultates quibus ab Italiæ aditu averteretur Æneas. Exponuntur odii caussæ : quæ lectorem rerum Trojanarum haud prorsus rudem studio legendi nescio quo imbuunt. Cur a Carthagine initium narrandi faciat poeta, v. mox ad v. 34. Urbs *fuit*, quoniam illa tum erat eversa, a Tyriis condita et habitata. *Antiqua*, non tam quoniam nova Carthago deducta nuper a Cæsare colonia erat, ut fere interpretes; sed quoniam antiqua origo inprimis in urbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troja : *Urbs antiqua ruit.* Et de Italia : *Terra antiqua, potens.* Cur *Tyrii t. coloni* parenthesi includantur, non video Est enim ea poetica forma, ut absoluta enuntiatione dicatur, quod in prosa esset, urbs fuit, *quam T. c. tenuere*, habitarunt.

13, 14. *Longe*, procul sita, magno interjecto mari, ex adverso Italiæ et quidem Romæ, quam per *Tiberim* designari puto. *Studiisque asperrima belli*, graviter dictum pro : *dedita, vacans studiis belli :* quod *asperum* dici solet; tum poetis studium dicitur asperum, tandemque *urbs aspera studiis belli.* Virtus bellica a poetis per *iram* exprimitur

Dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,

usque attributa. *Asper dicitur* ..., qui efferditur et ad ... provehitur. Itaque *asper*, τραχύς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, saevus, modo fortis, bellicosus, modo acer, ardens, concitatus, flagrans, ut h. l. similiter *acres*, iracundi, calidi, δεινοί, mox strenui, πολεμικοί, tum vehementes, ὀξεῖς, et sic fortes. Semel monuisse expedit ad poeticam orationem, quam imprimis perspectam esse volumus, declarandam.

15. *Hanc* Bigot. *fertur terram* Sprotianus pro var. lect. *Una* Parrhas. — Quam Juno fertur unam omnium maxime amasse, etiam Samo prætulisse, in qua antiquissima et celeberrima Junonis religio erat. De templo Junonis Samiæ v. Herodot. III, 60. Carthagine sub *Uraniæ* nomine h. e. ea appellatione, quæ græce ita reddi posset, Juno fuit culta, aut coli credita. Nam comparatio illa deorum apud exteras gentes coli solitorum parum docte a Græcis et Romanis facta est: ita ab aliis hæc ipsa Pœnorum dea cum Venere comparata est. vid. Selden. de Diis Syriis, Synt. II, c. 2.

16. *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant. v. Iliad. 9, 441: ε, 194: traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis quae potissimum frequentarent dii et colerent, quorumve tutelam illi haberent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poetis eae urbes eaque templa, quae celebriore aliqua religione eminent. Egregius hanc in rem locus Iliad. ν, 21 sqq. de Ægis Neptuno sacris. Junonis autem currus e nobili Homeri loco Iliad. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Flacc. V, 184, ubi Argonautis Phasin ingressis, *simul æthere plena corusco Pallas, et alipedum Juno juga sistit equorum*, tanquam dii iis studentes ac præsentes. Poetica tamen potius quam vera descriptione uti videri debet poeta. Nam Carthaginienses, non currui, sed leoni insidentem, expressisse memorantur cœlestem suam deam. cf. Apuleius, Met. VI, 6. Porro *arma* Junoni tribuuntur, non quatenus inter reliquos deos deasque armata præliis ante Trojam interfuit, ut Iliad. ο, 70, et Æn. II, 614, *Juno ferro accincta*: debent enim *arma* h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; sed quatenus dea, deorum more, qui curru incedunt; nisi insigniore aliquo modo de *Junone armata* cogitandum est, qualis Ἥρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610, 858; et

Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces;

ἱππία h. e. curru vecta Olympiæ ap. Pausan. V, 15, p. 414. Hasta ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Juno Curitis.* cf. Cerda. Sed optime Servius : *Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur: Juno curulis, tuo curru clipeoque tuere meos curiæ vernulas sane.* Ad tutelæ quoque notionem *currum* et *arma* h. l. spectare, suspicatur Mitscherlich. ad Horat. I, Carm. 30. pr. Locum nostri poetæ expressit Ovidius, Fast. VI, 45, *Pœniteat, quod non fovi Carthaginis arces, Quum mea sint illo currus et arma loco.*

17, 18. Carthagine, Romæ æmula, præclare utitur poeta h. .: ut ea urbs regnum gentium, :aput imperii terrarum, sit, Juno *jam tum*, prisca illa Æneæ etate, ante Romam conditam, *endit*, contendit, allaborat, operam dat, *fovetque*, pro vulgari, studet; *fovet* hoc, hanc em, hoc consilium, animo et cogitatione. — *Si qua* ratione.

19 — 22. Enimvero e Trojana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem (*progeniem* dixit) quæ Carthaginem aliquando esset eversura. Populum enim, ab ea gente oriturum, ad exscindendam Carthaginem in Africam copias suas esse trajecturum. Si ita exposueris, poetam forte aliqua ex parte a reprehensione inanis tautologiæ liberes, nec Cerdæ (ad lib. X, 213, 214), nec P. Angelii Bargæi subtilitate indigeas, in Epp. Clarior. Viror. lib. I, pag. 85 (Lugd. 1561), qui, ut ne eadem res bis dicta esset, explicabat : *venturum*, futurum, et evasurum late regem ab excidio Lybiæ. Jam expende rationem poeticam. *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Trojanorum. Minus bene revoces ad *sanguinem Trojanum. Populum late regem*, pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων : cf. inf. I, 235, *Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri, Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.* — *Bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem utpote victorem, κυδιόωντα, semel de hoc usu vocis apud poetas monemus. *Libya* nunc plenius, pro Carthagine in ea Africæ parte sita : *venturum* duplici modo potest accipi; vel proventurum, oriturum, futurum; vel, quod præfero, *venturum exitio*, ad exitium, ut *auxilio, subsidio.* v. Burm. Audierat *Parcas sic volvere* sive fila sua nere et cum iis fata, ἐπικλῶσαι; sive hæc *moliri, machinari* : hoc alterum verius. — 20. *Quæ everteret* duo ap. Burm. alii ap. Pier. ut et alibi variatur. *Aver-*

Hunc populum, late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Lybiae; sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis;
Nec dum etiam caussae irarum saevique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretaeque injuria formae,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores:

terat tert. Rottend. *Quum verteret* Puget.

23. Expressit Valer. Fl. I, 509: *Hoc metuens, et ne qua foret manus invida nato.* — 23 — 29. *Veteris belli*, paullo ante gesti, ut *vetus* et *antiquus* interdum. v. Burm. *Prima*, primum, prius. *Argis*, pro *Argivis.* Versus 25 — 28 in parenthesi esse positos puta. *Id metuens, et belli memor, arcebat Troas.* Quum autem alias caussas interposuisset, *iniquum Paridis judicium, quo Junonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum*, addit vers. 29 *His accensa super*, super cetera, insuper, etiam his sibi factis injuriis inflammata, *arcebat Troas.* Aliorum interpretum ratio, ut *id metuens* cum antec. *audierat* jungas, orationem efficit elumbem et languidam. Anacoluthum agnoscere satius esset, sed necesse non est, alioqui possit poeta videri mutasse structuram paullo durius, cum pergendum esset: *id metuens* Juno — *et memor belli* — *et caussarum* etc. —24. *Prima*, prius, olim. v. ad v. 1, A Jortino *Tracts* t. II, p. 172, redditur: princeps, dux.— 25. *Necdum jam* fragm. Moret. *Saevique labores* Pierii Longob. cum aliquot aliis ex vulgari permutatione. Sed *dolores* proprie irarum inprimis muliebrium. cf. Burm. — 26. *Manet repostum* pro vulgari, est repositum in animo *alte*, profunde. Comparanda autem cum his Homerica, Il. ω, 25 — 30. Formam adumbravit Statius Theb. I, 246, ubi Jupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saevae periit injuria mensae.* Hinc Ovid. Fastor. VI 43 *Caussa duplex irae: rapto Ganymede dolebam: Forma quoque Idaeo judice victa mea est.* Ceterum versus ex ornatissimis. — *Exciderent* unus Leid. *In* inter *alta* et *mente* jam Fierius sustulerat. — 27. *Spretae injuria formae* adjectum ad declarandum judicii indolem. *Spreta forma*, est Junonis pulchritudo pulchritudini Veneris posthabita; et, quandoquidem id cum Junonis injuria factum, hoc plenius: *spretae formae injuria.* — 28. *Genus invisum*, propter Dardanum, Jovis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Trojani ducunt originem. *Serv. Rapti* (v. Aen. V, 255) *Ganymedis honores*, ministerium poculorum, ad quod Ganymedes raptus a Jove

His adcensa super, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem!
Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, et spumas salis ære ruebant;
Quum Juno, æternum servans sub pectore volnus,

receptus est, remota Hebe, *Serv.*

29 — 33. *His adcensa super,* insuper; ut sit junctura: *Id metuens — memorque — et insuper his accensa, arcebat.* v. ad vs. 25. *Reliquias Danaum*, a Danais et ab Achille relictos Trojanos; qui Achivorum manus effugerant. Mox *multos* annos h. e. septem.

30. Vulgo h. l. *Achillis.* — 32. *Acti fatis.* Non tam, quoniam hoc Junonis odium fatale erat, ut Serv.; sed potius, quoniam hi ipsi Trojanorum errores fatales erant. — 33. *Molis,* molitionis, difficultatis. In prosa: *Tam difficile erat,* ut Trojani in Latium pervenirent, ibique stirpis, e qua Romani orituri essent, auctores fierent. His verbis declaratur a poeta, carminis argumentum haud alienum esse a Romanis, sed ad eorum origines spectare.

35. Hic, ut in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia solverit Æneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed tempestate mox orta a cursu avertitur et ad litus Africæ, tantum non naufragio facto, ejicitur. Rerum autem ordinem ipsamque adeo dictionem ad Homeri exemplum instituit Odyss. ε, ubi Ulysses ex Calypsus insula Ithacam petens, cum jam Phæaciam in conspectu haberet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Æolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. conf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen major rerum varietas narrationisque suavitas.

35. *Vela dabant.* Cum per epexegesin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret; itaque *spumas salis*, ἅλμης, maris; occurrit et alibi. *Ære,* ærata navi, (nec modo *rostra ærata* sed et *puppes æratæ* et *æreæ,* ut Æn. V, 198) *ruebant*, secabant, ut terra *ruitur* sulco facto, eruitur, *læti*, alacres, Italiæ, laborum metæ, nunc tandem propiores, πρόθυμοι, cf. II, 394, 395. *Serv.* Habuit forte poeta ante oculos vers. 269 Odyss. ε, γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς.

36 — 38. *Æternum volnus,* qui v. 25 *sævi dolores*: i. e. ira. ita gr. ἕλκος. Adumbrata autem Junonis indignatio ex Odyss. ε,

Hæc secum : « Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis! Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?

281 sqq., ubi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poeta, qui non eundem ad modum iram alicujus dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286 — 320; quem comparasse non pœnitebit. Ex utroque, Bacchi Jovi supplicis verba finxit Statius lib. VII, Theb. 151 sq. 182 seq. Ceterum legenda hæc sunt oratione per iræ et indignationis impetum intercepta; ut solemus in magno animi motu eloqui. *Victam* poetica copia adjicitur. *Teucrorum regem*, ducem. — 38. *Nec possum* Rottend. sec. *Non posse* Puget. et sic Donatus legit. *Evertere* Goth. pr. *Avertere gentem* tres apud Burmann. et Goth. tert. *Classem* Zulich. pro var. lect. ex versu sequente.

39. sq. Potuit tamen Pallas, (quanto magis *ego*, 46) vel contra fata (h. e. quamvis faustus reditus fato erat destinatus), Achivorum classem cœlesti igni comburere, et fluctibus opprimere, unius Ajacis ulciscendi caussa. Ab Euripide hæc sumta esse, Macrob. V, Sat. c. extr. monet. Ursinus ad *Ajacem Oileum* fabulam Euripideam provocat, quæ nulla fuit, sed Οἰλεὺς credita fuit, quæ Συλεὺς legi debet, ut Heathius docuit. (Ex eo nunc fragmenta vid ap. Valk. in Diatr. et apud Musgrav.; de Syleo v. ad Apollod. p. 443). Euripidis locus, quem Virgilius respicere debuit, est in Troad. v. 77 — 86 : unde etiam versus 23 sqq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulæ fundus est in Homero Odyss. γ, 135 sq., et multo magis δ, 499 sqq., sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exspirantem — Turbine corripuit.* Homerum autem sequuti poetæ cyclici, varie et copiose, inprimis in Νόστοις suis, tractasse videntur hanc narrationem, ut ex Quint. Calab. colligo, qui copiose Ajacis fata exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra, v. 392 — 3, cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem, præter Schol. ad Iliad. ν, 66; ex Callimacho, ἐν Αἰτίοις, Hyginus habet fab. CXVI : unde colligo, Tragicum aliquem Minervæ partes has olim dedisse, quas Hom. Neptuno dederat, quamquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achivorum calamitatem ad solam Minervam refert, ut Odyss. α, 326, 7; γ, 135, 145.

40, 41. *Unius* ob noxam. Ergo dea Achivis antea studiosissima, unius Ajacis scelere adeo exarsit, ut nunc in *omne nomen*

Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis;
Illum, exspirantem transfixo pectóre flammas,
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ divom incedo regina, Jovisque
Et soror et conjux, una cum gente tot annos
Bella gero! Et quisquam numen Junonis adoret

Achivum sæviret. cf. Tryphiod. 647 sq. *Ipsos* Argivos; nisi doctiorem rationem vis sequi, ut post classem *nautas* intelligas; uti nonunquam fit. cf. Burmann. ob *Ajacis, Oilei* f., insanam libidinem, stupro Cassandræ illato in Minervæ templo, in conspectu ipsius deæ. De Cassandra, eique illata injuria, vide inf. ad lib. II, 403, *Ecce trahebatur*, etc. Facinus hoc honeste, graviter tamen, declaratur per *noxam*, et per *furias*.

42 — 45. En exemplum deæ fulmen moderantis. Aliud Junonis est infra lib. IV, vers. 120. Argutatur Servius advocans disciplinam Etruscorum, ut solet. Facta per tempestatem navium dispersione ad Caphareum, Eubœæ (conf. inf. XI, 260) promontorium, Ajax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussum procellæ vi scopulo etiam illisit. — Illud vero castum poetam ausum esse miror, eum, qui *fulmine percussus* erat *in pectore, ignem ore exhalare*. Haud dubie hoc ex Tragico aliquo adsciverat. — 44. *Spirantem* Mentel pr. *Transfixo corpore* Sprot. et Menag. sec. *Tempore* Probus legit in Servianis, et memoratur pictura Ardeæ in templo Castoris et Pollucis, Capaneus *fulmen* (fulmine) *per utraque tempora trajectus*. — Sed qui legunt *pectore*, de Accio translatum affirmant, qui ait in Clytæmnestra, de Ajace: *In pectore fulmen inchoatum* (f. indo actum) *flammam ostentabat Jovis*.

46, 47. Cf. Æn. VII, 304, 307 — 310. *Incedo*, h. e. quæ sum, sed illud majore cum dignitate. Incessus dearum, inprimis Junonis, gravitate sua notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Jove digna soror*, h. e. tanquam altera Juno. *Jovis soror et conjux* ex Homerico: κασιγνήτην ἄλοχόν τε Iliad. π, 432. cf. Cerda. — 48. *Nomen* nonnulli, ut solent. *Adorat* et *imponet* Rom. et alii apud Pier. Medic. et multi alii apud Heins. et Burmann. it. Goth. tert. inter quos nonnulli *imponit*. Vulgatam defendit Burmann. Heinsius vero alteram, et meo quidem judicio rectius. Major enim vis absolutæ orationi inest. — Præclare ad invidiam *bella gero*, pro, eam perdere cupio. *Numen Junonis*, me; at quanto gravius! Adumbrata au-

Præterea, aut supplex aris imponat honorem? »
Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
Luctantis ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. Celsa sedet Æolus arce

tem hæc ex Od. ν, 128 sqq.—49. *Præterea*, post talia, in posterum; est Homericum ἔπειτα. *Honos*, sollenne poetarum de sacrificiis, libationibus etc. quæ in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expressit hunc v. Ovid. Am. III, 3, 33 *Et quisquam pia thura focis imponere curet?* Jam vides *honorem* plus dignitatis epicæ habere. Majus etiam decus adjecto *supplex*, vocabulo religioso, quod omnino, ut *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Juno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subjicitur. Habuit autem poeta ante oculos Iliad. ξ, 230 sqq. ubi Juno Somnum adit.

51, 52. *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aeris, repentinarumque ac præcipitum pluviarum* caussæ sunt. *Feta* poeticum, ut *gravida*, plena *austris*, omnino ventis, sed *austri* sunt sævissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. Ad *insulam Æoliam* venit h. e. unam ex Æoliis seu Vulcaniis et Liparæis. Sed unam tantum norat Hom. Odyss. κ, 1 sq.

52 — 56. Ornati versus: Æolus inclusos tenet ventos. *Vasto antro*, naturale enim est, vaporem et spiritum per loca concava (subterranea) motum concitari, sicque fieri *ventum*. Vid. Seneca Qu. nat. VI, 18. — 54. *Imperio premit*, gravius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *Vincula* per *carcerem* declarantur. Non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.

55. Optime junges: *Fremunt cum murmure montis.* Certe *murmur montis* recte jungitur. Nam quæ oculorum auriumve sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Præivit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas—venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi.* Virgilius vero Stat. Theb. I, 347 *Jam claustra rigentis Æoliæ percussa sonant* etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. qui totum locum illustrat, inprimis 591 sqq. *Fremunt* autem venti circum *claustra*, spiracula, erumpere volentes. — 56. *Circum* Heins. ex scriptis omnibus. Vulgo: *circa*. *Circum castra* Hamb. sec. *Ferunt* Menag. pr. — 56, 57. *Celsa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine,

Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras;
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque et montis insuper altos
Imposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est :
« Æole, namque tibi divom pater atque hominum rex

infra 140 *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Odyss. κ pr. habet regiam Æolus, ut et apud Quintum l. c. 475. *Mollit animos,* mitigat, h. e. domat, δαμᾷ; reprimit ac coercet eorum impetus, et *iras,* furores.

58. *Ni faciat — quippe ferant* exquisitius quam vulgare, *quod ni faciat Æolus, ferant* δὴ, δή ῥα. Etiam pedestris oratio postularet : *Quippe, ni faciat, ferant,* alio ordine. *Profundum cœlum,* altum. vid. ad Georg. II, 288. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279, 280 : *Venti — corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli Verrunt, ac subito vexantia turbine raptant.* — 59. *Rabidi* Moret. sec. *Vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *Versantque* Vratisl. *Ruerentque* Hugen. Sed *verrant* egregie pro diripiant, spargant ; et est omnino voc. ventorum. *Per aures* Junt. ed.

60. *Addidit* tres Burmann. inter quos Hamburg. pr. *Addidit imis* pro var. lect. — 60 — 64. Primum ventos speluncis inclusit, *insuper,* præterea, *molem et* (quæ *molis* est explicatio) *montes altos* iis imposuit. Nisi præstat *insuper* ad *imposuit* referre, superimposuit montem altum. *Fœdere certo,* certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu : *premere,* habenas inhibere, retrahere : opp. *laxas dare,* laxare. Modo coercere (v. 54 *frenare*), modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari. *Jussus* a Jove. cf. 77.

65 — 69. *Æole, namque* — poetica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ v. c. Iliad. ω, 103, ubi cf. Ern.) formam pedestris orationis in caussa reddenda relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat : *Æole,* quandoquidem *tibi Jupiter,* πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc, ut possis tempestates excitare et sedare, concita ventos, ut aut obruatur fluctibus classis mihi invisa, aut disjiciatur. Mulcere fluctus,* reprimere, *et tollere* eos *vento,* h. e. concitare, ut alte insurgant. Illustrant verba Cerda et Burmann. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant.* Odyss. κ, 21, 22 : Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε

Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans victosque Penates.
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes,
Aut age diversos, et disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeam
Connubio jungam stabili propriamque dicabo :

Κρονίων, Ἠ μὲν παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν, ὅν κ' ἐθέλῃσι. Illustrat et Dionys. Perieg. v. 464 Αἰόλου, ὃς θνητὰ μετ' ἀνδράσιν ἔλλαβε δῶρα, Κοιρανίην ἀνέμων κλονεόντων θ' ἱσταμένων τε. *Navigat* per *æquor.* — 68. Pulcherrimus versus verborum delectu! ut in Italia novam sedem quærat. cf. VIII, 12. Quo ipso Ilium restitutum videri poterat in Italia. Ovid. Fast. IV, 251 *Cum Trojam Æneas Italos portaret in agros.* — 69. *Incute*, ut injicere, immittere, *vim*, impetum, iram, *ventis*, tertio casu. Sic melius h. e. ventos concita auctis viribus. Servius ex Ennio : *dictis Romanis incutit iram. Submersas obrue* gravius quam, submerge. *Age diversos,* dissipa, disperge per diversa, ut Serv.; et *disjice corpora*, h. e. eos, sed præclare, *corpora*, quippe naufragio facto mari mersos. Atque sic factum vides inf. 118, 128, 129. Vi tamen oppositi aliam sententiam requiras : ut per varia maria erroribus exerceantur. Sed obstat voc. *corpora.* — 70. *Diversos* Heins. restituit e codd. consensu etiam apud Pierium. Vulgo *diversas*, quæ vulgaris ratio foret. Habent hoc pauci codd. (ut Goth. tert. a man. pr.) sed legitur apud Diomedem in arte Grammat. et Donatum in Andr. Terent. et Schol. Lucani IV, 457.

71. Locus expressus ex Iliad. ξ, 268 sqq. Alias Junoni Charites vel Horæ adsunt; h. l. Nymphæ : quod observandum. — 72. *Quæ formam pulcherrima* Mediceus Heinsio notante, cui græca ratio impense placet, non tamen ita expressum a Fogginio, sed *forma. Quæ est forma* Hamburg. pr. *Quæ forma est* Bigot. *Deiopea* non modo Medic. sed et Roman. cum aliis Pierianis, Heinsianis tribus exceptis, Zulich. tres Goth. Librorum itaque auctoritate erat recipiendum, nisi lubrica in fine τοῦ *m* sedes esset. Porro alii *Diopea*, *Diopeam.* Græce est Δηϊόπη et Δηϊόπεια. cf. ad Georg. IV, 343. — 73. Verba *stabili propriamque dicabo*, h. e. dabo simpliciter, ad ornatum et declarationem refer τῶν *connubio jungam.* Æmulatus poeta est illud Δώσω ὀπυιέμεναι, καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν. Dicas forte, vss. 74, 75 sententiam nimis esse protractam ac verbosam. At oratoria arte moratur Juno in expo-

Omnis ut tecum, meritis pro talibus, annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem. »
Æolus hæc contra : « Tuus, o regina, quid optes
Explorare labor : mihi jussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias; tu das epulis adcumbere divom,
Nimborumque facis tempestatumque potentem. »
Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.

nendis iis quæ vim ad Æoli animum habere possint. — 74. *Omnes ut tecum.* Ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα. — 75. *Faciat te prole beatum* Bigot. — 76. *Quod optas* duo Hamb. et ed. Ven. 1472; ut et alibi.

77. *Explorare,* recte secusne id fiat, quod velis fieri. h. e. rectene hæc an secus a me postules, tu ipsa videris. Præmunit transitum ad Neptuni indignationem de Æoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus Iliad. ξ, 195 : Αὔδα· ὅ, τι φρονέεις τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγεν Venus ad Junonem; quem vers. et alibi repetit, ut Od. ε, 89. — 78. Verba hanc sententiam fundunt : tuis in me officiis debeo totum hoc ventorum regnum, quod mihi a Jove impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua poesi per istud : *Epulis accumbere Divum ;* ut de Somno Homer. l. l. v. 241 εἰλαπινάζων. Obscuriorem aliquam fabulam, quam antiquior poeta haud indocte invenerat, subesse necesse est : scilicet antiquiores poetæ qui aerem, atmosphæram nos dicimus, per Junonem declararunt, ejus beneficio Æolum deum factum narrasse videntur : quandoquidem aer concitatus ventos creat. Certavit autem Maro cum Homero Iliad. ξ, 238, ubi Juno Somno θρόνον a Vulcano affabre fabricandum promittit. Cerda ita illustrat, ut veteres dicat credidisse, in Junonis potestate regna et imperia esse; parum commode. — 79. Verba *concilias, das,* pro præteritis. *Conciliare* ad plura refertur. *Jovem,* propitium reddendo, benevolentiam ejus *regnumque* ab eo impetrando.

81 — 83. Hæc eadem apud Quintum l. l. XIV, v. 479 sqq. Æolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίᾳ δ' ἔῤῥηξε κολώνην. (Non male epitheton adjecit noster *cavum* montem, propter antrum.) cf. loc. Val. Fl. I, 608 sq. *Tum valido contortam turbine portam Impulit Hippotades* etc. Egregie autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, uno sub ictu monte (non ut olim accipiebam, in latus dimoto, verum)

Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis : ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther;
Præsentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.

latere montis percusso hasta dei, perrupto et sic patefacto. *In latus* est pro in latere, ut inf. v. 114 *Unam — in puppim ferit.* Alius poeta (quanquam et nostrum idem facere volunt interpretes v. Burmann.) repagula ostiorum solvi jussisset. Simplicior Homerus Odyss. ε, 291 sq. nec tamen minus sublimis. Statius Virgilii vestigiis institit : *dubiamque jugo fragor impulit OEten In latus.* Theb. I, 119. *Conversa cuspide,* hastæ; quam pro sceptro gestare diis sollenne est; hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.

84 — 86. *Incubuere*, incumbunt, ἐνέπεσον, ἐπέχρασαν, ἐνέσκηψαν. *A sedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo : inf. II, 419 *Imo Nereus ciet æquora fundo.* Sequitur tempestatis descriptio omnium fere post Virgilium poetarum imitatione nobilitata, in qua observandum, quomodo omnia sint ad terrorem et admirationem narrata. Quod undique venti erumpere narrantur, non eo spectat, ut uno eodemque temporis momento omnes venti spirent; verum uti, quod natura tempestatis fert, crebræ aeris mutationes ab omnibus inde cœli plagis sibi succedant. — 84. *Tortumque* legebat et hic Markl. Epist. crit. p. 52, ubi illud *tortum* in plura poetarum loca reducere allaborat. — 85. *Crebrisque* Mead. Goth. tert. a m. pr. Ceterum nullus habet : *Una Eurus Boreasque ruunt*, vel, *Una Eurusque Aquiloque r.* hunc tamen in hac tempestate inprimis exspectes, qua ad Libyam deferatur classis.

87. Laudat Serv. ex Pacuvio in Teucro : *armamentum stridor et rudentum sibilus ;* funium nauticorum. — 88, 89. Odyss. ε, 293 σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ. cf. Odyss. ι, 66 — 69 et inf. III, 198, ubi *nimbi*, qui h. l. *nubes.* Mox *poli* pro cœlo simpl. Nec est ὕστερον πρότερον, quasi tonitru præcedat fulgur; sed cadunt crebra fulmina cum tonitru.

92. Naturæ veritatem secutus poeta, exemplo Homeri Od. ε, unde locus expressus, v. 297 καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ, Æneam suum metu vacare non jubet. Aliud

Ingemit, et, duplicis tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert : « O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra!
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon; ubi tot Simois conrepta sub undis

est Achillis exemplum, qui mortem a Xanthi eluvie instantem similiter exhorrescit Iliad. φ, 272. Antiquam sepulturæ religionem huc advocare, qua, cum inhumati jacerent, qui mari absorpti essent, tanto gravior naufragii horror esse debebat, nimis argutum arbitror. Priscis heroibus et metuere et flere haud indecorum est. — 93. Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. v. 298 Od. ε, et sequitur similis oratio Ulyssis, ut hic Æneæ.

94 — 96. Ibid. 306 Τρὶς μάκαρες Δαναοί etc. Compara locum. cf. Iliad. φ, 279 sqq. Nostrum imitatur Seneca Agam. 515 sqq. *Oppetere mortem*, vulgare; poeta absolute posuit : ut *obire mortem*, mox *obire* simpliciter.—95. *Ora deum* pr. Hamb. Super *quis* Serv. ita est intelligendus : Duplex fuit forma : *qui*, *quorum*, *quis* (non autem *queis*) ; et *ques*, *quium* , *quibus*, sive ab initio, *queis*, *queium* , *queibus*.

96 — 98. Diomedem, Tydei f., potissimum inter Achivos memorat, quoniam cum eo congressus Æneas a Venere morti ereptus fuerat. v. Iliad. ε, 239 sqq. 311 sqq. *Fortissimum* eum appellat ex Il. ζ, 98 ; ubi Helenus de eodem : Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι. — 98. *Hanc animam* Parrh. *Tua hanc animam* Bigot. *Animamque tua hac* (saltem deb. *hanc*) Moret pr.

99. Odyss. γ, 108 Nestor facta Achivorum ante Trojam recensens ἐνθάδ' ἔπειτα κατέκταθεν, ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεύς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος — ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός. Suavissimus locus! *Sævus Hector* simpl. pro fortis, ut *acer, asper*, v. 14. Scilicet, ut semel moneamus, cum *sævus* proprie ad iram, furorem, ac vehementiam spectet, pro communi epitheto, sæpe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus quæ ad bella, pugnas, virtutem ; ad imperia, regna, jussa ; ad mare, ventos, tempestates pertinent : quo fit, ut nonnunquam per *fortis*, *magnus*, *potens*, declarari possit, ut Homerica δεινὸς, αἰνὸς, ἀπηνής. *Telo*, hasta, v. Iliad. χ, 319. *Jacet*, periit, κεῖται ; quamquam et corpus Hectoris sepulturam sub mœnibus urbis habuit, v. Iliad. ω, 786 ; non vero Sarpedonis, qui in Lyciam fuit abductus. Sarpedon *ingens*, πελώριος.

100, 101. Contendit cum Ho-

Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit! »
Talia jactanti stridens aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora avertit, et undis

mero Iliad. μ, 22 sq. καὶ Σιμόεις ὅθι (in cujus litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. Inf. XI, 257 *Quos Simois premat ille viros*: quod minus audacter dictum videri potest, quam *volvi flumine* h. l. *scuta et galeas.* De quo v. ad 119. Egregie autem reddita est Simoentis natura, qualem eam adhuc esse memorarunt ii qui hæc loca adierunt. Prælia autem inter Simoentem et Scamandrum facta. (cf. Comment. *de acie Homerica* p. 154. t. VI, *Comm. Soc. R. G.*) Potest sane oratio nimis ornata videri ex Æneæ persona; sed innumeris locis poetæ cum epici tum tragici ac lyrici sibi indulgent in ornatu, etiam ubi alios loquentes inducunt. Vide v. c. inf. Junonis verba 229 sqq. et Jovis 257 sqq. neque hoc, nisi in immodica pigmenta excurrat poeta, vitio dabis, ubi semel memineris, Jovem et Junonem non propriis, sed poetæ verbis uti. — 101. *Pectora* Oudart. Hamb. sec. et Leid. nec non Goth. tert.

102—105. *Jactanti* simpl. dicenti. Homerus Od. ε, 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης, Δεινὸν ἐπεσσύμενον — μέσσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. (Locum Iliad. ο, 624 sqq. non bene comparant viri docti.) *Stridens aquilone procella* h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens.* Magna igitur venti vis a septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *adversa*, a prora irruens, excitatque fluctum ingentem quo utrinque citra navis latera se provolvente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur;* Græcorum παρασύρειν τοὺς ταρσούς. cf. Diodor. XI, 18. Unde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis, jam obliquo cursu fertur navis, adeoque *prora avertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et navis *undis*, fluctibus, *dat latus:* quod nolim cum Cupero Obss. II, 2 a palæstra arcessere. Illustrantur hæc ex Valerii Fl. imitatione I, 618, 9: *Excussi manibus remi, conversaque frontem Puppis in obliquum resonos latere accipit ictus.* cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. ι, 70 sqq. de Ulysse a Ciconibus progresso: ingravescit aquilo et naves αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἱστία δέ σφιν Τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἲς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum adversa ferit*). Locus est e præstantissimis; *fluctusque ad sidera tollit:* e tragicis sumsit Maro: κῦμ' οὐρανῷ στηρίζον — ap. Eurip. Hippol. 1206. cf. ibid. Valken. — 104. *Proram avertit* (s. procella s. navis) Medic. et Gud. item Rom. cum non-

Dat latus; insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit æstus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, Aras:
Dorsum immane mari summo. Tris Eurus ab alto

nullis aliis. *Proram vertit* Sprot. sed cedit codd. auctoritas poeticæ rationi, qua *avertere*, pro se av., absolute dici solet. conf. Heins. et Burm *Proram advertit* quatuor ap. Burm. *prora advertit* Leid. a m. pr. — 105. *Insequitur mons aquæ præruptus cumulo*, h. e. præruptus, propter altitudinem cumulatæ aquæ. Intelligit autem *decumanum fluctum* (Græci τρικυμίαν dicunt, forte pro maris diversa natura), ut jam Scaliger vidit, qui aliis minoribus ipse major succedit. Eo autem insequente alterum navis latus, aut altera pars, alte deprimitur, altera exstat. Itaque *Hi*, alii ex iis, qui in navi sunt, v. c. in prora, aut in transtris dextris, *pendent s. in fl.;* alii, qui sinistris, aut in puppi sunt, merguntur mari. Nisi placet v. 106 sejungere a superioribus, et de aliis navibus accipere.

108—112. *Aras* proprie dictas seu *Ægimuri insulas* designat, ex adverso Carthaginis in mari sitas, in nostris quoque tabulis geographicis obvias. *Saxa latentia*, ἕρματα ὕφαλα, ut sæpe — *dorsum* alias *tænias* appellant. *Mari summo*, sub maris superficie latentes scopuli: οἶσθι δ' ἄλμη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα, Apoll. IV, 1270, 71; e quo loco, ubi in Syrtes inciderunt Argonautæ, plura transtulit Virgilius. — 109. *Mediisque in fl.* Medic. et duo alii, etiam pr. et secundum Goth. et quinque Heins. *Mediis quæ fluctibus*, quo ducit Mentel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, et, nisi aliam normam semel præscriptam sequendam mihi esse putarem, cum Brunckio *mediis quæ fluctibus* reponerem. Montalb. cum ms. Helmstad. *mediis in fl.* etiam hoc rotundius. Sed totum versum ab impura Grammatici manu accessisse censeo. Saltem valde alienum est a poetæ judicio in medio tempestatis æstu interponere observationem grammaticam. Suppetit forte ratio aliqua, qua labes poetæ, si non elui, at dilui saltem potest, si *Aras*, ut fecimus, scribas; non *aras:* ita ut sit certus in mari locus; tum si interpungas: *Tres Notus a. in saxa latentia torquet, Saxa*, (inquam). *vocant Itali mediis quæ fluctibus Aras, Dorsum immane m. s.* h. e. in scopulos *Aras* dictos. Dicendus ita poeta expressisse intempestiva quidem, docta tamen æmulatione, Homeri aut Pindari etymologias nominum

In brevia et Syrtis urget, miserabile visu,
Inliditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit. Excutitur, pronusque magister
Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.
Adparent rari nantes in gurgite vasto :

propriorum, ut hujus in Iamo, illius in Batica ac similibus.— 111. *Syrtes* interpretatur poeta per τὰ *brevia*, τὰ βραχέα, vadosa loca, qualia alias litorum vada sunt; opp. *profunda*, *alta* vel *aperta*. Inf. 221 de scopulis *brevia vada ;* plerumque tamen arenosa loca dicuntur *brevia ;* eadem mox *vada*. Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, majore ac minore, in Lybiæ litore, cogitandum; nec *Notus* et *Eurus* proprie dicti sunt.

113—115. *Unam ingens pontus* (δεινῶς pro fluctus, quod imitatur Valer. Flaccus l. IV, 666, *effluit imber spumeus, et magno puppim procul æquore vestit*) *ferit in puppim*, ictu in puppim delato, κατὰ πρύμναν (non ἐπὶ πρύμναν, quæ diversa plane res est, ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν); *a vertice*, h. e. desuper, v. sup. ad Georg. II, 310 (non vero a prora, etsi a fronte fluctus ingruere debuit), alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. ε, 313 : ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi itaque depressa inclinatur gubernator, et in mare prolabitur; quamquam et ipse fluctus adjuvare satis casum hominis potuit.

115 — 119. Vides Homerum l. l. Od. ε, 314 : περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν, Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς (Ulysses) πέσε· πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπεῖρον καὶ ἐπίκριον (velum et antenna) ἔμπεσε πόντῳ. Τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε etc. Observanda autem in Virgilio variatio in diversis navium casibus. *Magistrum* nominat Æn. VI, 334 sqq. *Leucaspim*, *et Lyciæ ductorem classis Oronten :* ubi in eundem Orontem in locis inferis incidit Æneas; et, quod *pronus volvitur in caput*, translatum est ex verbis : ὁ δ' ἄρ (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν—Odyss. μ, 413. Mox *vorat* v. 117 est absorbet, καταπίνει. Videtur fluctus ingens irruendo in mare profundam voraginem effecisse : in quam dum revolutum mare fertur, navis lateri illud impingitur, eamque circumagit.

118. *Rari* epith. ornans, ut et *vastum*, nihil amplius. *Gurges*, μέγα λαῖτμα θαλάσσης. Conspiciuntur passim nantes (cf. Odyss. μ, 417, 418), et *arma* h. e. clypei, quos, cratibus textos

Arma virum, tabulæque, et Troia gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, et qua grandævus Aletes,
Vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,

corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liv. I, 37 *multique mortales—in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi.* Etiam ante 100, *ubi tot Simois correpta sub undis Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volvit.* Adde Æn. VIII, 539 *quam multa sub undas Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volves, Tibri pater!* conf. Dorvill. ad Chariton p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. De *galeis* forte fluitantibus dubitari potest. At cogitandum de galeis corio factis, etsi forte lamina ærea ornatis. Erant autem militum arma in puppibus religata inf. v. 183, ubi Serv. X, 80. Navium tamen armamenta alii malunt intelligere; sed *arma virum* dicit.

120, 121. Nomina sunt ex Homero, non autem ipsi homines. *Achaten,* Æneæ amicum video in Schol. Ven. A. accepisse nonnullos de eo qui Il. β, 701, est Δάρδανος ἀνὴρ, a quo Protesilaus cæsus est. — 121. *Aletes* cum melioribus Heins., ex Ἀλήτης. Male vulg. *Alethes*, *Alætes.* — 122. *Vincit* unus Heins. cum Cod. Argent. Bœcleri ap. Cuningham.—*Vicit hiems*, tempestas, χειμὼν, labefactavit, solvit navium latera, ut aqua subiret. *Imbrem*, aquam maris post Ennium et Lucretium dixit; et post Virgilium sæpe alii poetæ, ut Stat. lib. III, Theb. 250, 251. *Inimicum* gravius accipiendum pro *exitioso.* Materiem ornatissimi loci habuit hæc verba: ἀπὸ τοίχους Λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα. — *Rimisque fatiscunt*, solvuntur, ut rimas agant. vide ad Georg. lib. I, 180.

124. Heins. malebat *pontus*, ut *misceri* esset infinitivus historicus, quod sane non insuave esset. — 124 — 126. Tempestas tandem deferbuit. Locus poetice Neptuni interventu exornatus: quem extra rerum Iliacarum nexum intulit, nam in Homero Trojanis ille iratus Achivorum partes tuetur. cf. V, 799. Apud Homerum l. l. Odyss. ε, 334, Ulyssem prospicit Leucothea et offert suum κρήδεμνον, at servat eum Minerva v. 382 sqq. nam a Neptuno tempestas fuerat immissa. *Sensit* Neptunus *pontum misceri* magno cum murmure, et *sensit hiemem* emissam, *et stagna* refusa. Duplex structura, ut sæpe. *Stagna* pro mari, quod *refusum*, erutum et exturbatum erat ex *imis vadis*, fundo: quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόθεν, nisi cum Servio, quem Cerda sequitur, per *stagna* profunda maris velis indicari. *Stagna*

Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem;
Fluctibus oppressos Troas cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ.
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:

pro mari novasse videtur poeta, ex λίμνῃ apud Homerum. — 125. *Immissamque* Bigot. et Reg. male emissa erat ab Æolo. *Immensamque* Zulich. et unus Leid. superscripto *i* vulgari variatione. *Hiemem ut sensit* emendat Markland. ad Stat. V. Silv. 2, 113. Sed et alterum poetæ usitatum est: quorsum igitur conjicimus alterum!

126. Interpungebatur vulgo: *Interea — sensit Neptunus, et imis Stagna refusa vadis; graviter commotus, et alto Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.* Ita gravis et difficilis crisis exorta, quomodo idem Deus *graviter commotus*, iratus *placidum* tamen *caput* extollere possit. Dispulsam nubeculam vides, virgula sublata et alio traducta: nunc pontum misceri sentit *graviter commotus;* quod non est, iratus, sed rei novitate percussus, cum se ignaro tempestas immissa esset.

127. *Placidum caput:* aliis in locis, alio respectu ad maris furores habito, eidem Neptuno truculentus vultus tribuitur. At h. l. *placidum* adjectum est certo cum judicio: quod tempestatem *non ab ipso deo, ex ira in Trojanos,* commotam esse significare voluit poeta. *Extulit caput* placide, pro quo dictum poetico more, *placidum caput*, et ipse mox placaturus est tempestatem. Expressit locum Sil. VII, 254 sqq. *Ut cum turbatis placidum caput extulit undis Neptunus, totumque videt totoque videtur Regnator ponto, sævi fera murmura venti Dimittunt, nullasque movent in frontibus alas: Tum sensim infusa tranquilla per æquora pace Languentes tacito lucent in litore fluctus. Alto prospiciens* int. ex fundo maris, in quo regia dei est. *Disjectam — oppressos.* v. sup. v. 69, 70. *Cœli ruinam* gravissime dixit pro vento ac procella. — 129. *Ruinam* Rom. et ed. Junt. nec male hoc: præstat tamen alterum, quod propius ad consilium poetæ spectat.

130. Statim Neptuno in animum veniebat, Junonis machinatione, ut exsatiaret odia sua erga Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poeta ante oculos Homer. Iliad. α, 536, 7; sed verba ex Apollon. IV, 753: Οὐδ' ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθεν. Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. I Met. 601. sqq.

131 — 141. Duo ventos *Eu-*

« Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego.... Sed motos præstat componere fluctus.
Post mihi non simili pœna commissa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite vestro :
Non illi imperium pelagi, sævumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos; illa se jactet in aula

rum et *Zephirum* pro toto ventorum agmine manifeste ponit tanquam poeta; nam neutrius in hac tempestate partes debuere esse præcipue. *Generis vestri*, non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiæ in vobis, in vestris viribus, habetis? Argutantur h. l. Interpp. post Nonium, cum videant in natalibus Ventorum, ap. Hesiod. Theogon. 378, 379, nihil esse reprehendendum. *Meo sine numine*, voluntate, jusso. *Tantas moles*, rerum perturbationes, tempestatem. Nam *moles*, omnis magna molitio, magna res quam quis molitur. — *Quos ego* gravissime ulciscar, puniam; vel punire possem, vel deberem. Notus locus. Scilicet intelligendum : (Vos — audetis,) *quos ego* ulciscar gravissime; quod exquisitius est, quam *Vos ego*. — 135. Vir doctus conj. *Vos ego*, quod vel in pedestri oratione deterius esset; ut præclare jam monuit elegantiss. Ruhmkenius in docto Comment. ad Aquil. Rom. p. 147. Jo. Schraderus, qui istam emendationem proposuerat in Obss. I, 5, eandem defendit in præf. Emendatt. p. LII. Argumentum, quo emendationem firmabat vir poetices callentissimus, petitum erat ex imitatione Statii IV, 514, ubi Tiresias evocatis umbris venire cessantibus : Ne spernite senectam, inquit, nam graviora quoque carmina novi : *Jamque ego vos.* — 136. *Non simili*, sed graviore, *pœna*. Porro *post* et *commissa* sensu junge, si in posterum tale quid ausi eritis, non impune feretis. — 137. *Maturate fugam*, accelerate receptum in antra vestra; *maturate* h. e. ocyus disceditе. Inepta est apud Servium, Macrob. VI Sat. 8 et Gellium X, 11 in h. l. interpretando subtilitas.

138. *Imperium — tridentem*, præclare, ut v. 78 quodcunque hoc *regni—sceptra*. Et sic sæpe poetæ. Hinc et *sævus tridens*, quia poetis *sævum imperium*. v. ad v. 99. — 139. *Sorte*, sortitione inter fratres. conf. Iliad. ο, 187 sqq. *Immania saxa*, vastum antrum v. 52. — 140. *Vestras, Eure, domos*. Nota figura, adscitis in regimen verbi sociis Euri. Ita IX, 525; XI, 686, 7. Totus

Æolus, et clauso ventorum carcere regnet. »
Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat;
Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoe, simul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti,
Et vastas aperit syrtis, et temperat æquor;
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo quum sæpe coorta est

autem locus adumbratus ex Homer. Iliad. α, 179 Οἴκαδ' ἰὼν σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At ornatius noster extulit : *se jactet — aula*, regia. cf. ad 56.

142 — 156. Placata tempestas. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ovidio I Met. 330 sqq. *Dicto citius* non, antequam diceret, aut citius quam dici potest, ut Serv.; sed, *antequam orationem finiisset.* Nondum omnia erat eloquutus, cum jam mare esset placatum. Quale illud vulgatum : Dictum factum; ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον; et Iliad. τ, 242 : Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

144. Splendidi hi quatuor versus v. 144 — 147 quantarum scilicet rerum adumbratio! Habuit forte ante oculos Apollon. IV, 930 sqq. ubi Thetis cum Nereidibus navem Argo inter erraticas rupes salvam deducit, et 1609 sqq. *Cymothoe* una ex Nereidibus : Apollod. I, 2, 7; inter Oceani filias ap. Hesiod. Θ, 245. *Detrudunt naves scopulo* refer ad eas v. 108 quas *Notus in saxa latentia torquet.* Porro ipse Neptunus *levat* u. naves : itaque post *scopulo* nolim plene interpungi, ita ut Neptunus *syrtes levasse* dicatur : quod non bene fieret. — 145. *Detendunt* Goth. pr. *levat atque* Hamb. pr. *Ille* Dorvill. *Tridentem* Goth. tert. non male; nisi alterum doctius esset. — 146. *Aperit syrtes*, via ex arenosis vadis facta, ut naves expedire se possent : ut sæpe poetæ de aditu facto; *sic mare aperitur.* Refer autem ad tres naves v. 110, 111 et *temperat mare*, fluctus placat. Non autem sunt syrtes illæ, major et minor, ad litus Africæ, ex geographicis notæ. — 147. Talis Neptunus quadrigis vectus etiam in gemmis occurrit: *Mill.* I, 1, n. 121. *Dactyl. Lipp.* Alias laudatas v. a *Saxio* V. C. ad *Virgil. Justic.* t. V, p. 37. Est enim et ibi similis gemma expressa. Conf. Æn. V, 817 sqq. Pulchre autem singula celeritatem exprimunt, etiam τὸ *labi per undas.* VIII, 91 *Labitur uncta vadis abies.*

148. *Cum forte* Hamb. pr. in excerpt. Cort. Interpretamentum hoc esse τοῦ *sæpe*, atque hoc sensu esse accipiendum, ut sit ἴσως, τάχα, existimabat Abresch. Diluc. Thucyd. p. I, *p.* 174. Opinionis auctoritatem aliam desidero; tum h. l. langueret ora-

Seditio, sævitque animis ignobile volgus;
Jamque faces et saxa volant; furor arma ministrat:
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, adrectisque auribus adstant;
Iste regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

tio, sequitur enim statim 151 *si forte*. Enimvero poetis *sæpe* est in comparatione sollenne, ut sit idem quod *interdum*, *nonnunquam*, sine definita aliqua notione numeri: ut in Gr. οἷάτε πολλά. Sic v. c. Æn. X, 723: *Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans* etc. V, 273 *Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens* etc. Retrahenda autem est dictio *sæpe* ad majus membrum: *ac veluti sæpe*, *cum coorta est* etc. — 148 — 156. Neptuni prospectu mare placatur, ut populi seditio adspectu viri auctoritate conspiscui. — *Ac veluti silent tum*, *cum*. In prosa: *ut sæpe in magno populo cum coorta est seditio*, *silent*. Comparatio seditionis cum mari satis frequens est, et ab Homero Iliad. β, 144 — 146 ducta; at h. l. inverse maris tumultus cum seditione fit comparatio: cujus novam ac præclare ornatam tractationem facile intelligas, inprimis in voc. *magno — coorta est sævitque animis* (ira) *ignobile vulgus* (ut *vile*, epith. ornans) seu, quæ nuda oratio esset: *ardet ira vulgus*, *furit*. — 151. *Gravem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac cives collatis. Utrumque hominibus auctoritatem conciliat. — 152. *Areptisque* quatuor Burm. *Erectis* Zulich. et Leid. pro var. lect. *Abstant* Montalb. v. Heins. *Astant* al.

154. *Sic omnis* Moret. sec. *Pelagi cunctus* Bigot. *Cecidit furor* Puget. *Æquore* conj. Heumannus. — 155. *Aspiciens* Sprot. *Que* abest a pr. Moret. Miror neminem maluisse: *Pontoque invectus aperto*. — 155, 156. *Cœlo aperto*, sereno, quod adhuc nubibus erat obductum, *invectus* per mare. *Equos* Neptuni vid. Homer. Iliad. ν, 23, 24. Seriores poetæ tribuunt Neptuno hippocampos, v. Stat. Theb. II, 45 — 47, ut Proteo Georg. IV, 389. *Curru secundo*, celeri; proprie *Cursus* est *secundus*; ductum a navi, quæ *secundo amne* devehitur. Ceterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254 — 259 et Statius Theb. V, 704 — 709. *Genitor*, pater: sic proprie omnes seniores dii, mox et quicunque alii, ut Mars, Bacchus, Apollo; h. e. venerabiles, verendi, sancti. At

Defessi Æneadæ, quæ proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice late
Æquora tuta silent; tum silvis scena coruscis

Burmannus vult *ita dici deos rerum, quibus præsunt*: in quo nihil paternæ notionis videas.

157. Nunc Trojani ad Libyæ litus, haud longe a Carthagine, deferuntur. *Defessi*, fessi, jactati tempestate, ut sæpe poetæ; et mox 168 *fessæ naves*.

159. *In secessu longo* sc. litoris. Sinum *secretum* interpretatur Servius. Saltem tractum litoris remotum et infrequentem designat poeta, cujus aditum et conspectum intercipit navigantibus insula ex adverso objecta et continenti prætexta. Hæc *insula* efficit *portum objectu laterum* suorum; tam late illa prætenditur; *portum* appellat tutam navium stationem, quoniam insula objecta ventorum et fluctuum vim excipit: *lateribus* enim, ad insulæ latera, *omnis unda*, fluctus, *ab alto frangitur*: hoc ornavit: *in sinus scindit sese. u. r.* sinuoso flexu fluctus recedunt. conf. ad Georg. IV, 420; solent enim fluctus allisi longo tractu retrorsum acti dissolvi. — Insula non est apud Homerum in loco quem hic expressit Odys. ν, 97; sed est alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in descriptione terræ Cyclopum Odyss. ι, 116 Νῆσος ἔπειτα λάχεια παρὲκ λιμένος τετάνυσται Γαίης Κυκλώπων, οὔτε σχεδὸν, οὔτ᾽ ἀποτηλοῦ, Ὑλήεσσ᾽. Ex eodem loco cervi inf. 184 poetæ in mentem venere.

160, 162. In portu Phorcynis l. l. Odyss. ν, 97 sqq. δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι (mutuo ad se vergendo, in cornua coeundo, κατὰ τοῦ λιμένος. Etymolog. εἰς λιμένα νενευκυῖαι). Αἵτ᾽ ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν (*ab alto*).

160. *Objectum* Menag. alter. *Amnis* Hamb. pr. a man. sec. — 161. *Scinditur inque s.* Hamb. sec. *Sese scidit unda* Sprot. cf. Ge IV, 420 ubi idem versus.

162. *Rupes vastæ* Puget. Male post *rupes* interpungebatur, ut suppleretur *sunt*. Immo vero minantur rupes et scopuli. — 162 sqq. Nunc ad *secessum*, s. interius litus, continentis nimirum, procedit. Est hoc rupibus consitum prominentibus ad dextram et sinistram duobus scopulis; omnia silvis obsita. Ingressis recessum hunc ex adverso 166 occurrit antrum subter litore scopuloso. — 163. *Lato* Rottend. alt. — 164. Superior litoris ruposi ora silvis obsita est. Pro in-

Desuper, horrentique atrum nemus inminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus : hic fessas non vincula navis
Ulla tenent; unco non adligat ancora morsu.
Huc septem Æneas conlectis navibus omni

terpretatione sunt vss. 310, 311, *Classem in convexo nemorum sub rupe cavata, Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris Occulit.* Litora hujus generis sæpe memorantur; v. c. Apollon. II, 734, 5, 6. *Scenam* nove dixit poeta de prospectu longo inter *silvas*, h. e. arbores. Hanc *scenam*, h. e. prospectum *silvarum coruscarum*, tremula inter intervalla luce micantium, dum vento moventur (inf. XII, 701, 2, *aut ipse coruscis Quum fremit ilicibus quantus* — Apenninus), et hoc *nemus* Virgilius ex una olea apud Homer. 102 propagavit, tanquam ex surculo. *Horrenti umbra* conf. supra ad Procem. 4. Post *silvas* memoratur *nemus* : tanquam post latius, id quod partem, vel genus constituit : fere ut in Horat. I, Od. 21, 5, *nemorum coma quæcunque prominet nigris silvis.* — 165. *Eminet* Puget. minus bene.

166. *Fronde* Græv. *Aversa* Goth. pr. — 166 — 168. Hoc antrum itidem ex Homero v. 103 — 112. Sed apud hunc tam angusta loci facies, tam veneranda antiquitatis sanctitas, ut Virgilius ab antro ornando plane abstineret. Atqui et hoc judicium magni poetæ est. *Fronte sub adversa* : de interiore continentis litore (non de insula) hoc est accipiendum : quod est adversum intrantibus sinum. *Nympharum domus*, etiam Odyss. μ., 318, de antro in insula Solis : Ἔνθα δ' ἔσαν Νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι (h. *planities*, quam ad choreas aptam diceres, *et sedilia*).

168, 169. *Hic*, non *in antro;* sed in loco inter litus et insulam, qui pro portu, seu tuta navium statione erat, in sinu pone insulam, in *secessu* 159 memorato. Ἔντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται ibid. v. 100, 101. Vides ubique Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. At indicabimus et hujus ornatus lineas : Odyss. ι, 156. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι etc. Vides *vincula et ancoram*, sed ornate : *unco non alligata morsu ;* translato epitheto ancoræ ad *morsum*. Inf. XII, 274 *mordet fibula*. Simile Nymphæum ad Heracleæ Ponticæ agros transtulerant veteres poetæ, quod repetiit ex iis Quintus Calab. VI, 470 sqq. versibus non malis. — 169. *Æquora* alter Rottend. *Ullo non* emendabat Scaliger.

170 — 173. *Septem navibus ;*

Ex numero subit; ac, magno telluris amore
Egressi, optata potiuntur Troes arena,
Et sale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma

una, qua Æneas vehebatur; tres e scopulis a Tritone, tresque aliæ e syrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditæ. Ceteras præter unam servatas mox videbimus: fuit enim (vid. v. 381) tota classis XX navium. — 172. Præclarus versus Od. ε, 462, ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν. *Arena*, litus: et telluris *amor*, πόθος, desiderium, soli attingendi cupiditas. *Tabentes artus sale*; unda marina respersos, madidos simpliciter. Poetæ enim *tabem* proprie de humore corrupto, mox de quocunque, inprimis sordido. Θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ ἂν στόμα τε ῥῖνάς θ'. Odyss. ε, 455.

174. Reprehendit hic et in sqq. inprimis 210 sqq. poetam Homius (*Elements of Criticism*. t. III, pag. 232, 229), quod eadem orationis gravitate res humiles narrat, qua grandes et sublimes. Voluit sane Virgilius hoc ipso verborum ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et præceptum sane primum in tali re est, leves res leviter esse attingendas, ut obiter tantum lectoris animum præstringant. Sed habet poeta unusquisque sæculi sui genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiæ et suavitatis, quæ, ut in hoc et similibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari possunt. — *At primum* aliquot Burmann. et ed. Junt. *Hinc* unus Heins. *Silici* præclare Heins. e melioribus libris, et e Grammaticis: vulgares libri *silicis*. Etiam in codd. parte et ed. Ven. male *excussit*.

175. *Succepit* olim Servius in libris habebat; quem vid. pag. 144; et sic alter Mentel. — 176. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subjectis, alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. conf. Serv. Virgilium hic Theocr. Idyll. XXII, 33, et Hymn. in Merc. v. 110 imitatum esse, locis inspectis vix probabile habeas.

177 — 179. Hic vides priscorum hominum rationem et artem panis conficiendi, non ingratam illam et injucundam cognitu hominibus, qui, a quibus initiis vita humana ad hunc cultum progressa sit, quæri sciant a philosophis, qui humanæ vitæ annales, aut condere, aut cognoscere cu-

Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
Et torrere parant flammis, et frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, et omnem
Prospectum late pelago petit, Anthea si quem
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam; tris litore cervos

piunt. *Fruges*, h. e. grana, *recêptas*, e mari servatas, *torrent*, ut exuant glumam, et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo*, ut multi populi etiamnum grana saxis contundunt (cf. *Goguet, Origine des Lois*, etc. *p. I*, *liv. II*, *art.* 2; *Opuscula* nostra tom. I, pag. 330. sqq. de *Originibus panificii;* et supra Georg. I, 267). *Cerealia arma*, h. utensilia, instrumenta, ad pinsendum, et ad coquendum panem; puta esse hæc ipsa saxa, porro mactram, seu alveum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; sed farinam illam subactam, seu pultem, continuo in quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Servius honestatem sermonis hic commendat. Aliter ἔντεα δαιτὸς Od. η, 232. *Fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant, (ita *res* poetis) *exhausti viribus*, quæ propterea cibo erant reficiendæ.

180—184. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per omne pelagus; cf. Odyss. κ, 146 sqq. et 95 sqq. *Si videat*, pro: *ut videat*, sollenni more, Homeri exemplo: εἰ, ἐὰν, εἴπως pro ἵνα, ὥστε. v. c. εἴποτ' ἀϋτῆς σχοίατο Iliad. β, 97. *In biremibus*, non est hærendum; poeta simpl. pro navibus posuit. In v. 183 *aut Caicum*, debebat dicere vel Caici navem; nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis. Arma* in puppibus religata cum Servio intelligere vix possis, quippe haud facile e longinquo conspicua; nec commodum exemplum ex Æn. X, 80. Insignia navis h. e. parasemum male interpretantur alii; erant ea in prora, non in puppi. Saltem aut de *aplustribus* simpliciter, aut de tutela navis erat accipiendum; illud quidem melius. Verum poetico ornatu omnino dicta puto *arma in puppibus*, pro armis puppis; scilicet, navis Caici; ita ut *arma navis*, seu armamenta, dicta sint pro *ipsa navi*, quam prospicere volebat Æneas. Hoc verius.

184. *Cervos* ex Homeri capreis fecit, v. sup. ad 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles, et Plinius post illos VIII, 33 s. 51, affirmaverunt. Firmat tamen se ipsum Virgil. Æn. IV, 154; et Lucan. IX, 921. Oppianum et Philostratum memorant præterea Cerda et alii. Verum primo talis quæstio ad historiam natu-

Prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates;
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit; tum volgus, et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet:
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes

ralem spectans aliena est a poeta; est quoque ἄλογον ἔξω μυθεύματος (ut appellat Aristoteles de poetica, s. 44) tum forte eos cum adversariis ita in gratiam revoces, aut cervos post Aristotelem in Africam illatos, aut cervi nomen latius ab iis usurpatum dicas. Sunt certe, quod historiæ naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Verum cervos etiam proprie dictos *nunc* per oras Africæ versus septemtrionem sitas errare, affirmat; ut *Leonem Africanum*, *de la Croix*, et alios taceam, *Shaw Travels* p. 243. conf. inf. ad V, 37.

189—193. *Cornibus arboreis.* Ecl. VII, 30 *ramosa cornua capita alta cornibus*, vulgari ratione, *capita altis cornibus*, vel *alta c. habentia.* Etiam *ferentes* pro exili voce, *habentes. Miscet agens turbam*, ornate, pro agit, agitat, perturbat, κλονεῖ, ut promiscua fuga se ipsi invicem trudant, quum antea *longo agmine* incederent. — 192. *Septem ingentia corpora* grandius, quam *cervos. Victor,* ornatus poeticus. Mox vers. 194 *portum* non proprie dixit, sed pro statione navium: v. sup. ad 159. — 193. *Fundit* et *æquat* Hamb. pr. cum Goth. tert. quod tueri licet usu poetarum, substituendi modum indicativum quoties vulgaris usus subjunctivum amat: alii *fundit* et *æquet*, aut *fundat* et *æquat.* Hoc placet Burmanno. Sic jungenda *absistit* et *æquat.*

195. *Deinde bonus quæ vina* Hugen. et sic jam codd. ap. Pierium. — 195—197. *Deinde vina*, *quæ* etc. In Drepani portum, qui Siciliæ est, classis Trojana delata fuerat, Æn. lib. III, 707; non longe aberat *Ægesta* vel *Segesta*, quam Græci et *Egestam* scribunt, condita ab *Ægesto*, Troe, quem Virgilius *Acestam* appellat: conf. lib. V, vers. 31, 61. Benigne fuerant ab ipso excepti, ut etiam infra I, 558, 570: hinc *bonus.* Idem iterum hospitio Æneam excipit, Æn. V, 36 sqq. Quod vina commendat, ut Acestæ munus ξε-

Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis mœrentia pectora mulcet :
« O socii! neque enim ignari sumus ante malorum,
O passi graviora; dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllæam rabiem, penitusque sonantis
Adcestis scopulos; vos et Cyclopia saxa

νῆσον, id ut poeta, et Homeri imitatione, facit : Odyss. ι. — *Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari *cados onerare vinis.* — 196. *Tenario* Zulich. sed. *c.* superscr. *Abeuntibus illis* Bigot. *abeuntibus hospes* Medic. Pierii non malo lapsu.

198. *Enim* abest a Moret. sec. *Sumus ignari* Voss. *Neque enim immemores sumus* Medic. Pierii. — 198, 199. In prosa : O socii! satis meministis, vos graviora his quæ modo experti sumus, passos esse : spem itaque retinete, habitura esse finem etiam hæc mala præteritis leviora. *Ante mala*, τὰ πρὶν κακά. Horat. I, Carm. 7, 30 *O fortes pejoraque passi Mecum sæpe viri.* Locus autem expressus ex Odyss. μ, 208, Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν· Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακὸν, ἢ ὅτε Κύκλωψ Εἴλει ἐνὶ σπῆϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν· Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε, Ἐκφύγομεν· καί που τῶνδε μνήσεσθαι οἴω. Macrob. V, Sat. 11, Maronem in his locupletiorem Homero existimat. At inter Serviana legitur : *Totus hic locus de Nævio belli Punici lib. translatus est.* Scilicet is ipse Homerum latine loqui fecerat.

200. *Scyllæam rabiem*, seu quoniam Sylla canibus cincta, vid. sup. ad Ecl. VI, 75, quorum *rabies* proprie dicitur, seu simpliciter, quatenus furor, sævitia, rabies, mari tempestati, procellis, tribuitur. *Sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. *Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere*, III, 566. *Accessistis* ad eos, hactenus, quod jam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, quum dati ab Heleno oraculi memores statim ad lævam convertunt cursum. v. infra III, 555, 8, 566, 7. *Cyclopia saxa*, litus Cyclopum saxosum in Sicilia, cujus illi rupes et antra incolebant in Ætnæ vicinia, in orientali litore. v. inf. III, 569, 644, 675. Accesserant (doctius dixit, *experti* erant), scilicet et ad hoc litus et in portu ascenderant, sed ab Achæmenide moniti fugiunt. Est quidem in Servianis docta nota : *Quidam tamen hæc saxa inter Catanam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quæ Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum* Galate *dicitur.* Sed sunt hæc a poeta aliena, qui

Experti, revocate animos, mœstumque timorem
Mittite; forsan et hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ:
Durate, et vosmet rebus servate secundis.»
  Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ adcingunt, dapibusque futuris;

simpliciter litus Siciliæ memorat.

203 — 207. *Forsan et hæc olim meminisse juvabit*: nobilem sententiam illustrant Cerda et alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII Sat. 2 laudat, ὥς ἡδύ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, latine conversum a Cic. de Fin. II, 32; et ante Euripidem Homeri locus Odyss. ο, 397—400. Ingeniosa imitatione hæc sequutus est Statius I, Theb. 472 *Forsan et has venturus amor præmiserit iras, Ut meminisse juvet*: nec tamen omnia malorum genera ex vita præterita meminisse jucundum est. Bene hoc monet Macrobius Sat. VII, 2. Etenim sunt, *quæ animus meminisse horret* ut lib. II, 12, sic quæ quis se indigna et injusta aut ignominiosa pertulit, aut atrocia vidit et immania. — 204. Per hos ipsos casus, per hæc *discrimina rerum*: pleonasmus poetis frequentatus. Possunt tamen res pro rebus adversis, periculis, accipi, ut v. 178. *Sedes ubi fata q. Ostendunt*, h. e. oracula et auguria prædicunt, promittunt. *Ostendere* egregie inprimis poetæ, hac in re. Iidem *fas* esse dicunt ea, quæ fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt. Quæras, unde jam tum Æneas nomen novæ sedis sibi promissæ, *Latium* noverit? quum aliis in locis tam incerta omnia ei essent. Scilicet in locis inferis certiora edoctus fuerat. VI, 891, 2. De ipsa re cf. sup. Disqu. II, s. VI. *Durare* pro durare se, animum suum, poetæ primum, mox alii scriptores, ut Tacitus. Τλῆτε, φίλοι Il. β, 299. cf. Cerda. — 205. *Sedes ibi* codd. ap. Pier. *Quietis* sc. nobis vetus ms. ap. eundem. — 207. *Durare* et *servare* unus Heins.

208, 209. *Magnanimum Æneam* vides. *Premit*, occultat, ut sæpe. *Altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, sed docte poeta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipso fit intimus, et *altus* dolor. — 209. *Alto corde* Rottend. pr. alter Hamb. Puget. Leid. un. etiam aliquot codd. Pierii, nec hoc indocte. Exulat h. l. *et* ante *premit*; quod sæpe fit.

210. Distinctionem ita institui

Tergora deripiunt costis, et viscera nudant;
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt;
Litore ahena locant alii, flammasque ministrant:
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Inplentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.
Postquam exemta fames epulis, mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt;

vult Burmann.: *prædæ se accingunt, dapibusque futuris Tergora deripiunt* c. — 210 — 215. Sequentia censenda sunt ex ornatu rerum exilium. cf. Iliad. α, 459 sqq. ubi ἔδειραν. Hic ornatius: *Tergora deripiunt* (alii, mox *pars*) *costis* (artubus); *et viscera nudant.* Recte Serv. *viscera* quidquid sub corio est, h. e. carnes. — 211. *Deripiunt* Heins. ex ratione grammatica, quam tamen unus Rottend. tuetur. Sic jam emendarant Turnebus et Cifan. v. Cerd. — 212. Totus ex: Μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν. ibid. 465. *Trementia*, adhuc palpitantia, ut et Serv. Non equidem suavem in hoc epitheto imaginem sensui objici dixerim. — 213. *Ahena locant.* Quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non utebantur, ut notum est. Et ne forte poetam ab antiquo more recessisse videri putes, quorsum laudare possis Valer. Fl. VIII, 254; aut Ovid. Met. I, 228. *Torreri carnes* in antec. versu significatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Æn. VI, 218, 219, ut se lavent ante epulas, ex more; ut quoque Serv. Quærere velle, unde tot lebetes habuerint, qui tanto hominum numero sufficerent, putidum esset in poeta. — *Flammas ministrant*, ornate, ut omnia in h. l., pro, *subjiciunt ahenis ignem.* — 215. Satiant se et carne ferina et vino. Jam ex cute ornamenta verborum. — In sec. Moret. τῷ *ferinæ* subjungitur *munere* cum glossa: *hemistichium;* ut sit unus ex versibus, quos imperfectos Maro reliquit. Sed amat casus secundos Maro. Et laudatur hic ipse versus a Grammaticis eam in rem.

216. Hoc est Homericum: Αὐτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. cf. inf. VIII, 184. *Mensæ remotæ* noto vetere more, quo mensa cum epulis convivæ apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur? Itaque improprie dictum. — 217. *Longo sermone*, non tam qualis post cœnam esse solet, quam potius multis cum querelis. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*, Ovid. Met. XIV, 242. — *Requirunt socios;* declarat. voc. *requirere* desiderium amissorum sociorum. (v. Burm. ad h. l.) Lamentantur eos sibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ 'πειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους, Odyss. μ, 309.

Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat, quum Juppiter æthere summo

Vulgari oratione diceres : multa de sociis amissis inter se conqueruntur.— 218. *Credunt* Mentel. Post *inter* distinguunt nonnulli Codd. et edd. ut sit : *dubii seu v. credant.* Burm. — 219. *Seu extrema* duo apud Burm. *seu jam e.* Puget. — H. e. sive jam esse mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. loc. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi ; *nec jam exaudire vocatos*, h. e. esse mortuos, quos invocari ab amicis et conclamari notus mos erat, inf. III, 67; VI, 505. cf. Odyss. ι, 65. Ad prosaicam sane subtilitatem debuisset antecedere : num extrema eos *passos esse* credant, et jam conclamatos? sed in poeta illa non requiritur.

220. *Orontis* plures codd. et edd. etiam ap. Pier. Scilicet est Orontes, Ὀρόντης, Oronteus, Orontei et Oronti. v. sup. ad v. 30. *Oronti* etiam fragm. Vatic. — 221. *Amici* alii. *Tunc Anthei* Hamb. pr. *Casus* Leid. et Sprot. Illud *secum* non debet offendere ; nam *gemit secum* A. C. — 222. *Lycus.* Idem memoratur lib. IX, 556. *Giam* multi, etiam nostri, vel *Gian. Cloantum* castigatiores, notante Heinsio, ut Got. pr. *Choantum* Leid. Nomina promiscue posuit, ut poeta. Amycus, Ἄμυκος, ad exemplum regis Bebrycum, de quo Apollon. II pr. et inf. V, 373; diversus est ab illis qui inf. X, 704 ; IX 772 ; XII, 509, eodem nomine occurrunt. *Lycus* inter *Trojanos* iterum IX, 545 s. *Gyas* et *Cloanthus* in ludis in Sicilia editis lib. V, 118 sqq. Diversi sunt Gyas inter Etruscos X, 318, et forte alius XII, 460.

223. Noli in vulgarius incidere, ut emendes : *Et jam finierat.*—Sequitur *Juppiter :* in his ac similibus novare aliquid nolui : si mei arbitrii res esset, scriberem *Jupiter,* ex antiquiore ac veriore ratione, quam in Virgilio redhibitam esse volumus : ut statim 225 *litora.* Scilicet antiqui literas in his geminabant pronuntiatione, non scriptura ; recentiores etiam scriptura : recte et hoc : sed tum tenendum est alterutrum constanter, et in omnibus, quibus eadem ratio subest. — *Et jam finis erat* sc. longi sermonis, h. e. querelarum, aut omnino, cœnæ factæ. Pompon. Sabinus *finem diei* interpretatur : nam mox dormitum concedunt, v. inf. 305. Quin omnino sic accipe : *Postquam hæc finita erant, s. his factis, Jupiter prospexit* etc.

Despiciens mare velivolum, terrasque jacentis,
Litoraque, et latos populos, sic vertice cœli
Constitit, et Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum talis jactantem pectore curas

Fateor, nexum vel transitum mihi non videri esse felicissimi inventi. Cogitandum tamen de Jove stante, et Trojanorum fortunam in Africa mente volvente, et rationem, qua succurri possit, circumspiciente. Hoc habitu Jovem si semel ante oculos tibi constitueris, bene se habent reliqua; et totus, qui sequitur, locus, e præstantioribus est habendus, quum poeta hoc ipso et miraculum addat hospitio Æneæ apud Didonem, et, quod multo majus, Romanorum animos in carminis statim aditu ad Æneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas hujus artificii videas in Odyss. ε, 5 sqq., ubi Minerva apud Jovem (ut jam Odyss. α pr. fecerat) de intercepto Ulyssis reditu conqueritur, mittitur etiam tum Mercurius. Venerem Jovi supplicem nota gemma, sed a recentiore, suspicor, manu, expressam ad Virgilii plane ductum videre licet, cum alibi, tum in *Suite des Pierres gravées par Mad. Le Hay, n. XV.*

In verss. 223—227 plura Homeri loca ante oculos habuit: inprimis Iliad. ν, pr. et θ, 51, 52. *Mare velivolum* exquisite, in quo vela volant, cum proprie naves sint *velivolæ. Terras jacentes* præclare, respectu quidem Jovis, ex alto prospicientis: porrectæ sub ipso et late patentes; quamquam *terræ jacentes, gentes jacentes*, et alibi ap. poetas occurrunt simpliciter *positæ*: similiter *lati populi* sunt dicti. *Sic*, αὔτως, non semper est temere vel frustra, sed sic, uti res se habet, quo statu illa est: *sicut erat;* Romanorum poetarum, cf. Iliad. ε, 255; et habet fere μιμητικὸν aliquid, ut Iliad. γ, 220 φαίης κε ζάκοτόν τέ τιν' ἔμμεναι ἄφρονά τ' αὔτως. cf. Iliad. ζ, 400; η, 100; κ, 50; λ, 388; et al. Non temere Jovem oculos in Africæ litora et Æneæ naufragium intentos habuisse, arguunt illa: *defixit lumina—tales jactantem pectore curas.* Igitur accipiendum, *sic*, ut erat, *despiciens constitit*, pro simplici, prospexit terras. Ornate, *constitit*, quod homines facere solent, qui oculos animumque in aliquam rem intendunt (stantem autem contra morem, non sedentem Jovem hic cogitare necesse est) et *defixit oculos regnis Libyæ*, in litore Africæ, ad quod Æneas naves subduxerat. Notabili autem orationis brevitate Jovem cogitabundum stetisse declarat poeta, et *curas*, cogitationes et consilia, de parando Trojanis apud Pœnos hospitio, (inf. vs. 297) agitasse. Itaque respectu τοῦ *sic* subjicit, *tales curas jactantem*, id est cum hunc in modum oculis animoque in Æneæ fatis esset defixus.

Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentis,
Adloquitur Venus : « O qui res hominumque deumque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,

228. *Atque oculos lacrimis s.* Priscianus et Alcuinus ap. Heins. *Offusa* Servius citat inf. ad vers. 482. — Observa artem poetæ. Ut miserationem faciat Venus, *tristis*, *flens* et *pulchra* inducitur.

229. Macrob. VI Sat. 2 *In principio Æneidos tempestas describitur, et Venus apud Jovem queritur de periculis filii, et Jupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic totus locus a Nævio sumtus est ex primo libro belli Punici. Illic enim æque Venus Trojanis tempestate laborantibus cum Jove queritur : et sequuntur verba Jovis filiam consolantis spe futurorum.* Comparari potest etiam Minervæ et Jovis super Ulysse altercatio, Od. α, 44 sqq. et multo magis Thetidis alloquium Jovi, Iliad. α, 497 sqq.

230. *Et fulmine terres* possit otiosum videri post illa : *qui res — imperiis;* sed *fulmen* insigne summi imperii; gravius autem *fulmine terres*, quam *fulmen geris*, *jacis*. — 231. Manifesta adumbratio versuum ex Iliad. δ, 31. Δαιμονίη, Jupiter ait ad Junonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες, Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις etc. Ipsa autem orationis forma ex Odyss. α, 44 sqq. expressa, ubi Minerva apud Jovem de Ulyssis ærumnis conqueritur, et ubi v. 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ. Tum Jupiter simili modo atque hic respondet.

232. *Quibus tot f.* Agnosce poeticam orationem, pro, quid potuere committere, ut iis — clauderetur? *Tot funera* h. e. tot clades et calamitates. *Ob Italiam*, propter Italiæ aditum, ne ad Italiam accedant, in toto terrarum orbe nullus considendi locus iis relinquitur. Nam septem jam annos omnibus terris et maribus erraverant, ut infra, lib. I, extr.

234 — 236. *Hinc*, ab his Trojanis, *hinc a sanguine Teucri revocato*, a stirpe Teucri instaurata per novam progeniem (cf. sup. I, 19 sqq.) *fore*, orituros esse, *Romanos—ductores*, populum regnatorem, *qui mare*, *qui terras tenerent*. Si quidem sup. v. 21 *populum late regem* simili modo dixit. Alioqui *ductores Romanos* intelliges Cæsarem et Octavianum. *Volventibus annis* sc. se, nota poetica ratio, quoniam annus in orbem redit :

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus!.... Quæ te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur! Quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,

περιπλομένων ἐνιαυτῶν. *Omni ditione*, Serv., omni potestate, pace, legibus, bello. Præstat dicere: *omni*, hoc est, summa potestate. Est enim poetis sollennis ille usus; interdum et aliis scriptoribus : *omni ope annixus*, summa. Æn. X, 53 *magna ditione — Carthago premat Ausoniam.*

236. *Terras omnis* fragment. Vatic. a Campiglia expressum, cujus lectionis etiam Servius meminit. Nec diffiteor hanc lectionem multo magis epicæ dignitati convenire videri, quam subtilem omnium generum potestatis comprehensionem.

237. Vide an lenior fluat oratio, si distinxeris : *Certe hinc — pollicitus, quæ te, genitor, sententia vertit?* h. cum sis pollicitus. Durum enim illud *pollicitus* sine *es* vel *eras*, in fine sententiæ absolutæ. — *Quæ te sententia vertit* exquisite, quod novum consilium vertit te, mutavit animum tuum? Vulgari ratione *vertitur* sententia, animus, consilium. Mox 238 *occasum Trojæ solabar* etiam exquisite, ut fere semper poetæ. Ut semel dicam : proprie *solamur animum*, solamur nos, h. e. fractos nos erigimus, recreamus : tum solamur dolorem, curam, luctum ; sic *cantu longum solata laborem* Georg. I, 293 : tandem earum rerum caussas, mala et casus *solari* dicimur, h. e. solando aut tollimus aut minuimus seu mala, seu sensum malorum. Sic h. l. *excidium Trojæ* solatur Venus, dolorem inde animo conceptum levat. — 239. *Fatis contraria fata rependens;* etiam hoc docte; *rependens*, compensans, *fata contraria*, Trojanorum calamitates, *fatis* scil. melioribus, novo Italiæ regno, h. e. sperans, fortunam Trojanorum futuram esse tanto lætiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Æneid. IX, 136. — 241. Quem *das* finem, pro, facis, constituis! Poeticæ orationi et hoc propius : δοῦναι, dare, pro facere.

242—249. Antenor, et ipse Troja profugus, novas sedes nactus est condito Patavio ; cur Æneas simili fortuna non potitur? Locus est valde ornatus. *Casibus deinde variis Antenora — venisse in intimum maris Adriatici sinum ;* hic sinus poetæ doctius *Illyrici sinus,* namque majori Adriatici sinus parti Illyricum prætenditur ; idem *intima regna Liburnorum*, nam versus interiores recessus habitarunt Liburni, Illyrici populos, tum Is-

Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi;
Unde per ora novem vasto cum murmure montis

tri, hinc Veneti et Euganei, in quorum sedes Veneti successerant. Spectat autem ad dignitatem orationis poeticæ, ut declarentur regiones non vulgari, sed exquisitiore nomine, v. c. a finibus ac finitimis populis petito : quod si teneas, poetam male a Servio accusatum dices, quod Antenorem Illyricum et Liburniam tenuisse ille dixerit, nec minus male post Corradum a Burmanno defensum ex usu voc. *penetrasse*, quod h. l. sit, transiisse. Immo vero a poeta finibus latius constitutis Venetorum ora his ipsis vss. 243, 244, doctius declaratur, quam nudo nomine geographico. Quod vero *tutus*, seu incolumis, ad Venetos pervenit, hoc simpliciter ad errorum discrimina referam. Potuere tamen et alia esse Antenoris fata, quæ nunc ignorantur. Ita colligo ex Sext. Aurel. Victor. de Orig. G. Rom. c. 1 : *Quare autem addiderit* tutus, *suo loco planissime annotavimus in commentatione, quam conscribere cœpimus, recognitam ex eo libro, qui inscriptus est de Origine Patavina.* (Sic enim locum illum forte constituas.) Tandem etiam, poetarum more, qui a finitimis locis clarioribus aut notabilioribus multa designant (scilicet ut ornatum inde et novarum rerum notionibus suavitatem versibus suis quærant), *Timavum*, quamquam paullo remotiorem fluvium, sed notiorem et veterum forte poetarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timavi superavit* Antenor, quatenus classe litora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum litus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest : conf. Liv. X, 2) prætervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur. Non longe a mari, in Carnorum finibus, ille inter rupium cavernas compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit, qui paullo post in unum alveum delati flumen faciunt, quod, ubi vix M passus emensum est, lato ostio in mare exit. Fontes olim habiti sunt *novem;* ex iis prorumpit aqua magno cum fragore : *vasto cum murmure montis ;* statimque in unum flumen collecta maris speciem refert late agros inundantis : *It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.* — *Hic tamen,* noli hærere ad fontem Timavi : sed latius, in oris his litoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos, qui tum hæc loca tenebant, Patavium ille condidit, et *genti nomen dedit ;* at quale? dicunt *Antenoridarum :* apud poetas utique; non vero vulgare nomen. Sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniæ, quos Antenori

It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti;
Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa; nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus adnuis arcem,
Navibus, infandum! amissis, unius ob iram

viæ socios fuisse aiebant, ductum esse volunt. *Armaque fixit Troïa,* pace sc. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi arma suspenderent et figerent. Conf. Pompon. Sab. ad h. l. *Nunc placida compostus pace quiescit:* quo sensu hæc dicta sint, dubitare licet; aut enim de morte aut de otio et tranquillitate, qua Antenor reliquam vitam exegit, accipi potest; in utroque tamen duri aliquid inest. Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere.* Inf. IX, 445 *placidaque ibi demum morte quievit;* VI, 321 *Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.* Veneris tamen consilio, dum Æneæ calamitatibus Antenoris fortunam secundam comparare vult, parum conveniret, Antenoris *mortem placidam* laudare. At si de quietis sedibus, rebus placatis, vita tranquilla agitur, tum fere *res compositæ* memorantur, non *ipsi homines;* aut si hoc sit, tum adjectum aliquid videas: *ad pacem, ad modestiam* etc. Atque ita etiam in iis ipsis locis fit, quæ h. l. a Burmanno laudantur. Dicendum itaque, aut poetam h. l. *compositum* novo exemplo adhibuisse, ut et voc. *quiescere*, pro, vitam quiete exigere; quiescit *rebus compositis*, adeoque et ipse *compositus;* aut manendum in priore significatu: ut a Venere interpositum hoc sit, tranquillitatem Antenori ad extremam usque vitam contigisse. Ita *pace* pro morte.

246. *Proruptum* defendit Heinsius hic et alibi. conf. inprimis ad Silium III, 51. Est sane exquisita vox hoc sensu, pro *prorumpens.* Multi *præruptum*, conf. Cerda etiam fragment. Vatic. a pr. man. et ap. Senec. Qu. nat. III, c. 1. Quod sane defendi posset; conf. sup. 105. *Præreptum* ed. Ven. *In mare proruptum* Moret. pr. et Franc.

250 — 253. Argumentatur Venus ab exemplo simili. Magno autem cum artificio se ipsam facit unam ex Trojanis, qui injuriam tulerint: *Nos, tua progenies, quibus annuis arcem cæli,* h. l. cœlum, promittis Æneam post mortem inter deos iri relatum. cf. mox v. 259. Callide et invidiose etiam illa: *unius* ob iram sc. Junonis, et *navibus a.* pro navium parte, et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Junonis calamitatibus vexa-

Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos! sic nos in sceptra reponis! »
  Olli subridens hominum sator atque deorum
Vultu, quo cœlum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natæ; dehinc talia fatur :
« Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini

mur. — 252. Dubitat Burmannus, an *aque* sit scribendum. Verum etsi non scribitur, subintelligendum tamen : *atque* ab *Italis oris disjungimur*, interjacente mari et aliis terris. *Arvis* Leid. unus et Hamb. pr. pro var. lect.—253. *Pietatis*, qua Æneas insignis. At ipsa suam personam interponens : hæc pietatis et amoris erga te præmia? *In sceptra*, in promissum Italiæ regnum, cum Trojano exciderat, *reponis*, pro vulgari, restituis. — *In regna* pro var. lect. Hamb. sec. et Oudart.

254 — 296. Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romæ origines, incrementa, splendorque imperii Augusti.

254 — 256. Aliter hæc Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Jupiter Iliad. α, 517 sqq. in quibus Jovis majestas augustior. At hic placidi, μειλιχίου, Jovis suavis imago. Osculum Veneris ori impressum ex Iliad. ε, 372 poetæ in mentem venisse videtur, ubi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen observa decorem. Vers. 254 secundum Ennium : *Olli respondet rex Albai Longai*, et alia. *Subridens*, μειδιάων. In v. 255 Ennium ante oculos fuisse notat Servius : *Jupiter hic risit ; tempestatesque serenæ Riserunt omnes risu Jovis omnipotentis.* Sed Ennius, utut oratio horrida sit, multo vividius rem expressit : *Ridet Jupiter; et tempestates arrident.* Apud Gudium Insc. p. V, n. 3 *Jovi Opt. Max. Serenatori* legitur. *Oscula libare* potest sane cum Salmasio post Servium accipi, os alterius leviter labiis suis perstringere; sed si *libare*, delibare, summo ore carpere, pro *osculum*, basium, *sumere, eripere*, accipias, poeticæ dictionis genio et carminis dignitati consules; *libare*, (ut XII, 434 *Summa per galeam delibans oscula*) *oscula*, libando, leviter attingendo, sumere; ut in illis, *amnem, fluvium : libare. Natæ* cum energia adjectum, licet jam *olli* antecessisset; ut revocaretur in animum persona ejus, de quo agitur. Ita semper fere Homerus : τῷ δ' — Ἕκτορι et al. Non videbat hoc Servius.

257—260. *Parce metui*, parce metuere, noli—φείδεο τοῦ δεδοικέναι. *Cernes urbem ;* sentis quam ἐνεργῶς sit expressum. Mox *manent* pro exile *sunt.* —

Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli
Magnanimum Ænean; neque me sententia vertit.
Hic, tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longius et volvens fatorum arcana movebo,
Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet, moresque viris et mœnia ponet:

259. Propter v. 250 *cœli quibus annuis arcem.* Bene addidit *feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret, monente Servio. Recipietur utique olim Æneas inter deos Æn. XII, 794 *Indigetem Æneam scis ipsa, et scire fateris, Deberi cœlo fatisque ad sidera tolli.* Utrumque ex Ennio I Annal. *Unus erit, quem tu tolles ad cærula cœli Templa;* qui versus non ex Veneris, ut Columna putat ad e. l. p. 34, sed ex Martis oratione servatus est. Docent hoc sequiorum poetarum loca, qui Ennium ante oculos habuerunt, inprimis Ovid. Fast. II, 487, ubi Mars ad Jovem: *Redde patri natum* (Romulum). — *Unus erit, quem tu tolles in cærula cœli,* (quæ ipsa lectio ex Ennio tuenda) *Tu mihi dixisti. Sint rata dicta Jovis.* Adde Met. XIV, 813 sqq. — 260. *Neque me sententia vertit.* ad v. 237 *quæ te g. sententia vertit?* Ceterum *magnanimus*, ut semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt; est *fortis, animosus*, ex μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, μεγαφρονέων, quæ omnia ad bellicam virtutem referenda sunt.

262. *Evolvens* Hamb. pr. Paris. a pr. m. Dorvill. Ed. Ven. uti Waddel. Animadvers. Crit. p. 10 emendarat; et sane de temporum historiis commode τὸ *evolvi.* Sed non bene copula desideretur; et epicæ orationi accommodatissimum: *movebo volvens longius*, pro petam, repetam. Hoc fere Ge. II, 295 Æsculus—*immota manet multosque nepotes, Multa virum* volvens *durando sæcula* vincit; et sic alibi *volvens* simili sensu: *Tum genitor veterum* volvens *monumenta virorum — ait* Æn. IV, 102. — 262 — 266. Quandoquidem hæc cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et *longius volvens fatorum arcana movebo*, h. e. fata altius repetam. Usum τοῦ *movere* exemplis bene declaravit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. Ratio in eo inest, quod quæ ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifesta facimus, declaramus, proprie *movere* dici possumus; *longius volvens*, evolvens, repetens. Præclare autem poeta *e Jovis persona* fata Æneæ et posterorum potiora recenset.

263. *Italia;* in Italia, more Græcorum adoptato a Virgilio, et hinc ab aliis. *Populos*, viros, *feroces contundet.* Vides prælia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari. — 264. *Moresque viris et mœnia ponet*,

Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
*Additur, Ilus erat, dum res stetit Ilia regno; *
Triginta magnos volvendis mensibus orbis
Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
Transferet, et Longam multa vi muniet Albam.
Hic jam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos

urbem condet Lavinium et novum imperium fundabit legibus (leges ponet, νομοθετήσει), per illud triennium, quo regnum tenebit. Hæc ornat v. 265 : *Tertia dum* h. e. *donec.*— *Cum* alter Hamb. — 266. *Terna hiberna*, pro hibernorum temporibus h. e. per tres hiemes, tres annos. — *Rutulis subactis*, Turno victo ac cæso.—*Transierant* quart. Moret.

267. *Iulus* Exc. Burm. sed *Iulo* defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. pag. 33 ap. Burm. *Quoi* fragm. Vatic. — 268. Versus suspectus, aut totus incertus, aut suppletus post *additur.* — Inter Trojanos, dum Trojanum regnum fuit incolume, Ilus dicebatur. *Regno*, sub regibus; at nunc eversa Troja, Iulus dici cœpit.

269 — 271. Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse, sedemque regni a Lavinio in novam urbem transtulisse traditur. Quod si is verborum sensus esse debet, antique locutus est poeta pro : Ascanius XXX annos imperio explebit, *cum* regnum transferet. Si tamen ad communem rationem grammaticam verba accipias, nihil definit poeta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Prius tamen illud cum poetæ rationibus convenit : conf. infra VIII, 42, 47, 48. *Orbes*, annos, *magnos*, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni deprompto, quatenus plurium mensium spatia in se comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11, et Serv. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12 *magni menses* vim habere possunt ex reliqua oratione. *Volvendis mensibus*, qui volvuntur, volvunt se. *Muniet* exquisitius quam *extruet. Multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu ; at Burmann. contendit esse, magno impetu, animi ardore, studio.

272. *Tercentos* Montalb. et Ven. *trescentum* fragm. Moret. *Hinc* Serv. et ms. Bersmanni, quos sequitur Cuningamus; et sic aliquot Heinsiani. — 272— 273. Per CCC annos reges e Trojana stirpe Albæ Longæ esse reg-

Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono;
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Juno,
Quæ mare nunc terrasque metu cœlumque fatigat,

naturos ait ad Romulum usque. *Gens Hectorea* est Trojana simpl. ut lib. V, v. 190 *Hectorei socii.* sic et alii : v. Burm. Ex Trojana saltem stirpe, si forte non omnes ex Æneæ prosapia, oriundi fuerunt reges qui Albæ Longæ imperarunt, quamvis illa non modo Trojanos sed etiam Latinos aborigines haberet incolas. *Regnabitur sub gente Hectorea*, regnum durabit sub Trojanæ stirpis regibus. Æn. XII, 826 *Sit Latium ; sint Albani per sæcula reges* etc.

274. *Ilia*, tanquam Trojana stirpe, oriunda, poetis dicta, ab Ilio Trojæ, Rhea Silvia, *sacerdos*, virgo Vestalis; *regina*, h. e regio sanguine orta, ut βασίλισσα ; *Marte gravis*, e Marte gravida, gemellos uno partu edet.

275—277. Romulus Romam condet. Quam ornate et splendide hoc poeta extulit! Ut *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside, lupi exuvias, seu lupinam pellem, gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma*, etiam Propert. IV, 10, 20 de Romulo. Hoc igitur habitu occurrere debuere vetera Romuli signa. *Lætus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *Tegmen lupæ* pro exuviis lupæ. v. Burm. Nec vero accipiendum, quasi lupæ ipsius, a qua nutritus fuerat, pellem detractam sibi imposuerit; sed ornat epitheton *nutricis lupæ*, quia ex eo genere fuit illa, a qua ipse nutritus esset; ut bene observat Mejerotto V. C. *Romulus excipiet gentem*, proprie *regnum gentis*, imperium gentis Hectoreæ, s. Trojanæ; succedet in regno Albano Romulus. De voc. *excipere* de rebus, quas nanciscimur, aut nacti sumus, v. ad Ge. IV, 207. Sunt hæc omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Jovis ad filiam exspectare poterat. *Mœnia Mavortia*, Roma a Martis filio condita, ut sæpe al.

278, 279. *Rerum metas*, h. e. limites *imperii; sine fine*, æterna urbs, ut in numis et monumentis. A poetis hæc innumeris in locis ornata et variata.

280, 1, 2. Ipsa Juno aliquando studio Romanorum tenebitur. Fuit enim cum Jove et Minerva Romanarum rerum præses. *Quæ m.—metu c. fatigat*. Si *metu*, h. e. præ metu, Juno fatigat omnia sc. precibus, hortatu, minis; ha-

Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,
Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas

bes auctoritatem v. 23 *Id metuens veterisque memor Saturnia belli* etc. Sic tamen tenue nescio quid infertur orationi. Sin *Juno fatigat metu* h. e. terroribus, *mare, terras, cœlum*, verearis forte, ne turgere videatur oratio. Sed dicta hæc sunt ad vulgarem loquendi modum : terroribus omnes agitare et vexare. Itaque Junonem omnia *versare, miscere*, ut Trojanos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu.* Et VII, 301 *Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque. Fatigare*, ut *exercere*, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium utaris; unde est turbare, affligere, vexare; conf. ad lib. VIII, 93.

281. Junonem animo mutato in meliorem partem, εἰς τὸ βέλτιον, jam consulentem : sic XI, 426 *Multa dies—Rettulit in melius*, tulit, mutavit; Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta consiliantibus Junone divis* etc. — 282. *Progeniem rerum dominos* Bigot. Sed *Romanos* firmat Sueton. Aug. 40, qui et ipse versum repetit; et ad Domitiani laudes transfert Martialis, XIV, 124. — Versus dignitatem in prima parte facile perspicias; at post *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? quis enim nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis? Scilicet Romanos, *belli pacisque artibus claros* memorat poeta : *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc sine armis? sine bellica virtute? Jam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togæ, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, majorem dignitatem in toga olim fuisse quam nunc in ullo vestimenti genere. *Sic placitum;* ita ego constitui, decrevi. De formula agit Burm. ad Æn. II, 428.

283—285. Splendide Romanorum bella cum Græcis, et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam, designat. In simili acumine versatur Epigramma Adriani imp. seu verius Germanici, in Ilium novum Anthol. Gr. lib. I, pag. 98 Steph. Analect. Brunck, t. II, p. 285. II, et latine, sed minus venuste, Anthol. Lat. lib. I, ep. 103. *Placitum est*, de iis quæ in satis habentur. *Lustris*, doctius, quam annis. *Domus Assaraci*, Romani a Trojanis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Æneæ fuit majoribus. v. Apollod. III, 12, 2, et Not. Conon. c. 12. Græcia præclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et Mycenas, Agamemnonis regiam, declarata;

Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
Julius, a magno demissum nomen Iulo:
Hunc tu olim cœlo, spoliis Orientis onustum,
Adcipies secura; vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt; diræ ferro et compagibus artis

nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat (Iliad. β, 559 sq.); erant tamen illi tantæ tum dignitatis, ut apud Homerum tota Græcia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine insigniretur. Inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas.* Gravissima vocabula et ista: *Servitio premet — dominabitur.*

286 seqq. Ad Augustum referas haud dubie verius quam ad Julium Cæsarem cum Servio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287 facile Cæsari tribuitur, neque *is spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto illa ubique obvia; v. inpr. Æn. VI, 793 sq. Et *is Cæsar: Julius* adoptionis jure, hinc *Trojanus*, ab Ascanio Trojano genus ducens; itaque *Julius nomen demissum a magno Iulo*, h. e. nascetur Cæsar, Julius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *Pulchra origine* simplicit. clara. Nec ad Venerem respici posse puto, per sermonis usum.

289. Alii olim *honestum*, sec. Serv. natum scilicet ex *honustum*, ut scribebatur. — *Hunc — spoliis Orientis onustum.* Hæc illa perpetua poetarum inprimisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio. conf. ad Georg. lib. II, 170. Neque in unum certum annum ea cogere necesse est; quin, adeo ante signa a Parthis reddita, poeticus ingenii fervor hæc ita recte efferre potuit. — 290. *Adspicies* Fabricii ms. cum Goth. tert. et quatuor apud Burm. qui *accipies* Schol. Cruqu. Horat. auctoritate et Ge. I, 28 *et te maximus orbis — Accipiat.* Sed est omnino gravius, et habet plus ἐνεργείας respectu Veneris. Sic v. 259 *sublimemque feres. — Secura*, nemine intercedente, Junone placata. *Vocabitur hic quoque votis*, præclare honores divinos habendos Augusto ostendit, ut Georg. I, 42.

291. Ad Janum clausum U. C. 725 et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. cf. Virg. Vit. ad h. a. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Æneidos librum esse scriptum. *Sæcula*

Claudentur Belli portæ; Furor impius intus,
Sæva sedens super arma, et centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento. »
Hæc ait : et Maia genitum demittit ab alto;
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris : ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus adstitit oris.
Et jam jussa facit, ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente deo: in primis regina quietum

aspera mitescent, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Tribuitur tempori, quod hominum est. Quæ sequuntur, v. 292 — 296, magnifice expressa sunt. Ait fidem, religiones patrias, et civium concordiam, exstinctis bellis et discordiis, rempublicam esse temperaturas. *Fides cana*, prisca, antiqua, qualis majorum fuit. *Vesta*, patria eaque antiquissima religione Romanis culta. Cum his *Romulus* et *Remus jura dabunt,* imperio Romano præerunt. Ita ut ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quæ ante parricidium Remi a Romulo commissum, fuit, rediisse res videri debeat. *Bellum*, ὁ Πόλεμος, h. l. dei personam sustinet; idem mox *Furor. Belli portæ* respiciunt Jani templum (cf. Æn. VII, 607) quod pace restituta clausum, quasi pro carcere et custodia belli, haberi potest. Reliqua vss. 294, 5, 6 ad terrorem animorum composita sunt.

297. *Maiæ* sec. Moret. et sic Rom. a m. pr. *Demittit* ex melioribus reposuit Heins. Vulgo *dimittit. Demisit* Ald. et Junt. et sequitur *arceret.* Verum in poeta epico non locum habet ea observatio e Cicerone petita. *Dimisit* pr. Goth. *demittit Olympo* Goth. sec. — 297 — 304. Observa, quam succincta in sqq. narratio sit. Bene autem in hospitio Teucris parando ministerium deorum interponitur, ne res miraculo careat.—299. *Fati*, seu, quo Trojanis Italia erat petenda, seu omnino numinis voluntate ac jussu, adeoque fato Trojanos ad Libyæ litus esse delatos; quod ignorans Dido, ne advenæ in his litoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat; cf. 527 sqq. Mox 301 *remigio alarum* ornate. Alæ avium cum navium remis comparari solent. Lucret. VI, 743 et Græci, πτεροῖς ἐρέσσει Eurip. Iphig. in T. 289, et in Ione 162 ἐρέσσει κύκνος· primoque loco Æschylus Agam. 52.— 302. Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne advenarum conspectu exterriti armis eos propulsent. *Quietum ani-*

Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Æneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos; quas vento adcesserit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feræne,
Quærere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,

mum, ἔκηλον, l. εὔκηλον, pro placidum, propitium, εὐμενῆ. Ingeniose autem hoc ad *Mercurii* operam refertur, cum ille sit deus commerciorum, persuasionis et humanioris cultus. Ut Horat. *qui feros cultus hominum recentum Voce formasti.*

305—308. Paratur nunc Æneæ ad Carthaginem accessus; cui et ipsi mater Æneæ intervenit. *Per noctem plurima volvens*, οὐκ Ἀτρείδην — Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα Iliad. κ, 4. *Lux alma*, grata, jucunda. Ut semel moneamus, *almus* convenit fere cum nostro *wohlthatig*, quo poetæ utuntur. — 306. *Alta* sec. Moret. *Alba* tentat Wakef. Silv. crit. p. V, p. 80; temere. *Locosque Quærere constituit*, *quos vento a.* — *Explorare* Menag. pr. Ex quibus illa possis tenere : *Locosque Explorare novos*, *quos vento accesserit; oras Qui teneant*, — *hominesne feræne*. — 307. Explorat, loca nova, et explorat, ad quas oras accesserit, venti vi, seu tempestate, appulsus — *exacta*, quæ explorasset, comperisset, *referre*. — 308. Color ductus ex Odyss. ζ, 119 sqq., ubi Ulysses in Phæacum insula expergiscitur; et multo magis ex Odyss. κ, 144 sqq., ubi Ulysses ad Æanam insulam appellit.

310. Classem occultat sub convexa rupe nemoribus consita 162 — 165. *Horrentibus umbris;* arboribus. vid. ad X, 237 et supra procem. 4. I, 165.— 312, 313. *Crispans*, exquisitius quam vibrans, habens. Crispantur, quæ incurvantur, inflectuntur; est τὸ πτύσσεσθαι de hastis Il. ν, 134. Binas hastas gerere, mos fere heroum cum apud poetas, cf. XII, 165, tum apud artifices. Res vana esset, exempla congerere. *Achates* Æneæ comes datus, ut ap. Homerum θεράποντες heroum et ἑταῖροι· Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus, Achillis Patroclus.

314. *Sese obtulit* novem apud Burmann. quod recte rejicit. Sed ratio est, quod *sese tulit* exquisitius est; ut et illud : *Obvia se tulit*, quam *tulit se obviam*. Sic

Virginis os habitumque gerens, et virginis arma

inf. 439 *Infert se sæptus nebula;* III, 598 *mox sese ad litora præceps — tulit.* Nec tamen semper hoc sequitur poeta. Nam inf. 503 *talem se læta ferebat;* non *talis.* — Antequam silvam litoris esset egressus, *sese tulit*, se egit, incessit, facta *obvia* (cf. inf. 503) ei Venus, puellæ venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odyss. η, 19 sqq.; ν, 221 sqq., ubi Minerva altero loco puellæ, aqualem gestanti, in altero pastori assimulata Ulyssi obvia et viæ dux fit. Sed non infeliciter rem variavit Virgilius.

315 — 320. Arcum cum sagitta habebat, et veste succincta, coma sinuque soluto, erat, puellæ Spartanæ vel Treissæ more. Hoc structuræ forma variavit. De Spartanarum puellarum exercitatione, quam huc vocant interpretes, palæstrica nota res. Enimvero tum *nudæ* erant, ut tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille classicus in Lycurgo pag. 47 F. et — *More tuæ gentis nitida dum* nuda *palæstra Ludis,* Paris ad Helenam, apud Ovid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1, ubi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III, tom. 9 inst. 4. In nostro autem poeta *vestitæ* illæ sunt, et *arcu pharetraque instructæ.* Itaque ad communem potius puellarum Lacænarum habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo brevibus tunicis, iisque ad femur usque dissutis, uterentur, ut nudum femur in incessu appareret (unde φαινομηρίδες Spartanæ puellæ; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo pag. 76 F. Eurip. Andromache. 596 sqq., ubi v. Barnes. et hic Cerdam. Pollux VII, 55. Adde Clem. Alex. II, Pædag. 10). Hic tamen, idque observatione dignum, ab eo potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum sagittis gerit; et probabile fit, puellas Spartanas venationibus quoque operam dedisse. Nam coma soluta ad eas non spectat; si vel Horatium memineris: *in comtum Lacænæ more comam religata nodum* II Carm. 11, 23 (quem locum intactum esse relinquendum putamus). — *Vel* (talis virginis) *qualis fatigat* (est, cum fatigat) *equos*, equo incedit: quod proprium Amazonibus. *Threissa Harpalyce.* Si omnino puella Thressa memoraretur, de Amazone hæc acciperem: cf. inf. ad lib. XI, 659. Idem sequerer, si de Harpalyce Amazone mihi constaret. Tradita tamen de Amazonibus fuere multa, quæ nunc accurate non tenemus. Ceteroqui *Hapalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athæneus XIV, 3 pag. 619 F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13 narrat. Hic tertia, paullo notior illa ceteris, Harpalyci, Amymnæorum, (ita legendum, sic

Spartanæ; vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Eurum.
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis.

Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciæ regis filia, quæ in silvis educta venatibus et cursibus sese duraverat. De ea v. h. l. Serv. et Hygin. f. 193. Ea nunc v. 317 ventos cursus velocitate superat. *Fuga*, φυγὴ, *fugere*, φυγεῖν, sollennia poetis de *cursu* celeri. — 316. *Virginis arma Sarranæ* h. e. Tyriæ (cf. Georg. II, 606) ingeniosa est emendatio Marcklandi ad Statii Silv. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Æneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanæ autem vel Threissæ virginis species occurrere jam ante Æneæ debuerat. De Spartana tamen non minus dubitare licet, an uspiam Æneæ visa fuerit. Enimvero poeta non declarat, qualem sibi Æneas deæ speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam repræsentare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum, propterea, quod ipsam comparationem jugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formæ habitusque notissimi sunt; his igitur uti debuit poeta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subjici satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum jam expositura esset, qui essent qui hæc loca incolerent.

318. *De more*, qui venantum mos esse solet. Vulgaris fuisset oratio : *More venatricis*. *Habilem arcum*, qui facile haberi, tractari, potest; εὖ ἀραρότα. cf. inf. ad IX, 365. H. l. levis, ut Valer. Fl. III, 523 *levis omnibus arcus*; I, 109 *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas*. Sane alias *habile telum* potest et de magno gravique dici, si scilicet is qui gerit sit robustior, v. c. de Æneæ clipeo Æn. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7 et Burmann. ad Ovid. II Met. 531. — 319. *Comam* Heins. ex scriptis, ut magis poeticum; et sic omnes meliores, etiam Pieriani. Ap. al. *comas*. *Defundere* Sprot. et Rottend. pr. *Dispergere* Leid. un. ex gloss. — *Dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι, h. e. ὥστε φέρεσθαι, diffundendam; scilicet comam solutam habebat. Amplificavit hæc, ut solet, Claudianus de R. P. 30 sqq. — 320. *Nuda genu*, adeoque succincta, ut venatrix; v. ad Callimach. in Dian. v. 11, ubi v. Spanhem., et ad Oppian. I Cyneg. 97, cothurno tamen suras revincta, ut v. 337 subjicitur. Talis Atalanta effingitur apud Philostrat. jun. 15,

Ac prior : « Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Subcinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem. »
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus :
« Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O, quam te memorem, virgo? namque haud tibi voltus

p. 887—*Sinum collegerat nodo;* possis intelligere fibulam, ut inf. IV, 139 *aurea purpuream subnectit fibula vestem*, ubi cf. not.; et de Charonte VI, 301 *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus;* et Claudian. de R. P. 40 *Collectæ teneri nodantur iaspide vestes.* Sed fibula *sinum* non colligit *in pectore*, nec in tunica ; nam, si bene meminimus, fibulæ in humeris, non in pectore, usus in tunica est. Nec in chlamyde et aliis vestibus tunicæ superinjectis, talem fibulæ usum memini ; sed subjectum pectori est cingulum. Occurrunt quidem feminarum signa, in quibus palla medio corpori circumjecta nodo ex pallæ oris facto collecta est; at in tunica hoc fieri nequiit. Igitur melius de cingulo accipiemus. Cerda Livii Andronici notos versus apud Terentian. Maur. pag. 2426 Grammat. Putsch. poetæ ante oculos fuisse suspicabatur : *Et jam purpureo suras include cothurno, Balteus et revocet volucres in pectore sinus.* Scilicet *nodus* omnino pro quovis vinculo.

321. Quo sermone ac lingua hic in Africæ oris, Venus et mox Dido, et sic alii in Sicilia et Italia, cum Ænea uti potuerint, ut, quæ dicerent, ab hoc, Trojano homine, intelligi possent, aliena a poesi epica est quæstio, ne dicam inepta. Omnem enim ejus vim, illecebras et gratam fraudem interciperet talis subtilitas. Conventum est inter poetam et lectorem tacite in hoc, ut communi sermone inter se uti putentur Trojani et Achivi et sic porro. Semel monuisse satis est. — 323. *Succinctam pharetra*, ut gladio, ferro succinctum dicimus : scilicet, nodo *vestis succingitur adducta ;* sed *succingere* est interdum instruere ita, ut cinctus ope adjungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. Apud Homerum est ἀμφὶ vel περὶ — ἐβάλετο ξίφος simili more. *Tegmen lyncis* vid. ad v. 275. — 324. Georg. III, 413 montisque per altos *Ingentem clamore premes ad retia cervum.* Hic etiam doctius pro *apro*, *cursum apri premere*, insequi.

327 sqq. Lineas horum versuum videas in Od. ζ, 141 sqq. 149 sqq., ubi Ulysses in ignota terra Nausicaam simili modo alloquitur ; et Nausicaa respondet fere v. 192 sqq. ut Venus v. 338. Adde Odyss. δ, 376 sq., ubi Menelaus cum Idothea sermo-

Mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe;
An Phœbi soror? an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves, quæcumque, laborem :
Et, quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra. »
Tum Venus : « Haud equidem tali me dignor honore;
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem.

nem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 sqq. 107 sqq. et Apollon. IV, 1411 sqq. Imitatus est usque ad fastidium copiosus Statius IV, 746 sqq. cf. mox ad 334.

328. Nec tibi vox humana est. *Homo* pro abstracto : humanum quid. — 329. *Sanguinis*, e genere Nympharum una. — 330. *Sis felix*, χαῖρε θεὰ, ἵλαθι, sis propitia. Ecl. V, 75 *Sis bonus o felixque tuis*. Petitum ab auspiciis et ominibus. *Quæcumque*, qualiscunque dea es, nostris malis succurre, docendo, sub qua parte cœli etc. — 332. *Jactemur*, versemur; nam et hoc exilius erat : et mox *erramus* pro sumus. Hæc et similia nisi observaveris, poetici sermonis vim et indolem non assequeris. Ceterum Odyss. π, 183 sqq. Telemachus Ulyssem a Minerva augustiore forma ac corporis specie ornatum, tanquam deum aliquem, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Ulyssisque responsio Od. η, 199 sqq. 208 sqq. —333. *Et vastis* Heins. e libris, suadente jam Pierio. Antea *vastis et*, ut multi boni codd. cum Romano, quos v. ap. Cuningham. Item, omnes Gothani.

335. *Tali honore*, ex v. antec. int. hostia, sacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea. — 337. Ad venantum habitum spectat cothurnus : res nota; ne a sentibus et silicibus læderentur crura. Versus ex Livio Andronico adumbratus : *Sed jam purpureo suras include cothurno.* conf. supra Eclog. VII, 32.

338. *Agenoris urbem ;* a progenie Agenoris conditam, quem Græcorum mythi (v. Apollod. II, 1, 4; III, 1, 1) Phœnicum conditorem, ex Ægypto oriundum, et ejus posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quæ multo serius et floruit et Græcis innotuit. Sidonii — *Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt*, Justin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari. —

Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est injuria, longæ
Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sychæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, et magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque jugarat

339. *Sed fines Libyci* sunt, h. e. solum est Libyæ pars (fines sæpe pro ipsa regione, vide vel Burm.); simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phœnices hoc spectat: *genus intractabile bello*, indomitum, ἀμαιμάκετον, ἄαπτον. Mox vs. 340 *Imperium regit* exquisitius quam, tenet, habet. — 341, 342. In prosa esset: longa esset narratio; sed rem summatim exponam. Etiam in talibus poeticam vim agnosce. *Fastigia* sunt rerum capita, κορυφαὶ λόγων. Pindar. Od. 7, 125.

343. Mirum, in *Sychæus* priorem syllabam produci, mox autem v. 348 (ubi scribi poterat *Is Sychæum*) post tam paucos versus corripi; ut semper aliis in locis corripitur. *Sychæus* ad scripturam Medic. cod. aliorumque vetustiorum scripsit Heinsius; cum antea esset *Sichæus*: quam scripturam retinuerat lib. IV, 502, 552. In Pier. nonnullis *Suchæus* erat. Heinsius tamen *Synchæum* a poeta exaratum fuisse autumabat; nam sic scribi ap. Græcos (apud Eustath. tantum, si recte memini, ad Perieget. v. 196). Brunkius V. C. *Sycchæus* edidit, Συχχαῖος, præclare. Verum sic alia; eaque multo magis ingrata, varietas ejusdem vocis intra decem versus diversimode scriptæ infertur. Alioqui simile exemplum variatæ pronuntiationis est in *Sicania* I, 557, et *Sicani* V, 293, et al. Collegit plura Drakenb. ad Silium IV, 778. Ex *Sicharba* nomen *Sichæi* fecisse poetam Servius ait: *Acervas*, aut forte verius *Adherbas* Justino dictus. — Narrationem quæ sequitur, Justinus persequitur XVIII, 4, 5. Sichæus ditissimus inter Phœnices agris, sc. agrorum possessione. (v. Burm.) — 344. *Miseræ dilectus*, τῇ σχετλίᾳ, pro, *a misera*, græce; et hoc pro, *ab ea*, ornate. *Misera* autem amore; uti aliqua *misere* amare dicitur pro, valde amare. — *Misere* Zulich. sed hoc jam in *magno amore* latet. — 345. *Intactam*, Homericum κουριδίην ἄλοχον pulchre expressum, *primisque jugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde traxit *omina*. Guellius laudat e Propertio (III, 19, 14): *Contineant nobis omina prima fidem*, pro amore. *Pater* autem Belus, ex poetæ

Ominibus : sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.
Quos inter medius venit furor. Ille Sychæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ; factumque diu celavit, et ægram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis adtollens pallida miris;
Crudelis aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.

narratione v. 621. — 346. *Germanus* int. Didonis. Rem Justinus exposuit paullo aliter libro XVIII, 4 sq. *Quos inter,* intell. Sychæum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam ira, inimicitia! —350. *Ferro superat* ut δαμᾷ simpliciter cædit, nulla cum vincendi notione. *Securus amorum g.* nil curans; ne ea quidem cogitatione a scelere revocatus, quod sorori, quæ misere conjugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303 *optato conduntur Tibridis alveo Securi pelagi atque mei.* Mox vers. 352 *malus* ad fraudem ac dolum spectat.

353—356. *Inhumati c.* auget rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum : *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. *Crudeles aras*, h. e. scelus crudele ad aras in se commissum, *trajectaque pectora ferro*, h. e. cædem suam, *nudavit*, cum clam facta esset, manifestam fecit; nam *nudare* exquisite pro retegere, recludere, monstrare. Hinc *cæcum scelus*, occultum, *domus*, a fratre in sororis marito commissum. conf. Ovid. Ep. VII, 113. — 354. *Tollens pallentia* edit. Venet. Distinctio post *conjugis* est a Burman.; antea non nisi post *miris.*

357. *Patriæque* Medic. quod illustrat Heins. *Patriamque* antiquissima aliquot exemplaria Pierii, alter Hamb. Franc. et Witt. quod haud dubie doctius. Sed *fugam* præcesserat; unde errori illud deberi potest; tum minus ingratum est auribus *patria*, quod præfert post Henr. Steph. Burmannus.

His commota, fugam Dido sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat; navis, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro. Portantur avari
Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem,
Mercâtique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? » Quærenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem :

361. *Odium crudele*, μῖσος ἀπηνές· proprie quale est immanis animi. Sic *sævus, crudelis, atrox*, et similia, poetis pro, magnus, ingens. *Metus* autem *acer*, δριμύς, vehemens, proprie de animo exasperato. — 364. In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe jam præceperat; ut et in illis : *dux femina facti*, pro, *suadente Didone*.

366. Sane Didonem arx Byrsa tanquam propriam conditricem habuit; urbem enim jam illa adventante stetisse probabile fit. At hic nolim ita argutari. *Arx Carthaginis* est Carthago. Ἰλίου ἄκρα. — 367. *Bursam* Zulich. Leid. Goth. sec. *Mercatique* sc. sunt *solum*, etsi durius, maluit poeta quam *mercatumque solum*, emtione paratum: sc. cernes, ut orationem variaret nova junctura. Sollicitat versum 367 *Beck* V. C. *de sensu crit.* II, p. 62, quippe similem ei, qui supra erat 109 *Saxa vocant.* — *Devenere — et mercati* sunt *solum*, *Byrsam* h. e. locum, in quo postea Byrsam arcem condiderunt, seu *Bysram* verius; ut post Scaligerum ad Euseb. Chronic. multi, quos enumerare ambitiosum foret, docuerunt. Sed recte βόειον βύρσαν, fabulam, a Græcis haud dubie ortam, poeta sequitur. In *taurinum tergum* provide vulgare *corium* evitat.

369. *Qui tandem* operose eliquat Burm. Præstat simpliciter dicere, interrogationis vim augeri particula *tandem* (τί ποτε, τίπτε ap. Homer.), et desiderium sciscitantis intentius inde elucescere. *Qui venistis*, h. e. qui estis, vos qui venistis? Ut Græci : τίς δ' οὕτω κατὰ νῆας ἀνὰ στρατὸν ἔρχεαι οἶος; Il. κ, 82 et sæpe. — *Quibus aut venistis* Heins. e Medic. aliisque revocavit; et confirmant id Nonius Marcellus et Priscianus. Romanus tamen cum Oblongo et Mediceo Pierii aliam codicum sectam facit, *quibus advenistis;* hanc sequitur Cuningh. — 371. Βαρυστενάχων Hom., ut Il. α, 364 et sæpe ali-

« O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum,
Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Troja antiqua, si vestras forte per auris
Trojæ nomen iit, diversa per æquora vectos
Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates

bi. ἐξ ὑπάτοιο στήθεος ἀμπνεύσας Apollon. II, 207.

372—374. Si ego fata nostra ordine exponere, et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Od. γ, 113 sqq. et ξ, 196 *annos* pro *die* ponit. *Repetens pergam*, pro, si repetam. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III Sat. 2, et post eum alii. Gravius est vocabulum quam narratio, historia, adeoque magis epicum. *Cœlum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis prætentis, ut h. l. Nec huc trahenda *porta cœli* Georg. III, 261. *Vesper componet diem* quasi mortuum et sepultum, inquit Cerda post Scaligerum et Turnebum; « qua imagine poetæ noctem repræsentare non refugiunt. » Vellem idoneis exemplis hoc firmassent viri docti. Dies *obire* et *occidere* alio modo dicitur: petitum a sole. Recte Burmannus monuit, *componere* simpl. esse *finire*. Sic et Serv. ad XII, 109; sed quæritur de caussa vocis. Ducta scil. notio a cogitatione solis s. diei *quieti se reddentis* et componentis se ad somnum, dum occidit. Ducit eo quod adjectum est *clauso Olympo*: uti quis clauso thalamo se quieti tradit, somno componit: cf. sup. ad 249. Alioqui omnino dicuntur *componi*, quæ ordinata et absoluta de manu deponimus. Neque simile est illud: *condere diem*, ut Ecl. IX, 52 *condere soles*, et illud Horatii: *Condit quisque diem collibus in suis*, IV, 5, 29. Nam in his occultare, tegere est, adeoque exigere diem, donec sol occiderit.

375—377. *Troja antiqua*, epitheton cum dilectu positum; tanto clarior urbis fama esse debet, quo antiquior illa est. *Si per aures iit*, variavit vulgare: si pervenit ad aures vestras. *Diversa æquora*, simpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis, Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα ἤλθομεν. *Tempestas appulit*, δεῦρο πέλασε κῦμα. *Sorte sua*, casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poeta orationem Ulyssis ad Polyphemum Od. ι, 159 sqq. — 377. *Forte* Bigot. a m. pr. et al. *Forte mala* Zulich. pro var. lect. *Applicat* Sprot. quod Burm. præferre malit. Equidem vim ac virtutem lectionis non capio.

378. *Sum pius Æneas. Pius* est religiosus, quoniam omnia ad deorum oracula exsequutus est.

Classe veho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus.
Vix septem convolsæ undis Euroque supersunt.
Ipse, ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. » Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est :

Itaque *castum* dixit Horat. C. S. 42. *Penates.* vid. II, 293.

380. Fabulam poeta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Æn. VII, 205 sqq. 240 sq. ; VIII, 134 sq. : adde lib. III, 167, 8. Hinc lib. VII, 122 : *Hic domus, hæc patria est ;* II, 620, *tutum patrio te limine sistam.* Hactenus Italia est Æneæ patria ; et hactenus *genus a Jove* ductum, h. e. stirpem et originem generis a Jove ducti, quatenus Dardanus, Jovis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. Hoc *quærit*, petit, h. e. terram in qua progenitor ille ortum habuerat. At Burmannus eam rationem sequitur, ut *genus* nominandi casu positum accipiat: *ego Æneas, genus a Jove,* h. e. Jovis, ut V, 45, quæro patriam. Quæ ratio per se est bona, sed dura est oratio, et hæc stirpis memoratio paullo serius quam reliqua oratio fert, subjici videtur.

381. *Phrygium æquor*, litori Troadis seu Phrygiæ minoris est prætentum. *Conscendi æquor navibus* doctius dictum, pro vulgari, *conscendere naves.* Qui enim *in altum* evehitur, is et *æquor conscendere* dici potest. — 382. *Matre dea monstrante viam.* Æn. II, 589 sqq. nihil de via a Venere monstrata monetur, sed tantum de fuga v. 619, 620. Verum fuere aliæ in eam rem fabulæ. Quæ Servius et Pomponius ex Varrone de Veneris stella hic incommode satis memorant, potuere insidere poetæ animo in libro II, 693 *de cœlo lapsa* etc. *Data fata*, monstrata cum per auspicia, tum per oracula III, 95 sq. 163 sq. 375 sq.

In 383 — 385 observa magnificam dictionem ex verborum delectu. *Ignotus* Serv. exponit *quasi* propter v. 379 *fama s. a. notus.* Enimvero est in terra ignota inter homines, quibus ipse ignotus est. Sic *solus* aliquis errare dicitur in solitudine. — 385. Eum interpellavit ; vel, non *passa querentem*, pro, *non passa eum queri plura*, græca ratione ; vel, *interfata querentem. Non passa* sc. queri *plura :* οὐδ' εἴα κλαίειν Iliad. η 427. Semper autem apud Homer. ἐᾷν cum infinitivo ; non cum participio.

« Quisquis es, haud, credo, invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam,
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos lætantis agmine cycnos,
Ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo

387, 388. Ornate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: σὺ γὰρ ὀΐω Οὔ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε. Ut Od. γ, 27. *Vitales auras* ex antiquo sermone habet, v. c. ap. Lucret. III, 406 et al.

389. *Ad* omittit Rottend. sec. quod forte doctius. *Teque hinc r.* Parrhas. et Ven. quod est lenius. *Ad lumina* fragm. Moret. et edit. Genev. *Profer* Leid. Sed v. Burm. — 390. *Socios reduces* Dorvill. *Classemque receptam* Sprot. Hamburg. pr. Leid. un. et Zulich. *Relatam* recte defendit Burm.— *Classem relatam*, reductam reducem. *Versis aliquilonibus*, h. e. ventis simpliciter. Mox 392 *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur quæ præstare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam. cf. Serv.

393. Heinsius varie tentat, ægre scilicet ferens procedentes eodem tenore casus *bis senos lætantes*. Malit *lætanti bis senos*, vel *bis seno lætantis a.* vel *bis senos lætanti examine*. Sed vulgatam et codd. et Priscianus defendunt; unus Sprot. pro var. lect. *luctantes*. Tu vitio sic occurre, ut accuratius interpungas et legendo moram facias: *Adspice bis senos, lætantes agmine, cycnos.* — 393 — 400. Duodecim naves cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque servatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila modo agitatos et dispersos, hoste abacto ludibundos plaudentesque terram advolare ostendit Venus. *Turbabat* eleganter pro agitabat ἐκλόνει insequebatur. *Aperto cœlo*, alii sereno, ut supra v. 155, ego malim pro libere, pervio volantibus. Quæ sequuntur, 395, 396, varie accipiuntur et accipi possunt. Difficultas est in voce *capere* et *captas*, cujus ea notio exquirenda est, quæ cum voc. *despectare* conveniat: siquidem terra *jam capta*, occupata, *despectandi* locus esse non videtur. *Capere* autem est aut occupare, aut oculis designare, eligere, petere. Plerique Intpp. *terras aut capere* h. e. tenere, insidere, aut *captas jam despectare*, h. e. despicere in terram jamjam *capiendam*,

Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere :

cui jam appropinquant volatu, ut capiant, occupent; qui quidem modus loquendi, etsi durus, non infrequens est, ut in illo : εἰ δύναμαι τελέσαι γε, καὶ εἰ τετελεσμένον ἐςίν; Od. ε, 90. Burmannus *captas* intelligit a prioribus, qui in terram jam descenderant, captas : quod jejunum esset. Aliam vocis notionem esse diximus, *oculis animoque designare*, *eligere*, *appetere*. In hunc sensum Serv. *capere* eligere. In Georg. lib. II, 230, quem laudat, est *capere oculis*. Jam si *despectari* aliquid dicitur, quod jam *captum* est, debuit utique τὸ *capere* antecedere; præferendumque adeo videri possit hoc, ut sit : cycnos terram aut petere, volatu ex alto deorsum facto, aut ad eam, petitam et oculis volatuque designatam, jam propius ferri, ideoque eam despectare; et nunc ludere facto in orbem volatu, donec humi considant aut amne mergantur. Scilitet cogitandum est, cycnos adhuc recto volatu per aerem fugisse, nunc deorsum ferri versus terram, litus puta maris vel fluminis, quod antea incederant (nam 397 *ut reduces illi*). Igitur hæc ratio per se optima esset, nisi id, ad quod mox comparatio transfertur, alio duceret : nam v. 400 classis *aut portum tenet* (atqui hoc erat *terras capere*) *aut pleno subit ostia velo* (hoc *despectare*). Hæc igitur satis declarant poetam aliter hæc non accepisse quam, cycnos aut *capere* occupare, tenere, terras, aut eas *despectare*, volatu deorsum facto. *Captas jam* videri debet adjecisse ornatus poetici caussa, cum in eo essent ut jam caperent, et, tantum non captam, terram e propinquo prospicerent. Conveniunt hæc cum participiorum usu apud poetas. Jam et ii, qui devolabant, et ii, qui consederant, ex terra evolando per aerem ludunt : quippe metu depulso. — 397. *Stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. — 398. *Cœtu cinxere polum*, agmine facto *cingunt* (ad oculorum sensum; ut alias cœlum subducunt oculis in aere visa) *polum*, cœlum, aerem; in hunc alis sublati ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum. Ita puto omnia satis expedita, in quibus et Burm. hærebat. Cur autem augurio e cycnis utatur poeta, subtiles rationes afferunt interpretes. v. Serv. et Cerda. Præstat hoc unum monere, quod *Cycnus in auguriis nautis gratissimus ales : Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis;* laudat versus Servius ex Ὀρνιθογονίᾳ, Macri scilicet Æmilii (v. Brouckh. ad Tibull. pag. 275, ex Isidoro XII, 7). Nec prorsus alienus a Venere ales est cycnus; nam et curru cycnis juncto fertur Venus; ut alias columbis aut passeribus. *Dissident autem olores et aquilæ*, auctore Plinio X, 74, s.

Haud aliter puppesque tuæ, pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum. »
  Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Adgnovit, tali fugientem est voce secutus :
« Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces? »

95. cf. Cerda. Athen. IX, p. 393 D. μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος. Et hinc apud Homerum in cycnorum anserumve gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Iliad. ο, 690 sqq.—399. *Pubes tuorum* dictum puto ut *turba tuorum*. *Ostia* docte h. l. ut V, 281 aditus portus.

402. Numen suum Venus sub discessum prodit, more deorum, qui speciem humanam mentiti mortalem aliquem convenerunt. Declaratur autem divina Veneris forma per summam pulchritudinem cervicis, comas ambrosia delibutas et odorem late spargentes, tum per pallam et per incessum. Si in *rosea cervice* non tam Horatii lib. I Carm. 13, 1 auctoritatem, quam rationem desideras, aut puta *roseum* esse omnino suave vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima pellucentem. — 403. *A vertice* octo apud Burmann. quod probat vir doctissimus propter τὸ *avertens*. Sed semper lubricum in talibus judicium; poetica enim eaque exquisitior ratio præpositionem respuit; et tamen plurimis locis poetæ vulgari ratione utuntur; ut, ubi ea a librario potius quam a poeta profecta sit, dictu sit difficile. — *Ambrosias comas*, ambrosia, deorum hoc unguentum est, delibutas, ab Homero habet, Iliad. α, 528. *Palla* Veneris vel ex illo nota, quod legitur Iliad. ε, 315 πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα, et 338 Ἀμβροσίου διὰ πέπλου, ὅν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί. Habitum itaque deæ declarat; *incessum* autem cogita levem illum et volatui similem, columbarum instar.

407. *Toties.* Sæpius igitur Venus jam ante nato visa fuerat. Sic Æn. II, 589 *Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit Alma parens* etc.

408, 409. *Ac veras audire et reddere voces* non ex aliena persona adscita, sed ut mater mani-

Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientis aere sæpsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas, ubi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, sertisque recentibus halant.

festa. Conf. verba Ulyssis ad matrem inter umbras, Od. λ, 209 sqq.

412. Densa nube circumfudit eos. Ab Homero enim hoc traxisse notum est, apud quem sæpe hoc occurrit; inprimis compara Odyss. η, 14, 39—43, quem locum jam monstravit Macrob. V, 4, de Ulysse, quando Alcinoi regiam intrat; ad cujus exemplum totus Æneæ ad Carthaginem et Didonem aditus est adumbratus. Adde Apollon. III, 210—214, et alios. cf. h. l. Cerda. Totum locum expressit Valer. Fl. V, 400 sqq. Facile vero principes hujus phantasmatis auctores ipse oculorum sensus, nebulis ac nubibus vicina loca obducentibus, illud docere debuit; multo magis cum deos quoque nube amictos et oculis subductos vulgo narrarent. — 413, 414. *Contingere*, vim, injuriam inferre iis tanquam advenis: barbarorum populorum more. *Moliri moram* ponderosius quam facere, excitare. Est enim struere vel movere poetis *moliri*. — 414. *Molirive viam* Hamb. pr. *que* Bigot. *Moram veniendi ac p.* ed. Ven. *Discere caussas* post Longobard. et alios, Pierio inspectos, Rottend. uterque et Hamb. un. pr. var. lect. forte ex Æneid. lib. VI, vers. 488 in edd. nonnullis esse videtur *exposcere*. Aliquot codd. apud Pierium *exquirere*.

415. Cf. ad v. 16. Versus ex Homero, sed ornatius expressi, Odyss. θ, 362 sq. Compara Hymn. in Vene. 58, 59 sqq. et Odyss. η, 80, 81 sqq. de Minerva. At ex Virgilio Stat. V, Theb. 61. *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.* Quod autem turis et sertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum cæsarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneris, quod aræ nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiæ Veneri. v. Tacit. Hist. II, 3. cf. h. l. Cerda. Alius cum elegantiæ sensu ad id, quod deam deliciarum et voluptatis arbitram decere possit, referat: Quomodo enim, inquit, aut victimarum nidore illa delectari, aut inter odores turis et florum istum nidorem desiderare potest? Comparat locum Callimachi de Apollinis Carnei ara H. in Apoll. 80 sqq. Guellius. *Læta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabæo* v. Georg. II, 117.

Corripuere viam interea, qua semita monstrat;
Jamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam;
Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,

418. *Corripere viam,* doctius quam, *iter,* h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; sic *corripere gressum;* doctius etiam V, 144 *corripuere campum currus.* Similiter *rapere* dictum occurrit. v. ad Valer. Fl. I, 4.

419. *Qui plurimus urbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis urbis mœnibus accubantis; Servius *longum,* Cerda *altum* exponunt. Simpliciter in vulgari oratione dixisses: *Imminet urbi collis aliquantum editus, et Byrsam despicit. Hunc jam adscenderant.* Pro *magno monte* poeta diceret *multum montem,* ut Georg. III, 52 *plurima cervix,* longa et crassa. Minus commode diceres dictum pro *collis plurimum imminet.* Ceterum poeta hoc sumsit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles asperos et difficiles in ipso aditu Isthmi in quo Carthago sita erat, descripsit Polyb. lib. I, c. 46 *τῶν γεωλόφων τῶν ἐπιζευγνύντων τὸν αὐχένα τὸν συνάπτοντα τὴν* K. etc.

421. Unus Leid. aberrat in *mapalia.* Hæc sup. Georg. III, 340 vidimus esse *ædificia calamis cannisque plexa* (v. Silius XVII, 89, 90), *oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium, carinæ sunt,* ex Sallust. Jug. 211, qualia adhuc sunt tuguria in conum exeuntia plurimorum populorum, et ea quidem *plaustris vecta;* adeoque *mobilia.* At *magalia,* priore etiam syllaba producta, sunt agrestia ædificia *stativa,* eoque nomine inprimis veniebant suburbia Carthaginis. — Sic Ulysses Phæacum urbem miratur: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας etc. Od. η, 43 sqq. quem totum locum videtur poeta ante oculos habuisse. Magnum ædificii opus bene cum casis et tuguriis componitur: ea sunt *magalia.* Dixeritne autem poeta hoc, *magalia quondam,* ex Æneæ persona, an ex sua, merito dubitare possis cum viro docto (*Mejerotto* in *Dubiis,* p. 34), et, si illud, an recte dictum sit. Poterat tamen etiam Æneas auditu hæc accepisse; nec necesse poetæ ut hoc moneret. *Strata viarum* doctius quam viæ stratæ. Exempla similia collegit Cerda. Viarum autem cura in nova colonia satis est memorabilis: occurrit ea quoque in Cyrene recens condita apud Pindar. p. 5, 117 — 124.

423—425. *Instant* operi Tyrii; ut plene extulit Silius II, 407 sqq. in loco hinc expresso. *Subvolvere* bene, ut declaret, in altum educi arcem. *Optare,* ut

Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa;
Pars optare locum tecto, et concludere sulco.
Jura magistratusque legunt, sanctumque senatum.
Hic portus alii effodiunt; hic alta theatris
Fundamenta locant alii, immanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate nova per florea rura

III, 109, h. l. est eligere. v. Cerdam et al. *Concludere sulco*, fossam ducere, definire ædium situm ac locum fossa facta, in quem fundamentum immittatur seu crepido. Male de aratro cogitant.

426. Versus a loco alienus: de quo secundis curis statuendum fuisset a Marone. Nisi confictus ille fuit alia manu, ex 507, ubi Dido *Jura dabat legesque viris*, et ex Æn. V, 758 *Indicitque forum et patribus dat jura vocatis.* — *Jura* sunt judicia, usu sollenni, adeoque h. l. ipsi judices. Habentur igitur *comitia creandis judicibus, magistratibus et senatoribus.* Ita equidem interpretor. Nam si *jura* loca sint, ubi jus dicitur, durum sic, *legere jura;* et quid tum, *legere magistratus? senatum?* Debebunt scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi, h. e. pro locis ubi illi conveniant. Burmannus *jura magistratusque* magistratus juridicos, qui jus dicant, explicat. Sed cogitandum erat, Æneam de monte prospicientem ea omnia, quæ hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Unde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus juridicos nunc legi? Si mecum omnino ad *comitia*, quæ habentur, referas, tolerabilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat, quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo ceteris adnectitur, nec sententia ipsa colligatur; nam reliqua omnia ad ædificia nova, quæ excitantur, spectant.

427. *Hinc* sec. Hamb. *Portas* Montalb. et Leid. cum al. etiam ap. Pier. Sed de his jam v. 422. *Fodiunt* qu. Moret. *Lata* fragm. Vatican. Desidero utique aliud epitheton pro *alta*, quo tertio versu iterum legitur: in quo offendebatur quoque J. Schraderus. *Theatris* lectio est fragmenti Vaticani; porro codicis Romani cum tota familia quæ eum sequitur; et hoc Heins. prætulit. Alteram ducit Mediceus, *theatri*, quod Burm. revocavit. — 427—429. An theatri structuram Phœnicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poeta; Græcarum sane civitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res præclare ob oculos posita. Portus *cothon* dictus proprio nomine ap. Liv. et al. v. Bochart Chan. I, 24. — 428. *Fundamenta petunt* alii ap. Pier. etiam fragm. Vatic., quæ alterum in marg. habet.

430—436. Expressa ex Georg.

Exercet sub sole labor; quum gentis adultos
Educunt fetus, aut quum liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent;
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
« O fortunati, quorum jam mœnia surgunt! »
Æneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se sæptus nebula, mirabile dictu!
Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.
  Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbræ,

IV, 163—169, ubi v. quæ ad interpretationem faciunt, inprimis de mellificio. cf. Æn. VI, 707, 8, 9. Comparationem, quam mireris cuipiam displicere potuisse, adversus H. Stephanum diss. de Criticis p. 111 defendit Burmann. Præiverat Homerus Iliad. β, 87—90. Deest quod τῷ comparanti *qualis* pro qualiter; quomodo, respondeat: *tales*, eodem modo. *Sub sole* Burm. vult esse, sole oriente, summo mane. Ge. IV, 185 *mane ruunt portis*. Sane ita res fert; nec intercedo, quo minus sic accipias. Alioqui *sub sole* per se est simpl. interdiu, per diem. Ita nec *sub die*, *sub nocte*, tam anguste accipitur a poetis. Ovid. Met. I, 602. 3: *Et noctis faciem nebulas fecisse volucres Sub nitido mirata die.* Supra quoque Ecl. II, 13 *sole sub ardenti* aliter dictum non est. — 433. *Distentent* malit Cuning. Contra Ecl. IX, 31. *Distendunt* ex codd. prætulit Heins. Est quoque hoc Ge. IV, 164, ubi versus leguntur 167, 8, 9, qui h. l. sunt 434, 5, 6; et 162, 3, 4, qui h. l. sunt 431, 2, 3. *Aut d.* Zulich.

437. Egregie ad affectum hæc exclamatio! Quid enim, his rebus conspectis Æneæ per maria et terras erranti, ut novam sedem quæreret, nova urbe condita optabilius videri debuit!

438. *Suscipit* tres ap. Burm. c. Goth. pr. *conspicit* Hamb. pr. *prospicit* Vratisl. meræ utique aberrationes. Ædificia alta et excelsa *suspicimus* proprie. Commode itaque poeta hac voce usus est, ut altitudinem ædificiorum eo ipso subjiceret animis. Hinc etiam *fastigia urbis* dixit pro tectis. — 439, 440. Observa, quomodo in singulis vulgarem formam evitaverit, etiam ipso græcismo: μίσγεται ἄνδρεσσιν, immiscet se turbæ, nec cernitur ab ullo; οὐδενὶ ὁρᾶται. Confer tamen Homerica Od. η, 37—42.

441. *Umbræ* tanquam exquisitius recepit et docte illustravit Heins. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vel Probi auctoritas in Servianis, et latius in Pomponio Sabino, satis erat gravis; accedebat codex Montalb. et inter

Quo primum, jactati undis et turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido

Burm. codd. Bigot. et tert. Mentel. a. m. sec. Vulgo *umbra.* — Præclare poeta hoc adornavit, ut epica dignitas inesset omnibus, quod Didonem convenit Æneas in templo ad quod eum via ipsa duxerat; regina autem in ejus vestibulo pro tribunali sedens, negotia publica curat. Templum in luco conditum, ex vetere more; et quidem *eo in loco, quo* portentum se obtulerat terram fodientibus, caput equinum, pro omine acceptum. — 443. *Signum*, omen intelligam. *Ostentant caput effossa tellure repertum Bellatoris equi, atque omen clamore salutant*, Silius II, 411. Servatum inde in nummis Carthaginiensium *equi caput.* v. c. Raschii Lexic. numismat. voc. *Carthago.* Poetam agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed *a Junone monstratum*, objectum fodientibus, narrat. *Sic nam* (per hoc *signum*) portendebatur, fore Pœnos gentem bellicosam (conf. inf. III, 539 sq.) et *facilem victu*, hoc est, quæ habitura esset victum facilem et expeditum, annonam affluentem ex agrorum ubertate et cultu. — 445. *Facilem victus* conj. olim Burm. ad Val. Fl. VI, 323, sed *victu* eodem sensu accipi posse ad h. l. fatetur. Esset tamen alterum elegantius. Turbas fecit in hac forma, quod permutata fuit cum altera illa, quasi *facilis victu* esset dictum, ac *facilis visu, auditu, cognitu.* Ductum quoque illud modo a *vivere*, modo a *vincere:* unde fuit vir doctus, qui *haud facilem victu* corrigeret. Sed *victu facilis* ducendum erat ex *victus facilis.* Qui victum habet facilem, is *victu facili esse*, et exquisitius *facilis victu* vel *victus* dicitur. Gens *victui facilis* iterum diversum quid designaret, ut vel exemplo intelligas: *ager pecori facilis*, qui præclaris suis pascuis pecus facile alit.

446. *Templum donis opulentum et numine divæ. Dona* de vasis, utensilibus totoque apparatu sacro intelligo; *numen* cum Servio accipio de simulacro deæ ex auro aliave pretiosa materia facto, quod τὸ *opulentum* postulare videtur (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen divæ* pro *diva*, et hæc ad simulacrum refertur). Alii *numen* eo referunt, ut numinis præsentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burmannus malit. Ita vero *opulentum* paullo durius dictum. Ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Pœni, declarandam magis idonea esse videtur prior interpretatio; neque omnino in templo exstruendo numinis præsentia operis faciendi pars est.

Condebat, donis opulentum et numine divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes; foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit: hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, et adflictis melius confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens; dum, quæ fortuna sit urbi,

448. *Nixæ* multos legere jam Servius notavit. Eandem lectionem codices a Burmanno enumerati habere videntur; non, *nexæ*. — 448, 449. Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex ære fecit. Unam laudabo Alcinoi regiam Odyss. η, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum, transtulit. Quid? quod Romæ talis magnificentia erat frequens, cujus adhuc in Pantheo vestigia deprehenduntur, ut Spensius bene monuit. Ornatissime autem singula extulit. *Ærea gradibus surgebant limina*, h. e. limen erat ex ære: seu ut *limen* pro foribus dictum accipias, seu ut *proprie* dictum sit, id quod malo; quia fores mox memorantur. *Surgere* non modo ædificium, sed et singulæ partes dicuntur quæ in eo sunt, inprimis editæ et altæ: surgunt itaque limina gradibus, per gradus, fiunt subjectis gradibus per quos ad ea adscenditur. Sed quid est alterum: *nexæ ære trabes surgebant? Trabes* haud dubie sunt postes; *ære nexæ* vulgo sic accipi videas, ut *postium*, hoc est trabium ex ligno, v. c. abjegnarum, vincula et clavi seu unci sint ex ære. At hoc pro reliqua templi magnificentia quam esset jejunum! quod recte sensit Catrœus. Alii indutos postes æreis laminis intelligunt; at nec hoc sive sensui sive judicio nostro satisfacit. *Nexas ære trabes* putabam olim dictos postes æneis cardinibus junctos; idque patere vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237 *ferrati postes; immensaque nectit Claustra chalybs*, h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valvarum. Non videram verborum ordinem esse hunc: *nexæque* liminibus, adjunctæ et impositæ limini *trabes*, postes, *surgebant*, erant ex *ære*. Tandem *foribus cardo stridebat ahenis*, scil. fores erant æneæ. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burmannum ad Ovid. lib. II Met. 107.

452. *Afflictis melius confidere rebus*. De *rebus afflictis* explet Serv. et ceteri. Sed et absolute sic ponitur etiam apud Ciceronem; nunc *magis* fiduciam habere fortunæ suæ coegit; bene de ea sperare.

Artificumque manus inter se, operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum volgata per orbem,
Atridas, Priamumque, et sævum ambobus Achillem.
Constitit; et lacrimans: « Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus! Sunt hic etiam sua præmia laudi;

455. *Artificum manus* hoc est opera, et operum labores, opera affabre elaborata. *Inter se*, dum varii generis et artificii opera *comparat*. Picta autem in pariete fuisse ea putanda sunt, quorum argumentum mox exponitur, area dispertita in plures areolas, quæ singulæ singula argumenta capiebant. Commemorantur ex iis *septem*, observatu etiam pictorum ingeniis digna: 1; Pugna Trojanorum et Achivorum, fortuna varia. 2; Rhesi noctu oppressi cædes. 3; Troilus fugiens. 4; Matronarum Trojanarum pompa peplum in Palladis templum deportantium. 5; Corporis Hectorei redemtio. 6; Pugna Memnonis. 7; Pugna Amazonum ad Trojam. Occurrere autem in pluribus tabulis Achillis persona debuit, modo in acie pugnans, modo Hectoris corpus Priamo reddens, modo Troilum cædens, modo Memnonem, modo Penthesileam. — 458. *Atridem* Seneca Ep. CIV, forte ille caussæ, inquis, quam ibi agit, serviens. *Atridam* Bigot. et *Atridem* ex Seneca Cerda recepit. *Atriden* etiam Cuningham. Jam si rationes criticas audias, levior ista est auctoritas, quam ut ei aliquid tribui possit. Possunt tamen altera ex parte librarii videri reposuisse pluralem *Atridas* tanquam sibi notiorem, cum non viderent, durum esse et insolens, ut *ambobus* ad tria capita referatur. — *Sævum ambobus Achillem; sævus* fuit in Priamum, Hectore cæso; in Agamemnonem sæviit ira et pervicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque sævum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum (nam *sævus* poetis de iracundo). Si *Atridas* recte legitur, *ambobus* ita positum est, ut *et illos et hunc*, adeoque tres, designet; etsi non sine exemplo, cum alterum nomen collectivum sit duorum. Si tamen alteri ex Atridis infensus fuit, quidni et fratrem odio habitum dicat poeta? Ut vocem *ambobus* de utroque exercitu accipiam, nihil præcessit, quod, ut faciam, inducat me.

460. *Nostri laboris* pro, laborum, πόνων, h. e. famæ de nostris calamitatibus. Est autem hoc rhetoricum. Ap. Severum in Ethopœia III in Gale Rhet. select. p. 222 Hercules: Τόπος οὐδεὶς τῶν ἐμῶν ἀμάρτυρος πόνων καθέστηκε. — 461. *Laudi* pro virtute et rebus gestis, quæ laudem merentur, ut sæpe. v. Cerd. et

Sunt lacrimæ rerum, et mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem. »
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,

Burm. scil. ex Homerico κλέος: ut contra ἀρετὴ pro laude sæpe apud Pindarum. Virtuti etiam hic honos suus habetur. — 462. *En lacrimæ* Parrhas. Heins. in ora cod. sui mutaverat distinctionem : *sunt lacrimæ : rerum et m. m. t.* Arridebat hoc Burmanno, ut *mortalia rerum* sint, res mortales; quod illustrat. Et hoc quidem ita dici posse, nemo dubitet. Sed primum illud durum, quod intersertum ita datur : *rerum et mentem mortalia.* Sensisse hoc videtur ipse Burmannus; itaque apponit alterum: *sunt lacrimæ, et rerum m. m. t.* Tamen vel sic manet alterum, quod monere volebamus, ut illud unde positum : *Sunt lacrimæ*, sibi quid velit, non videas. Tentabat idem vir sagacissimus *et gentem mortalia tangunt;* ita vero poetica vis plane jugulatur. Scilicet accidere hoc nostrum cuique solet, ut semel offusa menti nube in sudum emergere nequeamus. Burmanno sensu carere videbatur illud : *lacrimæ rerum.* Sed *res* simpliciter pro rebus humanis, casibus mortalium, atque etiam de rebus adversis passim dici, virum doctissimum non latebat; ut in illo *quantum spes ultima rerum Libertatis habes?* Lucan. VIII, 454; *tanta homines rerum inconstantia versat* Ovid. Met. XIII, 646. — *Sunt* etiam hic *lacrimæ*, hoc est miseratio, *rerum;* deflentur res, scilicet casus humani; sunt hic pectora, quæ lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. *Et mentem moralia tangunt*, et res humanæ casusque, quibus jactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Tali interpretatione satis lucis affusum versibus videtur; nisi fallimur. Illud vero præclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus, ex eorumque argumentis, colligit; paullo aliter quam Aristippus, qui, naufragio ad Rhodum cum enatasset, conspectis in litore figuris geometricis, bono animo esse jussit comites, hominum enim se vestigia videre : Vitruv. lib. VI, præf. Imitationem loci habes in Valer. Flacco, lib. I, 723, 724. — 463. *Metum* multi scripti et editi. Scilicet hoc vulgare et pedestri orationi magis consentaneum. Ita etiam doctius dixit : *solvere metum* quam *solve metu* sc. animum. — *Hæc fama*, quod Trojanorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed, cum majore benevolentiæ sigificatione, ad Achatem amicum retulit : *tibi.*

464. *Pascit*, βουκολεῖ; ut spe vana *pasci* dicimur. *Inanem* appellat epitheto ornans a natura artis, non ipsas res, sed rerum imagines quocunque modo re-

Multa gemens, largoque humectat flumine voltum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus;
Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Adgnoscit lacrimans, primo quæ prodita somno

præsentantis, petito. Ceterum in sqq. observa artificium poetæ in descriptione rerum, et h. l. quidem tabularum, quando vs. 474 tempestive transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictæ adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis morem non est exigendum : non magis quam Homericum, δακρυχέων ὥστε κρήνη μελάνυδρος. Et *humectat* est exquisite pro irrigat; neque adeo *humectat* jejunum putandum post, *largo flumine*. Tum *multa gemens*, πολλὰ στενάζων. Habuisse autem inter Græcos videtur poeta, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poet. c. 13, al. 16, l. 15, 3, inter agnitionum genera in tragœdia etiam est ex Dicæogenis Tragici Κυπρίοις (fabula erat οἱ Κύπριοι, a choro inscripta) aliquis, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν — ὅθεν ἀνεγνωρίσθη.

465—468. Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achivi insequentibus Trojanis et instante Hectore, Iliad. ρ; quo facto die sequenti Achilles novis a Thetide acceptis armis prodit et Trojanos fugat, Hectorem occidit, Iliad. τ—χ. Cum adeo Rhesus mox sequatur, noluisse poeta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Iliad. ξ, 14 Τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν et Iliad. ο, 7. In *cristatus* v. 468 Servius vim quærit; nam secundum Homerum in Achillis cristis terribile quiddam fuisse Iliad. τ, 380. Verum id quidem; sed, ut a ceteris armis, ita a galea et crista sæpe petunt epitheta poetæ. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ.

469—473. De Rheso Iliad. κ, 433 sqq. 470 sqq. *Tentoria primo somno prodita*, h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulchre autem somno tributum τὸ *prodere*, quod per somnum factum. *Diomedem* sine Ulysse nominare, liberum erat poetæ. *Niveis tentoria velis.* Dixit ea poeta deserto priscæ ætatis more : erant enim Achivorum et Trojanorum κλισίαι potius tuguria, stipitibus viminibusque intertextis, et terræ aggere munita. *Ardentes equos* acres dixit; si loquendi usum audias. Si de colore accipias, quod durum esse puto, non *candentes* cum Servio, sed *fulvi*, αἴθωνες, essent. At hoc repugnat Homero et Euripidi. *Avertit* est abigit exquisite; non, intercipit.

470. *Adgnoscit* scriptum cum

Tydides multa vastabat cæde cruentus;
Ardentisque avertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,

Medic. et Gudian. hic et al. ut inf. 438, consentiente adeo Vaticano fragm. *Agnovit* Zulich. *Dedita somno* Zulich. frustra; nam proprie poetis, *prodi somno,* et conf. Heins. — 472. *Albentes — equos* sec. Moret. habet; quem sane colorem constanter Rhesi equis tribuunt Hom. l. l. 437 τοῦ δὴ καλλίστους ἵππους ἴδον, ἠδὲ μεγίστους· Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι. Et sic Rhesi drama v. 304 Πώλων — χιόνος ἐξαυγεστέρων. cf. 616 — 619. Sed sic *candentes* equi erant dicendi, ut XII, 84. Homericum transtulit, *qui candore nives anteirent, cursibus auras ;* et Epit. Iliad. 735 de Rhesi equis : *multo candore nitentes.* Nam *albus* color minus gratus Georg. III, 82 *color deterrimus albis.* An poeta evitare voluit concursum τῶν : *niveis velis et candentes equos ?* Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri sectatus v. 547, ubi equi hi Αἰνῶς ἀκτίνεσσιν ἐοικότες ἠελίοισ; quamquam et hoc ipsum *candore* potius fuisset exprimendum. Verum probabile fit, insedisse poetæ animo ἵππους αἴθονας Homero dictos β, 839 et μ, 97 ; incerto tamen et ibi sensu : referunt enim illud et potest referri ad splendorem, ad colorem, ad ardorem animorum. Aut itaque manendum est in hoc, ut *ardentes*, acres, alacres, impetuosos accipiamus ; ut *calentes*, *igneos,* aut, quod mihi plusquam probabile videtur, scribendum *candentis :* priore litera extrita restabat *andentes*, unde factum *ardentes.* — 472, 473. Fatale hoc fuisse sive Rheso sive Trojanis, si equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet, ut ex poetæ lectione promtum cuique esse potest; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios evicerunt Valkenarius, et Beckius, V. C. auctor Rhesi. Nam v. 600—604 vix eo referre possis. At memorat eam rem, tanquam oraculo proditam, Eustath. et Schol. ad κ, 435, nec non Serv.

474 — 478. Congressus hic Priami filius in curru cum Achille, ante Iliadis tempora, vulnere accepto exciderat curru, pedibus inter lora impeditis, ita ut supina cervice traheretur, *armis amissis*, clipeo ex manu dimisso ; nam hastam tenebat, sed inversam, ut adeo per terram tracta illa sulcos faceret. Non enim accedam Servio, qui Troilum hastam Achillis, qua transfixus erat, vulneri inhærentem traxisse ait. Aliter enim enuntiata essent illa : *et versa pulvis inscribitur hasta.* Observa autem poetam recedere a more Homerico, quo heroes, qui pugnant de curru, habent

Infelix puer, atque impar congressus Achilli!
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen : huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo :

alium qui regat equos ; nam Troilus solus et pugnare et regere equos debuit. Notandus quoque locus propter monumenta artis priscæ, in quibus heros bigis fertur habenas et clipeum, vel habenas et hastam tenens.—475. Potest per parenthesin interpositus accipi. Olim ap. Servium interpunxere quoque *Infelix ! puer atque impar congressus Achilli.* — 477. *Tenens tantum* Montalb. Quintilianum VII, 9, 7 mireris dubium facere, sitne *tamen* ad *tenens,* an ad seqq. trahendum. *Tenet* aliquot ap. Pier. male.

479—482. Ex Iliad. ζ, 269—312, ubi, Heleno monente, Hector ad urbem regressus Hecubam ad Minervæ templum in acropoli Trojanarum matronarum (*Iliadum*) pompam ducere, donariique loco deæ peplum egregie elaboratum consecrare jubet, ut Diomedis impetum illa reprimeret. *Interea* non ad tempus posse referri in aperto est ; sed inter cetera tabularum argumenta, ecce, occurrit hoc, quod etc. — *Non æqua*, iniqua, Trojanis infensa, irata Pallas. *Diva solo fixos oculos aversa tenebat.* Quippe in pictura expressa ; at in narratione poetæ Hom. l. c. v. 311 Ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. Sed in Virg. ut picturæ accommodatior, ita suavior rei imago esse videtur, *aversa* dea facie, *oculis in terram fixis,* quam in Homero *renuens caput.* Peplum autem illud interdum deæ signo injiciebatur, pro amictu, v. c. ap. Statium Theb. X, 65, 66. Interdum tantum ad genua apponebatur ; ut apud Homer. l. c. et sic Athenis in Panathenæis Minervæ ; cf. inf. ad Cirin v. 21 sq. Junoni Olympiæ et sic porro.

483—487. Novum argumentum in pariete expressum : *redditio corporis Hectorei*, ex Iliad. ω. Bene vel ad artis rationem : *raptaverat :* nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et fœdatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat.

Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
Se quoque principibus permixtum adgnovit Achivis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis

Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (v. Il. ω, 478 sqq.) et divinum illud: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο — jamjam fari incipiens; in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia; ἀπερείσι' ἄποινα. (—χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα. Unde v. 484 *auro corpus vendebat Achilles.*) Adstant alia ex parte *spolia*, h. e. arma, quibus cæsum Hectorem spoliaverat victor, *currus*, cui illigatum eum raptaverat, et *ipsum corpus amici*, sc. Hectoris, ex curru supinum, pulveri incumbens, quod die quoque orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. v. Iliad. ω, 14 sqq. Si ita repræsentata singula fingas, nihil jam est, quod cum Conrado, Burmanno aliisque vel desideres vel hæreas. Possis et illa 485 — 487, diversum aliquod opus facere, *raptationem cæsi Hectoris*, non illam circa muros factam, sed hanc, qua ad naves oneratum spoliis et cadavere alligato currum agitaret victor; ex Iliad. χ, 395 sqq. (cf. Dictys III, 15, 16); non tamen, ut arbitror, satis commode. — 487. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo spectat, quod intraverat hostilia castra supplex ad genua Hectoris procubiturus. Totus hic locus est ex felicissimis.

488. *Agnoscit* præsens tempus picturæ convenientius arbitrabatur Ge. Fabric. idque jam v. 470 vidimus. Et hoc habet Romanus, cum fragm. Vatic. teste Bottario p. 170, ut adeo, si auctoritatem sequaris, quod etiam Cuningh. fecisse videmus, recipiendum sit, cum totus orationis tenor id flagitet. Nec minus tamen ferri quoque potest alterum, *adgnovit*, et variasse videri potest poeta. Sic et censebat Brunck. — Cum Achivis *permistum* prælio, προμάχοις μιχθέντα, seu pugnantem, Æneam sæpe apud Homer. invenias, inprimis Iliad. ε et υ. At h. l. ad seriora tempora respicitur.

489. Agnovit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum* appellat, et *Eoas acies* memorat; id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris ab oriente sitis, quæ tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Auroræ ille filius adduxit, re in majus aucta, Indos et Æthiopes adduxisse fabulose dicitur.

490 — 493. De Amazonibus duce Penthesilea auxilium Ilio ferentibus vid. Quintum Smyrn. ad librum I. *Peltæ lunatæ* proprie Amazonum fuere. *Subnectens cingula mammæ*, s. mam-

Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
Aurea subnectens exsertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
  Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno :
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi,
Exercet Diana choros; quam mille secutæ

mis, exquisitius quam subnectens, subnexam habens, *mammam* cingulo, s. balteo, quem in monumentis videre in promtu est : dextra scilicet papilla erat nudata. Nota omnia. Loca classica ap. Strabonem sunt lib. XI et XII. vid. Petitum omnino *de Amazonibus.* cf. inf. ad XI, 649. *Ardet,* furit, fortiter pugnat; *mediis in millibus,* doctius quam in turba vel acie. *Audetque viris concurrere virgo,* ex Homerico — Ἀμαζόνας ἀντιανείρας; Iliad. ζ, 186; γ, 189, natum videri, notarunt jam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494. *Hæc cum* Dorvill. et ita Rufin. apud Burmannum. Idem *Æneæ* pro *ab Ænea* positum esse docet. Recte, si quid video. Nam, si exponas : *ei videntur esse miranda*, pedestrem habeas orationem, non poeticam.

494 sqq. Interea, dum miranda hæc opera contemplatur Æneas, dum ab eo *videntur*, inspiciuntur, et dum unice intentus est in ea quæ intuetur : Dido advenit. Cum hac œconomia rerum confer laudatum locum Odyss. η, vers. 133 sqq. Comparatio est splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poeta post Homerum Od. ζ, 101 sq. et Apollon. Rh. III, 875 sqq. II, 938. *Qualis*, pro qualiter, quo habitu; pro qualis est, cum *exercet choros,* ducit, instituit. Frequentantur autem a poetis. Nympharum chori, ducente eos Diana. Colebatur illa præcipuo cultu Lacedæmone et in Delo insula. *Illa pharetram Fert humero,* debebat junctum esse : *ferens gradiensque ;* adjecta autem hæc sapienter, obversatur quippe oculis nostris exstans inter ceteras dea humeris tenus. Decus autem ejus potenter declaravit poeta per tacitam lætitiam matris Latonæ : *tacitum pertentant gaudia pectus*, h. e. gaudia tacita. Sic IV, 364 *totumque pererrat luminibus tacitis.* Etiam *pertentant* feliciter, pro subeunt; conf. lib. V, 828; Georgic. lib. III, 250.

497. *Comitante* post Roman. Menag. pr. Hamburg. pr. *Juvenes*

Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divæ, media testudine templi,
Sæpta armis, solioque alte subnixa, resedit.
Jura dabat, legesque viris; operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Quum subito Æneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.

Tyrios principes esse, nil dubites cum Burmann.—501. *Ingrediensque* ap. Macrob. scripta nonnulla; sed v. Heins. *gradiensque dea* ex scriptis Giphan. Ind. Lucret. et Rom. cum al. ap. Pierium, it. Goth. alt. Sed major vis in *deas*, et absorptus sibilus sequente litera.—504. Urbem condendam præclare *opus regnumque futurum* appellat.

505, 506. *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino usu, quatenus intra fores consederat; cum omnia dicantur *media* quæ sunt post principia; adeoque non sibi repugnant: *in foribus et in media testudine templi. Septa armis*, armatis, satellitibus: quod vulgare est monitu; ut et hoc, *jura legesque dare* nihil esse aliud quam *jus dicere.* In templis senatum cogi, ad fores tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem poeta hoc refinxit. *Solio alte subnixa resedit,* ornate. Erant autem throni excelsi, ideoque pedibus subjecta scabella.—506. *Sæptam* fragm. Vatic. *Alto* Mentel. pr. et Moret. sec. ut veteres nonnulli ap. Pierium. Sed *alte subnixa* exquisitius, ad ornandum τὸ *resedit.* Cogita sedes dearum et heroinarum. Sic Helena Odyss. δ, 136 ἕζετο δ' ἐν κλισμῷ, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν. *Residit* al. male.

507, 508. Opus ædificationis *partiebatur* inter cives suos vel de sententia vel sorte. *Sorte trahebat opus* doctius quam trahere sortem, ducere, ad assignandum opus; sorte ducta opus assignare. Mox vs. 509 *concursus* aut *cum* plurium concursatione, aut est simpl. cursus, accursus. — 510. Sup. 220 sq. inter amissos memorati. — 512. *Avexerat*, non *advexerat*, meliores ap. Pier. et Heins. cum binis Goth. In Medic. *d* appic-

Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Lætitiaque metuque; avidi conjungere dextras
Ardebant; sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris; classem quo litore linquant;
Quid veniant : cunctis nam lecti navibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit :

tum ab alia manu. *Averterat* Gud. et duo Rottend. cum fragment. Vatic. *adverterat* Sprot. et Montalb. *aduxerat* Dorvill. et *adduxerat* unus Pier. *Altas* alter Goth.

513. *Obstupuit* veterrimos ad unum omnes hic ut et in aliis poetarum exemplaribus (et inf. 613) scribere, monet Heins. conf. Pier. Etiam ita Romanus; et *obsticuit* vetustiss. fragment. Vatican. a Bottario editum; idem cum Romano aliisque Pierianis (it. binis Goth.) *percussus* habet, cum in Mediceo aliisque optimis Heinsianis miro consensu legatur *perculsus*, quod bene rejectum ab Heinsio, cum, *percussus lætitiaque metuque*, conjungendum sit. Malim adeo majorem distinctionem post *metuque* ponere.

516. *Dissimulant,* pro vulgari, reprimunt se, continent se, quo minus prorumpant : quia rerum eventus et præsentem statum non satis perspectum habebant. — 518. *Cuncti* quod mireris, lectio antiquissimorum fere et optimorum est codd. interque eos Romani, Vatic. fragm. a man. pr. Medicei, qui alias non facile in dubia lectione in idem consentiunt, nec non Servii et Donati. *Cunctis*, quod haud dubie verius, in paucissimis occurrere videtur; ut in duobus Heins. et binis Gothanis; fuit tamen lectio vulgata jam ante Pierium. — 519. *Orantes veniam* simpl. propitiam et benevolam voluntatem, ut ne escendere ac litus tenere prohiberentur. Scilicet, ut sequens oratio v. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naves illas in litus, quod raro adiri solebat, rejectas pro prædatoriis, λῃστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrerant itaque Pœni, prohibuerant Trojanos escendere; sin facerent, igni naves comburere velle minati erant.

521. *Maximus Il.* sc. natu; ut 654 *natarum maxima* absolute : nisi universe est princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Æn. III, 107 *Maximus unde pater — Teucrus.* *Placido pectore*, h. e. nil turbatus, nullo rerum metu impeditus ac perculsus : nihil aliud. *Ilioneus* hic aliunde notus non

« O Regina, novam cui condere Juppiter urbem,
Justitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus : prohibe infandos a navibus ignis;
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas :
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,

est ; male h. l. a Pomponio et aliis ad eum refertur qui Iliad. ξ, 489 sqq. occiditur, Phorbantis f. Alium in Trojæ eversione ab Diomede cæsum, δημογέροντα, videbis ap. Quint. Cal. XIII, 181 sqq.

522. sqq. Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata ; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Æn. VII, 213 sqq. Præclarum hoc : *novam cui condere Juppiter urbem;* hæc enim ex Trojanorum sensu votorum summa ; et grave ex altera parte ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. — 523. *Gentes superbas*, feroces, int. Afros, non Pœnos. *Justitiam* ad totum mitiorem vitæ cultum *legesque ac jura data* refer, quibus feritatem eorum mitigavit Dido. — 524. *Circum m.* Hamb. pr. ex v. 32, et Cuningham. conjiciebat : *circum* vel *huc per*, ad ductum Æn. VII, 228 ; frustra. Nam præpositiva docte a poeta ad Græcorum ductum omittitur.

525, 526. *Infandos ignes*, qui adversus fas jusque gentium inferuntur. *Pium genus*, Trojani h. l., qui nullam injuriam, nullum nefas, commiserant, prædas agendo. *Pietas* pro justitia interdum dicta, quatenus hæc a metu deorum et religione proficiscitur. *Propius adspice res nostras*, conditionem et locum quo sumus, accuratius inspice : sc. deprecatur judicium de se ex primo rerum adspectu, fortunæque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur.

527. Non se ad deprædandas incolarum terras ac sedes venisse ait. Comparat Cerda Orphica Argonaut. 827 sqq. : sententia saltem non adeo dispar est. Add. Apollon. III, 386 sqq. — 528. *Advertere litora prædas* Venetus Heinsii. *Ad litora tollere* Sprot. *a litore vertere* Leid. cum aliquot codd. Pierii. — *Vertere prædas* exquisite pro avertere ; abigere : ut est l. VIII, 208 ; X. 78. — 529. *Ea vis*, audacia, ut alias : eadem mox *superbia*, insolentia.

530. Ex Enniano : *Est locus, Hesperiam quam mortales per-*

Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ :
OEnotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit :
Quum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitusque procacibus austris
Perque undas, superante salo, perque invia saxa
Dispulit; huc pauci vestris adnavimus oris.

hibebant, expressum esse, jam Servio notatum fuit et Macrobio Sat. VI, 1, elegantiore utique oratione. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, majorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Græcum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argutari in poeta epico nefas. cf. sup. ad v. 321. — 531. *Patens* Goth. pr. *Arvis atque u. g.* mera aberratio. Nobilissimus inter veteres versus. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obscura; *potens armis atque ubere glebæ*, incolarum fortitudine et soli ubertate excellens. *Uber glebæ* ductum videri potest ex Homerico Iliad. ζ, 141 οὖθαρ ἀρούρης, vix tamen prisco illo significatu, quo uber seu mamma ac lac soli de fertilitate usurpari solebat; sed *uber* pro ubertate dictum Grammatici docent. Poetæ tamen veterem loquendi morem non ignorarunt. Callimach. in Del. 48 *νήσοιο διάβροχον ὕδατι μαστὸν* dixit. *OEnotri* Pelasgi, qui principio agrum in interiore litore inferioris Italiæ occupaverant : unde Œnotria dicta primum ager, tum tota regio; *minores*, proprie *natu*, Virgilius ad posteros vel seriores transferre solet, ut v. 733 et al. *Gentem* autem doctius posuit pro *terra* Homerico more; δῆμος Φαιήκων pro insula. — 532. Male al. *OEnotrii*. Græcum est Οἴνωτροι. — 534. Medic. cum multis bonis : *Hic cursus fuit*; quod accipiendum est : is fuit c. — *huc cunctis* (fuit) *ire voluntas*, expletur versus in Dorvill. inepte.

535—538. *Subito fluctu*, repentina tempestate commota, *assurgens*, ut *mare assurgit fluctibus*, cum proprie *fluctus assurgant in mari*. *Orion* dictus omnino de tempestatibus ac procellis, quales fere ejus ortu vel occasu exoriri solent ; alioqui Orion etiam cum judicio a poeta positus esse videri potest. Incidit enim ejus ortus, etiam in his Africæ plagis, in mensem Junium. Æstas autem agebatur tum. v. inf. v. ult. *In vada cæca*, latentia, vid v. 111. *Procacibus Austris*, ornate; ventorum procellosorum vi ac tempestate victos, partim per altum, partim inter scopulos, penitus nos disjecit. *Procaces Austri*, venti vehementes : Horatio *protervi*, Gr. ἀσελ-

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ!
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma,
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter,
Nec pietate fuit nec bello major et armis.
Quem si fata virum servant, si vescitur aura

γεῖς. vid. Cerda. *Superante salo,* fluctibus, victa a maris ac procellarum vi navigantium arte et labore. Ita sup. *vicit hiems*, et inf. II, 311 *Vulcano superante. Adnavimus,* appulimus, ut poetæ solent.

539. *Nam genus hoc h.* Goth. sec. *Quæ genus hæc h.* fragment. Moret. *Quod g. est h.* Menag. pr. *Quæ hunc* tres apud Heins. *quæve tam* Leid. Potest interpungi : *Quod genus hoc hominum ?* sc. est. Sed non hoc quæri poterat; verum : qui homines, *quæ patria*, quæ tam barbara, est *hæc terra vestra,* ut permittat hunc morem? — Furium, sive is M. Furius Antias seu Bibaculus fuit, VI Annal. præivisse poetæ Macrob. VI, 1, existimat : *Quod genus hoc hominum ? Saturno, sancte, create.* Sed ex his et similibus poeta vix multum proficere potuit; nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc, ne ejus auctoritatem in his negligamus. — *Quæ tam barbara patria*, terra, *permittit;* Græco more pro : quæ terra tam barbara est hæc, ut permittat? — 540. *Hospitio prohibemur arenæ*, ornate; pro, a litore, ab escensu in litus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnosce poetici sermonis indolem; pro abstracto : si *humanitatem*, humanitatis jura et officia, et vindictam injuriæ, quam humana ira exigere a vobis potest (hæc enim sunt *mortalia arma*), pro nihilo ducitis : saltem illud reputate, deos esse justi injustique inspectores injuriæque adeo ultores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Odyss. β, 46. In *sperate* inest notio τοῦ *metuere*, quod frequens est Græcis Latinisque poetis.

544. Œconomia carminis in hoc occursu Æneæ et sociorum, et in horum laudibus Æneæ, quem ignorabant eas audire, est præclara. *Justior pietate,* ut vulgo jungi video, mihi quidem durissimum videtur. Præstat jungere et interpungere : Quo *justior alter*, *Nec p.* h. e. quo nec alter justior, nec major fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone. Iliad. γ, 179.

546, 547. *Vesci aura* antiquum est, et ex Lucretio notum, pro *frui. Occubat umbris*, ex-

Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris :
Non metus, officio ne te certasse priorem
Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes,
Arvaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, et stringere remos.
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus :

quisite secundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos versus liberatum it Cerda. Sed ratio in hoc quærenda, quod ea maxime notio disertius et significantius exponitur, quæ rei summam continet, et cui adeo animus maxime immoratur seu deliberatione seu animi affectu. conf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poeta illa : Εἴπου ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο· εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισιν etc. Odyss. υ, 207; ξ, 44 et al. — 548. Vulgata erat lect. : *Officio nec te* : in quam mirum est optimum quemque codicem, atque etiam Grammaticos, (vid. Heins.) conspirare; est enim manifesto falsa : *nec te c.* vel *neque te.* Sensus quidem qualiscumque extorqueri inde potest; sed occurrit unicuique in oculos, legendum esse : *Non metus, officio ne te c. p. P.* οὐ φόβος, μή. Non metuendum est, ne te pœniteat aliquando beneficiis nos priorem demeruisse.

549. Sunt duo quæ per hunc et sequ. versum præstruit. Ostendit, Trojanos in his terris sedes haud petere, nec ut petant necesse habere; sed aut superstite Ænea in Italiam trajecturos, aut eo interemto, in Siciliam habitatum redituros esse. — 550. *Arvaque.* Vulg. legebatur *Armaque.* Etiam hanc lectionem pravam esse arbitrati mutavimus, etsi a Servio, cod. Romano aliisque præstantioribus libris agnoscatur. *Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Pœnis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. Medic. cum Colot. Ursini legit *arva;* et hoc verum. Nam eo spectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. Sunt in Sicilia urbes, et agri, et popularis noster Acestes. — De *Acesta* conf. supra ad 195. Ejusdem urbs *Ægesta* intelligenda.

551, 552. Liceat naves reficere! *subducere classem :* ἐρύειν ἤπειρόνδε Homero, vulgo κατάγειν. — 552. In *silvis trabes aptare navibus*, et stringere ferro, amputare, dolare, adeoque, id quod antecedit, omnino incidere arbores, quæ *pro remis* sint, h. e. naves reficere. Mox *rex* pro duce, ut sæpe. — 554. *Ut Italiam petamus :* docte omis-

Sin absumta salus, et te, pater optime Teucrum,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli :
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten. »
  Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur :
« Solvite corde metum, Teucri; secludite curas.
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem,

so, ex Græcorum more, verbo, a quo *ut* cum subjunctivo pendeat : curabimus, efficiemus, ut. Nam si continuares : *aptare trabes et stringere remos*, eo consilio, *ut I. p.*, prosaicum id foret : similiter v. 557, 558, sed sine *ut :* quod communius est.

555, 556. *Sin absumta salus*, adeoque nulla est salus, nulla salutis spes ; sin periimus, si quidem is periit, in quo res nostræ positæ sunt, una cum Iulo; *spes Iuli* bene pro Iulo. — 557. Siciliam iterum petere liceat.

559. *Fremitus* h. l. ac murmur adsensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum : Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

561. *Vultu* alter Mentel. *Dimissa* tres Burm. — *Vultu demisso* et *breviter* fatur Dido. Adde hæc ad 496 sqq. et observa, qua arte poeta descriptionem faciat, et vide quid adhuc desit ut Didonem unice studio tuo dignam habeas. Jam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt.

562. *Solvite corda metu* Parrhas. forte cum aliis. v. Burm. quod vulgarius esset. *Corde metu* un. Moret. *Pellite corde metum* Bigot. Sed *solvere metum* exquisite; ut sup. 463 *s. c. metus* plurali numero, antiqui plerique codd. teste Pierio ; et hoc doctius. *Seducite curas* Bigot. — 562, 563. *Secludite curas :* exquisitius quam excludere, ejicere, deponere, sollicitudinem ac metum. cf. Serv. *Res dura*, quod vulgo res duræ, dura rerum conditio, quæ cogit aliquid vel invitos facere (*moliri*). Mox *custos* pro viris in custodia finium et præsidio locatis. — 563. Malit Burmannus cum edd. quibusdam antiquis distinguere et legere : *Res dura : at regni*, h. e. durum quidem est, fateor; sed me novitas cogit. Enimvero, ferri quidem potest, fateor; sed doctior est vulgata lectio. *Res dira* Goth. sec.

Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni;
Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva,
Sive Erycis fines regemque optatis Acesten:

566. Possis sane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen utrumque vim habet suam; nec amplectar facile jejunam figuram hendiadyein. *Virtutes*, res præclare, fortiter gestæ, ut ἀρεταὶ v. e. apud Pindarum. — 567, 568. Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, ut Trojanorum res præclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe*, h. e. nec tam remotas a solis cursu et orbita, terras incolimus. Id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terræ pati id creduntur. Alienum plane est, quod Servius et Pomponius Atrei et Thyestæ fabulam huc advocant: aliter hic *sol aversus* ob horrorem et aversationem sceleris; ut et alii poetæ de nefando facinore. Sic cæsis maritis Lemniis Stat. V, 297 *Aversum Lemno jubar et declinia Titan Opposita juga nube refert.* Sapientius hoc, quam in alio versu, ubi Virgilianum locum imitatus est Theb. I, 683 sq. *Scimus, ait, nec sic aversum fama Mycenis Volvit iter. Regnum et furias oculosque pudentes* (pudore erutos) *Novit.* Extremæ terræ partes ita omnino designantur, ut *extra solis vias* esse dicantur, quatenus vel intra duo Tropicos vel intra temperatiores zonas non comprehenduntur. Quo igitur magis terræ versus septentrionem vel versus austrum recedunt, eo magis *aversus* h. e. simpliciter remotus (nam argutantur in hac voce) ab iis *Sol jungit equos* h. e. oritur iterque suum diurnum conficit. Adeoque pro, non tam *aversus est;* non remotus est. (Male Cerda aliter.) Ita non modo qui versus septentrionem, arctois plagis habitant, *aversi* a sole dicti: verum etiam *aversi*, qui a septentrione remoti australibus plagis habitant; pro sententiarum ratione, Val. Fl. I, 518, ubi Sol loquitur de Colchis: *Quid regio immanis, quid barbarus omnibus ullis Phasis et* aversis *proles mea* gentibus *obstat?* Jam in Virgilio hæc non esse subtiliter exigenda apparet, si Africam cogites; sed hoc unum tenendum, Pœnos non esse barbaros; non adeo esse remotos a clementiore cœli terræque plaga, respectu Trojanorum.

569. *Hesperiam magnam* simpl. potentem. Aliter *Græcia magna* dicitur. *Eryx* Siciliæ v.

Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est; subducite naves;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse, Noto compulsus eodem,
Adforet Æneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyæ lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus silvis aut urbibus errat. »
  His animum adrecti dictis, et fortis Achates
Et pater Æneas, jam dudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Ænean compellat Achates :
« Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides; classem, sociosque receptos.

V, 759. *Optatis.* h. l. præfertis.— 571. *Auxilio tutos*, quod in prosa : rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes : *dimittam tutos* cum *auxilio.* Mox *statuo* exquisite pro condo : ut ἱδρύω; ut pono. — 572. *Consistere* aliquot Pierii et Burmanni tres cum Parrhas. cf. inf. 629. Burmannus conj. *confidere*, parum feliciter, et quid tum *pariter mecum ? C. terris* Romanus, quod poeticam dignitatem minus spirat.

575. *Compulsus*, non, coactus; hoc tenue esset; sed, huc depulsus, delatus. *Notus* h. l. non proprie. Mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit, non respectu perfidiæ Pœnis exprobrari solitæ; sed *certi* dicti pro iis qui certa nuntient : similiter aliquis *fidos* assumsisse dicitur. *Dimittam*, in diversas partes mittam.— 578. *Aut montibus* Montalb. qu. Moret. et Zulich. et probat Burmann. : *quum raræ admodum in Africa essent urbes, certe sub ditione Didonis hoc tempore, neque proprie in illis* errare *dici quis posset, sed* per urbes oberrare; *in montibus vero passim* greges errare *etiam dicantur, ego* montibus *præferrem.* Enimvero nec de Didonis ditione hic agitur; nec urbes magnas civitates necessario designant; urbes sunt omnino habitationes, vici; et *urbibus errare* docte dictum, pro, per urbes; et si greges errant in montibus, an et propterea naufragi? Immo vero *montibus* damnandum propter hoc ipsum, quod *silvæ* et *montes* fere jungi solent, adeoque librarii lapsum facile produnt. Heins. conj. *rupibus ;* litorum sc. respectu. Sed quidni tempestatibus in ignotas terras delati vicinos vicos petant?

582. *Animo sententia surgit*, ad eam formam qua *stare*, *sede-*

Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum; dictis respondent cetera matris. »
Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claraque in luce refulsit,
Os humerosque deo similis; namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ

re, *insidere* dicitur. — 584. *Unus*, Orontes. v. 113 sqq. — 585. Sup. 590 sqq.

586. Οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε. Odyss. π, 11. — 587, 8. *Purgat* se, solvitur, extenuatur nebula: καὶ τότε δὴ ῥ' αὐτοῖς πάλιν χύτο (non λύτο: nam πάλιν Homero est pro ἀνὰ, refundi, resolvi) θέσφατος ἀήρ. Odyss. η, 143. *Ætherem apertum*, ut aer purus redderetur, et *clara lux*, remota nebula. — 589. Nunc puta Æneam *adstitisse* multo pulchriorem adspectu quam unquam alias: quod poeta per miraculum et Veneris interventum auxit. Declaratur Æneæ pulchritudo et dignitas per partes; sunt species corporis, juventus et gratus oculorum vigor. *Refulsit* pro vulgari, apparuit, nihil amplius. *Humeros* intelligend. latos ac torosos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur, viriumque efficaciam declarant; quod apparet in statuis veterum, et observatum est post Junium a Winkelmanno, idemque tradunt ipsi picturæ linearis magistri. Locus insignis est Valerii Fl. II, 491, ubi Hesione Herculi: Me eripe — *namque potes: neque enim tam lata videbam Pectora*, *Neptunus muros cum jungeret astris; nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo*. Ceterum notatum jam aliis, locum effictum ad Homericam formam Odyss. ζ, 229 —235, et (nisi huc iidem tralati) ψ, 156—162, ubi Ulyssi Minerva simile decus divinum impertit. Conferenda sunt a studioso talium rerum singula; sed nec Scaliger, neque alii temere audiendi, qui de hoc vel illo præferendo pronuntiant. Ita *os humerosque deo similis* tantum ornatius exprimunt formam augustam et divinam, quam Homerus simplicius: θῆκε — Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Od. π, 174 sq.

590. *Ipsa decoram cæsariem nato genitrix — adflarat*, non quasi comas ejus breviores in promissiores mutarit: sed, si juvenili specie adstare dicendus erat Æneas, efficiendum quoque erat a dea, ut coma similis esset comæ promissæ Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles cæsarie sua. Similis locus de Jasone Apollon. III, 919 sq. At Homerus Ulyssi a Pallade *crispos crines* affingi facit? καδδὲ κάρητος Οὔλας, ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας. Scilicet Mercurio eum assimulare volebat;

Purpureum, et lætos oculis adflarat honores :
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

uti et aliis in locis corpus athleticum Ulyssi tribuit. — *Lumen juventæ purpureum* ornate pro *juventa* eximia et pulchra. *Lumen* est nitor; nitor autem juventæ proprie tribuitur. *Purpureus* aut pro pulcher, omnino, aut pro splendidus, nitens : quandoquidem non modo color, sed nitor, commendabat purpuram. v. ad Horat. IV carm. I, 10, qui idem III, 3, 11, 12 ad divinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens* purpureo *bibit* ore *nectar.* Juventam autem cum cæsarie junxit etiam Tibull. I, 4, 37 *Solis æterna est Phœbo Bacchoque juventas, Nam decet intonsus crinis utrumque deum :* h. habent enim juventutis insigne certum, comam promissam.

591. *Lætos oculis afflarat honores :* inerat oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος. Primum *lætos honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine ; res nota. *Lætos* non tam ad hilaritatem, quæ adspersa fere est oculis nitidis et pulchris (ὄμματα φαιδρὰ), quam potius ad oculorum fulgorem, qualis in lucido juventæ et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam *læta* poetis proprie lux, nitor. Sic *tempora læta*, fulgida, l. VIII, 681. *Afflarat*, quod Homerus dixit, affuderat; κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις; et—κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *Afflare*, ab initio proprie dictum videtur de oris anhelitu, quo quis aut crederetur, aut, tanquam symbolico actu, videretur inspirare alteri vim aliquam aut suam aut præternaturalem. Ita Apollo afflasse narratur ore nonnullos, quibus divinandi vim impertiret. De nutrice vel matre nutricium halitu suo fovente dictum est in Hymno in Cer. 238 et in locis ibi laudatis. Inde omnino *afflare* contingere est, proprie quidem leviter, quia contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; itaque et vates et poetæ *afflari* dicuntur, quippe *contacti*, *percussi.* Ita et *fulmen afflare* dicitur, ut lib. II, 649. Alio sensu *afflare* et *adspirare* a navigatione et vento secundo ductum est. Etiam aliud est, si de exhalationibus corporis, ambrosiæ, *spirare* et *afflare* dictum occurrit.

592, 593. Versus olim sic accipiebam, ut *decus,* h. e. pulchritudo, juvenilis nitor et oculorum insolitus splendor, Æneæ esset affusus, quale decus (pulchritudo) illud est, quod manus (artifex) addunt ebori vel argento vel marmori Pario, quando auro circumdatur, includitur. Ita cum Jensio de stilo Homer. p. 296 poetæ judicium desiderabam. *Juventæ lumen purpureum* et *læti honores* multo plus splendoris habere videbantur, quam

Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
Improvisus ait : « Coram, quem quæritis, adsum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos, reliquias Danaum, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias! grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitia est, et mens sibi conscia recti,

ea, quibuscum comparantur v. 592, 593. Enimvero vidi posthæc comparationem ita male vulgo iustitui; eoque avocare pravam interpunctionem, cum plene post *honores* distinguitur; esse potius comparationem retrahendam ad Æneam *nube circumfusum*, quod *clara in luce refulsit*, ut opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum auro inclusum, aurea ora ambiente, qua ex auri splendore ipsum opus, quod inclusum est, auctum nitorem mutuatur. conf. Æneid. X, 135 sqq. Verba autem sic interpretanda : *restitit et refulsit* tali cum decore, *quale manus* (artificis) *addunt ebori decus*, h. e. quale est decus operis eburni aut argenti marmorisve candidi auro circumdati.

595. sq. Præclara et affectus plena oratio. — 598. *Reliquias Danaum*, a Danais relictos; passive, ut aiunt; stragi Trojanorum cædique ab Achivis perpetratæ superstites. *Exhaustos*, attritos, consumtos, vexatos. conf. Burmann. *Socias*, de conatu, recipere vis.

603. *Si quid usquam justitia est :* si non inane nomen est, sed res, virtus, laude ac præmio digna. Ante oculos fuit Ulyssis ad Nausicaam oratio pulchrarum sententiarum plena, ubi Odyss. ζ, 180 Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς etc. — *Si quid Usquam justitia est.* Ita rescripsi, etiam Brunckio V. C. adstipulante. Ut vulgo legitur, etiam in fragment. Vatic., *si quid usquam justitiæ est*, impedita fit ratio ejus, quod sequitur : *et mens sibi conscia recti;* quod adeo jungendum cum sup. *Dii et mens s. c. r. Præmia digna ferant.* Et hactenus secundum Stoicos poetam locutum dicere potuit Servius. Legenti tamen facile cuique occurrere potest : *si quid usquam* Justitia est *et mens sibi conscia recti*, h. e. in ullo pretio est. Quo altera interpretatio Serviana spectat : *si valet apud homines justitia.*

Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere pārentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt,
Quæ me cumque vocant terræ.» Sic fatus, amicum

605. *Ferent* vir doctus (Jo. Jortin.) in Obss. Misc. I, p. 7, ut IX, 254 *dii moresque dabunt vestri*. Stat. Theb. VII, 379 *Nec laudare satis dignasque rependere grates Sufficiam; referent Superi* etc. Sed nec *ferant* damnandum, quod omnes libri habent, etiam Vatic. fragm. *Quæ te jam* Goth. pr. *Tulere* duo Burmann. ut emendabat Cuninghamus. — Felix hominum ætas, in qua te tam generosam feminam nasci contigit! *Læta* sunt fausta, felicia s. Compara l. c. Odyss. ζ, 154 — 157. De forma laudandi hac vid. Ovid. lib. IV Metamorph. vs. 322 sq. et ibi Burmann. — 606. *Talem tanti* Parrhas.

607—610. Quod Tibullus I, 4, 65 nude : *dum robora tellus — vehet*, hoc ornatius extulit Virgilius : donec in montibus umbræ silvarum *convexa* montium, h. e. latera et ambitus, obscurabunt, et ornatius, *lustrabunt*, umbra pro flexu solis procedente et circumagente se. — 608. *Convexa* veteres librarii (præter fragm. Vatic. Pieriique oblongum, in quibus recte post *convexa* interpunctio posita) et scholiastæ fere cum *sidera* conjungunt; male utique. Nam cœlum est convexum, non astra. Hoc tamen posito Heins. conjiciebat : *dum montibus umbræ Lustra dabunt;* ingeniose, nisi *convexa* obesset; et *Lustrabunt* multo etiam magis esset ingeniosum. — *Polus dum sidera pascet*, pro tenui : habebit; *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellæ errare et vagari per cœlum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, jam ab Anna Fabri aliisque, et ante omnes a Germano Valente ad h. l. est notatum, in Del. 176 — Τείρεσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται. Cum tamen Lucretian. I, 232 *unde æther sidera pascit?* et alia loca, inprimis V, 384 sqq., multo magis videri possint poetæ animo insedisse : Servianam interpretationem non plane spernas, ut ad philosophorum opinionem referas, qua astra marinis terrenisque humoribus attenuatis (ἀποῤῥοίαις) ali putabantur, vid. Cerda et l. l. a Burm.; quemadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44. — 609, 610. Sunt jungenda : Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero. *Manebunt*, animo meo; nunquam excident. — 610 — 613. Læ-

Ilionea petit dextra, lævaque Serestum;
Post, alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido;
Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est :
« Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus adplicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli : genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat :
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis

tus et gratus benevolentiæ et amicitiæ affectus in his versibus obs.

613. Respexit h. l. Silius II, 412 sqq. *Casus* est fortuna, ut statim v. 615. — 616. *Immanibus oris* Libyæ, cujus immanes et feri incolæ, sive etiam horridæ et asperæ incultæque terræ. Pompon. Sab. de intempestuosis litoribus accipit. *Applicat*, ita fert, ut navem applicueris; ut 377, *appulit*. — *Quæ vis immanibus applicat ausis* emendat Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 17; hoc sensu : *quæ vis major admovet te tam immanibus ausis*, *tam ingentibus cœptis?* ingeniose quidem Markland. ut semper. Enimvero quod ad litus Libycum tempestate erat delatus, casui debebatur; nihil magni conatus et ausi in hoc. Frigide et contra decorum Didonem sua regna *immanes oras* vocare ait. At Libyæ vicinas gentes intelligit.

617, 618. Secundum versus Iliad. β, 820, 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poetæ. Exempla dat Germanus.

619 — 626. Teucer, a Troja redux, a patre Telamone non admissus (cf. Horat. I, 7, 21), cum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut, cum ab eo copiæ in Cypro haberentur, earum auxilio adversus incolas insulæ ipse uteretur, quos in nova sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur. *Opimam Cyprum* dixit, quam in prosa, *opulentam*; et *laude ferebat* pro efferre laudibus. — 622. *Ditione premebat* Menag. pr. male inquit Burm. : an quia hoc de aspero tantum imperio putabat dici? Sane *ditione tenere* et alibi, sup. 236; VII, 737 variatur; at X, 53 *premere* constanter; exquisitius scil. quam

Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, juvenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco. »
Sic memorat : simul Ænean in regia ducit
Tecta; simul divum templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit

tenere.— 624. *Reges Pelasgi*, pro Achivorum ducibus, etiam hoc licentius et seriorum poetarum græcorum exemplo; nam Homero Pelasgi diversus ab Achivis sunt populus. *Teucros*, Trojanos, ab antiquiore illo Teucro, a quo Dardanus fuit exceptus, cum in terram Trojanam e Samothrace trajecisset. v. Apollod. III, 12, 1, et notas p. 738, 739. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius, propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. vid. Sophocl. Aj. 1319 sqq.

629. *Hac* deest Medic. *Considere* Gud. tertius Moret. pro div. lect. Hamburg. pr. et Bigot. cf. v. 571. Sed post *jactatam* melius *consistere.*— 630. Nobilissimus versus, gravissima sententia; cujus, cum v. 628, 629, vi percepta, si adolescentem non voluptate gestire videas, næ illum a poetæ lectione statim abigas, suadeo. Turbas Burmannus post Servium facit. Sensus : ipsa οὐκ ἀπειρέκακος, ipsa tot adversa experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui et ipsi fortuna adversa jactantur. *Disco*, teneo, novi. Egregius hinc adumbratus est locus Sophoclis in OEd. Col. 560 (Br. v. 587) δίδασκε, δεινὴν γάρ τιν' ἂν πρ. sqq.

632. *Simul divum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Æneæ hospitis adventum decreta cum Serv. Donato et Pomponio intelligimus, nec aliam rationem iniri posse video, a more antiqui sæculi recedere dicendus est poeta et deflectere ad suæ ætatis vitam. Nam, ut ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus, hospitis adventu in domo statim sacrum fit, cæditur victima et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem Virgilii exemplo non deseruit Valer. Fl. II, 650, 651. *Simul hospita pandi Festa jubet, templisque sacros largitur honores.*

Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,
Munera lætitiamque dii.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis:
Arte laboratæ vestes, ostroque superbo;
Ingens argentum mensis, cælataque in auro

634. *Horrentia* setis seu pilis, et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poeta habuit Odyss. θ, 59 sqq. — 636. Gell. IX, 14 *in illo versu nihil dubium est, quin dii scripserit pro diei*: Munera lætitiamque dii. *Quod imperitiores, dei, legunt ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem dies dii a veteribus declinatum est,* ut fames fami, (igitur veteres *fames, famei?*) pernicies pernicii, progenies progenii, luxuries, luxurii. Ita et legebat, monente Heinsio, Julius Romanus in libello de Analogia, teste Sosipatro. N. Heins., ut hanc lectionem probaret, a se impetrare non poterat. Mihi tamen unice vera videtur: primum quidem, quod exquisitior illa lectio et eadem antiquissimæ auctoritatis; tum autem, quod lenius decurrit: *mittit tauros, sues, pecudes, munera lætitiamque diei,* quibus *diem* tam faustum ac festum exhilararent, ut hospitalibus donis fieri mos erat, quam altera: *munera lætitiamque dei:* quocunque taudem modo illam exponas. *Munera lætitiamque dei* alii jungunt, ut vinum munus et γάνος Διονύσου, χάρμα Βάκχου dictum sit; atque hoc puto leniorem orationem efficere. At alii cum Heins. *munera* cum superioribus jungunt: *mittit — munera*, simul cum his, *lætitiam dei*, h. e. vinum lætificum. Nolim quidem sensu abundare; dure tamen et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur *lætitia dei;* ferrem *lætitiam Bacchi.* Aliter quoque γάνος βοτρύων, ἀμπέλου. Aliter etiam infra: *Adsit lætitiæ Bacchus dator*, v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona* duxisse videtur. Recepit quoque *dii* Brunck. — Mittit Dido pecudes quæ pro munere sint, et quarum epulis dies hilariter exigatur: *lætitiam diei.* Solent sic *gaudia* dici de rebus quæ faciunt, et Val. Fl. IV, 534 Phineus *nova miratur gaudia mensæ.*

637. Jam Catullus dixerat LXI, 46 *quacunque opulenta recessit Regia—Tota domus gaudet regali splendida gaza.* cf. reliqua. *Luxu* præclare pro apparatu regali. — 639. Brevitatis, utpote in narratione, et poeticæ elegantiæ studium omissionem verbi peperit, *sunt*, vel *instruuntur.* Intel. autem vestes stragulas purpureas magna cum arte textas. *Ostrum superbum*, splendidum; inf. 697 et 700 *aulæa superba* et *ostrum stratum.* — 640. Vasa

Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad navis præmittit Achaten,
Ascanio ferat hæc; ipsumque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet; pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama quum peteret inconcessosque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.

magna argentea et aurea, eaque cælata e more veterum admodum frequentato, et h. l. quidem factis majorum Didonis anaglypho opere, seu exstantibus figuris, expressis; de quo quidem constanter *cælare* et *cælatura* dici observavi. (conf. *Antiquar. Abhandl.* p. II, p. 135.) At *ducta* non ad opus et metallo, sed ad seriem spectat. — 642. Vulgatum ante erat *antiquæ ab origine gentis.* At, quod nunc cum Brunckio V. C. dedi, *antiqua ab origine gentis*, obtulerant Gudianus, duo vetustiores Rottend., tres alii c. fragm. Moret. et quatuor Burmann. cum Goth. pr. Et sic Medic. Pierii et Longob. cum aliis aliquot ap. eum; quod equidem præfero tanquam doctius et melius, et sic jam editi nonnulli habere videntur.

645. *Ferat*, nuntiet omnia hæc, quæ accidissent, ut bene jam Donat. et Servius, qui idem bene illustrat. In v. seqn. τὸ *stat* pro *est*, vulgari verbo. *Cari patris*, φίλου πατρὸς, hoc loco pro amantis.

647 — 656. Apud Homerum munera fere ξεινήϊα hospitibus advenis dantur ab iis qui excipiunt; abeuntes isti remunerantur v. c. Val. Fl. I, 660 ubi cf. not. Hoc loco jubet Æneas Achatem apportare e navibus, quæ Didoni donet. *Palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Isthm. VI, 58, 59. Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν. Sed hoc illustraret *pateram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis exstantibus. Sed *rigent vestes* plenæ ac densæ auro. Sic quoque Burm. Æn. XI, 72 *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Æneas:* quas Dido — *tenui telas discreverat auro. Rigentes togas* ex nostro duxit Claudian. I, 205. Porro vs. 649 *circumtextum croceo velamen acantho*, prætextum achanti foliis, oram ambientibus. De *acantho*,

Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxuma natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad navis tendebat Achates.

(*branca ursina*) vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, ubi in poculis ansæ acantho circumlitæ, ut apud Ovid. Met. XIII, 701 crateris os. *Croceum* quidem ejus genus est; nam vulgare est flore albo. Saltem a semine luteo vix appellari eum *croceum* puto; quamquam hoc vestes tingi olim potuere, quod e Schol. mst. N. Heius. ad Claudian. p. 180 b. notavit. Calpurnius Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais.* Et similiter, puto, *Sidonium* Statius in loco ex nostro expresso III, Silv. I, 37, 38 *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus sit ex purpura acanthus) *Texitur, et signis crescit torus asper eburnis.* Vestes apud Servium ex acantha vel acanthio, spinæ genere, factæ, bombycinis similes (v. Plin XXIV, 66), alienæ sunt ab h. l. *Velamen* de peplo accipiunt; Servius *cycladem* reddit; forte quod hoc inter feminea vestimenta inprimis est lautum. Non satisfacit; est κρήδεμνον, vel καλύπτρα, qua caput et velari et, si complicaretur, coma religari poterat. Homerico vero more v. 650—652 commendatur *velamen* illud ab Helena, in cujus mundo fuerat. Abstulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore sensu, etsi Spartanam, jam Homerus appellaverat.) Paris multas vestes et ornamenta, κειμήλια, quæ ipsa cum Helena repetebant Achivi. v. Iliad. γ, 70 et al.

653. *Ilionæ*, ut sit *sceptrum Ilionæ*, habent Mentel. pr. duo Rottend. et Leid., nec ab eo refugit Heins. Enimvero nimis nude ponerentur tum illa: *quod gesserat olim.* — Habes sceptrum h. e. hastam vel scipionem, insigne puellæ regiæ, ut omnino hominum genere vel honore insignium. v. Stat. Theb. VI, 81. Sic ap. Eurip. Troad. 150 Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros se celebrasse dicit. *Ilione* e Priami filiabus fuit.

655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis, inprimis Italorum, sæpe deas ornatas videas. Ovid. Met. XIII, 704 *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.* Neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem (sententia tamen ex Homero expressa Iliad. χ, 470, 1) apud Valer. Fl. VIII, 235, ubi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat;* nam ipse Flaccus sese interpretans subjicit: *et arsuras alia cum virgine gemmas;* et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi croceo subtemine vestes*

At Cytherea novas artis, nova pectore versat
Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilinguis;
Urit atrox Juno, et sub noctem cura recursat.

Induit. Vix accedam, si, ut interdum solet, *duplicem*, simpliciter pro magna, præclara, accipias positam. Diverso sensu *geminas coronas* Claudian. X, 203 simp. pro binis; etsi Gesn. ibi aliter.

657 sqq. Scilicet Venus, filio suo Æneæ timens, ne Junonis fraude Didonis ac Pœnorum voluntas mutetur, Didonem amore ejus inflammat; eodem metu impulsa in nuptias consentit inf. IV, 107 sqq. Viderunt jam Germanus et Ursinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium, quem conf. lib. III, 7 sqq. inprimis 25 sq. 112 sqq.

659, 660. *Donis furentem*, vix nisi dure admodum dicas, quamvis v. 713 *Expleri mentem nequit ardescitque tuendo.* Melius ut *donis incendat reginam furentem*, ut amore furat; quo Servii interpretatio spectat: qui simili modo accipit dictum IV, 22 *Animumque labantem Impulit. Ossibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni*, h. e. ipsis ossibus ac medullis (ut de amore loqui mos est, v. Cerda et al.) flammas inserere, imittere, insinuare: pro vulg. admovere: dictum, ut *involvere omnia flammis*, *incendio*; quoniam etiam in vulgari oratione *flamma involvit domum*. Quod autem donis mox afferendis tantopere confidit Venus, quodque Dido regina, quæ cum thesauris effossis Tyro fugerat (v. 358, 363), donis illis tantopere movetur (709 sqq.), offendebat Schraderum, acutum poetarum judicem. Scilicet artem, qua elaborata erant, palla, velamen et reliqua, et auctorem muneris, Æneam, in illis inprimis probari putabimus.

661, 662. *Domum ambiguam* Serv. incertam, in qua habitat mutabilis femina; dure, meo quidem sensu. Malim *domum* pro stirpe, gente, Didonis dictam, et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Æn. IV, 96, 97 aliter se habet. Recte itaque jungitur ipsius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues* eodem sensu, h. e. fallaces. Non enim cadit iu poetam, ut mixtum advenarum Phœnicum et Afrorum indigenarum significet. *Urit* infesta *Juno*, cogitatio de Junonis in Æneam odiis et consiliis eam cruciat. *Sub noctem*: narratum de dea secundum humanum morem, quo nocte ingruente curæ recrudescunt. Vesperi hæc geruntur v. inf. 726.

Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem :
« Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi; et nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus; et vereor, quo se Junonia vertant
Hospitia : haud tanto cessabit cardine rerum.

664—666. *Meæ vires, mea magna potentia*, splendide pro, per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, ut Statius I, Silv. II, 137 *tu, mea summa potestas;* adde Ovid. V Met. 365; quod a poeta forte græco Virgilius sumserat. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur dicuntur; unde et Tragicorum vox ἶνις ducta esse videtur de filio : v. c. Eurip. Troad. 570 Astianax Ἕκτορος ἶνις. Contemtus, quo Amor Jovis fulmina habet, elegans poetarum et artificum veterum lusus, suavi cum varietate expressus passim occurrit, etiam in gemmis, fractis quoque telis, v. c. Mus. Flor. T. II t. 16, 1. *Tela Typhoia*, quibus Jupiter usus est in Typhœum. Pomponius Sabinus *Ætnea* reddit, quatenus Ætna, Cyclopum, qui fulmina fabricantur, officina, Typhœi pectori imposita esse a nonnullis dicta. *Typhois Ætna* Ovid. Ep. XV, 11. — *Tua numina posco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat. — 665. *Typhoëa* omnes, ipse Medic. c. fragment. Vatican. Τυφωεὺς Τυφώειος, ut Ἀχιλλεὺς Ἀχίλλειος, Ὀρφεὺς Ὄρφειος. Dubito equidem, an hoc *e* ex ει natum a poeta corripiatur. cf. sup. ad v. 201. Apud Serv. multi, *Typhoia;* hoc est verius: ut ductum sit a *Typhos*, Τυφὼς, unde Τυφώϊος; itaque cum Brunckio recepi.

667—672. *Nota tibi* sunt (ut Græci pro, notum tibi est), quemadmodum Æneas fr. Magna autem cum arte et cum delectu singula orationis membra sunt efficta; ut illud : *frater tuus*. — 668. *Jacteturque* maxima codd. pars apud Pierium, Heins. et Burm., atque adeo ipsi Medic. Rom. et fragm. Vatic., in quo tamen forte a m. sec. Etiam sic Servii codices exhibebant. *Jacteturque dolis* Voss. pr. *jactatusque* Goth. sec. omnia a prava manu, quæ cavendum esse putabat, ne ultima in *jactetur* laboraret. *Junonis acerbæ* Longob. Pierii et fragm. Vatic. a m. pr. — 670. Adumbratum putant ex notis verss. Odyss. α, 55—58, ubi Ulysses similiter a Calypso retinetur. — 671, 672. Sollici-

Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo se numine mutet :
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem.
» Regius adcitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens, pelago et flammis restantia Trojæ :
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,

ta est Venus et metuit, ne hospitium hoc Æneæ in Junonia urbe ad ejus exitium vertat (cf. IV, 96 etc.), Junonis in Æneam odiis. *Tanto cardine rerum*, in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, an Trojani ab Italia fatalique regno averti possint, illa sc. Juno *non cessabit*, sed novas adversus Æneam machinas parabit, quo eum perdat.

673. *Cingere flamma;* ut X, 119 *mœnia cingere flammis.* Sic *flamma involvere, circumdare.* H. l. amore, ut *amore irretiti, illaqueati*, tenentur. *Ne quo se numine mutet :* ne Junonis machinatione aliqua animus ejus mutetur. cf. ad I, 8. — 675. *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.* Jungenda : *teneatur mecum*, ut *magno* pro epitheto ornante sit; ita sensus esto : Amet Dido Æneam, quem ego amo, tueor, tanquam mater. In Servianis altera occurrit interpretatio : *mecum, per meos amores, me adnitente* (h. e. per me), quam et Cerda amplexus est. Laudatur IV Æn. 115 *Mecum erit iste labor*, h. e. apud me, fiet per me, meus erit. Ad quem locum vid. notam. Silius VIII, 330 *mecum erit hæc prorsus pietas*, h. e. aderit, inerit mihi. Lenior ratio habenda est prior.

676. *Quo* aliquot ap. Pierium et Heins., qui conj. *qui. Quo facile* Zulich. a m. pr. *quam* Gudian. a man. sec. addita interp. *prout* vel quomodo. v. Georg. III, 309. *Quid* Leid.; sed recte *qua*, qua via et ratione, tuentur Heins. et Burm. *Posses* Romanus. — 677. *Ascanius* designatur per *regium puerum*, quatenus *rex Æneas* sæpe dictus. *Maxima cura*, h. e. amor, carus Veneri. — 679. Conf. 647. — 680. Inf. X, 86 *Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.* Cythera, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconicæ objecta, h. l. *alta*, quatenus montosa est, hinc etiam *super;* nisi forte aliquis montes in ea designari malit, ut et Idalium τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; et sequuntur utique v. 692 *alti Idaliæ luci;* etsi et ipsa urbs *Idalium*, τὸ Ἰδάλιον. v. Stephan. h. v., quæ paullo post 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, ut *Venus Idalia*, dicta. Urbem saltem altero loco intelligas X, 86, quia cum Papho Idalium

Aut super Idalium, sacrata sede recondam :
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit;
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus :
Ut, quum te gremio adcipiet lætissima Dido,
Regalis inter mensas laticemque Lyæum,
Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno. »
Paret Amor dictis caræ genitricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem

memoratur; et ante v. 51 erat : *Est Amathus, est celsa mihi Paphos atque Cythera, Idaliæque domus.* Sic Γόλγοι καὶ Ἰδάλιον ap. Theoc. XV, 101. Erat autem templum in monte positum. cf. Strab. XVI, p. 1001 c. cum nota Casaub. (urbem et montem intellige ap. Bion. Idyll. 1, 36, 37, ut expedias interpretes). Sed *super alta Cythera*, pro, super Cytheris (ut I, 295 *sedens super arma*), est pro *in :* ut ὑπὲρ simili modo dictum occurrit. Nisi malis ad motum referre, ut lateat notio τοῦ *abductum* super Cythera et Idalium. *Sacrata sede* ἐν τεμένει, ut Erechtheus abditus erat in Minervæ sacrario (Il. β, 549) aut Phaethon in Veneris templo ap. Hesiod. Theog. 990. — 681. *Idaliam* Bigot. sec. et Rottend. tert., scilicet ut conveniret cum v. 693 *Idaliæ lucos ; Idalia* Goth. alter. *Secreta* Leid. et pr. Hamburg. *Reponam* Sprot. a m. pr. — 682. *Ne qua,* ratione ac via; *scire* pro rescire dictum. *Medius occurrere*, in medio negotio, sup. 348 *Quos inter medius venit furor.* h. l. de eo qui impedimentum affert. — 683. *Faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. conf. German. *Facies* pro toto corpore et habitu. v. h. l. Burmann. conf. v. 658. *Notos vultus*, ex more poetarum, de vultu cujusque suo, ac proprio. — 686. *Laticem Lyæum* pro vulgari : latex Lyæi. Sed poetarum more, pro derivato adjectivo, *latex Lyæus*, quod ipsum vix usus ferret, ponitur. — 688. *Inspires ignem* nonne paullo durius hoc ? et jungitur etiam nova rei imago : *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poeta, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quæ animum relaxat, amore inflammet, naturæ humanæ convenienter comminiscitur.

690—694. *Gaudens* suaviter adjectum ut alias; *lætus paret*, h. e. lubens, et mox 696 *duce lætus Achate,—quietem irrigat*, ut *somnum infundere*, et, vulgatiore ratione, *perfundere somno*, *irrigare membra quiete*, ha-

Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, et dulci adspirans complectitur umbra.
Jamque ibat, dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate:
Quum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.
Jam pater Æneas, et jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris

bet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiate, apud Macrob. VI, 1. Et hi duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris, forte a rore ducta, quo herbæ perfunduntur, primum *nocti*, tum *somno* adjuncta; unde ὑγρὸς ὕπνος. Ex eo ipso artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia; non inverse, ut vulgo creditur. — 692. *Fotum gremio*, ornatius quam, *positum*. Hærent Interpretes. conf. 718 *Interdum gremio fovet*. *Amaracus*, sampsuchum vel *majorana*, quæ inter coronarias est. v. Plin. XXI, 11, s. 35, 39 *in Cypro laudatissimum et odoratissimum*, ib. c. 22 s. 95; et, ut *umbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet. Suaviter autem singula in v. 693, 694. *Complectitur adspirans*, adhalando odores, ἡδύπνοος. — 695, 696. *Duce lætus A.* ornate pro habens ducem. conf. 690.

697, 698. Accumbebat jam mensæ in toro Dido, cum falsus Iulus advenit. *Aulæa* sunt vestes stragulæ: v. 639, spondæ et auro injectæ; et subjicitur *sponda*. Alia sunt aulæa Georg. III, 25. Cerda cum aliis de velis appensis, quæ proprie *aulæa*, ut Horat. II Sat. 8, 54, sub quibus torus ejus collocatus fuerit. — *Se composuit*, pulchre pro consedit. *Sponda aurea* jungendum, ne *sponda* nude sit posita. Dicta autem *sponda* exquisitius quam lectus. *Mediamque locavit*, inter Æneam et falsum Iulum, in triclinio, aiunt. Copiose explanat Cerda. Verba tamen tantum hoc suppeditant: eam consedisse in lecto; et *mediam* se *locavit* ad poeticum sermonem referendum. Sunt quoque mox sedes Trojanorum diversæ. — 699. Malim cum superioribus jungere: *Cum venit, a. jam se regina s. composuit — Jam pater Æ. conveniunt*, h. e. *jam* etiam p. — 699, 700. *Strato ostro*, super toro purpurea veste, stragula, strato. cf. 639.

701, 702. *Post discubitum* hoc loco (etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos

Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere Penates.

ferebat. v. Od. δ, 52 sq. η, 172) aqua affertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα lævia ac mollia (v. ad Ge. IV, 377) simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustæ vel placentæ nostræ similior) in canistris apponitur, ut Odyss. α, 147 et al. quod pressius sequitur noster Æn. VIII, 180, 181.

703. *Longam penum* a Virgilio dictam, Carisius lib. I Instit. auctor est. Duplex scriptura jam Gellii ætate circumlata est. v. IV N. A. c. 1. *Longam penum* expressit etiam Ausonius. Donatum et Servium frustra laudat Ge. Fabric. Retinuit tamen Heins. *ordine longo* præclare, propter codd. consensum, et Nonii Marcelli Eugraphiique auctoritatem. Adde etiam poeticam rationem, quod *ordine longo* gravius ac dignius dictum. *Instruere* porro legitur apud Gell. l. c. — 703, 704. In interiore ædium parte erant feminæ, quæ panem in canistris struerent, ut circumferretur et distribueretur convivis: quod v. 701 fiebat. Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum.* In fraudem me induxerat Favorini disputatio apud Gellium IV, 1, ut redderem: instruere et adornare edulia ac cibos. Enimvero versamur hic in poeta epico et in vita heroica. *Longo ordine,* quoniam L numero. (Respexisse poeta putatur Odyss. η, 105 sq. de Alcinoi regia, cujus convivium expressit in seqq. ex Odyss. θ, 57 sq.) *Et flammis adolere Penates.* Penates aut pro aris ac focis, aut pro ipso penetrali, omninoque pro domo accipi possunt. Jam *eos adolere flammis* dixit Virgilius poetico orationis more, pro, flammas adolere in Penatibus, s. ædibus, h. e. in aris ad Penates; ut VII, 71 *castis adolet dum altaria tædis,* pro tædas in altari, exquisitiore ratione, ut passim alibi, *adolere focos* et alia. Eodem modo Ge. IV, 378, 379 *Panchæis adolescunt ignibus aræ:* h. e. tura in aris adolescunt vel ardent. Statius, qui totum h. l. expressit, sed, ut solet, ad fastidium usque productis singulis rerum momentis, I Theb. 512 sqq., ait: *Adolere focos, epulasque recentes instaurare, jubet. Adolere focos* etiam Silius dixit XI, 278 in loco qui et ipse ex nostro est adumbratus; quod jam ante Cerdam vidit Pomponius. Jam autem quæras, quorsum, in vita utique heroica, inter epulas in foco ignis incendi solitus sit? Non sane frigoris depellendi caussa; nec ad carnes coquendas. Verum perpetuus ille, etiam per

Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.
Nec non et Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ; mirantur Iulum,
Flagrantesque dei voltus, simulataque verba,

sequiora tempora, religiosus mos fuit, ut in festis saltem epulis focus igni luceret, in deorum utique honorem, Penatium maxime vel Genii vel Laris; facta quoque in focum libatione vini, seu ture cremato; heroica vita etiam carnis prosectis in ignem injectis. De ture testatur locus e Ge. IV, 378, 379 excitatus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substitisse tandem in uno rerum genere, quod incrementum habet continuum, seu quod continuatur, scilicet flammæ in fomite nutritæ; unde *adolere* est cremare; tum fumi et odoris ex cremata victimæ carne vel ture; unde *olere* est odorem emittere. Nonnulla de his jam in Perizon. ad Sanct. p. 757 occurrere video.

705, 706. Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *Pares ætate*, int. pueros, ex more. Valer. Fl. II, 653, loco hinc expresso: *centumque pares* primæva *ministri Corpora*. Quæ de poculis in secunda demum mensa adhibitis memorat Burmannus h. l. et ad v. 737, ad heroica tempora referenda non erant. Cibus et potus ap. Homer. statim ab initio apponuntur; majores calices ad libationem faciendam ad finem cœnæ; ut et hic inf. 723. — 706. Antea *onerent, ponant*. Sed *onerant, ponunt* Roman. cum plerisque aliis pervetustis Pierii, quod recte illi probatur, tanquam quod nescio quid picturatius habeat, quum res ipsa ita geri videatur. Scilicet omnino hoc in Marone observare licet (vide v. c. IV, 27); recedit ille ab hac consequentia temporum, cui tantopere studebat Cicero, et ex qua dicendum esset, quod antea hic editum erat: *Centum ministri* sunt, *qui — onerent et ponant*.

707, 708. *Per limina læta*, simpl. in domo. Mox *tori picti* iterum, sunt vestes stragulæ. — 710. *Flagrantis* Medic. c. Mentel. pr. Parrhas. et al. Etiam sic Rom. qui alias quartos casus per *es* effert. Sed *flagrantem deum* vix feras; et epitheton h. l. requiritur in *vultus*. — *Flagrantes dei vultus*. Servius: *ardentes divinitate;* sed hoc parum clare. Nec clarius Donatus. Ut de roseo genarum colore cum Cerda accipias, vix loquendi ratio fert. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, utpote Amoris; sæpe ap. Ovidium *igne, ignis fulgore micantes;* item *flagrantes oculi*, *flagrantia lumina amantum*.

Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix, pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phœnissa, et pariter puero, donisque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ, colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, et interdum gremio fovet; inscia Dido
Insidat quantus miseræ deus! At memor ille

Mox *pictum* intell. h. l. *circumtextum*, ex 649.

712—714. *Pesti devota futuræ* δεινῶς, pro amori exitiabili destinata, eo amore jam contacta. Vis poetica mox in eo quod *mentem* addit, et quod *ardescit* et quod *tuendo* pro intuendo. Mox *movetur* cum dilectu plus quam, *delectatur, tenetur.* — 714. Vulgata erat : *puero pariter donisque. Pariter puero* omnium librorum Pierii, Heins. et Burm. lectio est, quam etiam Carisius agnoscit, ut mireris eam non esse receptam : id quod cum Brunckio V. C. nunc fecimus : inprimis cum observatum nobis sit, illam inter duas voces copulatas aut inter nomen et epitheton interponendæ vocis rationem esse exquisitioris utique elegantiæ, naturalem autem hunc positum priscæ simplicitatis et majestatis.

716. Desiderium ex absentia, quo pater tenebatur, dixit *amorem magnum*, quem puer nunc explevit, satiavit, amplexu. — 717 et seq. *Hæret* in puero — *gremio fovet*, tenet, ut inf. lib. IV, v. 84, 85. Noli ex nostro sedendi more æstimare (quod etiam Valesium fefellit in Valesianis p. 63); sed accumbentium situs animo est repræsentandus : qui alteri proxime accumbit, applicat se ejus sinui ac gremio. Iulus jam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troja egressus est. Idem IV, 56 exsultat inter venantes; et lib. IX, ei summa rerum creditur in castris, absente patre. *Miseræ* pro *sibi*, quanta cum vi! et ex poetæ cogitatione et sensu egregie est insertum : *inscia Dido Insidat quantus miseræ deus. Acidalia* Venus, ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Bœotiæ civitate, in quo se Gratiæ lavant, quas Veneri constat esse sacratas : Serv. *Abolere Sichæum*, h. e. Sichæi memoriam, desiderium, amorem. *Prævertere* exquisite pro simplici, occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo simul prævertimus alios, ne occupent. *Amore vivo*, ut *flamma viva* : opp. *resides animi*, animus ad amandum, ut bene Servius, iners et qui desuevit amare. *Amor* autem *puber* h. l., ut in vet. signis apud Winckelm. *G. d. K.* p. 233. — 719. *Insidat* Medicei et optimorum codd. ap. Heins. est lec-

Matris Acidaliæ, paullatim abolere Sychæum
Incipit, et vivo tentat prævertere amore
Jam pridem resides animos, desuetaque corda.
  Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant

tio, quam et Serv. ac Donatus agnoscunt, cum Nonio, tanquam archaismum, adeoque doctiorem. Vulgo *insideat;* quam codd. et edd. familiam ducit, ut alias, Romanus.

723. *Postquam prima quies epulis*, h. e. cum primum epulandi finis esset factus. Nam *libatio* ad finem cœnæ fiebat, v. ad v. 705; VIII, 184 et 273, 279, 280. De spatio inter primam et secundam mensam frustra Cerda multa. *Mensæ remotæ*, cf. ad v. 219.

724. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729) Iliad. α, 470, 471. Alter versus etiam alibi repetitur, ut Odyss. α, 149; δ, 339. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad cœnam majora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos convivas, apud Homerum quidem per præconem ad singulos convivas accedentem, v. c. Odyss. θ, in Alcinoi convivio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim convivæ in soliis parietem ambientibus, et unicuique apponebatur mensa cum cibo. Jam *vina coronant:* quo sensu dictum a poeta sit, vix satis definiri potest. Si ad Homeri locum, unde reliqua adumbrata sunt, respiciendum est, et, si κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expressum est, aliter quam de impletis usque ad ora poculis intelligi nequit. (Et sic Pomponius et Servius, qui tamen et alteram interpretationem habet.) Sic et Iliad. θ, 232, ubi de copia cibi potusque: πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. Alia brevitatis studio omittimus. *Vina* tum dicta sunt pro *poculis*, quorum oram ambit, coronat, στέφει, vinum infusum. Altera interpretatio est minus recondita, ut coronata sint pocula, sertis impositis. De corollis his cogitare heroici temporis mos sane non patitur, cf. Athen. I, 15, p. 18. E. F. De sequiore vero ævo non dubitatur, ut Georg. II, 528 *socii cratera coronant.* Hoc si tenemus, dicendum, poetam maluisse sui temporis morem inferre, quam antiquum retinere; quod idem commisit inf. lib. III, 525: *Tum pater Anchises magnum cratera corona Induit, implevitque mero.* cf. Hotting. V. C. Mus. Turic. t. I.

725. *It strepitus tectis* Gud. a man. pr. Menag. Rottend. tert. Leid. a m. sec., quod et in Servii codice fuit, nec Burmanno dis-

Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus, et omnes
A Belo soliti. Tum facta silentia tectis:
« Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur,
Hunc lætum Tyriisque diem Trojaque profectis,
Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.

plicet. Mihi quidem nimis in majus rem ferre videtur, cum de strepitu, sermonibus et clamoribus inter vina agatur. Scythicum foret, si *strepitus ad tecta it*, ut, *clamor cœlo it*. Aliter infra IV, 666: Didonis morte cognita, *it clamor ad alta Atria*. — Comparant illud: Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα, Od. α, 365 et alibi repetitum. Lectissimis verbis usus est noster, inprimis in *volutant*: loquuntur quæ audiri possent per totum cœnaculum. — 726. *Lychyni*, *lichini*, aberrationes apud Burm. Præclare Serviana: Græco sermone usus est, ne vile aliquid introferret; nam offendisset *lucerna*. *Lacuaribus* ab aliis scriptum fuisse, ibidem monitum videas. *Laquearibus altis*, unus Guelpherb. in Collat. Cort. — 726 sq. Continuatam in multam noctem cœnam indicare vult poeta. Verbis similibus utitur Statius I Theb. 520, 521, et Silius XI, 281, 282, jam supra laudati. cf. Cerda. Observa et hic v. 726, 727 summum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyss. η, de regia Alcinoi, 100 sqq.

728 — 730. Etiam hinc sua duxit Statius l. c. 539 sqq. *Soliti*, sc. mero implere, h. e. qua usi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum stirpem ducebant Græci. v. Serv. sup. ad 642; Apollodor. II, 1; conf. Salmas. Exc. Plin. p. 402. Ex nostro idem Silius I, 87. sq.

731—735. Preces inter libandum ad Jovem ξένιον, hospitalem, factæ. *Hospitibus te dare jura*, præesse, sub tutela eos habere. (Non aliter usus loquendi fert, nam *dare jura* simpliciter est, imperare. Dicerem esse, *qui hospitibus illatas injurias ulcisceris*; sed an *dare jura* pro ulcisci dicatur, dubito.) Expressa autem illa Homerica Odyss. η, 179 sqq. Adde Odyss. ν, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* caussam interponens Homericum esse satis constat. cf. Ernest. ad Od. μ, 320. — *Minores*, nepotes, sup. 532. — 734. Ante Pierium vulgo lectum, *adsis*. Sed omnes ejus libri habebant *adsit* vel *as-*

Et vos, o, cœtum, Tyrii, celebrate faventes. »
Dixit, et in mensam laticum libàvit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans; ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro:

sit: neque aliter Heinsiani cum Macrob. III Sat. 4; Comment. Cruqu. ad Horat. lib. I, od. 18; utramque lectionem agnoscit Servius. — *Bacchus lætitiæ dator;* Germanus laudat Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Hesiod. Op. et D. 614. *Bona Juno*, propitia, χρηστὴ, ἀγαθή. Invocatur autem hic, ut patrium Tyriorum numen. cf. sup. v. 15 — 735. *Cœtum celebrate*, bene Serv. convivium; *faventes* intersitis huic convivio.

736. *In mensa* vulg. sed *in mensam* Macrobii, optimorumque librorum et exemplorum copia firmavit post Pierium Heins. Redit res eo, quod doctius dicitur hoc, quam illud. Nonnulli etiam apud Pierium, et nostri tres Gothani, *immensum*, quod eodem alludit. Adde lib. VIII, 279. Reprehendit poetam Macrob. l. l. III, 9, quod in mensam fit libatio, cum *in aram* fieri deberet. Scilicet ad morem Romanum hæc exigit, ut alia; non animadvertens poetam reddere vitam heroicam et Homerica adumbrare. — 736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. *Libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit vel tradi jubet poculum, unde primo loco gustaverat regina, ut et ille libatione facta biberet; quod et is lætus lubensque facit. Προὔπινεν illa et *dedit*, propinavit. Is enim vitæ heroicæ mos, ut singulis convivis deinceps poculum repletum præbeatur, unde libatur, tum vinum ebibitur. *Increpitans*, simpl. adhortans, invitans, ut et ipse biberet; nihil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Objurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginæ vel epici poetæ persona talis sarcasmus: ut nec illud ex poetæ mente fit, quod Didonis verecundiam in bibendo, Bitiæ aviditatem, prædicant. Aliena hæc a loco et consilio poetæ omnia. Sed dicendum, quod poetæ memorandum erat, in eo illum verecundiam sexus feminei observasse; inprimis antiquorum temporum more, cum matres familias vino non uterentur. Recedit quoque a nostro more hoc, quod non Æneæ hospiti offert poculum Dido; nam in honorem ejus adventus diis libatur. — *Summo ore tenus*, primis labiis degustavit. *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. *Pleno auro se proluit*, poculum vini plenum exhausit, quod tantum labris attigerat Dido; *proluere se*, gulam, dictum puta, ut *vino perfundi*, *madere*, *tin-*

Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores;
Unde hominum genus, et pecudes; unde imber et ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones;

gui, de ebriis; quæ omnia notiora sunt. Burmannus docte, non eleganter, hæc illustrat. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I Serm. 5, 16.

740. Ad Homeri imitationem, inprimis Odyss. θ, 62 sq. Heroicis temporibus semper ἀοιδὸς conviviis, quæ fere cum re divina erant conjuncta, aderat. cf. Quintil. I, 10, 10 (quem locum sine auctore affert Pomponius). *Crinitus :* propriu sis citharœdorum habitus, comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *Personat,* canit cithara ea *quæ docuit*, cecinerat prior, *Atlas.* Sic poetis *sonare*, et *docere*, διδάσκειν. Præclare et hoc ad illorum temporum, quibus omnis philosophia naturæ qualicunque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est. Quod autem Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicujus poetæ Græci exquisitiorem redolet, veluti quod Eclog. VI Silenus physica docebat. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphæræ inventum. cf. Intpp. Ovid. IV Met. 631 etc. : ad Apollod. Not. pag. 681 sq. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. in procem. quamquam hæc omnia ad solum astronomiæ studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Pœnus, citharœdus inducendus esset a poeta, acute Atlantem e vicinis Mauritaniæ montibus auctorem carminum, quæ caneret, ei arcessivit. *Maximus Atlas.* Æn. VIII, 136 *maximus Atlas, — ætherios humero qui sustinet axes.* Est autem simpliciter dictum pro magnus. Sic *maxima Juno*, et alia. — 741. *Docuit quem* Medic. cum parte codd. Heins. nec non Romanus cum aliis Pierianis. Etiam Servius; *quæ* legendum, non *quem*. *Docuit quam* Græv. *Atlans* Romanus, et sic Mentel. — 742. Scripsisse nonnullos *is*, Pierius monet. Scilicet *hic* ejus loco positum. Atque is quidem (Iopas) canit etc. — 742—746. *Errantem lunam*, pro *lunæ errores* seu cursus. *Solis labores*, defectus, eorumque caussas. Ge. II, 478 *Defectus solis varios lunæque labores.* Attamen *solis labores* et ipsi de cursu solis accipi possunt. *Imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu. *Arcturus*, stella posita in signo Bootæ, et *Hyades* stellæ in fronte Tauri. cf. Serv. ad h. l. *Geminique Triones :* sunt Helice et Cynosura, Ursa major et minor, *teriones*, h. e. boves, dictæ (v.

Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa :
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi : nunc, quantus Achilles.
« Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos : nam te jam septima portat

ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub boum, jugo junctorum, forma sidera hæc comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum majori Ursæ soli (ut Odyss. ε, 273), tributum nomen ἅμαξα, *plaustrum ;* et hinc *Bootes,* qui deinde, Ursarum formis et nominibus subjectis, *Arctophylax* dici cœpit. Usus etiam tulit hoc, ut septem in altero horum *terionum,* Ursa majore, stellæ clarissimæ (cf. Cicer. N. D. II, 41) *septentriones* appellarentur. De sideribus his vid. Eratosth. I, 2, 8, 14. — 745, 6. Cur dierum spatia decrescant ac crescant per diversas anni vices.

747. *Plausum* vulgares libri habent. Sic etiam in Servianis. Sed *plausa* Romanus c. aliis vetustiss. Pierii, item Medic. cum ceteris Heins. præter Sprot. et Ven. Adde Wass. ad Sallust. B. J. 5. *Plausu* etiam duo ex Goth. In tert. Moret. *plausus.* Sed præclare *plausu* revocat Heinsius, qui et exemplis illustrat promiscue positis, quibus tamen appa-ret tantum hoc, *ingeminare* absolute dici : *ingeminat clamor*, *ingeminat plausus* (sc. se) et sic alia. Scilicet dicendum : *plausu ingeminare* esse doctius et exquisitius dictum, quam *plausum ,* uti multa alia similiter immutari solent, ut poetica dictio a vulgari recedat. — *Ingeminare* absolute quoque dicitur.

748. *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum, *sermonem trahere in noctem.* —749. *Longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens.

751. Miror neminem conjecisse : *quibus A. venisset filius oris.* — 751, 752. Ornate pro : super Hectore, Memnone, Diomede et Achille. Debuit autem in armis Memnonis aliquid memorabile esse, quemadmodum in ceteris quoque.

753. *A prima or.* Excidium Trojæ a simulato inde Achivorum reditu, equoque fabricato. Male alii post Servium : a raptu inde Helenæ. — 755. Annorum

Omnibus errantem terris et fluctibus æstas. »

numerum vel ex ipso Ænea, vel ex Teucro scire potuit. cf. 619 sq. Ceterum Homius cap. XXII Element. critic. reprehendit libri clausulam, cum ipsa πραγματεία nullum hic, ad quod illa incidi potuerit, momentum suppeditet. Monitum hoc, ut plura a summo viro, subtilius quam verius. Cum Æneæ narratione novus plane rerum ordo exsurgit, adeoque memorabilem interquiescendi locum subjicit. — 756. *Fluctibus — omnibus æstas* alii. *Ac fluctibus* Menag. *et terris et fluctibus* aliquot libri apud Pierium, quod, inquit, sententiam reddit uberiorem.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Didonis voluntati morem gerens Æneas, excidii Trojani seriem narrat; ea est hujusmodi: Græci decimo belli Trojani anno, attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: nocteque ea, quæ urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, ejus utero lectissimum quemque procerum includunt. Trojani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt 1 — 249. Nocte intempesta Græci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, urbem invadunt. Sinon reserato equi utero, armatos emittit: omnia ferro flammisque fœdantur — 267. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat — 297. Ille tamen, honestam mortem turpi fugæ præferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Trojanis, donec Corœbi consilium secuti, sumtis Græcorum armis, suorum telis obruuntur — 437. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur — 558. Æneas itaque frustra tentatis omnibus, cum jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisæ patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusaque uxore, fugam arripit — 728. Græci a tergo

insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit : cujus quærendæ caussa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris umbra, virumque mortis suæ certiorem facit — 794. Ipse ad socios revertitur; quo jam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, ejus auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant;
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto :
« Infandum, Regina, jubes renovare dolorem;
Trojanas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipse miserrima vidi,

Hic et tertius liber episodium de Trojæ excidio Æneæque erroribus complectuntur, quod præclare poeta intexuit, quippe cum Æneæ fatis inprimis conjunctum, et ad admirationem excitandam natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Æneæ narrantis partes tradidit, in eo illud commodi assequutus est poeta, ut tota narratio habeat majorem auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res qui earum *pars magna* fuit ipse. Delectus porro rerum ita relictus erat poetæ, ut proferre tantum ea liceret, quæ vel movent inprimis, vel ornatum admittunt. Tandem ipse audientium consessus post sollennes epulas, et Didonis in Ænea hærentis vultus, habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, jam provectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetæ judicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco prælegerit. vid. sup. tom. I, Vit. Virg. Quem autem ex antiquioribus poetis ante oculos habuerit Virgilius, in excidio Trojæ exponendo, doctissime disputatum est ab interprete nostro, in Excursu de auctoribus *rerum Trojanarum*.

1. *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conversos in Æneam. Mox v. 2 *altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiæ caussa alti; accedebant pulvini.

3. Cf. Odyss. ι, 12 sqq. et η, 241, 242; sed in Virgilio omnia ornatiora; ut v. 4 ornate pro : narrando, ut *regnum Trojanum everterint Achivi*, dixit, *eruerint*, et *Trojanas opes*, et *regno* adjecit epitheton *lamen-*

Et quorum pars magna fui! Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi,
Temperet a lacrimis? et jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos;
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem,
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,

tabile, quod lamentabile exitium habuit. Eadem expressit Statius suo more Theb. V, 28 sqq.

6 sq. Reluctatur Æneas, narrationemque principio deprecatur: nimium enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achivi quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturi sint; noctem præterea extremam (conf. Od. λ, 329 sqq.) vix longam narrationem ferre. — *Quorum pars magna fui*, quarum calamitatum magna pars me ipsum attingit, ad me spectat. Nam præcedit *miserrima*. Alias is, qui princeps in rebus agendis est, erit *pars rerum*. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum ejus f. spectant. v. Iliad. β, 684. conf. inf. 29. *Durus* autem Ulysses, ut *sævus* III, 273 (melius h. l. quam si *patiens*). *Miles Ulixi*, h. e. Ithacensium aliquis. Mirum est, quod de Achemenide (vide lib. III, 614) hoc accepisse Asinium Pollionem memorant Servius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 sqq. — 7. *Diri* Goth. tert. *Ulixi*, vulgo *Ulyssei* Franc. *Ulixis* Goth. pr. et tert. et edditiou. nonnullæ *Ulyxei*. At *Ulixi* scriptura est Medic. Romani aliorumque codd. etiam Prisciani apud Heins. scilicet pro *Ulixei*; sic *Oronti* l. 220; inf. 30 *Achilli*. cf. Ecl. VIII, 70. Habet scriptura *Ulixes* vel *Ulixeus* auctoritatem codd. non rationem: nam ex Ὀδυσσεὺς saltem fieri debuit *Ulysseus*.

8, 9. Nox descendit in Oceanum, quasi cursu per medium cœlum ab occidente ad orientem facto: inde et sidera *cadunt*, occidunt. *Suadent sidera cadentia* somnum, elegantius quam, invitant ad somnum.

11. *Supremum laborem*, cladem, ipsum urbis excidium. Mox *refugit*, ad formam aoristi, exquisite, cum in re, quæ per plura momenta durat, etsi vulgari usu præsens frequentetur, præteritum tamen non minus locum habeat. Locum expressere alii; v. c. Senec. Agam. 416 sqq. E Ciceronis Philipp. XIV expressum versum volebat Muretus, Var. Lect. V, 3. Saltem similia sunt: *Refugit animus, P. C. eaque formidat dicere*, *quæ* etc. — 12. *Luctumque* sec. Moret. Parrhas. et ed. Ven. præter aliquot codd. Pier. et Donatum, quod mireris Burmannum probasse, inprimis post Catrœum;

Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi,
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas;
Votum pro reditu simulant : ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitusque cavernas
Ingentis, uterumque armato milite complent.

nam est vulgare et tenue præ altero, ubi de horrore (h. l. ex recordatione rerum tristium, itaque *luctus*) et aversatione rei ingratæ et molestæ agitur. Quod proprie de membris vel de sanguine dicitur, ad animum transfertur.

13. *Fatis repulsi :* quoniam fatale erat, non nisi post novem annos Trojam capi. v. Iliad. β, 313 sqq. — 15, 16. *Instar montis*, ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo objecit, statim ab initio. *Palladis arte*, ὑποθημοσύνῃσι. — τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Odyss. θ, 493. *Intexunt costas abiete secta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem ulteriorem τοῦ *ædificant* spectat. *Intexunt* simplicit. est *texunt. Texere* autem de trabibus junctis et in fabrica e ligno, inprimis navium, frequens est. vide Cerda. conf. inf. 112.

17. Sparserant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, ut poeta, extulit. Serv. *votum* pro participio habet, id est vovisse pro reditu. Ibidem : *Accius in Deiphobo inscriptum dicit : Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* conf. Hygin. f. 108 et ibi not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis qui ad Palladem placandam exstructum dicunt Quint. XII, 38, 370. In idem etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq.

18 — 20. Ductores Danaum *sortiti*, sortitione facta, *includunt huc cæco lateri*, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant; *delecta virorum corpora* exquisite pro, *viros delectos;* hoc idem declarative exornavit in iis quæ subjicit : *penitusque cavernas milite complent.* Ornate omnia pro, equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Ulyssis præcipuæ ea in re partes. Odyss. θ, 494 Ὃν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν, δόλον, ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεὺς, *duxit, fecit ut duceretur in arcem*, et sic ceteri, ut Quintus XII, 22 sq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Ulysse subjiciente, at apud Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troja profugus. Tandem observasse non pœniteat, quam ornate poeta

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis.
Huc se provecti deserto in litore condunt:
Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu.
Panduntur portæ; juvat ire, et Dorica castra,
Desertosque videre locos, litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles;

equum extulerit, ejusque notionem quam mirifice variaverit; quod jam Serv. ad v. 230 et Cerda ad hunc locum monuit, ut *cavernam, uterum, latebras, curvam compagibus alvum* et sic porro.

21—23. *Tenedos* insula, olim *Leucophrys*, agro Trojano prætenta, XL stadiis a continente abest. *Dives opum* propter incolarum divitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Il. α, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama* poetice ornat) vocat, pertinere puto. Nunc tantum *sinus et statio*, h. e. ea vastities in iusula facta, ut ea hoc uno nota sit, quod *naves* tempestate jactatæ in litorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem*, etsi *parum tutam*, habeant. Eodem mox spectat *desertum litus*, quo condunt se Achivi. Dubitatum esse video, verene hæc et ex natura sitnque locorum dicta sint. Nunc autem per eos, qui hæc loca adierunt, in compertis habeo, ex locis illis, quæ Ilii vestigiis assignari solent, Tenedum haud dubie prospici; et esse in ejus litore australi stationem navium, quæ earum conspectum oculis ex Ilio prospicientium eripiat.

25—30. *Mycenas* pro vulgari, Græciam. *Vento*, vento secundo. *Omnis Teucria* sc. *gens*, ait *Serv.*, omnes utique Trojani. Malim de *regione* accipere. Sic *Dardania*, v. c. 282, pro ipsis Teucris. *Solvit se luctu:* exquisitius quam, solvere, deponere, finire luctum. *Solvere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, mœror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. conf. Burmannus. — 27. *Dorica castra.* Habet hoc a serioribus poetis. Homerus Achæos, Argivos vel Danaos, memorat. *Dorum* nullæ fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant, LXXX annis post Trojam captam. Porro observa poeticum ornatum v. 27, 28 pro, *castra deserta et relicta.* Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achivis fuisse ignem subjectum, Od. θ, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 331 et 30; Tryphiod. v. 138, 207 sqq. et ceteri. —

Classibus hic locus; hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi; primusque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaum insidias, suspectaque dona

30. *Classibus*, h. e. navibus in terram subductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poeta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse : etsi Iliad. β, 684 non memorantur. At sub Pelei ditione Dolopes fuisse, quibus Phœnix præficitur, intelligitur ex Iliad. ι, 480. *Tendebat*, tentorium habebat. Militare verbum. cf. Cerda. Ceterum comparandus cum poetæ verecundia notus Ovidii lusus Epist. I, 31 sqq. *Atque aliquis posita monstrat fera prælia mensa — Hac ibat S.* etc. — *Acie* Heins. e melioribus, inprimis Rom. Medic. Gud. vulgo *acies*, quod præter codd., inter quos omnes Gothani, Rufinianus de Schem. Lex. p. 33, nec non Pomponius Sabinus agnoscunt. Burmannus utrumque illustrat. Sed dicendum *hic acie certare solebant* esse exquisitius, adeoque poeta dignius; alterum prosaicum.

31—34. In *stupet — miratur* male argutantur; est poetis utrumque idem, et jungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita. *Innuptæ*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. vs. 536 χάριν ἄζυγος (h. e. ἀγάμου, παρθένου), h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *Donum Minervæ*, h. l. quod oblatum Minervæ : *Serv.* etsi serius hoc comperiunt Trojani inf. 183. Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Trojanos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum deducto jam in arcem equo : Odyss. θ, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa. *Thymœten* nominat ex auctoritate Euphorionis, quantum quidem ex Servio ad. h. l. constat : fuit inter senes Iliad. γ, 146 recensitos. Apud Quintum II, pr. Penthesilea cæsa suadet urbem relinquere. — *Arce locari*, puta in templo, tanquam manubias. — 34. *Manebant* pr. Hamb. *parabant* alter. *Volebant* Montalb. sed vide Burm. Trappius, non adeo inelegantis vir judicii, versus malebat sic disponi : *Et molem — Sive dolo — Duci intra*, quod mollius quid habere ipsi videbatur. Recte quidem : sed, ut nunc est, gravior est oratio.

35.—39. Ornate singula. Capys et quibus melius consilium placebat. *Tentare* exquisite pro explorare equi cavitatem. *Vul-*

Præcipitare jubent, subjectisve urere flammis :
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria volgus.
  Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce;
Et procul : « O miseri, quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes!
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi;
Aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis. »
  Sic fatus, validis ingentem viribus hastam

gus scinditur in studia contraria, in diversas partes; additur ad ornatum, *incertum*. *Capys* videtur esse is qui mox inter Æneæ comites fuit : sup. I, 183; X, 145. — 37. *Jubent* habet codd. et grammaticorum auctoritatem; non minus tamen gravis est fides τῷ *jubet*. v. Heins. Mox legebatur: *subjectisque u. f.*

40. De Laocoonte v. inf. 201 sqq. *Primus ante omnes*, quia sequitur, *magna comitante caterva*, quam turbam ille decursantem *ardens ira* antevertebat. cf. Burm. *Arx*, Πέργαμος ἄκρα. Unde prospectus versus litus. — *Ante alios* aliquot Pieriani. At Goth. alter : *primus ibi juvenum*, notabilis lectio. Sic enim durum illud, quod τῷ *ante omnes* inhærere videbatur, sublatum esset; et possit hoc ex glossa irrepsisse videri; jungendum adeo : *juvenum magna c. caterva*.

46. Ut sit pro turri rotis subjectis muro admoveri solita, ut demisso ponte escensus fiat in murum. — 47. Ut, qui inclusi sunt, ex ea, tanquam ex turri, speculari urbem, et desuper ex altiore loco in muros desilire possint. — 48. *Error* pro fraude, exquisite. — *Nec credite* aliquot. Donati auctoritate a nonnullis male distinguitur : *latet error equo; ne*. v. Heins. et Pier. — 49. H. e. habeo Danaos suspectos etiam cum ultro offerunt dona.

50. *Validis contorquet viribus* sec. Moret. — *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatissime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *alvus*, quæ in unum juncta, non est argutandum. Junguntur a poetis synonyma sine omni subtilitate. Etiam Tryphiod. 61 Ποίει δ' εὐρυτάτης μὲν ἐπὶ πλευρῆς ἀραρυῖαν Γαστέρα. Infra v. 231 *tergum* ponitur. In partium ac formarum

In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavæ, gemitumque dedere cavernæ.
Et, si fata deum, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras;
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta, maneres!

generumque designatione summam libertatem orationis poeticæ indoles ac ratio fert. *Ferum* exquisite dixit pro equo, ut docent Lexica et viri docti ad Phædrum. cf. h. l. Cerda ac Petron. 89, 12. *Alvus curva compagibus* h. e. ex compage lignorum curvorum. *Stetit tremens*, pro contremuit. *Utero recusso*, repercusso. *Cavernæ*, doctius quam caverna; h. e. equus cavus, κοῖλον δόρυ Odyss. θ, 507. *Gemitus* pro sonitu resultante. — 51. Quantopere veteres Grammatici in *feri* trepidarint, ex lacinia intelligitur, quam Pomponius h. l. ex vett. Scholiis servavit: FERI, *id est, equi; nam lib. VII, 489 ferum appellat cervum. Apronianus legit* Ferit, pro *percussit curvam alvum in compagibus* (hoc in cod. Mediceo habetur, quamquam a nemine adhuc notatum). *Alii legunt* Feri, *ut sit ferus, feri, pro equo, ut fera, feræ*, pro *quadrupede. Alii legunt* Feri, *ut sic sit, id est feram, propter verba similiter cadentia* (ut sit pro *feram curvam alvum*). — Porro *feri c. compaginis a.* ms. Prisciani p. 134 notatum in Collect. Sax. *Alvom* Gud.— 52. *Intorsit* sec. Rottend. quod defendi possit. *Recuso* Reg. a m. pr. et tert. Mentel. cum binis Goth. *Recluso* pr. Hamb. et sec. Moret. perperam. — 53. *Sonitumque* Bigot. ex interpret. *Caterva* Sprot. pro var. lect. quod prima fronte arridere potest, si v. 243 memineris: *utero sonitum quater arma dedere*. Sed nec *gemitus* nec *cavæ* respondent.

54 sq. *Et—impulerat.* Et sane impulisset Laocoon Trojanos, effecisset ut equi latera refringerent, puta securi impacta etc. et interiora aperirent. Enimvero, *ecce manus juvenem* etc. *si fata deum non fuissent.* h. e. si fatale non fuisset. (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Odyss. θ, 511. Quintus Cal. Palladem nominat XII, 387.) *Mens læva*, stultitia Trojanorum. vid. Ecl. I, 16. Forte tamen melius junxeris: *mens non læva* h. e. sana, si fatum et mens sana fuisset. *Si fata fuissent* inf. v. 433. cf. III, 16. *Argolicas latebras*, equus quo latebant Argivi. *Fœdare*, exquisite pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, sed et simpl. pro vulnerare: v. inf. III, 241 et ibi not. VII, 575; unde et cum ea voce jungitur: II, 286. H. l. diffringere et dissolvere machinæ compagem. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89, v. 20 sq.—56. *Staret* et *maneres*, hoc a

Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ, qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certantque inludere capto.
Adcipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnis.

m. pr. Medic. ad Servianam normam : « Si *staret* legeris, *maneres sequitur*, propter ὁμοιοτέλευτον.» Etiam alii codd. variant. v. Heins. Sed *stares* — *maneres* Romanus, omnes Pier. aliique probi codd. Pomponius Sabinus hæc habet : *staret* et *maneret* legit Apronianus. Esset tamen hoc altero vulgarius.

57. Eum *trahebant*, cum festinatione adducebant; ut VI, 753, *Conventus trahit in medios.* Serv.

59. *Dardanidem* sc. regem, ap. Barth. Advers. XII, 2, e quatuor libris. *Quis se* Servius, cum septem apud Heins. et Leid. pro var. lect. Goth. tert. a m. pr. pro *quibus ;* quod placebat Tollio ad Auson. p. 566; sed vulgata lenius decurrit. — 59 — 62. *Qui se* iis *ultro obtulerat.* Reliqua amplificandi et ornandi studio adjecta. *Hoc ipsum ut strueret*, sc. ut adduceretur ad regem. *Struere* voc. insidiarum et doli. v. Cerda. *Fidens animi* exquisitius quam *animo ;* et hoc pro prosaico, animo fidenti; vel fidens, confidens. *Versare dolos*, ut, consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adjuncta notione, efficere, ad exitum perducere. — 62. *Versare dolo* Longob. Rottend. a man. pr. Sprot. pro div. scriptura; Leid. a m. sec., quibus adde Servium. Hoc ita dici posse docet Burmann., nec de eo dubitatur : quid? quod etiam doctius ita dicetur : *versare dolis Trojanos*, uti, *versare animum consiliis, curis* pro, curas animo; ut et Græci, v. c. quod modo in manu habemus, Tryphiod. 112 : Αὐτὰρ ὁ δαιμονίῃσι νόον βουλῇσιν ἑλίσσων. At h. l. ultima littera a sequentis voc. initio intercepta esse videtur. *Certæ morti*, quod ipsa ratio monstrabat, Heins. recepit ex Nonio Marcello, Longob. Pierii, Moret. sec. et Rottend. tert. Vulgo *certe.*

63, 64. Ornatius quam Quintus Cal. XII, 356 ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. *Circumfusa ruit*, ornate, pro circumfunditur. *Certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, contumeliis afficiunt, αἰκίζουσι.

65. *Aspice* Dorvill., male. *Accipe* est audi, ut sæpe. *Crimen*

Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit :
« Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere! aut quid jam misero mihi denique restat!
Cui neque apud Danaos usquam locus; et super ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt! »
  Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur :

ab u. ed. Junt. Habuit idem in suo codice Donatus : legitur et in Servianis ; sed ab interpolatore est : *A. u. D. insidias et crimen ; ab uno Disce omnes.* — *Ab uno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari *ex* unius scelere, et h. l. quidem fraude; ex uno exemplo, cognosce quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio.

68. *Phrygia circum agmina spexit* Moret. pr., quod non de nihilo est, judice Heins. eodemque Venet. alludit : *Phrygia circum agmina vidit.* Utrumque tamen interpolatoris esse videtur, qui metro consultum esse volebat. Hamb. un. *Ph. a. circum vidit* ex glossa. — 69. Quorsum confugiam? — 71, 72. Et quem, tanquam hostem, insuper ipsi Trojani extremis afficient suppliciis. *Pœnas cum sanguine*, h. e. vita ipsa, *poscunt.*

73. *Conversi* h. l. mutati. — 75. *Quæ sit fiducia capto* pro *ei;* num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit. Similis oratio inf. III, 608 sq. Ex v. 59, 60, 61 sensum infert Burm., qua fiducia se ipse captivitati obtulisset. At *fidens animi* ibi alium sensum habet. — Interpunctione locus adjuvandus. Male distinguitur; *Quidve ferat memoret*, qua oratione nihil jejunius, post *hortamur fari. Memorem* alii legunt in Servianis. *Cepto* Zulich. a man. pr., cui Burmannus favere ait VIII, 15 *Quid struat his cœptis.* — 76. Versus hic abest a Medic. et Mentel. pr. item a Witt. In Mentel. sec. Gudiano, Rottend. pr. Græv. et Regio ab alia manu est scriptus. Etiam rationibus eum deturbat sede Heins., quod lib. III, 612 iterum legitur, et quod Sinoni, homini audaci, non conveniat, *deposita formidine*, et quod v. 107 *Prosequitur pavitans.* Ei accedit Brunck. Adde similia apud Cerdam. Enimvero, ut hæc satis gravia sunt, ita non minus altera parte sunt quæ moram faciunt : fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; ut v. 67, *turbatus constitit*, h. e. qui vellet videri turbatus (*timentem turbatumque oculis* Æn. VIII, 222). Nec h. l. bene ab-

« Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris

esset versus: nec ita abrupte verba ordiri solent loquentes apud nostrum.

77. *Fuerit quodcunque* Pierius et Heins., optimorum codd. et Phædri, Servii, Donatique auctoritate defendunt. Vulgo, *fuerint quæcunque*. — Hæc Sinonis oratio eximio artificio est composita, quod facile in singulis declarabit interpres, vel unusquisque sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, ut bene Serv. Nota enim erant et confessa, quæ de Palamede et Ulyssis odiis narrrat; verum etiam Calchantis responsum; sed a Tragicis fere ad Polyxenæ sacrificium in Achillis tumulo tractum. Præterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem movet; inprimis v. 137 seqq., quos sine motu animi vix perlegas. Videtur hæc oratio, nisi ex tragœdia est ducta, tota Virgilio deberi. Certe in iis, quos habemus, Quinto Calabro et Tryphiodoro, qui exscripsere veteres, Quintus quidem propius ad nostrum, a Sinone ea quæ in fraudem finxerat, simpl. exponuntur. *Cuncta fatebor vera*, vere, *fuerit quodcunque* h. e. quicquid evenerit, mihique exinde acciderit. Bene Serv. *i. e. quicunque me sequatur eventus.*

79. *Hoc primum* scilicet verum fatebor. Sic junge. Reliqua ex Accio in Telepho sumta, Macrob. teste Sat. VI, 1 *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem nonquiit.*

81—85. *Fando* h. e. narrando, aliorum narratione. Formula exordii etiam apud alios obvia: v. c. Apollon. II, 1141, ubi Brunck. notavit Ovid. Met. XV, 497. *Gloria inclyta* adjecto *fama*, per famam, auditionem, narrationem, ornatum est. *Pelasgi* h. l. Achivi, seriorum Græcorum more. Nam Homèrus nunquam ita: agnoscit ille tantum Pelasgos in Thessalia Larissam incolentes Il. β, 840: porro Pelasgos inter Trojanorum socios cum Lelegibus, Canconibus et aliis, Iliad. κ, 429. *Bella vetabat*, dissuadebat bellum et oppugnationem *Trojæ*. *Demittere neci*, exquisite, ad similitudinem alterius formæ: *demittere Orco*, *umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν, ubi v. Clark. *Falsa sub proditione*; h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv. nam litteras ejus ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. *Cassum lumine*, privatum vita, antique et docte. Palamedes hic Nauplii f. *Belides* h. l., quoniam ejus avia Amymone, Danai fi-

Belidæ nomen Palamedis, et incluta fama
Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat

lia, Beli neptis. Quæ ad h. l. illustrandum faciant, possunt fere ex Ovid. Met. XIII, 56—60 peti; nisi quod ibi alia odii caussa. — 82. Carisius notat veteres legisse *Belida*, quomodo Σιμωνίδα et Λεωνίδα pro Λεωνίδου et Σιμωνίδου dicebant, notante Heinsio. In Zulich. pro div. lect. *Nauplide*. In *Belidæ* pro *Naupliadæ* prosodia hæreo ambiguus inter rationem grammaticam et usum. Si a *Belus* est, esse debet media brevis *Belides*: ut Æolides, Phylacides. Nec producta illa esse potest, nisi ubi orta vox fuerit ex ευς vel ης. v. Etymol. M. in Ἀτρείδης. Aut itaque dicendum, patronymicum hoc loco ductum esse a Βηλεύς, quod non occurrit; aut formandum *Beliades*, quod non magis occurrit; sic etiam Danaides a Belo dictæ *Belides*, non *Beliades*. Cum igitur et hoc exemplo careat; omnino autem permutationem duorum Naupliorum epitheton illud arguat; statuere malebam, vitium lectioni insidere, et amissa priore syllaba, *Belidæ* superesse ex vetere lectione *Naupliadæ*; hoc etiam Brunck. reposuit.

86. Ita plures apud Homerum comites dati heroibus. Sic Achilli Phœnix, Ajaci Telamonio Teucer. Versus 87 eximii artificii. conf. inf. III, 614 sq. et copiosiorem locum Ovid. Met. III, 583—596. *Misit in arma*, h. e. ad bellum. Quod *pater pauper* est, ad amplificationem Homericæ similem pertinet; uti aliis in locis, quod *pater dives* est; nec in eo argutandum. *Primis ab annis*, ab initio belli, bene Burm. post Serv.

88. *Regio incolumis* Goth. tert. a m. pr. *Regumque* Heins. secundum optimos codd. Vulgo *regnumque*. — 88, 89. *Dum stabat regno incolumis*, dum erat incolumis Palamedes. Durior oratio pro: dum erat incolumi regno, h. e. potestate seu auctoritate, quam habebat; aut *dum regnum ejus stabat, erat incolume*; ut *regnum* sit auctoritas, qua quis *regnare* dicitur, hoc est, potens esse, opibus valere. Esto ergo: quamdiu ille erat incolumi inter ceteros Achivorum principes auctoritate, unde ille quoque *vigebat*, valebat, *in conciliis regum*; etiam ego propter Palamedis cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *Stare* dicuntur, qui florent rebus prosperis, auctoritate, opibus; ut notum. Summa autem

Conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi
(Haud ignota loquor) superis concèssit ab oris;
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens; et me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem; et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In volgum ambiguas, et quærere conscius arma.

Palamedis erat sapientiæ ac consilii in principum consessibus auctoritas; quippe σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam literarum, inventis clarissimus. Etiam nos *aliquod nomen* ac *decus*, h. e. honorem, *gessimus*, habuimus. — 89. *Conciliis* Medic. cum melioribus. Alii *consiliis*, ut omnes Pieriani, duo ex Goth. Gud. Mentel. Moret. pr. Sane regum seu principum de regno deliberantium fuere *consilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poetæ videntur id sequi quod a vulgari usu recedit, et ponunt *concilia*.

90—93. *Pellax* Ulysses exquisitius quam fallax, qui in fraudem pellicit. videat. Cerda. Est Homerica. πολύμητις, ποικιλομήτης. *Superis ab oris*, e vita ad loca infera: sup. 85 *Demisere neci*. Vs. 92, 93 pulchri versus. *In tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conventibus.

95. *Usquam* duo; *remearem* Sprot. *ad agros* idem, sec. Hamb. et Ven. *in agros* Leid. et duo pro div. lect. Malim equidem ita scripsisse, cum de homine privato agatur, non de Diomede, cui tale quid convenientius esset: *si remeassem victor ad Argos*. —96. Lectio, quam Faber ex Servio ad h. l. exculpsit et Cuningh. recepit, *hinc ascita mihi labes*, nihili est et plane nulla. Nam recentior Grammaticus explienerat vocabulum *adscita* per vulgare *adsumta*, nullo ad ipsum poetam respectu. — *Promisi ultorem*, minatus sum: ut alibi quoque. v. Serv. h. l. et Burm. *Verbis odia aspera movi*, exquisite pro, Ulyssis odium exasperavi, exacerbavi.

97—99. *Prima mali labes*, elegantius quam origo, vel caussa; κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή Iliad. λ, 603: sive ut labes serpentis ulceris vel morbi primam maculam et notam denotet, sive ut primam compagis solutionem, antequam ruina fit. Explicat Justinus Cerdæ laudatus (XVII, 1): *Hæc* prima mali labes, *hoc initium* impendentis ruinæ *fuit*. *Criminibus terrere novis*, eleganter pro crimina nova proferre; cum

Nec requievit enim, donec Calchante ministro.....
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? si omnis uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est, jamdudum sumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ. »
Tum vero ardemus scitari et quærere caussas,
Ignari scelerum tantorum, artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
« Sæpe fugam Danai Troja cupiere relicta

criminationibus exagitare. *Et quærere conscius arma.* Varie hæc in Servio exposita videas; nam e recentioribus nihil proficias. *Arma* esse possunt consilia, quæ agitabat Ulysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum, sic *conscius* sc. periculi imminentis; possunt etiam esse fraudes et insidiæ, quas in Sinonem parabat, *conscius*, tacite intra se: aut *conscius* est cum aliis, communicato scilicet cum aliis consilio. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumsisse dicatur: *Neque* sane (δὴ, *enim*) *requievit* etc. *Arma* autem dicta de consiliis et insidiis, fere ut *machinæ*, μηχανήματα, μηχαναὶ, τεύχεα. Mox reticere Sinonem summa cum arte, tum, quum maximam exspectationem excitasset, facile quisque sentit.

100. *Magistro* Goth. alter. Quia in media sententia interpellat se, inepti quidam in mss. supplerunt: *Hostia tum* (sum) *miser ac sacras reputatus ad aras.* — 102—104. *Uno ordine*, pro vulgari, *uno loco:* Servius *uno reatu;* et a caussarum classibus vel ordinibus explicationem nimis docte petit. *Idque audire sat est.* Varie et hoc exponitur et exponi potest. Placet, *audire id*, esse me unum ex Achivis; et ad primam enuntiationis partem refero: *si sat est.* Ad apodosin retulisse videtur Cerda, ut sit, vel hæc audire satis est, nil ut amplius addam necesse. Sed *id* et *que* et *audire* pro *audivisse* valde duram orationem efficerent. Manendum adeo in prima interpretatione quam et Servius agnoscit. Mox *jamdudum* ita positum, ut possit per *quam primum* exponi, ut sæpe. cf. Burm. Vulg. diceremus: jamdudum sumere debebatis pœnas. Versus 104 illustratur ex Iliad. α, 255 Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶης μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, Εἰ etc. — *Ithacus*, pro Ithacius Ulysses, ut *Itala gens* et similia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis. Mercentur* elegantius, quam magno emant.

107. *Ficto pectore*, ad fraudem composito animo, h. e. subdole et fraudulenter. Mox 108, 9 *moliri fugam* grave vocabulum pro parare, v. sup. I, 404;

Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! sæpe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster êuntis.
Præcipue, quum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus, isque adytis hæc tristia dicta reportat :
« Sanguine placastis ventos et virgine cæsa,
« Quum primum Iliacas, Danai, venistis ad oras :
« Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
« Argolica. » Volgi quæ vox ut venit ad auris,

et *fessi longo bello* eleganter adjectum τῷ *discedere.*

109. *Et* abest Parrhas. *Decedere* nonnulli, ut editum a Germano et Cerda. Enimvero aut *decedere* absolute vix bene diceretur, aut *decedere bello*, ut, *nocti* III Georg. 467, *calori* IV Georg. 23, alium sensum daret. Contra *discedere* est proprium de exercitu demisso. — 111 — 113. *Terruit euntes*, ire volentes, (ut Serv.) deterruit, quo minus irent, navigarent, ut Græci etiam poetæ. Mox 112 *trabes acernæ*, supra v. 16 ex *abiete contextus* (vid. sup. v. 16). *Staret*, esset; ut mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant.

114. *Eurypilum*, *Euripilum*, *Euriphilum* librariorum lapsu. Est Εὐρύπυλος. *Scitatum* defenditur ab Heins. et Burm. Plerique codd. *scitantem*, etiam Gud. a m. pr. at Medic., inquit Heinsius, probe *scitatum*. Sed ne mireris, Gudianum a Mediceo hic dissidere, tenendum, in Mediceo a prima manu *scitantum* esse scriptum, quod erratum esse potest ex *scitantem*, veriorque adeo hæc et eadem doctior lectio, quam et ex Longob. Pierius affert et Servius exponit. — 114 — 119. *Suspensi*, solliciti, dubi, quid facerent. *Eurypyli* plures; vid. Burmann. ad Ovid. Met. XIII, 357 : celeberrimus Telephi f., qui Trojanis auxilio venit, et poetis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile suppeditaverat. De quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. cf. Tzetza p. 147. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Evæmonis filius, ex Ormenio Thessaliæ copias ducens. v. Iliad. β, 734 sqq. *Virgine :* expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerva. Sed, cum hæc fabula post Homerum demum adscita et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85 sequitur : *Aulide quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine fœde* etc. *quum venistis*, venire volebatis.

Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios; quæ sint ea numina divum,
Flagitat. Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem, et me destinat aræ.

Animaque litandum Argolica, verba cum dilectu, ex religionum formula.

120. *Animi* Servius. Sic et Dorvill. cum Gothanis et aliis sine dubio codd. et edd. nonnullis, quod esset vulgare : hoc tamen maluit Heins. atqui etiam inf. IX, 123 *Obstupuere animis Rutuli. Obstipuere* scribitur et hic in codd. — 121. *Parant* Hamb. sec. *Petant* alter Goth. *Paret* conj. viri docti Misc. Obss. crit. t. II, p. 86, ut *Apollo* intelligatur; quod haud dubie leniorem juncturam facit. Receptam tuetur Burm. — *Cui fata parent* id, ut, ejus anima, litetur : h. e. metuentium, cui hoc fatis, h. e. oraculo, destinatum sit, ut mactetur pro victima: ut inf. V, 483 *Hanc meliorem animam pro morte Daretis Persolvo.* Dictum uti : *quid fata parent;* et, *in quem.* Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis, deorumque voluntate.

123. *Quæ sint ea numina divum*, quod numen, h. e. quæ voluntas Phœbi et sententia oraculi sit. Recte Servius *numina divum* pro oraculis posuit, id est ut ambiguitatem oraculi interpretetur; et quærit modo, non quid dicant, nam planum; sed quis debeat immolari. Nolim Burmannum sequi, qui malebat : quænam sint tam crudelia numina, quæ iterum sanguinem poscant. Nam hæc esset et otiosa quæstio, et responsio parum consentanea v. 129 et 127.

124. *Multi canebant*, vaticinabantur, divinabant, ut *videbant*, providebant; *taciti*, apud se, secum; aut etiam secreto inter se. conf. Burman. — 125. *Ventura timebant* Hamburg. pr. pro div. lect., sed v. Burm. *Taciti* erasum erat in Gudiano. — 126. *Tectus,* ornate additum, est dissimulans, ut sæpe etiam apud Ciceronem; scilicet tanquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. Mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare. — 129. *Compositam* Longob. et Goth. pr. *Rupit* Medic. cum majore librorum parte, etiam apud Pier. *Compositor rupit* Vrastislav. *Ut me* Goth. tert. — *Vocem*

Adsensere omnes; et, quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
«Jamque dies infanda aderat : mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, et circum tempora vittæ.
Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi;
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulcis natos exoptatumque parentem :
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.

rumpit, ut ῥήσσει, emittit. Sic sæpe Græci et Latini. v. Burm. et Cerda, qui et illustrant τὸ *destinare*, voc. proprium de damnatis. Exquisite etiam *composito* pro *ex* vel *de composito*. Ceterum Calchantis tergiversationem adumbrasse videtur ex Iliad. α, 69 sqq.

130. *Timebant* Gudian. a manus. prim., non male, ut etiam in Servianis monitum. — 131. *Conversa tulere*, exquisite pro *converterunt*. — 132. *Ergo dies* ap. Nonium in *dies*, sed vid. Heins. ad Ovid. III Met. 519. *Dies infesta* Goth. tert. *Parantur* Goth. prim. — 133. *Salsæ fruges*, mola salsa, h. e. far tostum contusum sale adsperso. Σπονδάς τ' οὐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας Quintus Cal. XII, 375. — 134 sq. *Vincula* non sunt vittæ, sed, quibus ligatus servabatur, et ad aram adducebatur, etsi jam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. Multa h. l. argutantur Serv. et Cerda. — 136. Sensum commodum versui subjeci interpunctione mutata : ut sit, *dum vela dedissent, si forte darent.* Vulgo legebatur jejune et incommode; *dum vela darent, si forte dedissent.* Multa argutantur Serv. et Donatus; nihil, quod ad rem faciat. Itaque malebam suspicari, versum imperfectum : *Delitui, dum vela darent*, ab aliena manu male esse suppletum.

137. Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Iliad. ε, 408, 409. *Patriam antiquam*, pristinam, nihil amplius. Omnibus colonis, exsulibus, transfugis prior patria est *antiqua patria*. cf. Cerda. *Ob nostra effugia*, plenius, quam exile, ob fugam meam — *piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, ulciscentur, exquisite. — 139. *Fors et p.* Medic. Gud. et Rottend. tert., quibus adde Servium, ut sit : *quos forsan etiam illi pœnas reposcent. Poscere* cum duobus accusativis illustrat Heins., sed recte monet Burmannus, iis locum esse, ubi aliquid poscimus, quod ille ipse, a quo pos-

Quod te, per superos, et conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum; miserere animi non digna ferentis! »
His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla jubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
« Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios;
Noster eris; mihique hæc edissere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidque petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli? »
Dixerat. Ille dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:

citur, dare vel facere possit; at filii ipsi Sinonis vice puniendi poscebantur.

141. *Quod*, qua in re, ut sæpe transitui servit. Serv. propter quod te oro. cf. Burman. Est ex Gr. ὅ pro καθ' ὅ, δι' ὅ. *Conscia numina veri*, inspectores ac testes, me vera narrare. Mox 143 *fides*, quam hic inclamat, est justi rectique observantia, h. l. juris divini et humanitatis. — 142. *Restet* ab Heins. receptum, quippe elegantius post *si qua est*, ex Medic. a man. sec. Gudiano sec. et tert. Rottend. et Menag. adde Goth. tert. Vulgo *restat*. *Unquam* Medic. a man. pr. et alii vitiose.

145. *Veniam* ms. Petav. sollenni varietate; sed bene Burm. monet, h. l. *veniam* per *vitam* potuisse explicari, non facile *vitam* per *veniam*. *Ultra* pr. Hamb. pro var. lect. Ceterum possit distingui ante *ultro;* nec tamen satis bene. — *His lacrimis*, propter has lacrimas; quod vulgare esset, ipsi cum lacrimis hæc narranti. *Ultro* est libenter, facili promtoque animo. Mox *levari* est laxari proprie, ut bene Burman. sed tum poetis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾷν.

146. *Ipse ultro primus* Sprot. *Manicas primus* alter Hamb. *Alta* Hugen. *Arta atque* Græv. *Levavit* Goth. tert., deberet sequi: *Vincla senex* vel *bonus Priamus*. — 148. *Hinc*, porro, in posterum, *amissos Graios*, quorum usu et coutubernio nunc privatus est, dixit ut liberos, amicos, sup. 217 socios, *amissos*, quibus privati sumus, exquisite. — 149. Il. κ, 384 et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοὶ τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον. — 151. An fuit aliqua religio, qua permoti equum statuerunt? quid in equo fabricando spectarunt? num religionis caussa, ut deo alicui consecrarent, an ut machina bellica esset, fabricati sunt? Mox v. 252

« Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait; vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittæque deum, quas hostia gessi :
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,

dolis instructus Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων Iliad. δ, 339.

154. *Vestrum n.* Speciosissima est Marcklandi emendatio ad Stat. p. 7 *Vestæ n.*, qui etiam præclare advocat versus inf. 296, 297. Firmat eam codex Ge. Fabricii, forte et hoc, quod Sinon, qui jam Trojanus civis videri volebat, numen Trojæ tutelare invocat. Obstat tamen, quod jam a viris doctis monitum, non *ad urbem et arcem*, in qua servabatur sacer ignis, *conversum*, sed *manibus ad sidera sublatis* hæc dicere Sinonem. — *Æterni ignes* vix alii esse possunt, quam sol, luna et sidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt. Nam paullo ante : *sustulit ad sidera palmas.* Iis æternitatem, numen, et locum in jurejurando tribui, jam satis notum, et docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad perjurii ultionem retulit; per quos nemo impune pejerat; minus bene Servius ἄφθαρτον exprimi putabat. De Penatibus aut Vestæ igne, quem etiam Pomponius ad h. l. vocavit, qui Trojanorum esse deberet, vix Sinon loqui sine aliqua affectatione potuit, inprimis cum *aræ ensesque, quos fugit*, sequantur, qui cum istis nihil commune habebant. *Enses.* μάχαιρα, σφαγίς, invidiose pro singulari.

157. *Secreta* Leid. Hamb. sec. et pro var. lect. alter. Leid., quod a Couterio male defensum recte rejecit Burmannus. *Revolvere* Hamb. pr. et Menag. alter. — *Sacrata Graiorum jura* sunt, nostro judicio, civitatis jus, saltem jus commune popularium, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem Trojanam transeat, amplius jam Græcus non sit, sed unus e Trojanis. Itaque subjicit : *patriæ teneor nec legibus ullis.* In hunc fere sensum, ut a sua quasi patria tanquam familia se abdicet, accipit Donatus. At Serv. et Pomponius ad sacramentum militare referunt, quale scilicet inter Romanos erat, quo ad bellum exiens miles adigebatur. Burmannus multo etiam argutius de conscripto sacrata lege exercitu, qua jurabant se non redituros domum, nisi victores. Sed *sacrata jura* simpl. pro *jus sacrum; resolvit* jus, qui eo se liberat; quale illud sit, declarat v. 159. Mox 158 debebat sequi : Fas mihi sit ex justo odio in eos omnia arcana (hæc sunt, *si qua tegunt*) proferre. In inversione agnosces poetam. —

Si qua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
« Omnis spes Danaum, et cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulixes,
Fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divæ contingere vittas :
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractæ vires, aversa deæ mens.

159. *Patriæ teneor* Leid., meo sensu mollius. *Tenear* Heuman. conj., non male. — 160. *Servata* egregie adjectum, ut, quod *revelaturus sit*, ad Trojanorum salutem pertinere videatur. *Si vera feram*, pro vulgari, dicam.

162. Fabulam instruxit Sinon hunc fere in modum : Equum esse donarium Minervæ destinatum ad deam placandam, quod Palladium ex ejus templo fuerat subreptum. Iram deæ fuisse declaratam prodigiis 171 — 175. Omni jam Trojæ capiendæ spe sublata, Calchantem monuisse, ut domum redirent, novisque captis auspiciis Palladium Trojam reveherent novamque profectionem instituerent — 182. Interea dea videri debuit donario equi sibi dicato acquiescere. *Fiducia* est eadem quæ spes certa; *belli* docte adjectum, de belli exitu, ut et *stetit* pro vulgari, *posita fuit in*. — 164 — 170. Palladio rapto fortuna Achivorum mutata est. Ornate singula. Diomedes *impius* propter Palladium ablatum. — 165 — 168. Gravissime singula — etiam quod *vittas virgineas* deæ memorat; nam est nihil aliud quam *deam virginem* (supra *innuptam*) *attingere*, contrectare, manibus impuris. *Vittæ* h. l. esse debent in capite simulacri Minervæ; adeoque fuit sine casside : nam, ne vittas signo vel aræ injectas intelligas, vetat epitheton *virgineas*, quod ad ipsam deam spectat. — 169. *Retro ac s.* Menag. *et retro* duo Burmann. *Sublata* Hamb. pr. et pro div. lect. Zulich., sed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem versus Georg. I, 200, ubi pro *fluere*, *ruere*. Sane quæ retro labuntur, *ruunt* proprio voc., sed *fluere* exquisitius pro hoc ipso *ruere*. Hoc tamen loco poeta non de monte sed de flumine petiisse notionem videri potest. — 169, 170. Ornate ut jam Georg. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achivorum Trojæ expugnandæ

Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum : arsere coruscæ
Luminibus flammæ adrectis, salsusque per artus
Sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas;
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,

evanuit. *Fluere*, diffluere, dilabi. *Retro sublapsa referri* pro pedestri, retro ferri, labi, de mole quæ in altum erat evecta : etsi etiam de navigio contra flumen adversum nitente, mox aquarum vi abrepto, dici potest. Prius quidem illud firmatur usu Horatii III, 10, 9 *Ne currente rota funis eat retro ;* et Homerica formula πολέμου πεῖραρ ἐπαλλάξαι καὶ τανύειν. v. Obss. ad Il. λ, 336; ν, 359. Ceterum ex his inferre liceret, non *unius ob noxam Ajacis Oilei* sup. I, 41 succensuisse Minervam Achivis. Verum hoc esset argutari in poeta.

171 — 175. Unde *Tritonia* Pallas dicta sit, jam veteres ignorarunt. Et pluribus quæ memorantur, caussis maxime probabilis est, quod a τριτὼ quod Æolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, capite Jovis nata. Alii modo ab amne, modo a palude seu Libyæ, seu Bœotiæ, seu Thessaliæ, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *Monstra* h. l. ostenta. — 172. *Arsere coruscæ luminibus flammæ arrectis,* ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta; ut semper poeta, vid. c. v. 206, *erigere oculos, vultus,* ut contra, *demittere, dejicere.* Transtulit hæc poeta ab iis quæ de Palladis signo memorantur cum Cassandram ab ejus amplexu Ajax Oilei filius avelleret. Porro 173, 4, 5. Palladium sudavit, subsiliit, clipeo hastaque mota; quibus ipsis ejus habitus a poeta declaratur. *Ferens* est, tenens: φέρουσα pro ἔχουσα. — 173. *Arreptis* Zulich. vitiose; idem *frementem.* Porro exspectabat forte aliquis *parmam* vibrans *hastamque tr.* aut simile quid paullo fortius. Sed sobrie ac pudenter poeta in tali τερατείᾳ; maluit is deæ formam declarare, et satis habuit *trementem* addere, deæ signo a terra subsiliente, tanquam præ ira.

176 — 179. *Tentanda fuga æquora*, ornate, pro revertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, ut Servius et Pomponius jam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renovanda Romam nonnunquam ex castris reverti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit esse Achivis Græciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio avecto, ut sollennibus sacris, restituatur in sedem suam, reverten-

Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio, moniti, pro numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas adtollere molem

dum. — 179. *Pelago et curvis carinis*, ornate satis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *Et* nusquam deletum video. *Avexere* post Pier. debetur Heins. e melioribus codd. petitum; vulgo *advexere*, et Voss. un. cum Goth. tert. *adduxere*, male.

180, 181. Et nunc quod in Græciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, ut parent; — sed poeta exquisite medium orationis membrum neglexit. *Arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant; *deos parant comites*, factis sacris placatos. — 181. *Parent* Parrhas. *Parant socios* Goth. tert., non malo lapsu. — 182. *Omina* bene Heins. librorum meliorum consensu. Vulgo *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius.

183. Interea *moniti*, Calchantis monitu, *pro numine*, signo numinis, læso, h. e. Palladii vice, quo rapto deæ sibi iram conflavere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt. At Sinon rem hunc in modum interpretatur: Achivos ait hanc fraudem machinatos esse, ut Trojani vicissim ad sacrilegium committendum pellicerentur, donario Minervæ violato: quo facto ira deæ ab Achivis in Trojanos verteretur; cum hoc tamen aliud malum metuendum fuisse Achivis, si in templo Minervæ in acropoli collocaretur donarium, equus, pro Palladio; ita enim eventurum esse, ut non modo Troja expugnari nequeat, verum ut vicissim Trojani Achivis bellum inferant; hoc eos cavere voluisse donario in tantam magnitudinem exstructo, ne in urbem induci posset. Quæ nunc se Trojanis prodere velle ait, ne, donarium lædendo, sacrilegii reatum contrahant; et vero, equo in urbem inducto, vaticinium ut in rem suam vertant; nam eo facto deam placatam Trojanorum studium tantum esse suscepturam, ut non modo urbem tueatur, verum etiam vice versa Trojani Achivos bello sint petituri. Vides technas satis veteratorie instructas.

185. *Hanc adeo* ms. Fabric. cum Mediceo Pierii; nisi hunc eundem Fabricius respexit. *Tamen* recte, quod vim propriam hic habere, intelliges ex nostra interpret. *Immensum* Goth. tert. ex interpretatione, ut sit pro immense. — 185—188. Quam ornate, si singula expendas! Ne tamen votivus hic equus in ur-

Roboribus textis, cœloque educere, jussit,
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit;
Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam, si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
Convertant!) Priami imperio, Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopea ad mœnia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes. »
  Talibus insidiis perjurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
  Hic aliud majus miseris multoque tremendum

bem inferri, et pro tutela statui possit, ad tantam magnitudinem equum fieri (ad tam ingentem molem, trabibus contextam, extollere et tantam, ut ad cœlum pertingere videatur) jussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poetam agnoscis. *Antiqua relligione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant, ne nunc pro Palladio equus haberetur; quo sacrorum cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, ut ante, tutelam colenti populo præstaret.

189. sqq. Melius hæc, quam apud Tryphiod. 288 seqq., si conferre lubet. — 192—194. Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Trojanos, conversis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros. — 193. *Magnam* Hamb. pr. *Pelopea* Heins. recte cum Mediceo et Schol. Statii; adde Goth. sec. Vulgo *Pelopeia*, quod et ipsum bene scribitur, sed non h. l. *ad Pelopeia* sec. Hamb. interpolate.

195—198. Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua inprimisque ad miserationem aptum. *Achilles Larissæus*, simpl. Thessalus; alias non satis accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat, sed Letho, et a Pelasgis habitabatur. v. Iliad. β, 840 sqq. *Mille carinæ* numero paullo liberius expresso, ut solent poetæ. v. Popium ad Iliad. β; Barnes. ad Eurip. Androm., 106; Muncker. ad Hygin. 97 fab.; etiam Cerdam ad h. l. et Ursin. nuper quoque Wernsdorf. V. C. P. M. tom. IV, pag. 645. — 196. *Coactis* Heinsio acceptum ferendum, qui Medicei optimorumque codd. et Grammaticorum, Servii inprimis, forte et Donati auctoritatem recte sequutus est. Vulgo *coacti*, sicque omnes Pierii.

199. Homericum locum Iliad.

Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Sollennis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus adrecta, jubæque

β, vers. 305 sqq., quo Nestor ostentum Achivis Aulide occlusis objectum memorat, Virgilio ante oculos fuisse, conjectura est ingeniosi viri, *Herderi*, part. I, pag. 98 seqq. Res ipsæ inter se satis dispares esse videntur; formulæ tamen, qua orditur uterque narrationem, est aliqua similitudo. *Objicitur* eleganter, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro, *evenit. Improvida pectora*, h. e. Trojanos, qui tale quid non præviderant. Repentinum et inopinatum prodigium quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit. conf. Cerda. — 200. *Objicitur monstrum* Bigot. Sed id jam peti poterat ex 171 *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.* Sed *aliud* est alia res.

201, 202. *Ductus sorte.* Sive ex historiis hoc habuit, interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis Thymbræi erat, sorte obtingente, Neptuni sacra curabat, cf. Serv. ex Euphorione; sive unum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poeta. Quod autem in his adjunctis paullo copiosior est, in eo artem poetæ agnosce; facit enim exspectationem. *Aras sollennes* dixit docte, ad quas sollenne sacrificium parabatur; ut *sollennis circus*, in quo sollennes ludi habentur, Ovid. V Fast. 597: *sollennia theatra*, I Art. 133: *campus sollennis*, Claudian. de VI Cons. Hon. 5. Ceterum, quod in primo statim lætitiæ publicæ tumultu de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Videtur hoc Servio observatum: *mactabat*, inquit, *scilicet, ut Græcis mala naufragio provenirent.* Potest tamen simplicior ratio reddi, ut soluta obsidione inter ceteros deos Neptuno sacra parata sint χαριστήρια, et quidem in ipso litore, ut et ap. Hygin. 135 *ut sacrum faceret Neptuno ad litus;* et sic alibi apud Homer. Neptuno sacra fiunt. — 202. *Taurum immensum* sec. Hamb. *Ingentes m. ad aras* Got. pr. Porro *sollennis sacerdos* olim junxere viri docti. v. Pompon. Sabin.

203—209. Ornatissimus locus. *Incumbunt pelago*, præclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. — 206. *Jubæ sanguineæ*, φόνιαι, hydrorum, nam hoc genus intelligendum, fulvæ barbæ seu comæ. cf. Cerda ad h. l. Ap. Homer. Iliad.

Sanguineæ exsuperant undas; pars cetera pontum
Pone legit, sinuantque immensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo. Jamque arva tenebant;
Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues: illi agmine certo

β, 308 δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφοινός. *Exsuperant undas*, eminent supra mare. — 208. *Legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. *Sinuantque immensa volumine terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat se in immensum volumen, ingentem spiram. — *Pone secat* Zulich. a m. sec. *Sinuantque* ab Heinsio revocatum ex Mentel. pr. et aliis pluribus; etiam Pierianis, adde Goth. sec., ut *terg. sinuant* absolute dictum sit, pro sinuant se: cujus formæ multa exempla ad h. l. congessit. Sic modo *superant*, inf. 229 *insinuat*, 235 *accingunt*, et infinita apud ipsum Virgilium. Vulgo *sinuatque* etiam in Serv., ut Georg. III, 192 *sinuatque alterna volumina crurum*.

209—211. Etiam hæc valde ornata. *Arva* pro litore. *Suffecti*, hoc est, habentes oculos suffusos sanguine, rubentes. Omnino erant ii oculis fulgore rubenti infectis, tinctis. *Ora sibila*, ut Ge. III, 421 *colla sibila*, συρίζοντα. *Lingua vibrans* et *lambens*, λιχμῶσα, in præcipuis est ornamentis poeticis, quoties de serpentibus agitur: conf. Hesiod. θ, 826; Sc. 235. De hoc ipso serpente, de quo noster, loquitur, sed minus ornate, Quintus XII, 448 ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διΐστατο· τοὶ δ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες. Ceterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poetarum loca (conf. Cerda), ut de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non sine fructu, si otio abundes, ita tamen ut judicium in cognoscendo rerum dilectu, varietate narrationis et suavitate, acuas, non ut inanem lectionis copiam ostentes jejunamque inde verborum rerumque similium copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hausere Ovid, IV Met. 688 sqq. et Manil. V, 540, 579 de bellua Andromedam, et Valer. Fl. II, 479 sqq. de bellua Hesionem invadente; Silius II, 584, de hydro ad Bagradam cæso. Adde Statium VI Theb. 506 sqq. de serpente qui Archemorum puerum devorat, et Petron. c. 89, v. 29 sqq. de eodem monstro, de quo noster agit.

212. *Exanimes* Oudart. *Ex agmine* Sprot. *Agmine cepto* pr. Moret. a m. pr. *Agmine facto* tres apud Burm., quod scilicet et alibi occurrit. — *Agmine certo*, exquisita latinitate, pro uterque simul destinato in eum lap-

Laocoonta petunt. Et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus;
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; et jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atroque veneno;
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Qualis mugitus, fugit quum saucius aram

su. — 215. *Teneros m. d. artus* vir doctus (I. Jortinus) conj. in Obss. Misc. Crit. t. I, p. 29; IV, p. 29, quia puerorum corpora. Et ferri sane id possit. Sed poetæ aliter placuit. *Miseros artus* exquisite pro artus miserorum puerorum. — *Implicat*, circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *Morsu depascitur*, ἐπινέμεται, ornate, pro admordet, devorat (sic poetæ, *morsu lacerare, consumere*); nec aliter intelligendus Lycophronis παιδοβρὼς Πόρκης. *Tela ferentem*, cum telo in manu approperantem. *Bis circumdati collo squamea terga*, cum uterque serpens corpus et collum ejus h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis sui bis circumdedissent, super ejus caput eminent, emicant suis capitibus. *Bis* ita proprie dictum accipio. At si *collo* proprie dictum habeas, quod *bis* ab utroque serpente circumdari vix potuit, *bis* esset, binis spiris, seu binorum serpentum spira. — 219. *Collo* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *Et crinibus* Voss. *Alte* Goth. sec. *Capite et cervicibus altis;* quod debebat esse *capitibus et cervicibus* suis.

220 — 224. Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad horrorem facit v. 221, quod *vittas*, infulas sacerdotis, narrat. *Clamores:* sunt autem præclare comparati ad terrorem animis injiciendum. *Incertam securim* non satis certo et valido ictu depressam. Imitationem Senecæ Agam. 777. *Cervice taurus vulnus incertum ferens* laudat Burm. Adde aliam apud Silium V, 64, 65. Sapienter autem bove non quacunque, sed, ut dignitatem res haberet, bove victima comparatione usus est; quod jam in sacro Neptuni Heliconii fecerat Homerus loco quem noster ante oculos habuit Iliad. υ, 403 — 405. Male comparant Iliad. ρ, 520 sqq. — 223. *Qualis* Grammaticorum et Codicum auctoritate recepit Heins. vulgo *quales*. Est tamen et *qualis* de plurali accipiendum. *Mugitus veluti* ap. Macrob. II Sat. 5, at idem lib.

Taurus, et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusque deæ, clypeique sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Læserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.

VI, 13 *Qualis m.* Apud Lactant. de M. Perfec. 33 vitiose laudatur: *quales mugitus fingit saucius taurus. Aram* Heins. ex libris, post Pierium probavit. Vulgo *aras.*

225—227. *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt; ne *lapsu* nude stare putes. *Delubra ad summa,* Minervæ templum in arce summa. Minerva h. l. *sæva*, irata Trojanis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus, v. 164: unde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcanæ religionis Palladio. *Sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum. Egregie hoc a poeta adumbratum ex eo, quod Palladis signa (ξόανα) interdum draconem pedibus adporrectum habent: ut in ipso illo præstantissimo Phidiæ signo in arce Athenarum. v. Paus. I, 24. Illud tamen satis portentosum, quod a mari per campum Trojanum ad urbem et arcem hydri se volvendo pervenerunt. Modestius, quod Iliad. υ, 147 bellua marina (τὸ κῆτος) persequitur Herculem a litore in planitiem ἀπ' ἠϊόνος πεδίονδε.

228—232. *Scelus expendisse*, exquisite, pœnas meritas pro scelere, sacrilegio, in equum, Minervæ donum, commisso. *Tergum*, v. sup. ad v. 50, ubi *latus* et *alvum* dixerat. At variavit ut poeta; et patet *tergum* latius. *Ad sedes*, deæ, h. e. templum, quod in arce erat. *Simulacrum*; Homericum μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον, Od. θ, 509. *Orandaque divæ Numina*, numen ejus exorandum, placandum. — 230. *Sacrum quia* pr. Moret. *Qui sacrum* Puget.

234. *Diffidimus* Schol. Cruq. Horat. III Od. 16 ad v. 13 *diffidit urbium portas Vir Macedo.* At vulgata retinenda non modo propter librorum consensum, sed et quod doctior et exquisitior est. cf. Markland. ad Stat. I Silv. I, 10 *Hunc neque discissis cepissent Pergama muris*, quo in loco, ex Virgilio expresso, Marklandi emendationem *divisis* non bene spernit Burm. ad h. l.

Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt : scandit fatalis machina muros,
Feta armis. Pueri circum, innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans inlabitur urbi.
O patria, o divum domus Ilium, et inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ

— 234—236. *Dividimus muros*, exquisite pro dissolvere et dirumpere, ut aditus fiat, aut ut h. l. latius pateat; nam de porta Scæa agitur, a qua non longe stabat equus; ἐν πύλαις, ut Eurip. Troad. 521. *Mœnia* h. l. proprio significatu, ut ædificia intra muros sint. vid. Burman. h. l. et Lexica. *Rotarum lapsus*, egregie pro simplici, *rotas*, quæ *labentes* dicuntur poetis, quando volvuntur — sic et *intendunt* exquisitius, quam illigant, innectunt. cf. VI, 506. In *collo* noli argutari : cum fune ex eo nexo trahi equus vix commode posset. Intellige simpl. funem ex anteriore parte aptum. Occurrit aspectus in anaglyphis. Ceterum poetam, saltem 238, 9 ad thensas Romanorum suorum, sacramque pompam respexisse non improbabile est.

237 — 240. *Scandit muros*, h. e. transcendit, major imago, quam si portam *intrat*, quæ, murorum impositorum et attingentium parte dejecta, erat latior facta. conf. inf. VI, 514, 515. *Machina fatalis*, exitium fatale Trojanis afferens, et *feta armis*, plena armatis viris; ut jam ἐγκύμον' ἵππον τευχέων apud Eurip. Troad. 11, h. e. ἔνοπλος, ut ibid. v. 520 : supra 20 *veterum* dixerat. *Gravis* inf. VI, 515: *armatum peditem gravis attulit alvo*. Locus autem ex Ennianis expressus apud Macrob. VI, 2 : *nam maximo saltu superavit gravidus armateis equus — qui suo partu ardua perdat Pergama*. *Sacra canunt* h. e. hymnos, ut bene Serv. : scilicet quemadmodum alias apud poetas, *canere dulce, ferale*. Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia, Troad. 522 sqq. *Mediæ urbi*, omnia media dicuntur post initia, adeoque tota urbs intra muros; etsi utique per mediam urbem ad arcem ductus est equus, ut Palladis in templo collocaretur. cf. Eurip. l. c. 540, 1, et Odyss. θ, 504. *Minans* simpl. ad altitudinem ref. Nam, quæ altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. cf. Æn. IV, 88 et Serv. Melius autem jungitur *illabitur urbi mediæ, minans*, quam *minans mediæ urbi*, quod tenuius.

241—243. *Divum domus*, incertum esse potest quo sensu dixerit poeta. Proprie tamen urbs

Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, et ruit oceano nox,
Involvens umbra magna terramque, polumque,

ita appellari debet propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Æneæ hæc acceptio est convenientissima. Sic et in nummo ap. Eckhel. V. C. Numi vet. anecd. p. 170 urbs Germanicopolis Paphlag. dicta est ἑστία θεῶν · ut et de aliis urbibus dictum meminimus. Ceterum v. 241 totus Ennianus esse fertur apud Servium, scilicet in verbis: *O pater, o patria, o Priami domus.* v. inf. ad 502. Vers. 242, 243 ad omina pertinent, quæ putide exsequitur Quintus Cal. XII, v. 491 sqq. Expressa e nostro esse Senecæ Agam. v. 626 sq., jam Cerda monuit. *Sonitum* plus quam tragice declarat Eurip. Troad. 519; ἵππον — οὐράνια βρέμοντα, *ad cœlum frementem*, sonantem, dum trahebatur. Videtur totus locus Maroni ante oculos fuisse; et certe chorus comparandus.

244. *Instamus tamen.* Quintus Cal. XII, 419 οἱ δ' ἄμα πάντες Εἷλκον ἐπιβρίσαντες etc. *Immemores* h. l. improvidi, incogitantes (cf. eund. v. 112 sqq.), quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Trojani eorum monitum intellexere. *Monstrum infelix* præclare de equo portentosæ magnitudinis, qui exitium urbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatale prodigium portentumque*, pro pernicioso homine.

246, 247. De Cassandra vate, cui ne nunc quidem creditum, et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 516 sqq. Tryphiod. v. 346 sqq. Tzetza Posthomer. p. 168 in Tab. Iliaca n. 99, in qua Priamus eam retrahere videtur. *Dei jussu*, Apollinis; cujus amores illa eluserat: res nota. Adi vel Servium h. l. *Tunc etiam* int. pro *etiam tunc*: alias languet. — 247. Male ab aliis ad antec. referri *dei jussu*, monet Burm.

248, 249. *Velare* proprium hac in re; suspensis, super templorum postibus, coronis ac sertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit aliis locis poeta ad quodcunque coronandi genus, etiam victimarum, vel sacerdotum, supplicum quoque, sola corona, vel infula ac vitta.

250 — 253. *Vertitur cœlum.* Circumacto cœlo (ad oculorum

Myrmidonumque dolos : fusi per mœnia Teucri
Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ
Litora nota petens ; flammas quum regia puppis
Extulerat, fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras

fraudem judicio facto, quasi hoc singulis noctibus fiat), *ruit*, exquisite pro venit, surgit, *umbra magna*, vid. ad Georg. II, 338. *Myrmidonum dolos*, quam ingeniose adjectum et vere tamen! *Per mœnia* nunc est per urbem dispersi: *sopor fessos complectitur artus*. Non moratur poeta in comessationibus Trojanorum, quas adtingit tantum v. 265. At v. ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254, 255. *Phalanx* docte pro classe, *tacitæ per amica silentia lunæ* ornate pro noctu. *Silentia noctis* sæpe apud poetas; eadem *tacita*, *silens*, *taciturna*. Nunc Virgil. *silentia* ad *lunam* transtulit, quod magis etiam poeticum; quumque *silentia lunæ* per se dici recte possint pro *nocte*, sive luna fulgeat, sive lateat; poeta tamen versu 340, *oblati per lunam*, satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione qui Trojam plenilunio excisam tradiderant : v. laudd. a Burmanno; inprimis vero vet. Schol. Euripideæ, Hecub. 913; et Petron. 89, 54, 55. Præclare de h. l. egit Burm. Nihil expedierat cum aliis Parrhas. Quæs. per epist. I. Sunt sane etiam *silentia maris et ventorum*, et possunt illa cum silentio noctis conjuncta esse; de his tamen poeta nunc nihil memoravit. *Amica silentia*, grata et faventia insidiis Achivorum.

256. Fax sublata, signum profectionis, e navi prætoria, nunc reditus versus litus Trojanum. — 257. *Fatisque deum defensus iniquis : fata deum* ex more. Nam modo fatis ipsi dii tenentur; modo deorum, inprimis Jovis voluntate, constituuntur, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Trojanis infesta : *defensus*, servatus Sinon a Trojanis. — *Fatis divum* Zulich. quod malim; nam copula parum commode interposita est : *fatisque dei* Gud. pro div. lect. v. Burm. — 258. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, uno verbo duobus nominibus accommodato, proprie diversis; aperit, et Danaos emittit : ἐκλύσας ap. Lycophr. 343, quod Brunck. ad Apollon. I, 955 e cod. restituit, pro illustratione esse potest : γαστρὸς ἐκλύσας ζυγὰ, est *soluta alvi compage*.

259. Post *Sinon* finita priore sententia novam ordiendam pu-

Reddit equus; lætique cavo se robore promunt
Thessandrus, Sthenelusque duces, et dirus Ulixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Adcipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, et dono divum gratissima serpit.

10. *Laxat claustra Sinon. Illos p.—Epeos. Invadunt urbem* etc. Vulgata distinctio parum commoda. Mox post *promunt* interpunct. mutavi. Porro *Laxat castra* e nonnullis Heinsius laudat Burm. ad Petron. 89, v. 7. — 260 — 264. *Se promunt*, prodeunt : ἱππόθεν ἐκχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες Od. θ, 515. —*Thessandrus*, seu verius Thersander, Polynicis et Argiæ f., secundum Serv. (*ex Ætolia* ait Pompon. ad h. l. et Dictys lib. I, c. 14. adde c. 17. f. leg. *ex Bœotia*). Desideratur sane inter ceteros heroes nomen aliquod clarum; verum Thersander Polynicis f. locum vix tueri potest, quum ubique ille tradatur in pugna cum Telepho in principio belli Trojani cecidisse. v. Paus. IX, 5; Dictys II, 2. Et sic Cypria carmina tradiderant, ut e Proclo ms. didici. Aut itaque alius hic Thersander habendus, aut *Tisandrus* verior est lectio. In Homero neutrum nomen occurrit. De *Acamante*, altero Thesei filiorum et Demophoontis fratre, v. Intpr. ad Hygin. f. 108 et h. l. Heins.; de ceteris saltem Servium. *Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso. Ex historia hoc acceperat; at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodavit. Itaque emphasin Quintil. agnovit Inst. VIII, 3, 84, ubi v. not. et Ursin. ad h. l. *Primusque Machaon :* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc jam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. G. Rom. c. 1. *Machaon* apud Thessalum in πρεσβευτικῷ sub f. memoratur paullo postquam equo exierat vitam amisisse. *Doli fabricator.* Sic δόλον pro equo ad insidias facto Homer. Odyss. θ, vs. 494. — 260. *Cavo se r. promunt* major librorum pars; et sic proprie hac in re dicitur. Enimvero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius respicere videtur, *produnt* habet, quod sane exquisitius, *se prodere.* Itaque Heinsio illud probatum ad Claudian. IV Cons. Honor. 643; et Ovid. V Fast. 508.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poetis excitari possint,

In somnis, ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
Volneraque illa gerens, quæ circum plurima muros

quoties per somnum species objicitur, adumbratus videtur ex Il. ψ, 92 sq. ubi Patrocli Umbra Achilli apparet. Virgil. plane expressit Statius V Theb. 265 sq. et totum locum qui sequitur, Seneca Troad. 438 sq. *Mortalibus ægris*, sane ut alias miseris, οἰζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. Burmannus fessos laboribusque et curis diversis fatigatos interpretatur. *Serpit*, quando latenter membris infunditur. *Serv.* ut ἕρπειν. — 270. *Insomnis* una voce, multi ap. Heinsium. *Insomnes* Moutalb. *Insomnis* Leid. unus; sed non insomnem fuisse Æneam patet ex v. 302, ubi *excutitur somno;* quod jam Burmann. monuit. *In somnis* divisim etiam fragment. Vatic. — 271. *Visus adesse*, adstare sic, *ut quondam* visus erat *raptatus*, cum raptabatur, v. sup. I, 483, laniato ore, fœdatus pulvere et pedibus loro trajectis. *Ater* plus quam respersus, inquinatus. conf. versus Homericos Iliad. χ, 401 sqq. *Tumentes.* οἰδᾶν similiter in fabula Œdipodis.

274—279. Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet, fortunæ pristinæ et præsentis comparatione. Versum 274 Ennii esse Servius docuit. Quam diversus ab ea specie, qua redibat victor Patrocli, et una jam antea nave Achivorum incensa. *Exuvias Achillis*, arma Achillea Patroclo detracta: Iliad. ρ, 194. *Danaum puppibus*, in naves Achivorum. Respicit ναυμαχίαν Iliad. ν, sqq. et π, 122 τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηΐ θοῇ —. — 277. *Concretos sanguine crines*, fœdum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat. Porro 278 *vulnera* omnino in pugnis cum Achivis factis accepta interpretabar; nunc intelligo hæc non convenire cum ceteris; quæ miserationem facere debent, meliusque referri ea ad τὸ αἰκίζεσθαι, *vulneribus fœdato corpore cæsi Hectoris ab accurrentibus Achivis :* v. Iliad. χ, 369; adjunctis tamen laniationibus tracto circa muros corpore: quandoquidem adjectum *circum muros patrios ;* et paullo post v. 286 *hæc volnera* post verba : *fœdavit voltus.* — 278. *Vulnera*

Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, et mœstas exprŏmere voces:
« O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus Hector ab oris
Exspectate venis? Ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi adspicimus! Quæ caussa indigna serenos
Fœdavit voltus? aut cur hæc volnera cerno? »
 Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
« Heu fuge, nate dea! teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troja.
Sat patriæ, Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

illa Leid. *vulnera et illa* Bigot. *vulneraque ipsa* Franc. et Witt. Statius III Theb. 364: *Vulneraque ista ferens putri insiccata cruore.*

280. *Incertas exp.* fragment. Moret. *mœstas promere* Exc. Burm. et Menag. alter. a m. sec. *Has promere* Bigot. *Effundere* Menag. pr. Moret. quart. Vulgata est apud Nonium in *mœstas*. — 282—286. Quasi immemor cædis Hectoris, eum objurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Trojanis ferendum adveniat. Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cujus versus Macrob. VI, 2 *O lux Trojæ, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? Aut, qui te sic respectantibus tractavere nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de *salute* accipiendum, si quidem ex Homerico φάος expressum, quo si hoc sensu plerumque utitur; excepto forte loco Iliad. θ, 282. *Ut te p.* ὡς; h. e. quomodo: *defessi* cladibus, ut eleganter poetæ v. c. Horat. II Carm. 4, 11 *Tradidit fessis leviora tolli Pergama Graiis. Serenos fœdavit vultus*, quoniam et *fœda tempestas* proprie dicitur. cf. Serv.

287. *Ipse* Montalb. *Nec quærentem me* sec. Hamb. *nec me remoratur vana querentem* Menag. pr. *Fata moratus* ed. Ven. —290. *A* deest Dorvill. Menag. pr. et Mediceo Pieriano. Adde Goth. tert. In secundo *Alte a c. Alto culmine* superscripto *a* fragment. Vatic. *Ab c.* Leid. unus. Dorvillius bene conj. *ruit alta a culmine Troja*, quod significantius est, et sic Acronem legisse, Jani vidit ad Horat. IV Carm. 6, 3; et Homer. Iliad. ν, 772 ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή.

Sacra suosque tibi commendat Troja Penates :
Hos cape fatorum comites; his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto. »
Sic ait; et manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu;
Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisæ domus arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.

293—297. *Penates* sunt Trojæ publici, patrii dii, urbis tutela. *Sacra et Penates* possunt pro eadem re haberi, ut illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic mox v. 320 *Sacra manu victosque deos — trahit.* Et sic sæpe *sacra* universe, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus. v. c. Ovid. Fast. I, 526. Ut sit pro vulgari : Penates, et cum his, sacra sua tibi tradit. Mox v. 296, 297 *Vestam et ignem sacrum* visus est Æneæ somnianti Hector efferre e templo : ad declarandum, urbem jam esse excidio damnatam. Quæras : an hæc quoque per *sacra* declarare poeta voluit? Potuit sane! quippe poetis sollenne, ut primo ponant genus, tum adjungant species synonymice : ita oratio ipsa fit ornatior. At enim diversa sunt quæ narrat poeta : Penates mandat Æneæ secum efferendos urbe; at Vestam et ignem, ut visum erat per quietem Æneæ, ipsa Hectoris umbra effert. *Vittas* religiose posuit, cum *Vesta vittata* (non enim ad Palladem vittæ referri possunt, quod Burm. fecit) aut *cum vittis* dicenda esset. Vide sup. ad v. 168, *Virgineas ausi divæ contingere vittas. Fatorum comites* quanto potentius quam *errorum, viæ, casuum! Mœnia* intel. urbem Lavinium. *Magna* dixit respectu Romæ inde oriundæ; ut et III, 159. Tandem 297 *adytis penetralibus effert :* visus est Hector ex ipsa Vestæ æde deæ simulacrum cum igne sacro efferre. Quo vero loco Penates positi fuerint, poeta non docuit : intelligitur tamen ex ipsa re, in acropoli eos habitos fuisse. — 294. Heins. distinguere volebat ; *his mœnia quære magna, p.* et ita in Witt. erat. Contra Burmann. disputat magis subtiliter quam vere. Declaranda res ex eo, quod elegantior loquendi modus, si epitheton vel adjectivum post relativum ponitur : *mœnia, quæ magna*, pro vulg., *mœnia magna, quæ.*

298 — 301. Interea *urbs miscetur luctu*, h. e. in urbe miscetur *luctus*, ejulatus, clamor (mox vid. 301 *sonitus*) *diversus*, a diversis urbis partibus. *Domus secreta recessit* ornate pro, est secreta, remotior a litore et por-

Excutior somno, et summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque adrectis auribus adsto.
In segetem veluti quum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores,
Præcipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
Adcipiens sonitum saxi de vertice pastor.
 Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Volcano superante, domus; jam proxumus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum.

ta Scæa, eaque parte qua Achivi urbem ingressi erant. Statii imitationem notat Burmannus Theb. V, 242, *et si lata recessit Urbe domus.*

302—308. *Adscensu supero*, pro adscendo, ornate in re tenui. Comparantis et comparati ratio primo intuitu non satis aperte declarata esse videtur. Latet autem in illis : *arrectis auribus adsto*, et *stupet accipiens sonitum :* ut sic componas : *adsto arrectis auribus*, aures arrigo, veluti pastor *accipit stupens sonitum, quum flamma in segetem incidit.* Quæ sequitur, comparatio adumbrata est ex Iliad. β, 455, 456; λ, 155 sqq. et Iliad. δ, 452—455, adde ε, 87 sq.; λ, 492 sqq.; Lucret. I, 282—290. Conf. inf. 496 sq.; Georg. II, 304 sqq.; Æn. XII, 523 sqq., et X, 405 sqq. Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum simpliciter, poetam Homeri inventa egregie suis verbis reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri potest, quod *ex Æneæ narrantis persona* talis comparatio non satis commode intexta sit. Quod et Wartono ita visum video. Sed illius narrantis recordationem suavitas narrationis jamdudum animis audientium excussit : *furentibus austris* dicit, ut poeta pro, ventis flantibus : *torrens*, χείμαῤῥος; *rapidus montano flumine*, auctus aquarum colluvie e montibus.— 305. *Saxi de vertice torrens* Schol. Horat. IV Od. 14 ex v. 308 *saxi de vertice pastor : montano a vertice* Bigot. ex VII, 567 *et torto vertice torrens. Rapidos* pr. Moret. et Franc. *Flumine* Moret. tert.—307. *Sedet* pro *stupet* Quintil. VIII Inst. 6, memoriæ vitio. — 308. Iliad. δ, 445 Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

309—313. *Tum vero manifesta fides* ornate, uti *rebus fides fieri* dicitur eventu : manifesta jam res erat. Alii interpretes ali-

Arma amens capio, nec sat rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivum,
Panthus Othryades, arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem

ter. *Deiphobi* domus prima incensa; duxerat is Helenam post Paridis mortem, ut jam Servius: cf. Quintus Cal. XIII, 354 sqq. Odyss. θ, 517 sqq., qui locus fundus fabulæ (etsi, si argutari velis, sui oblitum dixeris poetam, nam in arce cum ceteris Priami filiis ille habitavit). Proxima domus Ucalegontis, qui e principibus erat, et in consilio Priami Iliad. γ, 148. *Sigea relucent*, prospicienti ex urbe per tenebras: cf. Quintus ibid. 464 sqq. *Lata* cum dilectu h. l. positum: nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. (cf. Cerda: male, puto, Servius et Pompon., quod illic fretum Hellespontiacum incipit dilatari.) Denique *tubarum clangor*, Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur, etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus.

314 — 317. *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis*; in armorum usu; nec mihi satis ipsi constabat, quantum his armis profuturus essem captæ et incensæ jam urbi: *ardent animi glomerare manum bello*, ardeo, hic unus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem, ad regem concurrere. — 317. Et illa una cogitatio succurrit animo, animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. Sic Georg. IV, 218 *Pulchramque petunt per vulnera mortem*.

318—321. *Panthus* sacerdos Apollinis, cujus templum erat in arce. Ponunt autem poetæ primo loco continens, tanquam latius: *arcis Phœbique s. Panthus* inter primores Trojanorum est Iliad. γ, 146; filii ejus Polydamas et Euphorbus, Πανθοΐδαι, sæpe Homero commemorati. Nunc Othryos filius ipse editur. Sacerdotis persona ducta ex Iliad. ο, 522, ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Fabula de Pantho, Delphis abducto, quam Servius memorat, etiam apud Eustath. p. 900 l. 47 occurrit, seriorum forte poetarum commentum. Etiam mox genus primo loco *sacra*, et tum finitius, *deos*, h. e. simulacrum Apollinis absportat; ut v. 293 *Sacra suosque — Penates*. Non ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam invidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Æneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est,

Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
« Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem? »
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit :
« Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniæ! Fuimus Troes; fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Juppiter Argos
Transtulit. Incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,

sed semel monenda. *Trahit* cum dilectu positum pro ducit : *ad limina*, Æneæ. — 321. *Cursumque* Moret. qu. et sic legebatur Servii ætate. *Cursusque* Menag. pr. et Witt. Eadem varietas et alibi v. Burm. Utrumque autem recte etiam in poeta dicitur, videtur tamen *cursum* remotius a vulgari esse.—*Ad litora* paucissimorum librorum videtur esse lectio; unum Hamburg. pr. laudat Heins. Ceteri, quotquot inspecti sunt, etiam e nostris unus (in duobus *lumina*) et vett. edd.; porro Servius, Donatus, Pomponius, *ad limina* præ se ferunt : quod adstipulante Brunckio recepi. Alterum illud ex sollenni lapsu in h. v. ortum videri potest, et subiisse primum Aldinam; unde in Juntina, quam ex illa expressam conjicio, et in al. excusum video. At eam deservit Rob. Stephan. Consensum librorum firmat ipsa rerum ratio et ordo.

322. Frustra laborant in interpretatione, qui *arcem* de Pergamo accipiunt. Optimum factu, ut *arcem* pro perfugio accipias; quo confugimus?

324. *Ineluctabile fatum* Macrob. V, 1 recitat; ex lib. VIII, 334 *inevitabile tempus* ed. Ven., quod et in Witt. Cod. suprascriptum. — 324 sqq. Admirabilis oratio, gravitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione ! Euripidis illa Troad. 581 si respexit poeta : Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία, quantum ille de suo attulisse videri debet! *Ineluctabile*, fatale Euripideum; τύχα, τύχα δυσπάλαιστος ἥκει, Alcest. 892. — 326. *Ferus Jupiter*, ut alias *sævus*, hoc est iratus, crudelis. *Omnia Argos transtulit*, Argivis victoriam et rerum summam permisit, Troja nunc eversa.

328, 329. *Mediis in mœnibus*, in media urbe, nam in arce. cf. 240 — 252. *Incendia miscet*, plus quam, promiscue, passim, facit. Ita *miscere cædes*. Hærent in h. v. interpretes.

329. *Fudit* in nonnullis codd. Heins. et Burm., nec male hoc. Servius vulgatam lect. interpretatur; et habet *fundit* grandius quid, quam *fudit*. Nimis argute

Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis unquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci; vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, et cæco Marte resistunt. »
Talibus Othryadæ dictis, et numine divum
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipeus, et maxumus armis
Epytus; oblati per lunam Hypanisque Dymasque;
Et lateri adglomerant nostro, juvenisque Corœbus

τὸ *fundere* h. l. a partu repetunt, quia v. 238, *feta armis*. Est simpl. emittit, Odyss. θ, 515 ἱππόθεν ἐκχύμενοι. *Que* abest Regio. *Fictorque Sinon* conj. Waddelius; sed v. Burmann. *Victor*, propositi effector, recte interpretatur Servius.

330. *Alii, —millia quot*, h. e. tot millia quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes. *Portis bipatentibus*, variatum pro simplici: patentes, apertæ. Intelligendæ autem portæ Scææ. cf. sup. v. 266 *portisque patentibus omnes accipiunt socios*. Alii vss. 332, 3, 4. vias angustas obsident strictis ensibus. *Obsedere oppositi* ornate et hoc adjectum. *Stat — stricta* pro stricta est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis. *Cæco Marte*, nocturno prælio, quo cerni ac discerni hostis nequit. — 321. *Unquam* Heins. cum libris potioribus; alii, ut vulgo, *nunquam*, quod et Priscianus lib. XVII habet. Sed totum versum abesse malim: quot enim ex illis millibus per decem annos cæsos esse putare licet! Etiam Jac. Bryant V. C. suspectum habebat versum. Ut defendas, dicendum: alii ad portas ruunt, tanto numero, ut vix plures prima statim profectione e Græcia exiisse putares.

336 — 358. *Numine divum* tanquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit Æneas. *Erinnys*, quæ ante *Furor*, h. e. animi impetus.

340 — 346. De Æneæ pugna lege Quintum XII, 300 sq. — *Per lunam* docte adjecit poeta. *Adglomerant*, docte, se adjungunt. sup. 315 *glomerare manum* adjungere manus, sociare. Suaviter rerum miserabilis facies distinguitur episodio brevi de Corœbo Mygdonis filio. — 341. *Glomerant* Reg. *Coræbus* unice vere, ab Heinsio restitutum ex Κόροιβος. Vulgo fere *Chorœbus*, *Chorebus*, *Corebus*. Puget. *Tho-*

Mygdonides. Illis ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierit!
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his: «Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis.
Excessere omnes, adytis arisque relictis,
Di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensæ; moriamur, et in media arma ruamus.

rebus. — 342. *Mirdoneis* Goth. tert. in litura. Est Μυγδονίδης. *Illis qui* ante Heins., qui Medic. et vetust. libb. (adde Serv.) auctoritate *qui* sustulit; ut jam Pierius e suis libris auctor fuerat. Suadet idem poetici sermonis genius. conf. sup. I, 378. *Illi qui Trojam* Parrhas. — 344. *Gener* autem h. l. spe. — 345. *Præcepta* h. l. sunt monita vatis a deo actæ; scil. ne communi Trojanorum cladi ipse tanquam pars accederet, nec suas nuptias speraret. *Infelix* suaviter, ut sæpe poetæ per epiphonema. Sic νήπιος, ut statim Iliad. β, 38. — 346. *Audierit* concinnius Heins. e Medic. et melioribus; adde Colot. Ursini. Vulg. *audierat.* Etsi aliis in locis contrarium sequuntur critici et indicativum vindicant poetæ, ubi exquisitior Ciceronis oratio subjunctivum ponere solet. Tam incerta sunt plurima in verborum critica.

348. Quæ sequuntur, meo judicio aut sic, ut feci, sunt interpungenda, ut parenthesis intra (*quæ sit — succurritis urbi Incensæ*) contineatur; ut sit: *si vobis cupido est audentem extrema sequi, moriamur;* caussis a principio statim, ut plerumque fit, commemoratis; aut sic sunt constituenda sine parenthesi: *Juvenes, fortissima frustra Pectora, si vobis audentem extrema cupido Certa sequi* (agite, sequimini me; quod membrum orationis ita omitti sæpe videas), *quæ sit rebus fortuna, videtis; Excessere — Di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi incensæ. Moriamur et in media arma ruamus.* In vulgari ratione et interpunctione, quæ hæc erat: *quæ sit rebus f. v. — Di, quibus imperium hoc steterat;* in hac, inquam, *succurritis* nihil habet quicum commode copuletur. Servius quidem *frustra succurritis* jungit parenthesi, incipienda a *si vobis.* Sed intricate et contorte omnia: *fortissima frustra* separanda non sunt.

Una salus victis, nullam sperare salutem. »
Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis, per tela, per hostis
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;

354. *Una salus*, int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. — 355. *Furor additus.* Incensi sunt eorum animi. Laudat Burmann. Statium V Theb. 33 *O miseræ, quibus hic furor additus.*

355—360. Homerus comparatione luporum sæpe utitur v. c. Iliad. λ, 72 οἱ δὲ, λύκοι ὥς, Θῦνον; inde et alii, ut Apollon. II, 123 sqq. *Lupi raptores* ex epitheto σίνται Iliad. π, 353 natum videtur; et π, 56 λύκοι ὥς, Ὠμοφάγοι. Item Odyss. ζ, 133 de leone: κέλεται δέ ἑ γαστὴρ Μήλων πειρήσοντα — ἐλθεῖν. Propius tamen est: λύκοι ἁρπακτῆρες. Etiam apud Quintum sunt λῃϊσταὶ ἀναιδεῖς μήλων. — 356. *Quos improba* (magna) *ventris exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *cæcos rabies;* quantum ornatius! ut etiam reliqua: *atra in nebula*, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. a Burmanno laudatus II 124 ἤματι χειμερίῳ lupos prædari facit, et Homerus Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόνον, ἀννέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα (*per tela, per hostes*) Iliad. κ, 297, 298. Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius, ne cum Trappio hæreas. — 359. *Vadimus*, impetum et furorem notare verbum notat Burm. Saltem tali in contexto, puta. Ita et ire et ἐλθεῖν et alia. — 360. *Nox circumvolat*, quippe alata: inf VIII, 396, ut Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89. *Cava umbra,* quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem. — *Nox a.* — *umbra.* Hæc assuta esse, et versum imperfectum reliquisse Virgilium, credebat Ortuinus ap. Burm. At optimo poeta hoc hemistichium admodum dignum videtur; nisi quod *atra* redit post 356.

361. Od. γ, 114 τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων; imitatus Silius V, 421 sqq. et II, 650 sqq., ubi plura in Sagunto eversa ex altero Æneidis libro petita sunt. Sic illa mox 363, quæ inter eximia loca equidem ponere soleo, *Urbs*

Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, et relligiosa deorum
Limina. Nec soli pœnas dant sanguine Teucri :
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
  Primus se, Danaum magna comitante caterva,
Androgeus obfert nobis, socia agmina credens
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis :
« Festinate, viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
Pergama : vos celsis nunc primum a navibus itis! »
  Dixit, et extemplo, neque enim responsa dabantur

antiqua ruit, belle translata sunt ibid. v. 654 sqq.

364. *Inertia corpora*, possunt esse sine vita et motu, si modo *sternuntur* est, *strata sunt, jacent;* verum *sternuntur corpora inertia*, inertium hominum, malim accipere de imbellibus, senum, infantum, feminarum. Bene hactenus Serv. et Pompon. exponunt : « non repugnantia » ut *inertia pecora* inf. IV, 158. Mox *pœnas dant* pro cæduntur, moriuntur, ut Serv. bene. — 367. Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad. ξ, 480, 481. Petiit hinc Tacitus in Agric. 37, de Britannis fugientibus : *et aliquando etiam victis ira virtusque.* — 368, 369. *Crudelis luctus*, ut *sævus dolor*, qui in nos sævit. *Plurima mortis imago*, h. e. *ubique* cædes facta cernitur; passim cæsorum cadavera projecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias cædis formas et genera intelligere.

371. *Androgeus* rescripsit Heins. post Pierium cum libris potioribus. Vulgo *Androgeos.* v. Heins. *Se offert* alii ap. Pier. *effert* Hugen. — 373. *Nam quæ*, quæ tandem v. ad Ge. IV, 445. — 374. *Rapiunt feruntque*, ἄγουσι καὶ φέρουσι, ut notum : v. vel Cerda. Quænam segnities tam *sera*, quæ seros facit, id est, tardos. Serv. — 375. *Nunc primum celsis a navibus* Exc. Burmann. *Vos nunc a navibus* Lutat. ad Stat. VII Theb. 229. *A puppibus* Hamb. sec. In fine versus interrogationem addunt duo Heinsiani.

376. *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quæ fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius II Theb. 535—537. *Sensit delapsus*, ἤσθετ' ἐμπεσὼν, ut notum, ad formam græcam, intel-

Fida satis, sensit, medios delapsus in hostis.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Adtollentem iras, et cærula colla tumentem;
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Inruimus, densis et circumfundimur armis;
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus. Adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exsultans animisque Corœbus,
« O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

lexit se in hostem incidisse. — 377. *Delapsus* meliores, ut Medic. Gud. a m. pr. Moret. pr., item alii ap. Pier.; vulgares *dilapsus*. Ap. Priscian. XVIII *illapsus*, qui interpretatur, *se illapsum esse*. Sed hoc prosaico propius: *ad hostis* etiam nonnulli apud Pierium.

379—381. Hinc alii certatim. Propius ad Hom. Juven. Sat. I, 43 noto versu: *Palleat, ut nudis pressit qui calcibus anguem.* — *Humi nitens*, pedem figens: *attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque simpliciter, erigentem se, vel caput, præ ira et rabie. vid. lib. III Georg. 421: *tollentemque minas, et sibila colla tumentem.* — 382. Post versum 378 abesse poterat alter hic. Eum otiosum esse, sensit quoque Jos. Schrader.: sed idem bene observavit similitudinem Homerici loci, ex quo hæc expressa diximus: Iliad. γ, 31 κατεπλήγη etc. et 36 ὣς αὖθις etc.

388. *Qua ostendit se dextra:* fortuna *se dextram*, faventem ac propitiam, ostendit, quod VI, 96 *Qua tua te fortuna sinet.* — 389. *Insignia*, vel de clipeorum insignibus ac sculpturis, vel de galeis et crista; poetica tamen ratione ipsi *clipei* sunt *insignia*, quatenus Danai his ipsis insigniuntur, ut mox *clipei insigne*; vel, ut malim, omnino arma, quibus Trojani a Græcis dignosci poterant. Illud tamen verum est, in tragicis, forte et in cyclicis, Achivorum et Trojanorum clipeos insignia habere; et ex tragicorum usu dictum esse 392 *clipei insigne*, pro clipeo, qui insigne habet. De mutatione autem clipeorum cf. Paus. IV, 28 f. Potuit subnasci poetæ animo commentum Hectoris exemplo, qui ademtis Patroclo cæso armis indutus in pugnam prodit: ρ, 186 sqq. — 390. *Dolus, an vir-*

Arma dabunt ipsi. » Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clypeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum adcommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus; multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
Fida petunt; pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra :

tus sit, adhibeatur. Mox *comantem* galeam ἵππουριν — et *clipeum induitur:* loro super humeros injecto, et inserta manu ansæ, ὀχάνῳ· ut ἐνεδύσατο, ἔνδυνε· conf. inf. 671, 672. — 391. *Arma? dabunt ipsi.* Ita Servius distinguit; minus bene : *dabunt hostes* Bigot. *Dabunt* int. dictum pro *dent*, ministrent : *clade* pro *deinde* Goth. sec.

395. *Spoliis recentibus*, exquisitius quam, novis, aliis, quam quæ habuerant, armis. — 396. *Haud numine nostro*, h. e. averso, nobis non propitio : *at si — Audiat aversa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28, ubi v. not. et h. l. Cerda : mox 402 *invitis divis*, ἀέκητι θεῶν. Nimis acute cum aliis apud Servium Pomponius : « quia ferebant Minervam, Græcorum numen, in clipeis, non Neptunum, Trojanorum insigne. » —397. *Nox cæca*, in qua nihil cerni potest, ut jam supra, et sæpe. — 401. *Scandunt rursus equum.* Forte dictum nolis a poeta; nimis enim portentosum hoc, et abhorrens a fama virtutis Achivorum; etsi *formidine turpi* adjecit. Certe sensum meum offendit in heroico carmine. Vidit hoc elegantissimus, dum viveret, Holdsworthius. — 402. *Fidere absolute* pro audere; nimium rebus confidere.

403—406. Vim Cassandræ ab Ajace Oilei f. coram Pallade illatam esse vulgo memorant. Ita *trahi* potest doctius dictum videri. Potest tamen poeta simpliciter declarare voluisse, eam captivam vi abductam fuisse. Tenendum autem est, eam ad templum Minervæ confugisse, supplicem deæ factam, ἱκετεύουσαν. *Arce-*

Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Corœbus,
Et sese medium injecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
Armorum facie et Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptæ virginis ira,
Undique conlecti invadunt, acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et lætus Eois

bant, antique, continebant, coercebant, εἶργον. — 406. *Lumina nam t.* pro Virgilii epica gravitate paullo lenior nimisque ingeniosus videri potest. *Jac. Bryant* V. C. eum sublatum esse volebat; revocatus tamen mox ea ratione, quod auctor Ciris eum versum jam legere debuit, quia illum ex Virgilio transtulit. *Jam t.* Bigot. *Geminas* Moret. sec. — 409. *Densis armis*, vel ipsi densis ordinibus, denso agmine; vel, irruimus in hostium densum agmen. cf. v. 383.

410. *Delubrum* int. Minervæ, ex quo Cassandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur jam pervenerat Æneas, mediam per urbem v. 359. — 412. Quod arma, quæ induerant, Græca erant, et cristæ Græcæ. — 413. *Gemitu*, h. e. dolore, *atque ira ereptæ virginis*, propter Cassandram sibi a Corœbo ceterisque ereptam, *invadunt undique, collecti.* Ajax est idem ille, qui Cassandram abduxerat, Oilei f. Mox *gemini Atridæ*, δισσοὶ Ἀτρεῖδαι ap. Eurip. *Dolopes* v. sup. II, 7. — 416. *Diversi magno* Macrob. VI, 2, sed vulgatam idem alibi et Lutat. ad Statium agnoscunt. vid. Burm. *Adverso rupti* Witt. *Quondam rupto ceu* alter Hamburg.

417—419. Ad Homeri ductum Iliad. ι, 4—7 et Ennii ex Annal. XVII ap. Macrob. VI, 2, sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte, in comparationibus ei sollenni, effectum rei attexuit: *Stridunt silvæ* etc. *Eurus lætus Eois equis*, ad ornatum spectat. *Equi*, ut ἵπποι, Homerico usu, pro curru. Bigis vecti Venti apud poetas et sculptores. Nec Ζέφυρον ἱππεύσαντα Eurip. Phœniss. 220, et *Eurum equitantem Siculas per undas* Horat. IV Carm. 4, 44 aliter accipere debebant, quam de curru invectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore quo

Eurus equis; strident silvæ, sævitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Adparent; primi clypeos mentitaque tela
Adgnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero, primusque Corœbus
Penelei dextra, divæ armipotentis ad aram,
Procumbit; cadit et Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, et servantissimus æqui:
Dis aliter visum! Pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

religiosæ hæ notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis insidentes, conspiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Jovem et sic porro. Vana adeo Spencii ad h. l. subtilitas. *Lætus* autem, ut superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος, pro tenui, vectus. cf. I 690, 276 et sæpe. Ceterum Virgilium plures expresserunt; cf. Columna ad Ennium p. 114; adde inf. X, 356 sqq. IV, 440 sqq. Valer. Fl. I, 610 sqq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. spuma maris adspersus, spumosus. *Sævit tridenti*, eleganter, ut alias *flagris*, *verbere*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos. — 418. *Aquis* Ge. Fabric. emendare volebat; et sic in uno Leid. superscriptum, male. *Strident* aliquot; sed *stridunt* etiam Probus agnoscit.

420—423. *Illi etiam*, v. sup. 370, 383 sqq. *Mentita tela*, falsa arma, quæ nos Græcos esse mentiebantur, ut Serv. Mox 423 *signant*, h. l. agnoscunt. Sic notare etiam vulgari sermone, et σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι. Porro *ora sono discordia*, ad poeticæ orationis genium pro, observant discordiam et discrepantiam sermonis; quippe qui Trojani essent.

424—430. *Divæ a. ad aram*, non tam in ipso templo Minervæ sup. 403, e quo abstracta illa erat, quam potius ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ, ut et expressum vides in Tab. Iliaca n. 104. *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Bœotorum dux: nam is ab Eurypylo erat occisus, Telephi filio: Pausan. IX, 5 f. Dictys IV, 17. (Eurypylum Antenoris filium memorat Pomponius ad h. l.; non video quo auctore: et est is alienus ab h. l.) *Cadit et Rhipeus, justissimus unus* omnium — *et servantissimus æqui*, qui adeo

Iliaci cineres, et flamma extrema meorum!
Testor in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum; et, si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde:
Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi:

cadere non debuisset, communi hominum judicio; sed *diis aliter visum*, de caussis et rationibus, quæ nos homines latent. Copiose de h. l. agit Burm. Laudant etiam Homericum Odyss. α, 234 Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες.

431—434. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abiisse narrat! cf. Senecæ Troad. 28 sqq. Potest dubitari, *Iliaci cineres* et *flamma extrema meorum* sintne de rogo, an de incendio urbis accipienda. *Iliaci cineres*, ex loquendi usu ad Ilium in cineres versum ducunt; tum: et vos, *o mei*, quibus incendium urbis pro rogo fuit. *In occasu vestro*, sup. I, 238 *occasum Trojæ tristisque ruinas*. Est tamen usui magis consentaneum, *flammam extremam meorum* de rogo et funere, seu morte, accipere; est quoque sollenne, *jurare* et *obtestari per cineres, rogum, flammam, carissimorum*. Testatur igitur funus patriæ et funera suorum. Argutius enim quam par est foret, jungere: *cineres et flamma meorum*, epitheto adjecto *Iliaci*, quia Trojani erant aut cum Troja occubuerant. *Vices* fortunæ, casus, et quidem h. l. pugnæ: quæ, ut vidimus, modo secunda, modo adversa fuerat. Recte adeo Servius omnino per *pugnas* interpretatur. *Manu meruisse* pugna, virtute, strage, quam inter hostes edebat. Ita Serv. *Id est fortiter dimicasse; hi enim merentur occidi.* Centies autem *manus* pro *pugna*. Pompon. « *meruisse*, dimicasse; idem est merere, pugnare, dimicare. » Respexit scil. stipendia. Junxere alii *manu ut caderem*. Ita erit interpungendum: *vitavisse vices; Danaum et, — ut caderem, meruisse, manu. Si fata f.* cf. sup. 54.— 433. *Manus* pro *vices* pr. Hamb. *Si fata dedissent* Leid. tert. *Tulissent* Bigot. et Zulich. pro var. lect., quod verum putat Burm., quoniam proprie ita dici solet. Ita vero quid facias sup. v. 54 *si fata deum, si mens non læva fuisset*. — 436. Gell. IX, laudato loco: *quum diceret vulnus, non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.* Sunt autem hic *Iphitus* et *Pelias* diversi ab iis quos Homerus memorat. Jung. *Iphitus et Pelias vocati*. — *Pelia et v.* Barth. codex ad Stat. XI Theb. 310. *Et* abest etiam a Parrhas.; Burm. conjic. *Pelias ex vulnere t. U. Ulixi* Heins. e libris potioribus, ut et expressum ap. Gell. IX, 12. Vulgo *Ulyssi;* alii *Ulixis*, *Ulixei*, v. Heins. Versus.

Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe;
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt; prensant fastigia dextris.

435 et 436 Quintil. Iust. IX, 3, 35 laudat, ut exemplum regressionis.

438—558. Sequitur narratio de pugna in Pergamo acropoli ad Priami domum facta, domus expugnatione et Priami cæde. *Ceu nulla prius lamenta, nec atri Manassent imbres* Statius III Theb. 122, monente Burmanno.

441. *Alta* Hamburg. pr. Bigot. et Zulich. Parrhas. in marg. scripserat *atra (f.* pro *arta*, ut in Silio mox laudando nonnulli legunt), perperam; sed et, *atra* superscripto, *acta* fragm. Vatic. *Testudo* proprie *agi* dicitur, etiam cum scutorum est. Eadem varietas ap. Silium I, 365 *condensis actæ testudinis armis.* — Haud facile est speciem locorum assequi, qualem poetam apud animum suum finxerit. Puta ad ipsum ædium Priami aditum fuisse, e more veterum, *turrim* eductam, quam 460 nominat, inque ea ipsam portam, qua intraretur domus; turris hæc oppugnatur, et a Trojanis desuper propugnatur. Aditum appellat nunc *limen. Acta testudine* scutorum haud dubie; συνασπισμῷ: nimis enim alienæ forent ab illa ætate machinæ bellicæ. Præiverant antiquiores poetæ Græci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq. ubi simili modo oppugnantur mœnia Trojæ (conf. mox 443, 444). Mox *hærent*, in prosa, admotæ sunt.

442. *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus.* Cum *scalæ* memoratæ sint, *gradus* vix alii esse possunt quam scalarum; per quos *nituntur*, enituntur, *postes sub ipsos*, simpliciter, in foribus ædium. *Fastigia* pro ipso tecto dicta esse possunt, aut pro turris summa parte. Ita ἐπάλξεις ut murorum, sic turrium, sunt; alioqui erant *fastigia*, in templis et Palatiis in fronte ædium. Voluit poeta cumulare uno in loco plures pugnæ species. *Objiciunt sinistris clipeos ad tela protecti*, ut adversus tela superne missa protegerent se. — 443. *Ac tela* Med. Gud. cum aliis ap. Heins. et Pier.; it. Goth. pr., quod pravum est. Etiam in Servianis occurrit cum altera lectione. *Ad tecta* nonnulli Pier., cum fragm. Vatic. superscripto *tecta. Que* abest post *clipeos* in tert. Moret. *Clipeisque* Hugen.; unde Heins. conj. *clipeisque ad tela sinistras P. o.* — 444. *Pressant* duo, et *pensant* alter Menag., solita ab-

Dardanidæ contra turris ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis;
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores, has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo, infelix qua se, dum regna manebant,

erratione. *Dextris f. prensant* tres ap. Burm.

445. *E contra* pr. Moret., male: vid. Burm. *Turres et* aliquot Pier. *Tota domorum* post Medic. Pierii, Moret. tert. et Hamb. sec. pro var. lect.; et idem cum altera lectione in Servianis laudatur. *Tuta d.* Moret. qu. Sunt et viri docti, qui *culmine* legunt, h. e. a culmine, ut v. 603. — *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *Tecta penetralia* eodem modo I Georg. 379. Etiam *turres* pro eodem tecto dicit, quia altum est. Agitur autem de una Priami domo: cui magnificentiorem speciem adjecit, quam quæ apud Homerum erat. — 448. *Æratasque trabes* antiqui codd. apud Pierium, quod recte h. l. rejicit. *Aeriasque* Hamburg. pr. pro var. lect., sed v. Burm. *Alta* in duobus aut tribus antiquis omissum viderat Heins. et in Gudiano erasum; Pierius autem in nonnullis: *decora illa;* hoc et fragm. Vatic. habet, superscripto *alta;* quod defendi possit, et *decora ampla* ed. Ven. Sed *decora alta* verum esse, vel ex Statii imitatione apparet V Theb. 422, 423. Adde sup. lib. I, 429 *columnas — scenis decora alta futuris.*

451. *Animis* pr. Moret. Montalb. sec. Rottend. et Witt. Nec displicet, ut *succurrere* infinitivus historicus sit. Vulgatam etiam fragm. Vatic. habet et Pompon. Sab. interpretatur. — Hoc ipso rerum adspectu renovatum *in Ænea* consilium ac propositum, quod jam pridem ceperat (vid. 315 *concurrere in arcem*), ut regiæ Priamoque succurreret.

453—458. Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Æneas et a tergo pervenit ad portam regiæ, qua parte versus aditum a fronte domus pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere posse, designatur per quatuor determinationes: est *limen*, sunt *cæcæ*, h. e. ignotæ aliis nec cognitu faciles et obviæ, *fores* —

Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,

pervius usus tectorum Priami inter se, h. e. qua commeare et convenire se invicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos, ut apud Homerum est, vel palatii partes dispersa. *Postes relicti a tergo*, h. e. porta, quæ a tergo erat, opposita illi quæ est in ædium fronte. *Ad soceros*, Priamum et Hecubam, —*trahebat*, accommodatum brevibus pueri gressibus; pro ducebat. Sic sup. v. 320 *parvumque nepotem Ipse trahit.*— 458. *Evado*, sc. hac porta ingressus regiam. *Evado ad summi fastigia culminis* 441, 445, tecti in ipso domus aditu ac foribus. — *Ad* omittit Engraph. in Eunuch. Terent., sane elegantius; sed scriptis contra dicentibus; præter Goth. pr.: Guiet. conj. *Evado hac s. f.*, quod et Servius supplet. *Inde* Sprot.

460. *Turrem* Carisius, lib. I Inst. Gramm. agnoscit. At Gellius XIII, 19 Valerium Probum *turrim* legisse testis est; nec aliter scripti. vid. Pierium, Heins. et Eryth. Ind. h. v. — 460—467. *In præcipiti*, turrim in editiore loco positam, eandemque altissimam, hanc, sive ipse adscenderat, et culmen in hostem dejicit, sive e vicinis locis, ut equidem arbitror, ferreis uncis et contis quassatam et labefactatam *altis sedibus*, e fundamentis, tandem in obsidentes dejiciunt. *Qua summa tabulata dabant juncturas labantes.* Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et *contignationum;* quarum tigna vel trabes, capitibus suis, immissæ esse debent parietibus. Jam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, caussa idonea non est: hoc facile admittebat uncos et contos in *juncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertæ et fultæ erant pariete), quæ facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se. Servius bene: *faciles ad resolutionem:* et *dabant juncturas*, plus quam *habebant;* præbebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus convulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *Ruinam trahit* exquisitius quam *facit;* et sollenne hoc: solutis enim juncturis et evulsis trabibus evelluntur et convelluntur reliqua, ut ruentia sequantur. Ἕλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα Iliad. μ, 398, qui locus comparandus in τειχομαχίας narratione. *Subeunt* tamen *alii* in cæsorum locum v.

Et Danaum solitæ naves, et Achaïa castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimusque. Ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus aena.
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,

467, et interea ex posterioribus ordinibus tela e longinquo ingeruntur. Narratio inde in solo Neoptolemo subsistit. Vers. 461 *unde omnis Troja videri* illustrant intpp. ex Iliad. ν, 13, 14; etsi ipsa turris poetæ ex Iliad. φ, 526 sqq. nata esse videtur, ubi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Trojanis. Egregia autem cum arte hæc inserta sunt a poeta ad rerum faciem variandam, quod etiam Wartono observatum.—462. *Achaïa*, forma poetæ sollenniore, Heins. tantum in recentioribus repererat; at accedentibus Franc. Wittian. Parrhas. edit. Ven. et Dorvill. quibus addendi nonnulli codd. Pierii, et primo omnium loco fragm. Vatic. p. 171, reposuit Burmann. Vulg. *Achaica.*

469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum*, h. e. januam, qua illud intratur, *primoque in limine.* Egregie autem eum repræsentavit: *exsultat*, pro pugnat; *telis et luce coruscus aena*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea, æreis, splendentibus; ut sæpe apud Homerum λαμπόμενος simili in re. Iliad. ν, 341 ὄσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων. — 470. Vulgo interpungitur *Exsultat telis*, quod mutavi. *Coruscat* Montalb. Wall. et ed. Ven. *Ahena* scriptum a sec. manu in perveteri exemplari Gell. II, 3 testatur.

471. Præstat interpungere post *tegebat*, ut sit: *Qualis* sc. *exsultat coluber, quem tegebat. In lucem* offendit post *et luce* versu sup. et quod otiosum est; etsi aut *exsultat* repetas, aut ad *convolvit* trahas. Burmannus Homericum ἐπὶ χειῇ comparans conj. *e lustro*, ut referatur ad *micat arduus;* dubitat tamen an *lustrum* de serpentis cubili et latebra dicatur. Mihi videbatur *ingluvies* latere in corrupta lectione, quo ducere possunt *mala gramina pastus* et *tumidum: pastus ingluviem mala gramina*, paullo exquisitius, sed propter hoc ipsum forte a librariis corruptum. Georg. III, 431 de serpente chersydro: *hic piscibus*

Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc positis novus exuviis, nitidusque juventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit

atram Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet; ex quo loco etiam alia in hanc comparationem traducta mox videbis. Ut igitur ibi *explere ingluviem*, sic h. l. dictum est *pascere ingluviem*, fere ut alibi *pascere ventrem.* Silius autem *satiare ingluviem* dixit, imitatione Virg. lib. VI, 155 *Ingluviem immensi ventris gravidamque venenis Alvum deprensi satiabant fonte leones.* Malebat Valk. ad Theocr. p. 252 inter loca habere quæ Virgilius retractaturus fuisset. Schrader. varie tentabat locum: *in lucis; in silvis:* ut apud Silium XVII, 449, loco ex nostro expresso, est *in campis.* Poterat et scriptum esse: *Qualis ubi exiliit* vel *exultat coluber.*—471 — 475. Respexit locum Nicandri Ther. 31—34; simul tamen ad Homeri ductum, sed ornatius et cum variatione, Iliad. χ, 93—95 Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι, Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ' (*mala*, noxia et venenata, ut sæpe, *gramina pastus*) ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνὸς· Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ (*lubrica convolvit pectora*)· ὣς Ἕκτωρ — οὐχ ὑπεχώρει. At apud Virgil. Pyrrhus non sustinet hostem, sed aggreditur. — 474. *Corpore* Cod. Thuan. Macrobii V Sat. 5, perpetua variatione: *sublato pectora tergo* ms. apud Pierium; male. Georg. III, 426 *anguis Squamea convolvens sublato pectore terga;* hinc τῷ *convolvit terga*, qui fit *sublato pectore*, addi poterat ornate: *Arduus ad solem.* — 475. Idem versus III Georg. 439. cf. Silius VI, 222, 223.

476—478. Occurrit Periphas apud Homerum, sed non hic; Automedontis ἱππηλάτου, aurigæ Achillis, sæpius fit mentio. *Scyro*, insula de Cycladibus una, copias adduxerat Pyrrhus, ab avo Lycomede acceptas, cujus filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille: cf. Iliad. τ, 326 sqq. Odyss. λ. 505 sq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. *Succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur.

479 — 482. *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitet: ex 469, 470 et 491. *Dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice factas; eas etiam per *postes*, et quidem ære

Æratos; jamque, excisa trabe, firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet domus intus, et atria longa patescunt;
Adparent Priami et veterum penetralia regum,
Armatosque vident stantis in limine primo.

At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi

obductos, *æratos;* intelligo, quos *vellit*, movet, labefactat, *a cardine*, ut emoveat, annititur. Nunc enim adhuc de conatu agitur: cf. 492, 493. Quintus Cal. XI, 388 similibus fere verbis: Ὥρμηναν δὲ πύλῃσι θεηγενέος Πριάμοιο Ἀθρόοι ἐγχριφθέντες ὑπ' ἀμφιτόμοις πελέκεσσι Ῥῆξαι τείχεα μακρά, πύλας δ' εἰς οὖδας ἐρεῖσαι Θαιρῶν ἐξερύσαντες. Tandem perruptæ et perforatæ fores, laxata asserum, vel tignorum coagmentatorum compage: *jamque cavavit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, assere, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine, quo prospectus intra atrium efficitur: 483.

483 sqq. Ad affectum hæc magna cum arte traducta esse, jam alii post Scaligerum viderunt. — 485. *Armati* sunt, qui v. 449, 450 memorabantur.

486 sqq. Proprie *clamor, lacrimæ, gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diversis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, ut h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*, pro pedestri: *impletur. Mox cavæ* cum dilectu positum epitheton, respectu habito ad sonum. *Ululant* exquisitius quam *resonant;* exemplo Græcorum βοᾶν in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Proprie ululatus fit in ædibus cum plangoribus, qui resonant. Porro versu 486 ex Ennii Annal. II de Albæ excidio esse translatum Servius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Livius de Alba I, 29. *Quod matres* familias *errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusæ alias latebant. *Osculantur postes* (cf. Ovid. Met. XIII, 412, 413), quippe ultimum vale dicturæ, jamjam ab hoste abstrahendæ. Apollonium IV, 26 jam Servius huc advocavit; et Ariosti locum egregium (*Cant.* XVII, *stanza* 13), Wartonus.

491—493. *Vi patria* πατρὸς ἑοῦ καταειμένος ἀλκὴν Quint. Cal. XIII, 219. *Sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum non potuere nec

Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi, rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminosque in limine Atridas;
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignis.

claustra, h. e. fores roboreæ v. 481, 482 firmitate sua, *nec ipsi custodes*, qui v. 449 et 485, adstant foribus, pugnaturi. Burmannus mavult: *sufferre* sc. se, sustinere se. *Arietem* nolim accipere proprie, quippe quod inventum Trojanis temporibus serius est, cf. ad 441; sed de arietatione et pulsatione ac concussione forium ad arietis instar. — 493. *Emoto cardine* Nonius ap. Pierium, Hamburg. et ed. Ven. Sane utrumque recte dicitur, etiam a poeta. vid. exempla apud Heins. et inf. v. 610; VI, 382; vulgatam tamen suaviorem esse puto. — 494. *Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud! tandem fores emotæ sunt, irruunt Achivi.

496, 497. *Cum spumeus exit Amnis, et oppositas evincit* Hamb. pr. a manu interpolatrice. — 496—499. Irruunt fluminis instar exundantis, rupto aggere. v. sup. ad 305 ubi hujus comparationis semina in locis Homericis et Lucret.: sed ornatius omnia Virgilius suoque more. Expende singula. *Fertur cumulo* aqua cumulata. v. sup. 105 *insequitur cumulo præruptus aquæ mons*. — 499. *Rapit* Menag. pr. ut alibi permutatur cum *trahit*. *Parat* Hamb. sec. *Frementem* Parrhas., quod præferas post *furens* 498. — 499, 500. Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον — τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασιν Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' Ἑρκίῳ πυρᾷ Eurip. Troad. 481 sqq. — 501. *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filiæ, totidem filiorum uxores seu nurus. — 502. In toto loco ante oculos Enniana illa apud Ciceronem Tusc. Qu. I, 35 ex Andromacha: *O pater! o patria! o Priami domus — Vidi ego te, adstante ope barbarica* (ut hic v. 504), *Tectis cælatis laqueatis, Auro, ebore, instructum regifice. — Hæc omnia vidi inflammarier, Priamo vi vitam evitari, Jovis aram sanguine turpari. Fœdantem* plus quam cruentantem. *Sacraverat*, accenderat diis Penatibus.

Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis.

Forsitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis uti captæ casum, convolsaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.

503. *Quinq. intus th.* Goth. pr. non male. *Spes illa* legunt nonnulli apud Pierium, et sic edit. Junt. *Spes quanta* unus Pierii, ab interpolatore. *Ampla* Medic. Pierii, Gud. et Ven. cum Goth. sec. *Alta* Scheff.—503—505. *Quinquaginta illi thalami*, illi tam magnifici exstructi, prostrati jaceat. Apud Homerum Iliad. ζ, 243 sunt in domo Priami L θάλαμοι filiorum et XII filiarum: sed poetæ licuit hæc suo more perhibere. *Thalami* illi sunt *spes nepotum*, h. ex iis, qui eos inhabitabant, progenies nata erat. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, ut sæpe poetæ; et modo Ennius, quem Maro expressit. (Vide vel Cerdam et Guell., quosque Burmann. laudavit.) Conf. inf. XI, 769, 770. Φρυγία σκυλεύματα dixerat Eurip. Troad. 10, de hoc ipso auro. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Trojani illa sunt; utitur enim ille sermone Romano, adeoque usum ejus sermonis sequitur. Petiere eum usum Romani a Græcis, quibus Trojani, et hinc Phryges, inprimis dicti barbari. *Postes spoliis superbi*, ornati, Romanorum notissimo more. v. inf. VII, 183—186. *Tenent Danai*, h. e. occupata habent loca quæ ignis nondum pervadit.

506. Tota narratio, intexta inprimis Politis cæde, egregia cum arte elaborata est ad summam miserationem cum horrore: notatis scilicet cum dilectu et ante oculos positis iis, quæ in fato multis communi propria, tamen inprimis essent huic seni et summopere miseranda. Commendat eum, quod herois personam grandævus adhuc servat; ubi vidit urbis casum, fores convulsas et dejectas, armat se; revocatur tamen ab uxore, et supplex sedet in ara.

507. *Uti* Heins. reposuit e Medic. aliisque melioribus. Vulg. *ubi*, quod interpretamenti loco esse potest: *ubi hic* Ven. et Parrhas. *Casus* Hamburg. pr. *Collapsaque vidit* Schol. Juv. ad Sat. X, 268. — 508. *Mediis penetralibus* et *mediis in p.* passim codd. apud Pierium, Heins. et Burmannum, manifesta corruptela exquisitioris formæ: *medium in p. hostem*.

Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe,
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.
Hic Hecuba et natæ nequidquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
Condensæ, et divum amplexæ simulacra, sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum juvenalibus armis
Ut vidit : « Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnis :
Aut moriere simul. » Sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacra longævum in sede locavit.
  Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostis
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat

512. Græcis poetis erat ara Jovis Hercei (Διὸς Ἑρκείου) in atrio ædium Priami, ἐν αὐλῇ; eam aram Virgilius in impluvium, si interiora domus ita appellare licet, transtulit; *nudo sub ætheris axe*, sub æthere, sub dio, ut Penatium ara esset; propius hoc ad Romanum morem. — 513. Notabis morem, aras sub arbore poni solitas; alibi in *media* area. — 517. *Sedebant* Heins. iterum reduxit vetustiorum codd. etiam Pierianorum auctoritate, et recte idem Burmannus monet convenire τῷ *altaria circum* et *condensæ*. Vulgo *tenebant*, quod cum multis aliis Medic. a m. pr. habet et Ge. Fabricius ex Ovid. XIII Met. 413 defendere volebat. *Ferebant* alter Moret. — 518. *Juvenalibus* Heinsius cum Medic. et aliis melioribus, etiam Pierii. — 519. *Mens dira*, quæ dira, male ominata, abominanda consilia agitat. — 522. *Eget*, non locus est. — 525. *Sacra sede*, ara, v. 513, et *altare*, 515.

526. *Polites* inter Priami filios jam ex Homero notus; celeritate pedum insignis statim Iliad. β, 791; memoratus idem inter pugnantes. Ejus filium, Priamum, videbimus inter Æneæ socios inf. V, 564.

528. *Porticibus longis*. Si Homerica et non sua potius tempora sequutus est, αἴθουσαν expressit, quæ αὐλήν ab utraque parte ornabat. Mox *lustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilectu, ut significet Trojanos jam fuga

Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit:
« At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Di, si qua est cœlo pietas quæ talia curet,
Persolvant grates dignas, et præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum

dispersos, conf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. — 529. *Infecto* sec. Morel. et ed. Dan. Heins. *Infausto* Menag. pr. *Infesto in vulnere* Oblongus Pierii, saucius enim erat Polites; quod ferri posset.— *Infesto vulnere insequitur*, infeste, hostili more, ut vulnus inferat; sed alterum multo magis poeticum, *vulnere infesto*. At *vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm.; ut sane sæpe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533; X, 140; XII, 376: scil. quando de telo ita agitur, ut vulnus ab eo factum simul memoretur. *Premit hasta*, exquisitius quam transfigit. conf. IX, 330. Proprie *premit hastam* is, qui eam infigit, adigit, ἐρειδόμενος. Polites igitur vulneratus a Pyrrho fugit; Pyrrhus insequitur, novum vulnus illaturus, et jam in eo est, ut eum attingat hasta, cum Polites e vulnere accepto concidit. In v. 531, a miseratio ad summum affectum adducta, quod concidit ille in parentum conspectu.

533—543. *Media morte*, præsenti mortis periculo. *Abstinuit* exquisite, continuit se. — 536. *Pietas*, ὄπις θεῶν, h. l. respectus ac miseratio ejus qui indigna patitur. *Grates* h. l. pœna: et sic *præmia* frequentius. *Patrios fœdasti funere vultus*, gravissimis verbis et atroci spectaculo accommodatis. Re funebri pollui et contaminari homines, religiosa erat opinio; et adsperso ejus, qui cæditur, cruore, fœdatur, cruentatur, aliquis. H. l. ipsi *vultus*, tantum non adspersi et contaminati *funere*, cæde, sanguine. (*Funus* per cadaver interpretatur Servius.) Forma versus 540 *At non ille* sqq. illustratur a Burmanno ad Antholog. Poet. Lat. p. 338. *In hoste* exquisitius quam *in hostem*. v. Drakenb. ad Liv. XXVIII, 43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadaver Hectoris Iliad. extr. *jura fidemque supplici*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis, nam de *fide* proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit: sed est *fides*, quam supplex habet in religione ejus cui supplex fit. Tum supplex *in fidem alicujus* h. e. tutelam venit; debetur ita-

Fecisti, et patrios fœdasti funere voltus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo; sed jura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit. »
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus : « Referes ergo hæc, et nuntius ibis
Pelidæ genitori. Illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

que ei incolumitas. Nunc *fides* est id, quod alter facit aut facere debet, propter fidem ab alio in se positam. *Sepulcro*, ad sepulturam. *In mea regna*, in regiam. Sequutus est nostrum Senec. Troad. 1103. — 539. *Fœd. vulnere v.* Ven. Parrhas. sec. Hamb. et Goth. pr. *sanguine* Bigot. a m. pr. Dorvill. et Wall. : quæ sollennes sunt aut aberrationes aut interpolationes. Posterius quidem non displicere video Burmanno ad Antholog. Vet. Lat. p. 338 ; nec, quod ad sensum attinet, dissentias; sed *funus* haud dubie exquisitius poetaque dignius.

544—549. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; sed perforato corio, quo scutum erat inductum, (nam mox, *pependit*), ab ære resiliret. κωφὸν βέλος dixit Hom. Iliad. λ, 390. *Rauco ære*, æreo clipeo, qui percussu raucum, surdum, sonitum edebat — et, *nequicquam*, sine effectu et vulnere : etsi Serv. per, *non*, interpretatur. *Pependit* in clipei pelle, ut Burm. (male Servius) quæ æs clipei inductum erat. Sin æream clipei superficiem fuisse malis, dicendum est, hastæ aciem æs penetrasse quidem, sed impetu debilitato hæsisse, nec ulterius provectam. Sæpe de ictu imbelli talia apud Homerum, v. c. Iliad. γ, 347 sqq. et de Ænea clipeum Achillis feriente Iliad. υ, 267 sq. *Tristia facta*, atrocia h. l. Mox de sarcasmo ex Hom. ducto : *Referes ergo hæc* etc. videndus est Popius ad Iliad. XIII Obs. 31. — 545. *Projecit* Parrhas. quod admodum se commendat, ut hoc verbo irritum ictum notet, vel Burmanno judice. *Repulsum est* Puget. Parrhas. et ed. Ven. cum Goth. tert. *Sepultum* et *sepultum est* e suis codd. laudat Pierius, unde Gifanius faciebat *repultum*, antique pro *repulsum*; male. — 546. *E summo* Vratisl., ut dudum ipse malueram. *Et* non citat Lutat. ad Stat. I Theb. 377. *Repelli* alter Hamb.

Nunc morere. » Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam læva, dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam, et prolapsa videntem

550 sqq. (Seneca expressit Troad. 44 sqq. ubi *Æacidæ* retinendum.) In ipsa ara, e qua surrexerat hastam immissurus Priamus, tanquam victimam immolavit Priamum Neoptolemus. *Implicuit comam;* ergo cum ceteris armis v. 509. sq. galeam non sumserat. *Extulit ensem*, non vagina extraxit, monet Burm.; sed sustulit, intentavit. Vers. 529, 30 *hasta* utebatur Pyrrhus, cum eminus peteret Politen. — 552. *Implevitque* sec. Hamb. *Coma* Gud. a m. pr. non male, si *lævam* legas cum Burmanno.

554. *Hæc finis* v. Gell. XIII, 20, et Heins. ad Æn. III, 145. *Hic f.* duo Goth. Gell. XIII, 20: «*Sed in illo quoque itidem Vergilii versu :* Hæc finis Priami fatorum, *si mutes et* hic finis *dicas, durum atque absonum erit respuentque aures, quod mutaveris; sicut illud contra ejusdem Vergilii insuavius facias, si mutes :* Quem das finem, rex magne, laborum; *nam si ita dicas,* quam das finem, *injucundum nescio quo pacto et laxiorem vocis sonum feceris.*» Jam ad suum quisque aurium judicium de hac subtilitate statuat.—554—559. Epiphonema ad commiserationis affectum præclare compositum: simplex tamen et obvium, sed magnifice ornatum. Placet non minus illud de Achille apud Ovid. Met. XII, 615, 616. *Jam cinis est, et de tam magno restat Achille Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam.* Sententia inde a multis expressa. *Forte*, fatali necessitate abstulit. Serv. *Asiæ,* magnæ saltem partis Asiæ, minoris v. Strab. XIII p. 875 A. *Regnatorem populis*, pro populorum: nisi melius est, *regnatorem Asiæ*, *superbum tot populis terrisque*, pro vulgari, tenentem terras. *Jacet ingens litore truncus.* Scilicet insepultum projectum fuit Priami corpus. Hoc alii simpliciter narrant, nulla apposita loci notione; præter Quintum XIII, 241, 244; Seneca Troad. 54 sqq. Auson. Epitaph. 23, quod ex nostro adumbratum. Est Eurip. Troad. 1313 Σὺ δὲ Πρίαμε, Πρίαμε — ἄταφος, ἄφιλος, ἄτας ἐμᾶς ἄϊστος εἶς. Adjiciunt alii *litoris* notionem, ut adeo corpus ab Achivis *ad litus tractum*, *et illic relictum sine capite* fuerit, ut Pompon. Sab., quæ unice vera interpretatio, obvia eadem in Servianis; unde etiam intelligitur, ad Pacuvii tragœdiam poetam respexisse; quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuerat, exci-

Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiæ. Jacet ingens litore truncus,
Avolsumque humeris caput, et sine nomine corpus.
At me tum primum sævus circumstetit horror.
Obstupui; subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli volnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, et parvi casus Iuli.
Respicio, et, quæ sit me circum copia, lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.

dit. Nisi forte fuere verba illa Ennio ab aliis tributa Tusc. Qu. I, 44 (*Heu*) *Reliquias semiassi regis denudatis ossibus Tetra* (nam sic cum Davis. legendum) *sanie delibutas fœde divexarier.* Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64, 65 *Priamumque in littore truncum, Cui nec Troja rogus;* et Seneca ex hoc eodem loco Troad. 140 *magnoque Jovi victima cæsus Sigea premis litora truncus. Litus* de Troja, tanquam *litorali plaga*, accipere, durum arbitror. Quod Servius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod hujus loci major ac suavior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. *Sine nomine corpus*, sine nota, quo agnosci posset, quatenus sine capite et vultu erat. — 557. *Æquore* pro *litore* Dorvill., Burmannus conj. *limine* sc. regiæ. Non est sollicitanda bona lectio, quam confirmant Manilius et Seneca.

559 sqq. Hic artem poetæ agnosce. Priami casu conspecto patris Auchisæ reminiscitur. Quis Æneæ in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore exspectabat, quo narratio ad id quod rerum caput erat, Æneæ discessum, converteretur? Et quam accommodata hæc Æneæ personæ! et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiæ pietatis convertendos! — 563. *Direpta domus*, in prosa: direptio domus meæ animo objiciebatur, quasi jam facta. *Casus Iuli:* quid Iulo accidere possit. Mox 564 *copia* docte pro copiis; notant Grammatici. conf. Burmannus.

565. Æneam e turri pugnantem meminisse necesse est, supra vers. 458, 460 sqq. Incendio jam per regiam Priami sparso, desiliunt alii in terram, alii dum vires ad fugam capiendam deficiunt, igni absumuntur. *Corpora ægra*, quia *defessi* pugnando, exhausti viribus.

Jamque adeo super unus eram, quum limina Vestæ
Servantem, et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio. Dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, et deserti conjugis iras
Præmetuens, Trojæ et patriæ communis Erynnis,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.

567. Versus hi XXII usque ad v. 588 ab omnibus Pierii, Heinsii, et Burmanni codd. aberant, excepto Menag. alt., in quo recentiore manu erant adscripti, addita subscriptione: *Ista metra non sunt de textu.* In nonnullis ap. Burmannum (non in omnibus libris, ut Catrœus jactat) non hic, sed initio Æneidis exarati reperiuntur. Neque hos versus Servius, Donatus, et Pomponius interpretantur. Desunt etiam in edd. nonnullis antiquis, sed paucis. Jam hos versus Virgilianos esse, non est, quod dubites, si eorum indolem et numerosam venustatem exquiras. At relictos mox ab ipso vel ab aliis resectos esse necesse est. In Dorvilliano adscriptum erat: *Tucca et Varus* (l. Varius) *detraxerunt hæc Virgilio carmina, cum emendarent hunc librum jussu Octaviani.* Similis nota in aliis quoque occurrit, ut in Brunckianis. Etiam in Hamb. sec. et in Guelpherb. uno, quod in Excerptis Cortii notatum video, similis nota occurrebat; addita ratione: *Sed Tucca et Varus hoc* (quod Æneas Helenæ manum inferre volebat) *non competere stilo heroico, quia turpe esset viro forti in mulierem manus injecisse, illos subtraxerunt.* Hausta videntur hæc ex Servio, quem vid. ad v. 592, ubi additur alia caussa, cur sublati fuerint, quod contraria his dicantur Æn. VI, 510 sqq. Quod quidem paullo gravius, alterum vero levissimum est argumentum; non enim indecorum videri Æneæ, quod Helenæ, omnium malorum caussæ, conspectu, paullo gravius exarserit, si penitius rem inspicias, facile intelligas. In Servio P. Danielis leguntur hæc ad v. 566: *Post hunc versum versus fuerunt, quos Tucca et Varus obliti sunt,* ut in poematis recensu, sive casu, sive alia de caussa, forte, quia in poetæ autographo erant in margine scripti, omissi fuerint. Defenderunt hos versus multi ap. Burmann. suo quisque more, quos vide; inprimis *Campani* Quæstionem Virgilianam super h. l. et cum iis Trappium ad h. l. [Subtilius hæc omnia, quam verius, et, de more interpretum, longius multo protracta.] — *Super unus eram,* οἰώθην. Homericum, ut Iliad. λ, 401. *Erranti;* ergo Æneas jam de turri vel tecto regiæ desiluerat, et per regiam er-

Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam, et sceleratas sumere pœnas.
« Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho!
Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba, et Phrygiis comitata ministris!
Occiderit ferro Priamus! Troja arserit igni!
Dardanium toties sudarit sanguine litus!
Non ita : namque, etsi nullum memorabile nomen
Feminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
Exstinxisse nefas tamen, et sumsisse merentis
Laudabor pœnas, animumque explesse juvabit
Ultricis flammæ, et cineres satiasse meorum.»
  Talia jactabam, et furiata mente ferebar,

rabat vacuam, ut supra vers. 528. *Invisa*, abdita. Sic melius, puto.

575 sqq. Sequentia ex Euripideis expressa in Oreste v. 1132 sqq. *Exarsere ignes animo*, pro vulgari *animus ira exarsit : subit ira*, h. e., impetus ex ira, ut ulciscerer excidium patriæ: *sceleratas pœnas*, paullo insolentius, pro, pœnas a scelerata femina sumtas : nam, ut sint pœnæ per scelus exactæ, alienum a loco est. — 576. An : *sceleratæ sumere pœnas* h. e. de scelerata? ut malim, inf. 585 *merentis sumsisse pœnas*. Et sic jam Valesium conjecisse docet Cuningh. — 579. *Conjugium*, conjugem pristinum : *patres*, parentes. *Phrygiis ministris*, Trojanis captivis illi in servitium addictis. *Sudarit sanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano : *Terra sudat sanguine* apud Non. in *sonere*. Alia sunt congesta ap. Cerd.

583—387. *Non, ita* οὐ δῆτα. Vulgo *absit hoc! Nequaquam.* — *Nullum m. nomen*, nulla gloria : *tamen laudabor*, quod exstinxerim *nefas*, h. e. nefariam feminam Helenam. — 585. *Tanti et s.* ed. Ven. *Merentes* alter Menag. cum ms. in Serv. Dan. et sic explicat *merentis* Heinsius. Enimvero vide annon malis *pœnas sumsisse merentis* exquisite, pro *a merente*.—586. *Animumque explesse juvabit Ultricis flammæ.* Duriter dictum videtur de ulciscendi ardore, sive jungas *animum ultricis flammæ*, pro flammam animi, ulciscendi cupiditatem; sive, quod præstat, *animum explesse flammæ ultricis*, h. e. flamma, scilicet ira ultrice, h. e. ultione : *pœnas merentes*, ut v. 576 *pœnas sceleratas*, a merente.

588 — 593. Æneæ Venus ap-

Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Cœlicolis et quanta solet; dextraque prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet conjuxne Creüsa,
Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiæ
Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,

paruit, non nube obducta, aut alia forma assumta, sed specie sua divina, fere ut in Hymno in Venerem 171 sq. Imitatio Homeri manifesta Iliad. α, 193 sq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit, cumque ab ira et impetu revocat. Ad 592, 593 cf. ibidem v. 361. Erat autem is temporis rerumque articulus, qui deæ præsentiam postularet, et quidem, ut tanto major consiliorum auctoritas esset, ipsa divina specie occurrentis.—594. *Quid* Oudart. *Quis indomitus tantas* Menag. sec. et Exc. Burm. *Tantus furor* ante Pierium legebatur.

595—600. *Nostri cura* pietas esse videtur matri Veneri præstanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet; et sic Servius: *et hoc loco, ut solet, unam se de Æneæ familia facit.* Nisi reverentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenæ, quam ipsa tuebatur, filius injuriam faceret. Verum sequentia ad prius illud revocant. —596. *Aspicies*, ut poeta, pro *circumspicies.* — 597. *Anchisem* plurimi. *Super est* multi ap. Pierium et Burm. *Conjuxque* Witt. *Conjux superetne Creusa*, quod suavius foret, nullus habet.—598. Qui flamma et ferro dudum perierant, nisi. — 600. *Quos hauserit ensis*, ut passim poetæ, v. Drak. ad Silium V, 524, pro confodere, transigere, ἀφύσσειν Homer. ut Iliad. ξ, 517: primum, hauritur sanguis ense: hinc ipse ensis haurit; ut hauriat, penetrat, transfigit latus, corpus, ut X, 314.

601. *Tibi invisa* junge. Nolim cum viro docto jungere *tibi evertit.* — 601 — 603. Non tam Paris et Helena Trojæ eversæ auctores sunt, quam repetenda calamitas a deorum ira. Sententia ex Priami verbis apud Homerum petita, Iliad. γ, 164, 165. Adde Odyss. α, 547, 548;

Culpatusve Paris; divum, inclementia divum,
Has evertit opes, sternitque a culmine Trojam.
Adspice; namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum
Caligat, nubem eripiam. Tu ne qua parentis
Jussa time, neu præceptis parere recusa.
Hic, ubi disjectas moles avolsaque saxis
Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti

et frequens apud veteres: v. Cerda post Guellium. *Tyndaridis facies invisa Lacænæ* ornate pro Helena, Οὐ γάρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίη etc. v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. *Culpatus* pro graviore voc. nefandus, scelestus. Sic culpa pro scelere. *A culmine*, κατ' ἄκρας· v. sup. 290. — 602. *Divum, i. divum* recte probata post Pierium et alios Heinsio lectio, optimorum librorum et grammaticorum auctoritate. Vulgo edd. *verum incl. d.*; plerique Pier.: *sed enim incl. d.* Sprot. *sævum i. d.* Zulich. a. m. pr. *unquam i. d.* Bigot. *divum i. summis.*

604. *Adducta* Menag. pr. *Timenti* Zulich. pro div. lect. — 604 sqq. Pulcherrimus, qui sequitur, et, ad meum judicium, sublimis locus, dum caussæ occultæ magni eventus a diis repetitæ oculis subjiciuntur, tanquam manifestæ (v. 622, 623); partim Homeri auspiciis, Iliad. ε, 127, 128, ubi Minerva Diomedis visum acuit; et in vss. 608 sq. Iliad. μ, 13 sqq., 27 sqq., ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem apud Quintum Cal. XIV, 631—651); partim aliorum poetarum ductu elaboratus. Nam in Trojæ excidio, diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis est tributa, ut ex imitatoribus patet: v. Quintus Cal. XIII, 415 sqq.; add. Tryphiod. 550—560. *Nubem*, int. caliginem, ut Hom. νέφος l. l. et Iliad. ο, 668; υ, 341, 542. Imitationes passim in recentioribus observes. Miltonum lib. XI, 411, et Torquat. Tassum, *Gierus. liberata*, cant. XVIII, stanza 93, Wartonus laudavit. Altera ex parte exigas apud animum, an phantasma hoc poeticum, tam sublime narratu, bene quoque ab artifice ad oculorum sensum reddi posse putes, ut nec minus sublime censeri possit.—605. *Mortales visus h.* Wall. superscripto *que*: *hebetet* Franc. *Tibi limina circum* Leid. unus. *Lumina* Goth. tert. a s. m.

606, 607. *Tu ne qua parentis Jussa time*: propter illa, quæ v. 619 sqq. subjunget. Mox *undantem* pulchre; v. VIII, 257.

609. *Sanguine* pro *pulvere* Zulich. a m. pr. v. sup. 582. *Pulvis* est ex ruinis. — 610. Ex loco

Fundamenta quatit, totamque ab sedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam summas arcis Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone sæva.
Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit; ipse deos in Dardana suscitat arma.

Il. μ, 27 sqq., ubi Neptunus vallum Achivorum diruens describitur: h. l. æquat urbem solo. Sunt autem hi ex infestis Ilio diis præcipui, Neptunus, Juno, Athene. Vide vel Iliad. υ, 33 sq.

612—614. Juno præit dux, — *prima* quippe in urbis ingressu — *socium agmen*, Achivos, — *vocat*, ut apud Homerum Neptunus Iliad. ν, 83 sqq. et Apollo apud eundem Trojanos de muris Trojæ inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281. Quæ super h. l. Spencius Polymet. p. 56 disputat, dum Junonem *armatam* miratur, hic et I, 16, aliena sunt; sed dicendum erat, alia Junoni tribui, quatenus religiose colitur, aut artis operibus exprimitur; alia, quatenus poeticum est numen ad res, humana vi majores, exsequendas adoptatum. — 614. Supplevit Dorvill. *sævasque accendit ad iras.*

615, 616. Pallas insidet arci Pergamo, ut apud Homer. Apollo Iliad. ε, 460, sed ibi ad tuendum, h. l. ad evertendum, saltem tanquam victrix acropoli occupata. *Nimbo effulgens et Gorgone sæva;* ægide. Si utrumque eodem modo dictum est, ut illa fulgebat, ut ægide, ita nimbo, *nimbus*, qui de obscura fere vel atra nube dicitur, h. l. de candida et lucida nube accipiendus erit, quod alibi non facile occurrit; nisi unum locum inf. IX, 110, 111 huc trahas: *Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens Visus ab aurora cælum transcurrere nimbus.* Verum *effulgens* est pro conspicua; aut *effulget illa ægide*, quia fulgentem ægidem tenet, a qua relucet *nimbus*, nubes obscura, qua illa cingitur; quod sollenne est, ubi de diis iratis agitur. De nimbo capita deorum ambiente in poeta nostro cogitare non licet. — 616. *Insidet et n.* Bigot. *Obsedit* secund. Moret., ut v. 450. Sed et Homer. ἐφέζετο Περγάμῳ ἄκρῃ. *Nimbo et fulgens* Medic. *Nymbo fulgens* ed. Mediol. *Effugiens* ed. D. Heins. *Limbo* Moret. sec. pro var. lect., ut jam olim lectum, in Servianis notatum. *Clypeo* Zulich. a m. sec. — 617. *Vires secundas*, ut eventus sit optatus et ex voto. Mox possis forte, *sæva Pallas Gorgone*, jungere, h. e. sæviens, vibrans ægidem: sed hoc nimis argutum. *Sæva* est *Gorgo* jam per se, truculento ore. — 618. *In*

Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam. »
Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
Adparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna deum.
Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja;
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,

Dardana arma, adversus Trojanos pugnantes.

619. *Eripe* pro *fugam rape*, raptim capesse, accelera. *Fin. i. labori,* pugnæ, discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam in domum tuam. conf. vers. 632, 634. — *Excipe nate* Puget. *Fuga* unus Leid., et sic conj. Scioppius, et facile est conjicere, ut subintell. te. Burm. conj. *arripe nate fugam*; quamquam et hujus formæ exemplum desideres; ut sit dictum pro *rape*, *raptim cape.* Probat tamen Oudendorp. Cur. sec. ad Frontin. p. 356. Jos. Schrader. acutius conj. *I rape.* Melius esset dicere compositum pro simplici positum, ut mos poetis, et quidem in hac ipsa voce inf. VII, 119 *eripuit* pro rapuit, excepit. Et similia passim alibi. Enimvero veram rationem hanc esse censeo: est *eripere*, h. e. *rapere fugam ex* his rebus, et hoc labore. Vulgare esset: *eripere se fuga.*

622. Dum illa loquitur, Æneæ cernuntur dii occupati urbe evertenda. Grande et mirabile phantasma! — 623. *Diræ facies,* non monstra, sed dirum visum.

625. Post *Troja* nolim plene interpungere, ut vulgo fit: nam repetendum in seqq. *Ac visa est ruinam trahere*, *veluti ornus*, *quum* eam etc. *r. traxit.* Dura tamen hæc, et curis secundis facile exspectes in leniora hæc mutaturum fuisse poetam.—626—631. Similia ex Homero Iliad. δ, 482 sq. et Apollonio IV, 1682 sq. loca laudant Macrob. V, 11., Ursinus, Guellius et Cerda; sed ad occisos, non ad urbis excidium, instituta, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda. Ab initio deficit commoda transitus formula: *Ac veluti.* Non enim sequitur apodosis, quæ facile expectari poterat. Nunc explendum: *visa Troja verti*, everti, *ac* ruinam trahere, *veluti ornus traxit*, trahit, *ruinam.* e v. 631. Ornatum illud *vulneribus supremum ingemuit*: et *traxitque jugis avulsa ruinam*, plus quam *duxit*, *fecit;* et hæc pro, *evellitur arbor*, *proruit.* — 627. *Abscisam* duo

Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Volneribus donec paullatim evicta, supremum
Congemuit, traxitque jugis avolsa ruinam.
Descendo, ac, ducente deo, flammam inter et hostis
Expedior : dant tela locum, flammæque recedunt.
 Atque ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troja,
Exsiliumque pati : « Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. Satis una superque

Burm. *Abcisam* Menag. alter. *Actam* pro *instant* Codex Thuan. ap. Macrob. V Sat. 2, memoriæ lapsu.

632. *Discedo* pr. Hamb. et ita ap. Macrob. III, 8. *Dea* alii codd. apud Pier. Heins. et Burm. sicque duo e Goth. Improbavit hoc jam Macrobius l. c. etsi aliena admiscet de Venere dea et de deo mare. *Abducente* vel *adducente deo* vel *dea* aliquot ap. Pier. et Burm. *Hac d.* Bigot. *Deo* in Medic. emendatum ex *dea*, et est sane deo doctius : at idem sono ingratum : *descendo ducente deo.* Verum ultimam poetæ manum flagitabant et illa in binis versibus : *flammam*, *flammæque*. — 632, 633. *Descendo* de arce; non de turri; nam hoc jam factum v. 570, 588. *Expedior*, expedio me, liberum iter habeo inter hostium tela et flammas : ut contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via* ipsa *expediri*, *expeditum iter*, dicitur. *Ducente deo* ex gr. ἡ θεὸς, sæpe exquisite pro dea, aut *deus* absolute τὸ θεῖον, numen; ut bene monet Verbeyck ad Anton. Lib. c. 29. *Dant tela locum* : intactus telis et igni iter facit. cf. Æn. VI, 110, 111.

637. *Excissa* malint Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed utrumque dicitur. v. inf. ad IV, 425. *Abscissa* alter Hamb. *Perducere* sec. Moret. — 638—540. *Exsilium pati*, ut φυγεῖν, graviter de patria relinquenda. Negat se esse Troja discessurum. *Integer ævi sanguis ;* h. e. integri ævi, juventæ, adeoque pro, juvenilis vigor. Mox *agitare* (animo) *fugam* proprie est, de fuga deliberare. cf. Burm. — 639. *Corpore* Parrhas. male. — 640. *Et rebus servate secundis* suppletus vs. in Franc. ex lib. I, 207.

642. *Satis superque una exci-

Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam. Miserebitur hostis,
Exuviasque petet. Facilis jactura sepulcri.
Jam pridem invisus divis, et inutilis, annos
Demoror, ex quo me divum pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis, et contigit igni. »
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

dia vidimus, exquisite; satis superque est, quod semel Trojam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et urbi captæ supervixi, ne bis idem experiar.

644. Abfuerat ab initio hic versus a Mediceo. *Dimitte* pr. Hamb. — *Sic positum corpus*, pro me, κείμενον, quasi jam funus, sive jam efferendum, sive jam sepultum, *sic*, ut sum. me *adfati* extremum illud Vale! vale! pro, sinite me, ut sum, discedite. Bene Pompon. Sab. *præstate mihi funebre officium, et ubi effati estis ultima illa verba quæ dici solent mortuis, discedite.* cf. ad Tibull. III, 2, 15: *Præfatæ ante meos Manes, animamque precatæ.*

645. *Manu* non, mea, ut Cerda post Guellium, cum imbellis senex sit, sed hostis, ut bene Burm. ex sequ. *miserebitur hostis*, ut vel miseratione motus me supplicantem, ut vita liberet me, occidat; vel *exuvias petet*, et occidet me, ut spoliet me. Priorem partem Servius habet: *dixit affectu ejus, qui cupiebat interimi, ut eum hostis quasi miseratus occideret*, ut inf. IX, 495; X, 676. Cadaver insepultum abjici, quod aliis tam horrendum, mihi grave non est.—*Miserabitur* Ven. et Moret. sec. An placet interpungere: *Ipse manu mortem inveniam, miserebitur, hostis; Exuviasque petet*, ut jungas: *manu hostis.*

647—649. Fundus fabulæ in Hymno in Venerem v. 287—289. *Annos demoror*, quasi festinantes diu vivendo detineo. *Serv.* Dictum pro morari in vita, *morari vitam* (ne decurrat), *annos*, ut: *morari mortem, fata, Orcum, animam.* Exempla dat Burmannus. *Fulminis adflavit ventis*, pro fulmine; quandoquidem aer fulminis jactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum; saltem motus et impetus aeris cum fulmine sentitur: recte enim monet Mejerotto in *Dubiis* p. 56, nostram subtilitatem physicam in vetere poeta locum non habere: verum docebat ipsa res, cum aeris impulsu fulmen cadere; hinc noto usu loquendi dicta *aura fulminis;* unde ipsum *adflare* ductum. — 649. *Igne* Oudart. sed alteram formam Virgilius sequitur. cf. Burman. — 650. *Fixus*, affixus loco, non discedens domo. conf. 699.

Nos contra effusi lacrimis, conjuxque Creusa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus hæret in isdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium aut quæ jam fortuna dabatur?
« Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuosque juvat, patet isti janua leto.
Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,

651. *Nos circum* Montalb. *Effusis lacrimis* quinque apud Burmann., quod vulgare esset. *Effusi lacrimas* Rottend. sec. et Exc. Burm., græcismo paullo duriore.—651—654. Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogites; sed an Wartono assentiaris, qui Lebrunium melius hoc argumento picturæ proponendæ usurum fuisse putat, quam Darii tentorio, forte dubites. Major utique rerum fortunæque conversio in hoc rege cernitur, quam in familia privati hominis, Æneæ. *Nos contra* orare non desistimus *effusi lacrimis*, exquisite pro *in lacrimas*. *Ne vertere s.* h. l. evertere, perdere, *fatoque urgenti incumbere*, vellet: h. e. exitium, quod vel sic imminebat, accelerare. *Urgent*, quæ instant; ut, quæ casum minantur, his si *incumbimus*, ea impellimus, ut proruant. Bene Servius: « Simile est, ut: *currentem incitare*, *præcipitantem impellere*. »

656. *Et quæ* Moret. pr. *Jam* deest Mentel. pr. Hamb. pr. a m. pr. et Leid., et placebat hiatus Heins.; sed bene Burm. monuit, necessario h. l. requiri. *Jam aut mihi quæ f.* aliquot Pier. — 657. *Mene ferre* Zulich. et pr. Rott. *Et ferre* Medic., quod et adscripsit Pomponius Sab. — 657 sqq. Ad patrem Anchisen conversus hæc dicit. Affectus nota impetum, pulchre expressum abruptis etiam sententiis. *Tantum nefas*, ut suaderet rem tam nefariam. — 660. *Perituræ te addere* pr. Moret. — 661. *Te quoque*, *nosque juvat* Donat. legisse videtur. *Juvet* pr. Rottend. — *Patet isti janua leto*, ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. Similia loca v. ap. Cerdam. Idem quod 645 *ipse manu mortem inveniam.*—662, 663. Refellit ista v. 645, 646 *miserebitur hostis* etc. *Multo de sanguine*, cum dilectu positum epitheton, quem effudit sine om-

Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium, patremque meum, juxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Prælia. Nunquam omnes hodie moriemur inulti. »
Hinc ferro adcingor rursus, clypeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum:

ni senis miseratione, et 663 respicit sup. v. 529 sqq. — 663. *Gnatum* scribunt plurimi apud Pier. et Heins. et mox *patremque. Qui obtruncet* Maronianum esse, notat Heins. et hoc exhibet Mentel. pr. a m. pr. facile tamen eo carere possumus: cum alibi notatum jam sit, poetam hanc temporum et modorum subtilitatem Ciceroni relinquere. Quid? quod et vim habet *obtruncat*, qui solet obtruncare.

668. *Arma viri*, scil. quæ ingressus domum deposuerat. Male olim grammatici hic argutati sunt: ap. Serv. et Pompon. Sab. Dicta hæc magna cum vi animi: si ita est, ut expectandus sit hostis, qui accedat et nos obtruncet: præstat armis sumtis ei occurrere. *Ergo arma, viri: — vocat lux ultima victos*, quanto potentius quam manet *nos* mors, moriendum est! Vocant nos, quæ nos expectant vel excipiunt. — 669. *Reddite me Danais.* Idem color infra X, 61, *Xanthum et Simoenta Redde oro miseris.* Mox 670 *nunquam* pro non, ut Ecl. III, 49. Sententiam gravius extulit Homer Il. χ, 304, 305: Μὴ μὰν ἀσπουδεί γε, καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην, Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι. — *Nusquam* Pieriani aliquot; sed e potioribus suis et Grammaticis exemplisque defendit vulgatam Heinsius. *Unquam* Franc.

671. *Hinc* Heins. cum codd. propriis et Pierianis. Vulgo *Hic. Clipeo rursusque* Wall. *Clipeumque sinistræ* aliquot antiquiss. Pier. cum Donato. — 671 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt jam viri docti: v. Iliad. ζ, 394 etc. 399 sqq., in discessu Hectoris ab Andromache, uti noster Valer. Flacc. in Æsone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit. — 672. *Manum insertabam clipeo*, loro clipei vel ansæ: — sup. 393 *clipeique insigne decorum induitur.* — 673. *Comprensa pedes* Hamb. pr., per græcismum. *In limina* Hugen. — 674. *Tendebat*, doctius quam

« Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater, et conjux quondam tua dicta relinquor? »
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, mœstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

ostendebat; et patri, quam, *mihi*. Apollonii I, 558 φίλῳ δειδίσκετο πατρὶ comparabat Brunck. — 676. *Expertus*, additum: ex pristinis virtutis experimentis, factis.

678. *Conjux quondam tua dicta*, h. e. quæ eram. Non argutandum; ut notum illud: καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. *Cui relinquor;* cum notione adjuncta: cui relinquor tuenda? inf. IV, 323 *cui me moribundam deseris, hospes?*

679—684. Mutat Anchises consilium, omine oblato. Flamma e capite micans ostenti et præsagii regiæ dignitatis genus vel ex narratione de Servio Tullio notum. cf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiæ Veneris munere. *Apex*, flamma in apicem acuminata; visus is est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636 *inque coma flammeus arsit apex*. Hanc rationem damnare equidem nolim; et sic *levis* bene de flamma. Burmann. tamen cum Servio *apicem* proprie dictum accipit, scil. de pileo Phrygio, qui, ut pueri, esse debuerit *levis:* vix satis scite! *Flamma visa lambere tactu*, contactu, ita ut innoxia esset, pro innoxie. *Lambere*, *pasci*, pro ardere, quam ornate! ex ignis natura. *Fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua. Ornate autem dicta singula. cf. imitationem Valerii Fl. I, 570 sqq. — 680. *Cum subito* Mediceus cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poeticum. Ortus error ex scriptura *subitu miserabile.*— 683. *Lucem* Servius, seu quisquis hoc Servio affuit, legisse videtur. cf. Burm. *Tractuque* lectio erat a Burm. reposita, de qua latius egit ad Grat. Cyneg. 362, cum enim semel *tractus flammarum* arrideret, ubique fere obtrudere eum volebat. Est tamen *tractus flammæ* etiam ad h. l. alienissimus; emicare enim talis flamma, errare, lambere, tantum debuit; atque hoc est *tangere*, *tactus*, quod libri habent plerique omnes, etiam Medic. et fragm. Vatican. Ad *tractum*, qui est flammæ per longum spatium ductæ, referre melius possis mox

Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, et cœlo palmas cum voce tetendit :
« Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos, hoc tantum; et, si pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma. »
  Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævum, et de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,

quæ de stellæ lapsu 693 sqq. Major difficultas in *molli*, quod antea legebatur, et sane accommodatissimum est τῷ *tactu*, nec tamen nisi forte in recentissimis codd. et in vett. edd., quas equidem evolvi, omnibus occurrere videtur. Contra quicquid est codicum, et in his antiquissimi, Medic. cum fragm. Vatic., *mollis* habent.

686. *Sacros* Goth. sec. Mentel. sec. et ed. Dan., ex compendio literarum. v. Burm. Macrob. III, 3 *sanctos, sacros, quia divinitus contigerunt. Exstinguere* quart. Moret. et Voss. — 690. *Adspice nos*, pro vulgari, *respice*, ut animum ad Trojanos advertat; nam adhuc aversus ab iis esse videbatur. *Hoc tantum*, sc. plura a te non peto : inf. IX, 636 *Hoc tantum Ascanius.* — 691. Turbatum hic aliquid olim esse debuit, si Pompon. Sabinum inspicias : *Probus ait :* atque hæc omina firma, *nisi enim petiisset omina, nunquam confirmari optasset* (an hoc ad lectionem *omina* spectavit, pro quo in multis *omnia* legitur? Fuisse suspicor in nonnullis : *atque hæc omine firma*). *Et Apronianus* auxilium *legit, ut sit : Da deinde auxilium pater et firma omina.* Atqui hæc constans omnium librorum est lectio. Forte olim fuit : *Da deinde auspicium. Hæc* omissum in Hugen. et fragment. Vatic. — *Hæc omina firma*, secundum auguralem disciplinam, ut h. l. Serv. Pompon. Hoc statim fit, dum lævum tonat. conf. Odyss. υ, 97 sqq. Dicta autem hæc ad opinionem veterum, et morem petendi omen a diis : quod, si propitium numen esset, extemplo ab eo impetraretur; quid? quod et cogi numen posse putarunt, ut ederet omen; et quod etiam absurdius, *elici* posse Jovem per certos ritus, ut in conspectum veniat, et seu impetrandi ominis modum doceat seu rerum eventum moneat.

693. *Lævom* Burm. ex Gud. *Umbram* Franc., ut alibi.—693—698. Stella cadens sup. inter prognostica Georg. I, 365 sqq. habita; cf. Spanh. ad Callim. in

Cernimus Idæa claram se condere silva,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat.
« Jam jam nulla mora est; sequor, et, qua ducitis, adsum.
Di patrii, servate domum, servate nepotem!
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troja est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso. »

Del. 38; at nunc inter auspicia, et h. l. quidem inter læta, quippe fugæ suscipiendæ; sic faustæ navigationis apud Apollon. IV, 294 sq. et venti secundi apud Theocr. XIII, 50 sq. bene ad Dioscuros traductum apud Val. Fl. I, 568. Respexisse videtur poeta Homerum Iliad. δ, 75 sqq. et Apollon. IV, 294 sqq. cum III, 1377 sqq. Iterum inf. V, 527 *cælo ceu sæpe refixo Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.* Mirum tamen, quod stella illa fatua h. l. cum tonitru conjuncta est, nec modo cum sulfureo halitu. Ad Luciferum, Veneris stellam, Æneæ conspectam traxerant alii. vide supra ad lib. I, vers. 382. Nec de fulmine *stella* accipi potest. Non autem *cucurrit multa cum luce*, sed *stella ducens facem multa cum luce*, h. habet speciem facis longæ. Hinc 697, *longo limite sulcus Dat lucem.* Totam augurii rationem per partes explicat Servius more suo.—697. Vulg. *lumine* vel. *Limine*—*sulcos* pr. Rottend. *Cum l. l. sulcans* Wall. F. mollius: *Signantemque vias tum l. l. s. Dat lucem.*

699. *His vero* pr. Rottend. pro var. lect. *Se tollere* Gud. a m. pr. eleganter, modo *affari* et *adorare* sequi posset. *In auras* alii apud Pierium; *ad aras* nonnulli ap. eundem, et Zulich. — 699 — 704. *Victus,* expugnata tandem voluntate. *Se tollit ad auras* pro simplici, e strato se attollit, surgit. *Affatur deos,* precatur. *Vestroque in numine Troja est:* acumen tragicum: quod dubiam admodum interpretationem habet: et insolens est, *in numine esse.* Cum hæc verba conjuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium,* poeta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significatu esse dictum, h. e. pro *augurio*, *omine*, ut infra VII, 119. In hoc omine *est Troja*, h. e. fatum Trojæ: et, quod ex ceteris elicias, indicium Anchisæ de hoc fato: Trojæ excidium instare et urbem ei esse deserendam. Simplicissima itaque ratio hæc est: Troja hæc, quam ego deserere, cui ego superstes esse nolui (sup. 637) vestro hoc augurio declaratur mihi deserenda esse. *Troja est,* Troja mihi erit, non hæc, quæ nunc in-

Dixerat ille; et jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.
« Ergo age, care pater, cervici imponere nostræ :
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit;
Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
Sit comes, et longe servet vestigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus
Relligione patrum multos servata per annos :
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.

censa est, sed, quocunque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, ut novum Trojæ ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius quam illud, esse videtur, quasi sit : *Troja est in vestro numine*, h. e. Troja altera promittitur hoc omine, ut III, 86 *Serva altera Trojæ Pergama.* Ita tamen videtur accepisse quisquis Servianis hæc attexuit : *Augurium numenque vestrum efficiat* (immo, *efficit*) *ne putem Trojam periisse.* At Serv. ipse hoc habet : *In vobis habeo Trojam propter illud sup.* 642 : *Has mihi servassent sedes.* Quod forte in priorem nostram rationem interpretari possis; namque alias hæc cum ceteris non satis bene convenire videntur; uti nec illa interpretatio, quam Burm. sequitur : *in vestra potestate*, *tutela*, *Troja est.*

705. *Clarior ignis* h. l. clarior strepitus ignis; *propiusque incendia volvunt æstus,* h. e. calorem, ornatissime, pro : flamma, incendium, poprius adserpit. — 709. *Cadant* quidam ap. Pier. *cadant* Wall. *cadet* duo Burm. *cadat* Witt. *cadit* Hamb. sec. *Periclum est* Leid. unus. — 710. *Mihi solus I.* Donatus legisse videtur, quod placebat Pierio. cf. Heinsium.

711. *Longe servet vestigia*, h. e. observet gressus meos; e longinquo autem, ne, si multi una exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diversas vias dimisit. Ita bene Cerda post Servium. Mox 712 pro vulgari *advertite animos ad ea quæ dicam.*

714. *Deserta Ceres* exquisite dicta, cujus templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore. *Ex diverso,* ex diversis partibus ac viis, dimittuntur. Ceterum hæc locorum designatio sitne ex antiquiore petita an a Marone inventa, ignoratur.

717. *Sacra et Penates,* ut sup.

Me, bello e tanto digressum et cæde recenti,
Adtrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero. »
Hæc fatus, latos humeros subjectaque colla
Veste super fulvique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextræ se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis.
Pone subit conjux. Ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ; sonus excitat omnis
Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.
Jamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evasisse vicem, subito quum creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram

v. 293. Sive ut *sacra* sint genus, complexum cum Palladio, Vesta, igni sacro, inprimis Penates; sive ut sint diversæ res. — 718. *Bello tanto* Dorvill. cum al. Pier. *ex tanto* alii ejusdem, cum Goth. tert. *et tanto* sec. Rottend. *Bello egressum ex tanto* Witt. — 719. *Adtractare* et *attractare* in nonnullis Pier. et Burm. scriptum. *Donec in fl.* duo. *Flumine in uno* Hugen.

721 — 723. Instravit Æneas humeris vestem, vestique pellem. Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Il. κ, 326 sqq., ubi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subjecta, h. e. collum, quod subjicio, submitto oneri imposito.

726—729. Suaviter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953, 955. *Glomerati ex agmine* (v. sup. 414) doctior ratio; quamvis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis confluxerant.

730 — 734. *Portis*. Est porta ab hoste aversa, ad Idam ducens, et ad partes australes, unde litus peti poterat, et in eo Antandrus III, 6. *Omnem vicem*, fortunam, periculum. *Adesse ad aures* dictum potest videri pro accedere, vel accidere ad aures, allabi auribus, ut inf. IX, 474. Poeticæ tamen dictioni haud incongruum, si velis jungere : *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarus, clariusque, auditur. *Prospiciens*, quippe in humeros filii sublatus: non ad metum referendum. *Ardentes clipeos* relucente flamma, quippe æreos. — 731. *Evasisse vicem* Marklandi, ad Stat. V, Silv. II, 152, conjectura, Burmanno improbata, sed unice vera, et ab editore in textum recipienda.

Prospiciens, « Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
Ardentis clypeos atque æra micantia cerno. »
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namque, avia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum,
Heu! misero conjux fatone erepta Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
Quam tumulum antiquæ Cereris sedemque sacratam
Venimus: hic demum conlectis omnibus una
Defuit, et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorumque?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?

Nam neque omnem adhuc viam erat emensus, nec de via ad portas facta bis memorare attinebat: at hoc erat memorabile, quod jam omnes fortunæ vicissitudines, omnia, quæ timuerat, evasisse sibi videbatur; falso tamen. Recepi itaque eam hac altera editione; quod jam fecerat Brunck. Vulgg. *viam.*

735—741. Super decoro in h. l. servato, si ad nostros mores ac sensus æstimes, quod apud amantem Didonem hæc narrantur, non male disputavit Segraisius. *Numen male amicum*, inimicum, infestum, *δαίμων τις κακός*. *Mentem confusam eripuit:* duo junxit quæ fere sigillatim poni solent: *eripere mentem:* ἐξελέσθαι φρένας; *mens confusa*, perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο. Utrumque Homericum. cf. Guell. *Nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus; tum pro *via* poni possunt *loca, partes, regiones*, per quas viæ patent; hinc *regio viarum* poetis ducta. Exempla ap. Burmannum sunt.—738. Jungi possunt: *fato erepta Creusa, substitine an erravit via.* « Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777. » Ita Servius. Melius tamen: *conjux mihi misero erepta Creüsa fatone substitit, an erravit de via, an lassa resedit?* —739. *Erravitne viam* Franc., seu *capta* pro div. lect. Gud. et pr. Rottend. a m. pr. cumque iis Goth. tert. *Lapsa*, sollenni lapsu, in Goth. pr. et multis apud Heins. et Burm., quod mireris potuisse probari viro doctissimo. — 742. *Tumulum, antiquæ Cereris sedem*, collis in quo antiqua Cereris ædes, sup. 713. Male de sepulcro Potter. *Gr. Ant.* t. I, p. 174. Mox 746 *crudelius*, h. l. quod magis doleret.

Ascanium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
Commendo sociis, et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis
Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
Per Trojam, et rursus caput objectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portæ,
Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo, et Priami sedes arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis Junonis asylo
Custodes lecti Phœnix et dirus Ulixes
Prædam adservabant. Huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis

749—755. *Ipse urbem repeto —Principio muros repeto.* Quod in verbis ingratum est, mutaturus erat Maro. Declarat autem prius illud consilium generatim; constitutum ei erat urbem repetere. — 750. *Stat*, decretum est apud me, ut sæpe. — *Revocare* Ven. et alter Menag. et Goth. tert. cum aliquot Pier., minus bene. *Renovasse* alii aliquot Pier. *R. meos* Zulich. *r. urbis* Dorvill. — 752. Cerda conj. *obsessaque.* Deerat versus Moret. sec.—*Obscura limina portæ*, porta per noctem obscuram oculos fallens: sic sup. v. 725 *per opaca locorum.* — 754. *Lumine lustro*, simpl. circumspicio.—755. Horror noctis et silentium ubique terret me.

760. — *Procedo et P.* Heins. cum vetustioribus, etiam Pierianis; et Donato, ut inf. III, 349 et sup. 632. Vulgo *Procedo ad P.* vel *Protinus ad P.* cf. Burm. *Præcedo* Moret. pr. — 761 — 766. A domo sua, quam expilatam et incensam ardere videt, ad arcem et regiam tendit: hic vero hostem videt asservare prædam et captivos; Creusa itaque nec hic reperta, discedit. *Porticibus vacuis*; sup. 528 *Porticibus longis fugit et vacua atria lustrat. Junonis asylo*, simpl. pro templo, quod in arce fuit. cf. sup.

Congeritur. Pueri et pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstusque Creüsam
Nequidquam ingeminans, iterumque iterumque vocavi.
Quærenti, et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, et nota major imago.
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis :
« Quid tantum insano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine divum
Eveniunt. Nec te hinc comitem asportare Creüsam
Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.

ad 567. Eurip. Troad. 32 simpl. ὑπὸ στέγαις ταῖσδ'.—766. *Pueri et matres* captivæ abducendæ. Expressum miserabile hoc captivorum agmen in Tabula Iliaca n. 111 et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25, 26. cf. inf. III, 323; Ovid. Met. XIII, 412 sqq. Notatum autem in h. l. Trojanis jam temporibus prædam non temere cuique pro se parare licuisse, sed unum in locum fuisse congerendam, mox certis legibus dividendam, unde munera ἐξαίρετα locum habebant. Id quod inter cultioris vitæ elementa referri solet. Porro, nondum illa ætate religioni habuisse victores, fana expilare et incendere.

771. *Sine more* tert. Moret. et Leidens. unus; quod alias Virgilius amat : sed h. l. non convenit. *Ruenti* aliquot boni libri Heins. et Burm. minus bene : nam *furere* magis ἐναργὲς quam *ruere*. — 771, 772. *Tectis urbis*, intra urbis mœnia. *Simulacrum*, εἴδωλον, *infelix*, infeliciter amissæ Creusæ. — 773. *Nota major i.*, h. e. pristina; igitur jam dea facta. Nota veterum opinio. Loca congessit Cerda. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum objectus apud Valer. Flacc. IV, 18 sqq. 43. — 774. Ex Iliad. ω, 358—360.

776. *Dolori* Heins. librorum auctoritate restituit; vulg. *labori*, ut nonnulli libri; etiam Goth. alter, forte ex lib. VI, v. 135, quamquam ea permutatio sollennis. Hic tamen *dolor* potius, quam *labor*, locum habere videtur; nisi quod *labor* exquisite pro dolore ponitur. Arusianus Messius laudat : *Quid juvat insano tantum indulgere dolori.* 777. Iliad. ε 185 Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται. Et similia alibi. Omnino hæc oratio est affectus plena. — 779. *Fas*, fatum,

Longa tibi exsilia, et vastum maris æquor arandum;
Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius, arva
Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.
Illic res lætæ, regnumque, et regia conjux
Parta tibi. Lacrimas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, et divæ Veneris nurus.
Sed me magna deum genetrix his detinet oris.
Jamque vale, et nati serva communis amorem. »
Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
Dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.

seu voluntas deorum. cf. Heins. — 780 — 784. *Exsilia* pro *exsilium*, et hoc pro longo itinere vel errore, adjuncta notione, quod extra patriam fit. cf. Burm. Ductum ex φυγή· et ex *arandum* adsumendum verbum latius: *obeunda*, ut jam Serv. *Arva virum* signate, exemplo Græci ανδρῶν. *Leni fluit agmine.* Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V, *Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen* apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et nostri imitatorem Stat. I Theb. 356. cf. Cerda. Acceptum igitur novum vaticinium a Creusæ umbra de sedibus in Italia quærendis. — 781. *Et terram H.* Heins. cum optimo quoque, etiam Pier.; Virgiliano more ex Græcis ducto, ut *ad* omittatur. Vulg. tamen *Ad t.*, ut et nonnulli codd. habent, et Prob. in Arte. — 783. *Res Italæ* Medic. et Colot. apud Ursin., miro lusu. *Res læta* et *res latæ* nonnulli: sed *res lætæ* præclare poeta de felici et prospero rerum statu et conditione, ut sæpe alibi. — 784. *Parta tibi* nunc, fato destinata. *Lacrimas Creusæ*, propter Creusam: ut alia.

785 — 789. Præclari versus; metuere autem debuit, ne illa in hostium manus incidisset et captiva abduceretur. Similitudinem habent inf. III, 321 sq. Andromachæ verba; et quoties non decantata est hæc calamitas in Tragicis! Memorat autem Neoptolemi regiam v. 785, tanquam præcipuam præcipui inter Achivorum duces. *Sedes superbas*, regiam superborum dominorum. — 787. *Et tua conjux* supplent nonnulli versum in Serv. — 788. Magna deum Mater. Videtur innui, a Cybele eam in consortium esse assumtam, tanquam Nympham in patrio solo. — 789. Plenus affectus versus. Præclarum locum Propertii IV extr. 73, 74, et Eurip. Alcest. 378 jam Cerda laudavit.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matresque virosque,
Conlectam exsilio pubem, miserabile volgus.
Undique convenere, animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi, et sublato montem genitore petivi.

792 — 794. Versus ducti ex Homero Odyss. λ, 205 — 207, unde petierunt et alii. cf. sup. Georg. IV, 500. — 793. *Comprensa* Heins. cum Medic. et optimis ceteris; alii *compressa*, quod Pierius prætulisse videtur. Zulich. *compresa*. Sec. Hamb. *conata;* perpetuæ variationes. Aliquot Pier. etiam *manu*.

798. *Conlectam exsilio*, ad fugam, *pubem*, juvenes quoque. —*Ex Ilio* Heins. secundum Donati scripturam probabat, sed invito metro. Mox idem malit jungere: *mis. vulgus undique conv. Et mis.* Rottend. tert. *Mirabile* Leid. — Mox 799 *opes*, fortunas ad naves faciendas, instruendas et sic porro.

801. Noto poetarum more, cf. v. c. Apollon. I, 1273. Sidera de montibus proximis oriuntur et occidunt; re ab oculorum sensu petita. Ida autem Trojæ imminens. *Lucifer*, stella Veneris accommodate.

803, 804. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriæ ferendi, Serv. Est simpl. salutis. Igitur discessi. *Montem*, int. Idæi jugi partem, qua ad Antandrum via ferebat. conf. IX, 80.— 804. *Montes* Medic., cum altero Mediceo Pierii et aliquot aliis ap. Burm. Utrumque rationem habet.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Eversa Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur : ubi, cum futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit 1 — 77. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suæ matrem, hoc est, primam originis suæ terram repetendam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit — 120. Verum cum ibi quoque, positis jam mœnibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis Penatibus, relicta Creta, Italiam petit — 192. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur — 269. Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat — 290. Inde, Corcyram prætervectus, Epirum tenet : quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit — 505. Æneas, relicta Epiro, Tarentum, primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde ancoras solvit — 681 : memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis

et Scyllæ periculis, Siciliæ litora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio, tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit — 713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tempestate in Africam ejicitur: quam partem libro primo exsequutus erat poeta.

« Postquam res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exsilia et desertas quærere terras
Auguriis agimur divum, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ,

1—3. Splendidum exordium, pro: Postquam Troja in hunc modum fuerat eversa. *Res Asiæ*, regnum Asiæ v. sup. ad II, 556.

4. *Et diversas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voss. pr. Hamb. alter pro var. lect. Parrhas. Dorvill. Brunck. Hæret Burm. Suavior, puto, esset illa lectio; sed ad fidem criticam probabilior est altera lectio *desertas*, cum codd. auctoritate, inter quos fragm. Vatic., tum quod ea vix nasci potuit ex altera, in quam facile aliquis incidere poterat. Quod autem τῷ *desertas terras* putant repugnare *arva opima* II, 781, et similia; id leve est: possunt enim agri esse deserti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, inprimis si cultus accesserit; et terra, in quam novi coloni sunt immigraturi, bene deserta et non satis frequentata hominibus dicitur. 4—8. *Diversa exsilia*, *desertæ terræ*, ad miserationem satis graviter, pro terris novis ac *diversis*, longinquis, inhabitandis. *Auguriis divum* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammæ v. 682, et Creusæ monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici, et Cerda in adjecto *ipsa*. Simpliciter ex Strabon. XIII, p. 606 D. tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem serioribus temporibus, urbem Antandrum, navale, ad Idæi montis radices. Nihil igitur mirum, si poeta naves Æneæ in tam nobili et commodo loco ædificatas tradit. Materies classi ædificandæ ex monte Ida, et quidem ex jugis in mare procurrentibus

Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat æstas;
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat:
Litora quum patriæ lacrimans portusque relinquo
Et campos ubi Troja fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis dis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;

Gargaris (τὰ Γάργαρα sunt), suppetebat: cf. Wood (*Essay on Homer* p. 323).

8. *Vix prima inceperat æstas* s. æstatis prima pars, h. e. ver. Nam Troja eversa fertur sub initium veris. — 9. *Fatis*, propter deorum jussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum. *Vela dare fatis* tertio casu, permittere, ut *velis*, vix Romanum esset.

10—12. Notabilis est Servii nota: « *Amat poeta, quæ legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ et Anchisæ, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis:* Amborum uxores noctu Troja exibant, capitibus opertis, flentes ambæ, abeuntes lacrimis cum multis. *Hoc iste Æneam eodem in tempore ejusdem rei caussa inducit fecisse, cum dicit:* Litora tum p. — relinquo. » Unde hæc depromta sint, docet Vossius, in not. ad Nævii fragm. p. 76 sq. *Et campos ubi T. f.* pathos in brevitate jam Macrob. miratus est V, 1. *Cum sociis* v. sup. II, 796. Apud Pompon. servatum est antiquum Scholion: « *Cum sociis*: versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi. » Fragmentis Ennianis ergo addendus erit. *Penatibus et magnis dis:* hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Æn. secum Troja abstulisse memoretur. Explicative igitur alterum adjectum: cum *Penatibus, magnis diis*; aut *cum magnis diis*, qui *nostri Penates* sunt: ut inf. vid. 148 *Effigies sacræ* divum, *Phrygiique* Penates. Nisi simplicissimum est accipere dictum, *et cum magnis diis Penatibus:* nam *dii Penates* vulgari quoque sermone dicti sunt.

13 — 18. Primum Thraciam universe designat, *terra Mavortia* (nam, Thraciam Marti sedem tribui jam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35). *Vastis campis—Thraces arant* (natum forte ex primis Hecubæ Euripideæ verss. 8, 9). *Acri*, sævo (v. h. l. Guell.), *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Hom. Il. ζ, 130 sqq. *Regnata:* passive, v. Davis. ad Cic. de LL. III, 1. Mox 15 dum *hospitium antiquum Trojæ* memorat, regem Thracum hospitii jure cum Priamo junctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam de-

Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri divisque ferebam
Auspicibus cœptorum operum, superoque nitentem
Cœlicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo

clarationem ejus hospitii esse puto; certe societate junctos reges innuit. Docte quidem, nimis tamen subtiliter Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem Thraciæ, qui tum erat, sequentia v. 49 declarant esse Polymnestorem. Jam hunc Chersonesum Thracicam tenuisse vulgo narratum erat; quod inprimis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8 et al. Itaque Virgilius, dum ad Hebri ostia urbem ab Ænea conditam memorabat, fabula a vicina regione petita narrationem ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Hebrum usque potuit extendi. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio. Fatis iniquis* sive propter ea, quæ sequuntur, satis sinistra, sive quod omnino iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quærere coegerat. Ammianus XXII, 8, pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. his verbis : « *Ænus*, qua diris auspiciis cœpta, moxque relicta, ad *Ausoniam veterem ductu numinum properavit Æneas.* »

19 sq. Sacrum parans Æneas diis, inprimis Veneri et Jovi, dum frondes, quibus aram ornet, petit, ecce prodigium offertur : surculi, quos solo evellit, cruore stillant. Parat autem sacrum Æneas in *novæ urbis* primordiis et auspiciis : quorum religio ad Apollinem potissimum refertur. — 20. *Nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victima Jovi ferenda. Etsi etiam pro altero laudare possis Homerum Iliad. β, 403. — 21. Apud Macrob. III, 10, versus recitatur cum memoratione ignorati juris sacri, quandoquidem Jovi taurum immolari haud fas fuerit. Scilicet jure pontificio id vetitum fuit, et tantum boves mactare licuit; non autem vulgari religione.

22—25. Ornata oratio. Sentis, si in vulgarem transferas : *in cujus vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandæ aræ peterem.* Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat projectus, ut ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45, 46. Arena autem, ventorum fluctuumque impulsu aggesta, in colliculi speciem, corpus erat

Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Adcessi; viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor, et caussas penitus tentare latentis;

tectum. In mare projectum corpus in litus fluctu ejicitur ap. Eurip. Hecuba v. 26, 697 sqq., quem sequi maluit Ovid. Met. XIII, 437 sqq. ubi pleraque ex Euripide expressa. — 23. *Horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; uti omnia prominentia *horrere* dicuntur. *Hastilia* pro virgis myrti (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129), unde hastas et jacula faciebant veteres; quod jam vidimus Georg. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Jaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45, 46; quæ infixa terræ radices egerant. Myrtus autem bene in litorali plaga: Ge. II, 112 *Litora myrtetis lætissima.* cf. Cerd. — 24. *Tegerem:* tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis; cf. sup. II, 248, 249: *myrtea* serta, utpote in sacris Veneris, aiunt. Poterat frondes et ramos stringere de trunco; verum maluit teneram arbusculam eruere et ad aram deportare, ut ibi novas frondes decerperet ad aram coronandam. — 26. Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* quod placet. Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H. dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum*: *H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10 *H. dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* jam vidimus lib. II, 680. *Miserabile* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr., ut alibi.

28. *Liquuntur sanguine guttæ* ornate pro, ex ea manant guttæ sanguineæ, pro succo scilicet; proprie sanguis liquitur, τήκεται, dissolvitur in guttas. Ge. II, 187, *Liquuntur amnes rupibus;* fluunt. Et mox: *terram tabo maculant*, quanto ornatius, quam, cadunt in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Ceterum fabula, quam Virgilius et ipsam, ut tot alia, a poetis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus succisis guttas sangui-

Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestis,
Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis :
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nisu
Adgredior, genibusque adversæ obluctor arenæ :
Eloquar, an sileam? gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris :
« Quid miserum, Ænea, laceras! jam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troja
Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum!
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
Telorum seges, et jaculis increvit acutis. »

nis manare, legissent. cf. Serv. ad v. 46. Exempla sunt apud Callimach. H. in Cer. Apollon. Arg. II, 479 sq. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter usi sunt.

34—36. Valde animo æstuans super prodigii caussis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, ut malum omen avertant. *Visus* pro visum h. e. ostentum, portentum, quod *secundum*, felix esse, et *levari*, in bonum converti vult, ut bene Serv. Mox 38 *obluctor*, ἀντιβαίνω, ut Burm., aut ἀντερείδω — 35. *Gradivomque* Gud. a m. pr. quod præferam. Mirum autem in hac voce primam produci. Brevis est apud Silium XV, 15. *Grandævumque* duo. *Armis* Hamb. sec. *Oris* Menag. pr.

40. *Auditus* e. vet. cod. laudatur in Servianis. *Et* Deest Menag. pr. *Ad auras* quatuor Burm. ut sæpe alibi, sic inf. 93.

41 — 45. *Jam* tandem *parce s.* — 42. *Parce sc.* h. e. noli (ut apud Horat. et al.), polluere scelere manus. Male alia Servius; at recte idem *sepultum* h. l. vidit esse fortuita obrutum terra (cf. ad v. 22). — 42, 43. *Me tibi non externum Troja tulit*, protulit, genuit; h. e. Trojanus sum. Non cruor *de stipite*, sed de meo corpore manat. — Vulgo *haud;* in quo fere semper variant libri. *Aut* vero pro *nec* etiam in prosa ponitur in simili sententia, scil. *non de stipite*, sed de meo corpore.

45, 46. *Seges telorum increvit jaculis acutis*, h. e. tela, ut emissa erant in me, in hoc tumulo (sentit mecum Pompon. Sabin.) excreverunt in arbores, unde jacula petuntur. Ita *jaculis* est casus tertius, pro *in jacula*. Alioqui copia otiosa dictum

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi, quum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrum, et fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra deum refero, et, quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra,
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus; stant Manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis atraque cupresso;

esset, *seges telorum increvit ex jaculis*, h. e. *telis*. (Igitur telis fuit confossus; cf. Auson. Epitaph. XIX, aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro concisum narrat).—47. *Pressus formidine*, puta positum pro vulgari *oppressum*.

53. Rem et caussam Agamemnonis potiorem factam; partes Agamemnonis. — 55. *Fas omne abrumpit*, paullo audacius dictum videtur; divina humanaque jura infringit, violat. Mox 56 *quid non—cogis* pro *ad quid*. Sed præpositio omittitur: illustrat Burmannus. Sic τί pro πρός τι.

61. *Linquere* pars codd. et edd. AtHeins. cum aliis, inter quos Medic. Gud., *linqui*, eadem vi; sed poeta potest videri voluisse orationem variare. — *Dare classibus austros* non est hypallage, quam vulgo jactant, ut perversa ratione res efferantur; sed, ut vulgo *navis vento tradi* dicitur, sic exquisitiore ratione *navi ventus*, ut vela ventis pandantur et sic porro.

62 sqq. Locus *de inferiis* classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *Instauramus funus*, religioso vocabulo, pro facimus. *Tumulo*, ut tumulus vere dictus et rite paratus isque, e more priscorum hominum, altissimus, fieret, non temere aggestus, ut v. 22. *Stant aræ*, doctius quam, ara statuitur. *Cæruleæ* vittæ sunt nigræ v. Serv. Burm. *Mœstæ vittis* mœstitiam declarantes, exquisite, cum *or-*

Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.
  Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat Auster in altum,
Deducunt socii navis, et litora complent.
Provehimur portu; terræque urbesque recedunt.

natæ, *velatæ*, dicere deberet. *Cupressinis* frondibus coronatur h. l. ara. *Cupressus atra* non nativo colore; sed quia funebris arbor, Diti sacra. Matronæ Trojanæ solutis crinibus circumstantes tumulum plangunt et lamentantur. cf. XI, 35. *Inferimus*, ἐπιφέρομεν χοάς, effundimus in aras et in tumulum. *Cymbia lactis* conf. Ecl. V, 67. *Sanguinis*, victima cæsa, conf. inf. V, 77 sq. *Animamque sepulcro condimus:* Manes placamus, ut quieti suæ reddantur; *et supremum voce ciemus* h. e. vocamus. Ter acclamatum: Vale. Have. cf. inf. VI, 374, 379, ut apud Homer. v. c. Odyss. ι, 65, 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quamquam id interdum, sed in aliis sententiis, fieri certum est, h. l. tamen vix convenit; corpore enim insepulto vagatur anima; sepulto autem redit ad quietem sepulcri, ut bene Servius, qui ad h. l. videndus, sive ut aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, sive ut inde loca infera sedesque Manium subeat; nam magna superstitionis circa hæc diversitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15. *Anima* ergo *conditur sepulcro*, non *in sepulcro;* sed, *sepulcro facto*, sepultura corporis peracta.

69—72. Ornati versus. Cum primum ineunte vere navigari posset, iterum naves conscendimus. *Auster* h. l. non proprie, nam ex Thracia evectis is non potest esse secundus ventus (etiam apud Homerum ἄνεμον βορέην Ulyssi ex Thracia solventi mittit Jupiter Odyss. ι, 67); sed hoc loco pro vento omnino. *Venti dant maria placata*, quatenus ipsi sunt *placati*, placidi. *Terræ — recedunt :* conf. infra ad 411. — 70. *Lenis crepitans.* Displicet merito duplex epitheton, etsi similium exemplorum auctoritate defendi forte possit. Vid. Burm. Heinsius conjecerat *segnes crepitans*, Burm. *lentos c.* Toupius in Suidam P. III, p. 138 *lenicrepitans*, quod in Lucretio non displiceret. Jortin (*Tracts* t. I, p. 470) jungit : *Auster lenis vocat crepitans.* Pierius e codd. aliquot laudat *lene crepitans*, quod consuetudine Virgilii satis tritum teneri potest. Nam quod ultima in tono et ante duplicem consonam producitur,

Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri et Neptuno Ægæo,
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,
Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror; hæc fessos tuto placidissima portu
Adcipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos,

insolens esse non videtur. Jos. Schrader. tamen in schedis ingeniose conj. *lene increpitans.*

73. *Medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et jam ad Ovid. Fast. VI, 177 emendat *gratissima Delus*, probante Burmanno Secundo ad Anthol. Poet. Lat. p. 460, addit Schrader. Emendatt. c. 3, p. 39; quod sic quoque in Ciri v. 473 legitur. Et habet sane quo placeat. Videamus tamen, annon poetica ratione exquisitius ponatur genericum nomen, *tellus.* Porro in tali positu, ut hic verba vides: *Sacra — gratissima tellus Nereidum matri,* potest forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro insula non adeo abhorrere ab usu poetarum videtur.—73—77. Delus, olim mari vaga, tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, consedit, ἐστήρικται, fixa est. Nihil amplius. *Mari medio* seu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300, Steph. Byzant. in Δῆλος, ibique Intpp., seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homerico Odyss. δ, 844, ut mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Doridi, et *Neptuno* (*Ægæo* dicto, quod ejus sedem in Ægæo mari poetarum narratio consecravit, ut vel ex Homero notum, v. Guell. vel Cerd.). *Gratissima* iis Delus, ex antiqua fabula.—75. *Prius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Servianis; sicque aliquot Pierii tresque Burm., quod jam Broukh. probarat, et docte illustravit Burmann. Secundus ad Anthol. l. c. p. 460, ut sit *prius errantem.* Ad terræ tamen motum sub Augusto, si Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil potest. — *Pius*, gratus erga insulam, φίλην τιθήνην; in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens* vox jam Nævio aliisque poetis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob. VI, 5 et Ursinum. *Oras et litora circum Errantem* illustrant illa apud Callimach. l. c. v. 41 sqq. *Revinxit*, fixit, in medio inter Myconum et Gyarum; etsi hæc paullo remotior videri potest. — 76. Ordo verborum ab Heins. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum codd. auctoritate est restitutus. Vulgo in scriptis et editis leg. *Mycone celsa Gyaroque.* Sed, *Mycone* vitiosum esse, et Pierius vidit et facile ap-

Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit; veterem Anchisen adgnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
« Da propriam, Thymbræe, domum! da mœnia fessis,
Et genus, et mansuram urbem! Serva altera Trojæ

paret; est enim Μύκονος; ortum forte, ut Heins. vidit, ex *Mycono e celsa*: cf. eund. ad Ovid. Ep. XXI, 81; docentque id var. lect. e Burm. codd.

82. Ex antiqua fabula repetendum, cujus vestigia servavit Servius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina peteret comes Priamo; unde et agnoscitur* sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ovid. Met. XIII, 641 sq. In carmine Cyprio ipse Æneas Paridem comitatus, cum Spartam proficisceretur, Delum adire potuit.

83. *Jungimus hospitio dextras* illustrat Burm., int. hospitii pristini jure, propter hospitium quod jam inter Anchisen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84. *Veneramur* aliquot ap. Pier. et Heins. et unus Burm. ex antecedente oratione, aut forte ab aliquo, quem offendebat post v. 79 *veneramur*, quod sequitur, *venerabar*. Eadem de caussa, et quia oratio paullo molestius decurrit, Jac. Bryant. acute suspicabatur, versus 80—84 esse insititios. Saltem hoc concedendum: versus a poeta nondum satis politos et reliquis adaptatos esse. Equidem suspicabar versum 79 post *Accipit* inexpletum relictum, male esse ab alia manu suppletum. — 84 — 89. Notabili cum brevitate, sed quæ exemplo non caret (vide v. c. inf. v. 265, ubi etiam desit *inquit*), significat poeta Æneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius evolvere Virgilii verba videtur Ovid. Met. XIII, 633—637. *Templa saxo structa vetusto*, quis dubitet esse *vetustum templum*? Argutatur tamen in hoc Macrob. III Sat. 6, et *vetusta saxa* cum vi memorata esse vult, quia nec terræ motu nec incendio saxa fuere mutata, sed semper insulam eodem mansisse saxo. Alio modo argutatur Macrobius in eo, quod Æneas preces facit, non victima antea cæsa: fuisse scilicet in insula Apollinis γεννήτορος aram, in qua nullum animans sacrificare fas erat. De ara hac dubitare haud licet; verum nec in escensu in terram statim de victimæ immolatione cogitare necesse erat. Adscivisse Macrobii commentum videtur Servius cum aliis Grammaticis. v. Serv. ad v. 83, 84. *Da*, indica, ut Serv.; *data fata* sup. I, 382. *Propriam*, perpetuam, stabilem, firmam Servius exponit. cf. inf. VI, 872 et ad Ecl. VII, 31. *Thymbræum* h. l. appellat nulla alia quam poetica ratione; etsi patrius erat deus.

Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli!
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris! »
Vix ea fatus eram; tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei, totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
« Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.

Thymbra erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. v. Strabo XIII, p. 598 A, B; cf. ad Ge. IV, 323; ad Tzetzam p. 132. Et *genus* inter cetera: *domum*, *mœnia*, *urbem*, aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua nova posteritas originem ducat. Respondet igitur τῷ *domus*, quæ sine certa sede esse potest nulla. *Reliquias Danaum*, cf. sup. I, 30. *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achivorum parantis, Iliad. ω, 310 sqq. — 89. *Animis illabere nostris.* Proprie Phœbus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, ejus animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, φράζει. *Augurium* vero h. l. pro oraculo, ut etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in novis sedibus quærendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Sollenne scilicet hoc, tanquam numinis sortem edituri præsentia, ut tota natura numen sentiat: commune ἐπιφανείαις deorum, etiam in festis et sacris quæ in eorum honorem celebrabantur. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. *Omnia* deinde per species redduntur: *liminaque laurusque.* vid. Burm. *Mons circum*, Cynthus. *Cortina* ὅλμος, operculum tripodis, *mugit*, vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente; siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar hæc fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *Adytis reclusis*, ipso templi penetrali per motum terræ patefacto. — 93. *Submissi petimus terram*, exquisite, provolvimur; Lucretiano loquendi more.

94 — 98. Oraculum, magna cum arte verbis sententiisque ambiguis et obscuris conceptum, Italiam, unde Dardanus originem habere ferebatur, respicit, vid. inf. 163: atque hinc *Dardanidas*, non *Teucros* aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrob. I in So. Scip. 7, et Serv. ad h. l. *Duri*, labores tot experti, πολυτλήμονες. *Uber terræ* antiqua loquendi forma in ornatum versa

Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis. »
Hæc Phœbus : mixtoque ingens exorta tumultu
Lætitia; et cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt;
Quo Phœbus vocet errantis, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
« Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna :
Maximus unde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum est advectus ad oras,

v. ad I, 531; h. l. pro ipso solo. Versus 97, 98 nobilissimi illi Homerici sunt Iliad. υ, 307, 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται, ex Neptuni persona dicti, nunc feliciter in sortem Apollinis versi. Memorabile est, quod h. l. Servius habet: *Orpheo* hunc Homericum versum alterum *esse sublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei* sc. sumsit : nam ita esse intelligendum, ex Pomponio Sab. patet, qui Servianum illud repetit : *Hunc eundem* (versum) *Homerus ab Orpheo sumsit; Orpheus ex oraculo Apollinis.* Probabile fit, aliquem poetam, forte Euphorionem in Chiliade, hanc sortem ab Orpheo repetiisse. De interpretatione versuum, cum *cunctis* dominabitur *oris* dictum sit, quod in Homero erat, Τρώεσσιν ἀνάξει.

102. *Volvens*, revolvens animo veteres historias. Quod autem Anchisæ interpretis hujus oraculi partes tribuuntur, etsi nunc parum sollerter ea in re est versatus, fit illud idonea de ratione : quoniam sive senectutis auctoritate, sive munere Veneris singulari hoc sibi præcipuum habet Anchises. — 103. Audite quid vobis sperandum sit. Comparant illud Odyss. β, 229: Κέκλυτε δὴ νῦν μὲν, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω.

104. Expressus locus ex Odyss. τ, 172 sqq. *Cunabula*, origines vulgo : quæ communes fuere inter Cretam et Troadem. — 106. *Centum urbes*. ἑκατόμπολις Iliad. β, 649; res nota. vid. Meurs. de Creta I, 5. — 108. *Teucrus* defendit Heins. e libris et Grammaticis; adde fragm. Vatic. Alii *Teucer*, vel *Teucros*. vid. Pier. et Bened. *Adductus* alter Hamburg. *Delectus* pro *delatus*, et a m. sec. *devectus* Leid. unus. *Primum transvectus* Goth. sec. *In oras* multi.—Ad promontorium igitur Rhœteum escendit Teucer, sive ex antiqua narratione, sive ut poetice pro Trojano litore

Optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
Pergameæ steterant; habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominæ subiere leones.
Ergo agite, et, divum ducunt qua jussa, sequamur.
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu; modo Juppiter adsit,

omnino sit dictum.—109, 110. Ex Iliad. υ, 216, 217, 218 Dardanus Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπίδακος Ἴδης (hoc est, *habitabant vallibus imis* ad Idæ radices). conf. Strabonem XIII, p. 592 (885) de illo loco Homerico disputantem. *Optavit :* ut I, 425, *Pars optare locum tecto :* deligere, destinare.

111. Porro varie scribitur, *Cybele, Cybeles, Cybeli* (hoc quidem inani, ut solet, verborum apparatu ornat Catrœus) apud Pier. et Heinsium, cujus docta nota est ad h. l. et, ut *Cybeles* cum ceteris conveniret, mutatum etiam *mater* in *matris*, et refinxere adeo : *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam librariorum lapsus sunt *Cybili, Cibilli, Cibeli, Cybile, Cbelæ*, et al. Sane mons ille Phrygiæ, qui Matri deum nomen dedit, recte scribitur et *Cybelus*, sc. mons, et *Cybele*, et *Cybelon*. Græcisque τὸ Κύβελον, τὰ Κύβελα, ἡ Κυβέλη, unde ipsa dea ἡ Κυϐέλη, an etiam Κυβήλη, nec potius Κυβήλη, dubitatur. Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum est lectioni vulg. *Cybele*, quæ in plerisque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic., occurrit, et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, ut ex Pomponio Sab. apparet : *mater Cybele cultrix*, sc. sacrorum. — 111 — 113. Ex Creta traducta in Troadem sunt sacra Cybeles, declarata ea per partes : *Mater* deum, quæ *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiæ, *Cybelen* (v. Heins. et Burm. Anthol. I, 53), *Corybantum saltationes* cum *cymbalis;* ex Ida Cretæ *nemus Idæum* ductum ; seu nomen *montis Idæ* in Troade, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idæa (hæc sunt *fida silentia sacris ;* in sacris, hoc est sacrorum) et in iis *Cybeles leonibus vectæ* repræsentatio. Quæ omnia satis illustrata sunt cum ab aliis, tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, sacra diis maris præsidibus faciamus! cf. v. 119; et petamus Cretam! —*Gnosia* e scriptis tuetur Heinsius, Gud. et alii *Cnosia.* Vulgo *Gnossia ;* sed de hac scripturæ varietate auctores de numis et marmoribus sunt videndi. Dijudicanda omnino res est ex eo, quod simplici litera veteres,

Tertia lux classem Cretæis sistet in oris. »
  Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
  Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donusam,

geminata seriores, utebantur.

118. *Honores*, docte pro victimis, quæ in deorum honorem mactantur in *aris*, ad aras. — 119. *Neptunum* et *Apollinem* memorari, tanquam Trojanorum deos patrios, putarunt nonnulli inter veteres. Videtur tamen a sorte data, et navigatione facienda caussa sacrificii esse petenda. — 120. *Tempestatibus* sacrum fieri agna videbimus, Æneid. V, 772; quod autem nigra, e natura earum petitum, illustratum est a viris doctis ex Aristophanis Ranis 871, 2. Sed et Neptuno παμμέλανας ταύρους mactant Pylii Odyss. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis plura dat Cerda cum aliis. Verba versus 120 fere eadem atque Iliad. γ, 103, et v. 119 ex λ, 727.

121—123. Idomeneus in Cretam redux factus (v. Odyss. γ, 191, 192) iterum a suis fuit exactus, tandemque, ut inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremæ Italiæ consedit. Res et caussa varie in Νόστοις tradita esse videtur; siquidem diversæ narrationes sunt Servii ad hunc locum; Strabonis X, pag. 480; Schol. Odyss. ν, v. 259. conf. inf. XI, 264. Alios vide apud Meursium, Creta III, 4. *Adstare* pleniore ore quam *stare*, *esse*. Neque vero sine consilio hæc de Idomeneo sunt adjecta: nam alioqui Trojanis Cretam adire vix tutum fuisset. — 123. *Domus* aliquot Heins. ut fere semper variant scripti in h. v.; *domum* aliquot Pieriani; it. fragm. Vatic. *Atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque l. C. Hoste, v. d.* Possit etiam distingui: *desertaque l. C. Hoste vacare, domos* etc.

124. *Ortygia* unum ex vetustis nominibus Deli: vid. Spanhem. ad Callim. et al. Ceterum discessum Æneæ ornatius exhibet Ovid. Met. XIII, 679 sqq., qui in ceteris Maronem ante oculos habet, et totum Æneæ cursum ex eo mutuatur.—125. *Bacchantemque* Men. pr. *Naxum* fragm. Vatic., ut mox *Olearum* et *Parum*. *Nason* aliquot Pierii, quem vide. *Donysam* vulgo legitur: sed *Donusam* aliquot ejusdem, ut in codd. Plinii et Taciti scribitur; et Græce Δονοῦσα

Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor;
Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.

vel Δονουσία. — *Naxon*, insulam, in qua vel ipse Bacchus, ex India redux, aliquando *est bacchatus*, hoc est egit chorum Bacchicum; vel in qua insula, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in *jugis* insulæ; inde et ipse locus dicitur poetis *bacchari*, passiva forma. βακχεύεσθαι, βακχευθῆναι: ut Georgic. II, 487 *virginibus bacchata Lacænis Taygeta*. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *ululatibus Ide Bacchatur;* et Valer. Fl. III, 20 *Dindyma sanguineis famulum bacchata lacertis:* loca jam aliis notata. Ducta autem forma e Tragicis: conf. Longin. 15, 6. *Donusam* insulam a colore marmoris *viridem* appellari Servius monet, et Petronii 133 *viridem Thason* comparat Cerda. Malim simpl. silvosam vel herbosam intelligere, qua specie præter navigantibus illa occurrere debuit. Et sic mox *niveam Paron*, a candidis marmoribus, quæ in montium passim jugis longe conspici possunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28, 14; I, 14, 20. Adde inprimis Dionys. Perieg. 530. — 127. *Crebris freta concita terris,* Sporadas esse volunt. Sufficit respici angusta maris inter insulas spatia, quæ fluctus impediunt, quo minus explicari late possint; ut adeo illi tanto altius assurgant: hæc sunt *freta concita* propter insulas, *terris crebris.* — *Freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic., edd. item (cum Serv. et Donat.) Grammatici apud Heins., qui tamen prætulit *consita*, ut jam Dan. Heins. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moret. Ad Sporadas referendum id esse, facile patet. Sed, quid in illa tot tantisque auctoritatibus firmata lectione *concita* reprehendendum sit, non facile videas. Hoc porro video, esse eam doctiorem quam *consita*, et ex maris natura in fretis, et angustiis inter insulas, quum fluctus evolvere se et explicare nequeant. Denique non intelligo, quam poeticum hoc sit tam accurate Cycladas et Sporadas distinguere, quod vix in geographicis libellis fieri solet.

128. *Vario hortamine*, cum hiatu, fuere qui conjicerent jam apud Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, ut ex Nova Biblioth. Litt. et Artt. eleg. t. IV, p. I, p. 5, intelleximus. Verum *clamor nauticus* est illud ipsum *celeusma* vel *hortamen*, neque adeo cum hortamine exoriri potest; sequitur porro: *Hortantur socii.* Denique *vario certamine* bene ex poetici sermonis more adjectum; certant inter se manuum opera, studio, dum discessum parant.

Prosequitur surgens a puppi ventus euntis,
Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco, et lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.
Jamque fere sicco subductæ litore puppes;
Connubiis arvisque novis operata juventus;

130. Est ventus secundus, οὖρος, φέρων, ἴκμενος Odyss. λ, 6; Iliad. α, 479. cf. Ursin. Guell. Cerda. *Surgens*, flans, v. h. l. Serv. Mox *Curetum oræ*, ora, Creta. Varii de *Curetibus* et obscuri mythi: incerta interpretatio. Satis est tenere, spectare eos ad antiquissimas Cretæ origines, forte ad Phœnices incolas; fuisse auctores et interpretes sacrorum quæ antiquo more cum saltatione celebrabantur; et narratas de iis fabulas circa Jovis natales: dictos eosdem Dactylos Idæos. Traductum hinc nomen ad similia sacra Magnæ Matris Phrygum, quæ cum furore sacro peragebantur, et habitos Curetes, qui Corybantes dicti; hinc confusas religiones Creticas, Phrygias, Samothracicas. Altera ex parte confusi cum iis Curetes, Ætoliæ populus; et argutati sunt alii in etymologia. Hæc colligas e loco class. Strabonis X, pag. 723 sqq. (472). *Adlabimur* jam Serv. ait ostendere, prosperam navigationem fuisse; etsi malim simpliciter accipere: adnavigamus, accedimus, *antiquis oris*, ut solent poetæ, de locis antiqua fama celebratis.

132. *Aptare* librarii lapsu ex *optare* Wall., unde Burm. notaverat virum doctum, qui hinc mallet: *aptare emolior urbis*. Eum conjectorem se fuisse, Burmann. Sec. profitetur ad Anthol. Lat. Poet. p. 467. Simili lapsu sup. 109 *aptavit* pro *optavit locum regno*. — 132—134. Locum designat novæ urbi, Pergamo dictæ. *Gentem*, socios a Troja profectos, *lætam cognomine*, nomine urbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et privata tecta; sed major vis inest τῷ *amare*, quod bene Burm. explicat, libenter incolere, ut sedem perpetuam futuram. *Arcemque attollere tectis*, acropolim condere: more antiquarum urbium. Proprie *attolli* de ædificiis in altum eductis. cf. sup. II, 185. Attolluntur *tecta arcis*, et tandem *arx ipsa tectis*.

135 — 146. Novos colonos lues exorta novas sedes quærere cogit. — 135. *Puppes*. Cum a parte sua declarandæ essent naves, proprie *puppis* dicta, subductarum *in siccum* navium; prora spectante in altum. *Operata* non ad rem sacram est trahendum; sed simpl. operam dare. Ut ad Tib. notatum II, 1, 65 et 3, 36. *Jura domosque dabam*: domos, h. e. locum domiciliis sta-

Jura domosque dabam, subito quum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut ægra trahebant
Corpora. Tum sterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiæ Phœbumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat; quo vertere cursus.
Nox erat, et terris animalia somnus habebat.

tuendis, agrosque assignabam; et dabam *jura*, h. leges et instituta, utpote in nova civitate, condebam. Argutum nimis esset, ad jus publicum privatumque referre. Aliter *jura* I, 426.

137—142. Ornati versus, inprimis v. 140, qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v. Columu. ad ejus fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arboribusque satisque lues* (quod eleganter, ut mox *seges ægra*, ab aeris miasmate, ad arbores segetesque tetro solis æstu exustas tractum). *Corrupto cœli tractu*, aeris plaga, regione, ut alibi: h. e. aere. Alia Burmanni est interpretatio: ut *tractus*, ductus, haustus aeris sit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126; Lucan. VII, 412. Docta et arguta interpretatio; sed priorem illam vulgarem offert res et junctura; *arboribusque satisque lues* non venit *haustu* aeri, sed aeris *corruptela*, v. c. ex humido calore. — 140. *Anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; utrumque recte. v. Burm. Sed exquisitius hoc, adeoque poeticæ dictioni adcommodatius. Canicula autem et h. l. pro æstu cœli, qui cum ejus ortu ingruit (cf. Serv. et v. sup. ad Georg. IV, 425), et hic pro pestilentiæ caussa; quod toties apud veteres occurrit. conf. Apollon. II, 519. — 142. *Ardebant* tres Burm. cum fragm. Vatic. *Seges ipsa* alter Goth., ex lapsu librarii. *Negabant* Gud. et Mentel. a pr. m., quod placebat Heinsio. *Negare* fragm. Vatic. a pr. m.

143—147. Forma est similis Iliad. α, 62 sq. *Veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519, ut ille vere edicat, *quam finem fessis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret; *unde jubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, scilicet pestilentiæ.

147—171. Viso nocturno a Penatibus edocetur Æneas, non Cretam, sed Italiam fatis ipsi esse

Effigies sacræ divum Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troja, mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis
Insomnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras;
Tum sic adfari, et curas his demere dictis :
« Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,

destinatam sedem. Sunt *divi* iidem qui Penates, et declarative dictum : *Penates* et *effigies sacræ divum*, fere ut sup. vs. 12.—151. *In somnis* passim editum : est hoc exquisite pro in somno, per somnum. Hactenus bene. Sed, si visi adstare Penates *multo manifesti lumine* et quidem *lunæ*, quæ per fenestras se immittebat, non somnium esse hoc potuit. Et inf. 173 *Nec sopor illud erat* etc. Quod si hoc forte aliter expediri posset , tamen prius illud necessario requirere videtur *Insomnis*, quod alii habent, ut vigilanti species deorum fuerit exhibita. Dubitationem recte movit etiam Trappius : datam solutionem vix probes. *Insomnes* pr. Rottend. *Manifesto lumine* aliquot ap. Heins. sollenni aberratione. — 152. *Insertas fenestras* simpl. dictum accipe pro : fenestras quæ sunt in pariete. cf. Burm. Multa hic Guell. Cerda post Serv. perperam argutantur. Videri potest vocabulum nimis exile pro epica dignitate. Verum tenendum illud, fenestras esse *aperturas* in pariete : non quæ nos dicimus prætenta iis specularia. Sic II, 482 In foribus *lato dedit ore fenestram.* Simili modo πύλαι de apertura qua insertæ sunt fores. Aliter Apollon. III, 822.

155. *Tua ad limina.* Atqui servabantur jam in Ænea domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda.—156—160. *Nos — Iidem tollemus* etc. *tua arma*, non proprie, sed imperium, ductum ; et sic Servius ; melius, quam si turbam, quam ducebat, accipias : mox, *sub te*, h. e. te duce. *Tollemus in astra* non ad Cæsaris apotheosin, ut jam Servius, mox alii, sed, quod docet adjectum : *Imperiumque urbi dabimus*, ad summum potentiæ fastigium refero ; quod fere cum gloriæ ac famæ summo fastigio conjunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur. *Mœnia* refer ad Lavinium, ab Ænea conditum. Sup. II, 295 diserte jam dicta vidimus : Penates — *his mœnia quære, Magna pererrato statues quæ denique ponto. Magna* enim sunt, propter magnarum rerum seriem ex hujus urbis primordiis aptarum ; si tamen, quia *Urbi*, quod modo antecedit, ad Romam potius spectare videtur, etiam *mœnia magna* de Roma acceperis, etsi hæc Æneas

Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes. Non hæc tibi litora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere, Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ.
OEnotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.

non condidit, potest tamen *parare* ea a poeta dici, quatenus ea omnia exsequitur quæ condendam urbem eventu antecedere fatale erat. *Magnis* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris (nisi ducas a neutro, *magnis rebus, eventis*); nec, propter molestias, detrecta navigationem ad ulteriora loca. Mox v. 162 *Cretæ considere* pro in Creta, docte.— 157. *Permissi* Sprot. a m. pr. *Permesi* olim in multis, ut Serviana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur;* quod ad istam scripturæ varietatem refero.

163 — 166. Iidem versus intexti erant supra lib. I, 530 — 533, ubi vide. — 165. *OEnotrii* Medic. et alii, male. v. sup. I, 532. *Tenuere* Wall. et Vratisl. perpetua mutatione.

167—171. *Hæ nobis propriæ sedes.* Supra ad Apollinem v. 85, *Da propriam, Thymbræe, domum. Jasius pater*, si de Dardani patre accipias, habet tum *a quo* expeditam interpretationem. Sed e Servio, qui e vetustioribus fabulas servavit, adparet, sequutos esse Italos hac in re Græcos mythos, qui Jasium Dardani fratrem tradidere, cum quo is in Samothraciam abiit, ut adeo *pater* posteritatis respectu dictus sit. Nam, si *multum ætate provectum* ita designari cum Holdsworthο statuas, vix probe feceris. Igitur cum *a quo* necessario ad *Dardanum* referendum sit, sic locum expono, ut dictum sit pro: *a quibus*, seu: *Dardanus, cum Jasio, a quo Dardano*, etc. *Princeps* h. l. auctor stirpis vel generis. *Corythum* de ipso rege ac conditore Cortonæ accipit Cluver. Ital. ant. p. 592. Scilicet dictus conditor pro ipsa urbe, et h. l. pro tota Italia, saltem Etruria ac finitimo Latio: ut ap. Rutilium *Corythi populos* Tyrrheniæ malim exponere, et inf. lib. IX, 10 *extremas Corythi penetravit ad urbes.* — 168. *Ves-*

Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer : Corythum, terrasque requirat
Ausonias. Dictæa negat tibi Juppiter arva. »
Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coram agnoscere vultus,
Velatasque comas, præsentiaque ora videbar.
Tum gelidus toto manabat corpore sudor.)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Adgnovit prolem ambiguam, geminosque parentis.
Seque novo veterum deceptum errore locorum.

trum edit. Venet. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Jasius pater*, cogitare possis leg. *Dardanus Jasiusque patres*. Sed potest poeta idem voluisse et altero loco neglexisse : *Dardanus* pater *Jasiusque pater*. Omnino si semel manifestum fit aliquo in loco poetam noluisse accurate loqui, in singulis hærendum non est. — 170. *Corythum* scriptionem e libris et ratione grammatica restituit Heins. Est enim Κόρυθος. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria : *Choritum*, *Chorythum*, *Corintum*. — 171. *Dictæa arva*. IV Georg. 152, *Dictæo regem cœli pavere sub antro*.

172—189. Æneas expergefactus visum religiose expiat, mox patri exponit; qui, antiquæ famæ recordatus, responso parere jubet. Ita Creta disceditur. — 175. *Pectore* duo Burm. Parenthesin vix necesse ad hujus versus finem continuare. Poeta data opera ἀτάκτως loqui potuit tali in re; tumque versus sic decurrunt : *Talibus attonitus visis ac voce deorum* (scil. factus sum). *Nec s.* — *manabat corpore sudor*. — Ad Ennii ductum apud Macrob. VI, 1. — 177. *Munera intemerata*, vinum purum, pure, rite libatum : quod *munus*, mox *honos*.

180, 181. Agnovit duplicem Trojanorum ortum ac stirpem : alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro : adeoque *ambigua proles* ipsi sunt Trojani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnovit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *novo errore veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Trojanæ auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non di-

Tum memorat : « Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro;
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur. »
Sic ait : et cuncti dicto paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Adparent terræ, cœlum undique et undique pontus :
Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare; magnaque surgunt

stinxerat, sed alterius adventus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, unde Teucer venit, tantum hæserat. Igitur *vetera loca*, terræ vetere aliqua fama celebratæ, tanquam eæ unde Trojani originem haberent; et *novus error*, quatenus a se nunc, adeoque seriore ævo, erratum est circa hæc loca interpretanda : etsi *novus* solito more post *vetus* ornatus caussa adjectum.

183—188. Cassandræ vaticiniis nunquam creditis egregie utitur poeta. cf. de iis inf. X, 67, 68. *Tales casus*, hanc nostri generis fortunam, ut ad Hesperiam, unde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit revertendum. — 184, 185. Nunc bene *repeto* memoria, *eam portendere*, prædicere, hoc esse *debitum*, *fato*, *generi* nostro, et eam multum memorare Hesperiam et novum regnum in Italia.

190. *Paucis relictis* recte. Nam urbs Cretæ fuit, Pergamum. — 191. Ἡ δ' ἔθεεν κατὰ κῦμα aliquoties Homer. v. ad Il. α, 483.

192—193. Homius P. III, c. 21 in his tautologiam inesse arbitratur. Videtur vir sagacissimus parum probare, quæ pleniore copia a poeta elaborata sunt. Sane hæc : *et inhorruit unda tenebris*, de mari nigrescente, et illa : *Noctem hiememque ferens* h. e. tenebris cœlum obducens, conjuncta sunt; nec tamen sunt eadem. Sed quis, nisi omni carminis suavitate sublata, poetæ neget hoc, ut rem primum simpliciter exponere, mox eandem ornatius, gravius, copiosius, declarare possit? modo illud teneas,

Æquora; dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida cœlum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
Tris adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago; totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se adtollere tandem

fieri id non posse, nisi in notionibus seu orationis partibus eminentibus inter cetera. *Inhorruit unda tenebris.* Mare horret, exasperatur, fluctibus motis: quatenus ii nigri sunt, dicti sunt *tenebræ.* Tempestatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponnesi promontoria; exemplo Homeri in Ulysse Odyss. ι, 80; nam ibi mare undosum, æstus et procella, ex Ægæo Ionium mare petentibus etiamnunc sollicitudinem faciunt. *Cæruleus*, niger, *supra caput adstitit imber,* ex Hom. Odyss. μ, 405 sq. item ξ, 301 sqq. explicandum, unde totus locus hic et inf. V, 8 sqq. expressus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὑπὲρ κεφαλῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, *a vertice,* ἐνέπεσεν ἄελλα, vel τὸ κῦμα. v. sup. ad I, 114. Profecit quoque ex Homero Apollon. IV, 1694. Mox *magna æquora,* grande voc. h. e. magni fluctus. Et *gurges* de mari sup. I, 118.

198 — 202. *Involvere diem nimbi.* Procellæ adspectum cœli, lucemque ac solem, eripiunt. *Nox humida*, tenebræ ex pluvia. cf. sup. I, 88, 89. Fulmina *ingeminant se abruptis nubibus.* Fulmine *nubes*, *cœlum*, *rumpi*, *abrumpi*, *scindi*, *findi*, dicitur. Alias ipsum *fulmen rumpit* se. se, erumpit. Hæc semel tenenda in poetis. cf. sup. Georg. III, 259. *Cæcis in undis,* ignoto in mari, incerto. Nam *cæca* dicuntur ea quoque quæ cerni nequeunt. *Meminisse,* pro noscere, tenere cursum navis. — 199. *Abrupti n. ignes* Moret. sec. et sic Giphan. legit secundum Lucret. II, 40 et Lambin., sed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Vatic. tuentur, bene dici solet, etiam poetæ, *nubes*, *cœlum*, *ruptum*, *abruptum*, *scissum* fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196.

203. *Incertos soles*, *dies*, propter iter incertum. Servius: obscuros, ut Æn. VI, 270 *incerta luna:* quod melius, adjuncto *cæca caligine.* Ante oculos autem locus Odyss. ε, 388 sqq. cf. ι, 74 sq. et multo magis Apollon. IV, 1694 sqq.

205 — 208. Pulchri versus ad sensus veritatem in prospectu terræ ex alto. Terra *aperit* montes, dum in conspectum eos ad-

Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
Vela cadunt; remis insurgimus; haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, et cærulà verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Adcipiunt: Strophades Graio stant nomine dictæ,
Insulæ Ionio in magno, quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, et ira deum Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum voltus, fœdissima ventris

movet, ex quo ipsa visa est; *volvere fumum* incensis passim ignibus in litoralibus habitationibus; ut fieri solet. Nam de nebulis se attollentibus accipere velle, esset physici, non ejus qui poetam interpretatur: cf. Odyss. κ, 99 et al. *Vela cadunt*, demittuntur, ut, tanquam in locis vadosis, remis ad terram agatur navis: *remis insurgimus*, dum elevatur corpus magnum ad nisum: exquisitius quam innitimur, incumbimus. cf. inf. 560; V, 189. Græcis ἐμβαλεῖν ταῖς κώπαις sc. τὰς χεῖρας· *spumas*, *cærula*, pro mari. Adumbrati versus ex Ennii Annal. XIV. v. Frag. Enn. p. 103, 104.

210—215. *Strophades* insulæ duæ in mari Ionio, ex adverso Peloponnesi ante Zacynthum sitæ; olim *Plotæ* dictæ. Sed, propulsis ex Phinei domo ad eas usque insulas Harpyiis, Boreæ filii ὑπέστρεφον ἄψ ἐπὶ νῆα, unde Στροφάδες dici cœperunt: vid. Apollon. II, 285, 296 sq. Apollod. I, 9, 21 et Notas p. 190 sqq. Mox in *magno* non argutandum: dictum ut omnino *mare magnum*, *terra magna*. — 211. *I. in magno Ionio* pr. Hamb. *In* deest Zulich. a m. pr. nec alibi: quod miror; nam melius abesse *in* videtur; etsi verum est, poetam æque bene *Insulæ in Ionio* scribere potuisse. Verum, quod negari nequit, Virgilius græcismum et doctrinæ auctoritatem etiam in his hiatibus affectavit. Idem studium elucet in syllaba tono producenda, etiam ubi alia satis commoda oratio et verborum junctura suppetebat: eum spectasse scilicet arbitror partim hoc, ut oratio gravitatem haberet, etiam duriore junctura; partim ut exquisitiorem rationem inferret exemplo Græcæ orationis. — 213. *Clausa domus* h. e. ex domo Phinei expulsæ a Zetho et Calai. — 215. *Ira deum* h. l. res, quæ ab ira deum venit, a diis iratis immittitur.

216, 217, 218. *Ventris proluvies* sic satis honeste pro sor-

Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
Ora fame.
  Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.

dibus effusis : *uncæ manus*, ungues, ut Servius; γαμψώνυχες enim Harpyiæ : inf. 233 *pedibus uncis.*

219 sq. Habuit poeta ante oculos episodium Odyss. μ., 262 sqq., qui locus confercudus, de armentis in insula Solis : *læta armenta*, pinguia jam Serv. exposuit; puto, adspectu læta, καλὰ; ut *seges* et alia : *caprigenumque pecus* ex Pacuvio et Attio ductum (v. Ursin. ad h. l.), pro capris : *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀνειμένα, ἀφιερωμένα, h. l. Harpyiis : ut apud Homerum Soli. Unde Harpyiarum ira inf. 247. — 220. *Lecta* Goth. tert. *Passis* idem. *In campis* Goth. sec. — 221. *Caprigenumque genus* alter Hamb. et sic Cod. Thuan. Macrobii Sat. VI 5. *Per herbas* ex optimis et plurimis revocavit Heinsius. adde Pierium. Vulg. *per herbam.* — 223. *In partem vocamus* honestius quam, *participem facimus. In prædam vocamus,* parte carnium tostarum religiose diis apposita (cf. Cerda.) : ut in epulis mos erat carnium tanquam ἀπαρχὰ; diis consecrare. *Toros*, ornat rem tenuem, cespitem. — 225. *Lapsu*, volatu, ut sæpe, *adsunt*, advolant. Mox *vox dira*, *stridor.*

229. In loco longe remoto. — 230. Idem fere versus sup. I, 311, ubi v. de epitheto *horrentibus umbris. Clausam* Medic. Gud. et Mentel. pr., sed priores illi duo expuncta *m. Clausa* sex apud Heins. et Burm. et Goth. tert., quod sane ferri possit. *Clausum* Franc. *Clausas* conj. Heins. et sic Vratisl. Omnia perperam. — 231. *Aris* simpl. focis; sed alterum voc. gravius. Argutatur Ser-

Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capessant
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedere
Litora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo. Invadunt socii, et nova prælia tentant,
Obscenas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo
Adcipiunt, celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam et vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem :

vius cum al. — 234. *Polluit* plus quam *contingit* devorando.

238. *Dilapsæ* Heins. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo discessit Burm.; nam ex alto delabuntur in mensas Trojanorum, non in diversas partes. *Dederunt* sec. Hamb. — 238—241. *Sonitum* clangorem alarum ex 228. *Misenus* tubicen classis inf. VI, 164, 165. *Tentant nova prælia*, *fœdare*, græce, ut fœdent, mutilando, cædendo, vulnerando, *obscenas*, fœdas visu olfactuque, *volucres pelagi;* ex alto enim advolant. Servius eo refert, quod Ponti et Terræ, seu, secundum alios, Neptuni proles habitæ fuerint. Sed Ponti dicendæ erant neptes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2, 6 et hoc sequi possumus, nec impedit quod *Stygiis undis* v. 215 provenisse dixerat. Est enim hæc poetica forma, ubi de malæ rei origine agitur. — 241. *Fœdare* explicui, vulnerare : et occurrit illud hoc sensu simpliciter dictum, nulla ratione etymologiæ habita : et lib. II, 55 *ferro Argolicas fœdare latebras;* ubi v. not. Fatendum tamen h. l., ubi de fœdis volucribus agitur, parum accommodatam videri vocem. Et erant alia ad manum : v. c. *temerare*. In lib. I, 527 erat *ferro populare*.

245. Quem poeta in hoc sequutus sit, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet. Tribui tamen iis potuit, quod interdum Furiis, quibus assimulantur v. 252, ut mala denuntient. *Infelix vates,* simpl. dira, sinistra. Servius : nuntia infelicitatis, ut Iliad α, 106 Μάντι κακῶν. *Rumpit vocem* supra II, 129, edit.

« Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta :
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames nostræque injuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas. »
Dixit; et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit; cecidere animi, nec jam amplius armis,

247. Ingeniose ex eo, quod sup. 220 armenta mactaverant Trojani, petitur cum epularum fœdatio, tanquam pro vindicta et pœna, tum prædictio famis futuræ.

249. Ordo verborum revocatus est e scriptis et editis ab Heins. post Pierium. Vulgo alii *patrio insontes Harpyias.* Nec refert quo ordine hæc se excipiant, modo ne cum Heinsio *Harpyias* ad quaternas syllabas revoces ; est enim in Græcis et in Romanis poetis trisyllabum : quod monuit quoque adversus Heins. Schrader. præf. Emendatt. p. 39.

250—252. Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι Iliad. α, 297 et alibi. Porro Apollinem, quæ dicit, a Jove habere res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Serv. Verba ex Æschyli fabula, Ἱέρειαι inscripta, petita esse vult Macrob. V Sat. extr. Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός ; et ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. *Furiarum ego maxima,* scilicet confusæ tandem fuere Harpyiæ cum Furiis. Ex his alia est natu major et minor. v. Eurip. Iphig. in Taur. 963 ; Or. 961.

253—257. *Ventis vocatis* doctius quam ventum secundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautæ, dum velis excipiunt ; ut apparet v. c. inf. V, 211 ; VIII, 707, 708. *Datam*, fatis concessam, ut bene Serv., vel prædictam. Sic I, 382 *data fata sequutus.* —255. Sedes certas non invenietis antequam mensas comederitis. Eventum res habuit lib. VII, 116. *Nostræ injuria cædis* dictum cum vi ; assumenda enim animo ultio et pœna huic injuriæ debita. Ingeniose fama antiqua de mensis ambesis adhibita et tracta est ad pœnam injuriæ Harpyiis illatæ.

260. *Deriguit* Heins. e libris.

Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint diræ obscenæque volucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores :
« Di, prohibete minas! di, talem avertite casum!
Et placidi servate pios! » Tum litore funem
Deripere, excussosque jubet laxare rudentis.
 Tendunt vela Noti : ferimur spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Jam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacæ, Laertia regna,
Et terram altricem sævi execramur Ulixi.

Vulgo *Diriguit.*—260, 261. *Exposcere pacem*, veniam, eorum, quæ in Harpyias peccaverant, ut et apud Apollon. II, 252, 3. Boreadæ verentur ne ἄτην committant depellendis Harpyiis, placare eas, sive deæ sint, seu monstra, et quidem *votis precibusque :* non *armis.* De pace proprie dicta, quæ et *armis* peti potest, hic agi non potest. Itaque ea forma orationis est, ut non quidem ellipsis sit inferenda, verum de inversa et immutata oratione sit cogitandum. Principio poetæ animo insidebant hæc verba : *nec jam armis, sed votis precibusque esse utendum ;* alterum hoc sic extulit : *sed votis precibusque deorum pacem esse exposcendam.* Nam *pax* est propitia, propensa voluntas.

263 — 267. *Honores* ut modo v. 178, nunc ut diis supplicet et vota faciat. *Minas*, malum sinistro vaticinio denuntiatum. *Et placidi servate pios*, ornatus in tenui, pro *servate nos.*—266. Solvere *funem*, τὰ πρυμνήσια, vel τὰ πείσματα, ut in Orphic. 621, 622. At *rudentes excussi*, evoluti, antennarum sunt, ad vela pandenda. Ceterum, quod jam sup. 102 vidimus, nec hic, nec inf. 471, 2, sine judicio Anchisæ auctoritate res parari facit poeta. — 267. *Deripere* Heins. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere. Extensosque* Oudart. pro var. lect., scil. ex interpretatione. *Lassare* Ven. perpetuo errore.

268. *Ferimur* Heins. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars librorum Pierii et Goth. sec. Vulgo *fugimus.* — 268, 269. Conf. Odyss. λ, 9, 10. *Tendunt vela Noti :* ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον Odyss. β, 427 et al. 270 — 273. *Nemorosa Zacynthus Dulichiumque Sameque.* Δουλίχιόν τε Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος Odyss. ι. 24. ἐν ὑλήεντι Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At

Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.

Σάμη lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat ap. Strab. X, p. 453 D. Sane communius nomen Samos etiam apud Homerum, quæ deinceps Cephallenia. *Dulichium* est prope Cephalleniam, unde etiamnunc *parva Cephallenia* vel *Teaki* appellatur. cf. *Weeler* p. 33 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diversa ab Ithaca insula, ut Melæ II, 7; et hoc malim: potest tamen etiam Neritos, qui Ithacæ mons est, primo loco ad designandam Ithacam positus esse, quæ mox diserte et ipsa memoratur. *Scopulos Ithacæ* Iliad. γ, 200, 201, Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεὺς, Ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης κραναῆς περ ἐούσης. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laertia regna—Et terram altricem Ulyxi.*

274, 275. Leucates, ὁ Λευκάτης, nobile amantum saltu promontorium Leucadis, seu Leucadiæ, olim peninsulæ, postea insulæ. Hoc *aperitur,* in conspectum venit (conf. inf. ad 411), et *Apollinis fanum.* Interpretes, a Servio inde, quantum video, hæc junctim de uno loco, de Apollinis templo Leucatæ imposito, accipiunt, quod sane Strabo lib. X, p, 452 B memorat. Verum habet ea res haud unam difficultatem, quam interpretes sensisse non videntur: nam primum *parva urbs* v. 276 nulla alia esse poterit quam *Leucas* in septentrione insulæ sita; ita vero non bene convenit narratio. Hunc Appollinem, hoc promontorium *in australi* parte petimus et urbi succedimus in septentrionali latere sitæ, aliquot dierum navigatione interjecta. Porro sequitur locus de ludis Actiacis celebratis: an vero illi Leucade celebrati? Manifestum porro fit, poetam hæc inseruisse in Augusti gratiam, a quo in victoriæ Actiacæ memoriam ludi Actiaci quinquennales instituti erant. cf. Dio LI pr. Actium igitur, non Leucas, commemorandum erat. Quocunque me vertam, quæ hic sequuntur: *quod ad hoc fanum appulerint, urbemque intraverint, ludosque Actiacos celebraverint;* meo qualicunque judicio, ad alterum promontorium ipsis sinus Ambracii faucibus prætextum ducunt: in hoc sinu Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X, p. 451 D; VII, p. 325 A. Thucyd. lib. I, c. 29. Quod si, hoc posito, alia difficultas suboritur, quod Actium promontorium, intra sinum Ambracium situm, et intra exteriorem portum recedens, ex alto conspici et formidari nautis nequiit (v. descriptionem sinus Ambracii ab Anvillio factam *Mém. de l'Acad. des Inscr.* t. XXXII, p. 215): reputandum est: Trojanos *litus legisse:* ita pervenisse ad promontorium Anactorium, quod os exterioris sinus est; hinc prospectus Actii promontorii ha-

Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.
Ancora de prora jacitur; stant litore puppes.
 Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.

betur. Erit igitur oratio v. 274 et 275 *progressiva* : ut non copulentur, sed deinceps enumerentur. *Et Leucatæ—Et* (sc. ulterius progressis) *aperitur Apollo.* Fuit autem nobile templum Apollinis Actiaci, idque, ut nunc ex h. l. intelligitur, in loco edito, ex more templorum; et constat jam satis ea de re e loco Strabo, VII, p. 500 B (p. 325). Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo, id est, pars illa saxea, in qua templum Apollinis erat.* De templo conf. Sueton. Octav. 96 extr. ibique Interpp. De Apollinis signo aliquo, quod in promontorio steterit, Spencium Polymet. Dialog. VIII, p. 33 hæc accipere mireris. Nam nobilem Apollinis Actiaci statuam in templo isto fuisse necesse est ex communi more. Urbis autem et templi vetustatem ad tempora Trojana revocat poeta seu auctoritate seu commento suo.

279. *Lustramusque* ed. Ven. *Lustramurque deo* : conj. Jos. Schrader. sc. Apollini; ut *Jovi* e mala interpretatione provenerit. — Antequam ludorum sollennia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Jovi*, invocato Jove, cui sacrum piaculare offertur. Quæritur tamen, cur Jovi, non Apollini, cui ludi ipsi instituti esse debuere? Varia commenta vides in Servianis. Sed primum ad observandum in promtu est, sollenne fuisse priscis hominibus, ut in sacris cuicunque deorum factis Jovem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Jovem referuntur, quippe ultorem et vindicem cædis omnisque piaculi, quod expiandum est. cf. Apollon. Rhod. IV, 699, 700 sq. Et Schol. Æschyli Eumen. 444 docet, ab eo ipso Ixionem lustratum, ita ut possit pro auctore ritus haberi. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio sigillatim huc trahere. *Votis incendimus aras*, forma Horatio quoque frequentata : ut I, 4, 7, ubi *Vulcanus ardens urit officinas* Mitscherl. noster præclare illustrat : docte, pro, vota in aris vel impositum thus et victimam; uti dona de victimis, de libatione et reliquis in sacris fieri solitis; alii, *votis*, votorum persolvendorum caussa. Nam εἰς εὐχαριστίαν instituti ludi, ut bene Cerda observat, ideo subdit : *juvat evasisse tot urbes* etc.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *litus Actium* h. e. Actiacum, memoravit, et *ludos Iliacos* Tro-

Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii. Juvat evasisse tot urbis
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
Linquere tum portus jubeo, et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.
Protenus aerias Phæacum abscondimus arces,

jano ritu habitos. Videntur autem jam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos poeta commode in rem suam vertit. E Callimacho, περὶ Ἀγώνων, Harpocration et Suidas τὰ Ἄκτια memorant; sed ea huc trahere vix ausim. Successere celeberrimi ludi Actiaci ab Augusto, ut diximus, in victoriæ Actiacæ memoriam instituti.

281—283. *Palæstras* pro ludis gymnicis dixit. *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffluit, corpori illitum. *Fugam tenuisse*, ut inf. 686 *cursum tenere;* bene Serv. *feliciter navigasse.*

284. *Sol circumvolvitur m. annum*, εἰς vel κατὰ, sic ut annus absolvatur, peracto annuo solis cursu. *Magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; ut jam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catrœus, dum ad annum intercalarem lustri refert; Macrob. Sat. I, 14 So. Sc. II, 11, ad annum solarem comparate eum anno lunari. *Asperat*, exasperat, ἀγριοῖ, procellarum ira. Illustrant hoc Cerda et Burman.

286—288. De clipeis votivis, cum titulo inscripto, inter donaria suspensis, res nota. *Adversis* ornat; in templi aditu. *Carmen*, de uno versu, tenere te non debet. *Hæc arma*, hunc clipeum consecravit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν· ut in simili re sæpe: v. c. apud Pausan. lib. I, 13, p. 31.

289 — 293. *Portus.* Portum Actiacum. v. ad v. 274, 275. *Considere transtris.* Sæpe Hom. ἐπὶ κλήισι καθίζον. Mox *feriunt mare*, ut toties τύπτειν ἅλα. *Abscondimus*, prætervehimur Corcyram, eaque a tergo relicta, adnavigamus litori Epiri. Proprie dicendum erat: *insula absconditur nobis*, oculis nostris. Dictum *abscondere* eodem modo ut sup. v. 275 *aperitur.* cf. inf. ad 411. — 291. *Aerias Phæacum arces*, montes Corcyræ ὄρεα σκιόεντα Γαίης Φαιήκων Odyss. ε, 279,

Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum;
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui; miroque incensum pectus amore

de binis scopulis ad introitum portus accipere video auctorem, qui hæc loca adiit, *Saint-Sauveur, Voyage dans les Isles Vénitiennes du Levant*, p. 19. Subtilius quam necesse est. *Portu Chaonio*. Est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitatæ. — *Ascendimus* duo Burmann. cum aliis, prave. *Urbes* Sprot. — 292. *Portuque s. Chaonio* Medic. a m. pr. Mox correctrix manus adjecit *s*. Et sane *portusque Chaonios et c.* multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, ut vel ex Servio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum tricæ, de quibus v. Pier. et Heins. Sed facile est ad intelligendum, primum librarii errore factum, ut communiore more *portusque subimus* scriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat scriptum primo fuisse *portumque s. Chaonium*. *Chaonia* Zulich. E Gothanis pr. et tert. veram lectionem agnoscunt.

296. *Regnisque p.* Leid. un. Si versus 296, 297 abessent, majorem videtur poeta mirationem moturus fuisse; etiam mox Andromache se inopinato obtulisset Æneæ. Verum has nostrorum hominum artes adspernatur Maro. — 296—305. Audito, Helenum has terras tenere, ad eum visendum pergit Æneas; incidit in Andromachen inferias Hectori suo ferentem; comperit ex ea fortunæ casus, quos illa subierat, et ex Heleno vate navigationis suæ ordinem usque ad novas sedes in Italia obtinendas. Mirationem facit, Helenum Trojanum Græcas urbes tenere et regno ac conjuge Pyrrhi, qui Trojam everterat, potitum esse. Est hoc Episodium inter felicissima et pulcherrima ad affectum et ad ornatum. Tragicum spiritum facile agnoscas. Converte narrationem in drama; finge Andromachen inferias ferentem te videre, finge loquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut si lux alma recessit, Hector ubi est?* palpitare pectus in sinu senties: *si tu umbra es, ubi est Hector meus*, qui inter umbras nunc versatur? *Patrio marito*, ejusdem originis, sc. Trojanæ. Erat Helenus frater Hectoris. In *cessisse* argutantur interpretes post Serv. Nil aliud est, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in potestatem alterius viri. — 298. *Incensus pectus*, ut græcismus sit, quatuor ap. Burm. *Amore est* Parrhas. — *Amorem*

Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classis et litora linquens.
Sollennis tum forte dapes et tristia dona,
Ante urbem in luco, falsi Simoentis ad undam,
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris,
Deriguit visu in medio; calor ossa reliquit.
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
« Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? » Dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti

esse poetæ cupiditatem et studium, noli animo dimittere.

301—305. Ornati versus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris. Dona* h. l. in re sacra de libatione. *Simois* erat simulatus. cf. inf. 349 sq. et 336, ut solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad novas sedes. Hectori *tumulum viridi cespite inanem*, h. e. *cenotaphium*, exstruxerat. *Geminas aras*, sive ut Ecl. V, 66, *Ecce duas tibi Daphni;* sive unam marito, alteram filio, Astyanacti. Utramque caussam jam Serv. attulit. Ad posteriorem referri potest, quod *caussam lacrimis* adjectum est. Nisi ad religionem nescio quam spectavit, quod duæ aræ positæ sunt in inferiis: ut modo in Daphnidis inferiis vidimus. In his illa effundit χοὰς inter lacrimas.

306—309. *Troïa arma*, viros Trojanos. *Monstris*, adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat.—307. *Arma timens* Hamb. sec. *Ext. rebus* Leid. a m. sec. cf. Burm. — 309. Τὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε — Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε. Od. δ, 706.

310 — 313. Tunc vere ades ipse? *Affersne te* (cf. inf. 346) *mihi* tanquam *vera facies* viri cujus speciem habes? tanquam *verus nuntius* tui? ut vere ille sis quem vultus nuntiat? *Aut si lux alma*, vita, *recessit*, et hæc umbra Æneæ est, quæ mihi apparet, *Hector ubi est*, qui et ipse inter umbras versatur. *Dixit, lacrimas effudit*, etc. In hoc Andromaches πάθει, piissimæ in mariti memoriam feminæ, quis non magnum poetam agnoscat?

313, 314. *Furenti*, impatien-

Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco:
« Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita; nam vera vides.
Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris, Andromache, Pyrrhin' connubia servas? »
Dejecit voltum, et demissa voce locuta est:
« O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis

ter dolenti, ut bene Serv. Omnino *furere*, μαίνεσθαι, infinitis locis simpl. est commoto esse animo, quacumque de caussa. *Subjicio*, ὑποβάλλω, respondeo. *Hisco* exquisitius quam *loquor*.

315—319. *Extrema per omnia*, ad pericula et discrimina refer. — 316. *Nec* duo Burm. *Ne dubites* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *Vera fides* in sex lectum videbis, sed recentibus, ap. Heins. et Burm., quod Heins. Marcklandoque arridet. Enimvero de oculorum fide, visuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *vides* etiam fragm. Vatic. servat. — 317. *Dejectam*, δεινότερον quam privatam, viduatam, Hectore. Nam *dejicimur* gradu, spe, honore, conjugio, omninoque magna aliqua re, quando ea privamur. *Quis casus te excipit*, ad quam fortunæ conditionem redacta es? Servius eo refert, quod *excipiuntur* proprie quæ cadunt; recte quidem, sed forte hic nimis subtiliter. *Excipiunt nos* ea quæ nobis alia post alia accidunt et eveniunt. *Digna satis* l. te l. priore illa fortuna; cum illa videatur meliore, quam pro captivæ sorte uti — 319. *Connubia servas*, accipio, ut Gr. φυλάσσειν, pro ἔχειν, de iis quibus tenemur et obnoxii sumus; pro, matrimonio juncta es, haberis. Utitur voce honestiore *connubii;* vere enim, tanquam captiva, corporis sui usum præbebat, pellicis vel concubinæ loco. Versus pulcherrimus habet tamen quod offendat. Rogat Æneas, an Pyrrho juncta sit Andromache; atqui 296 jam audierat Heleno eam cessisse. Hoc erat, cur illum versum deletum esse volebam: nec succedit, si dixeris esse: quid? tu non amplius Pyrrho juncta es? Quippe nec verba conveniunt huic sententiæ, nec sententia antecedentibus convenit.

320 sqq. Artem poetæ jam Scaligero III Poet. 14 aliisque observatam facile assequeris. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem prædicat Polyxenam, quæ ad Achillis tumulum cæsa servitutem morte anteverterit. Hæc præmittit iis quæ de se captiva a vic-

Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum
Servitio enixæ tulimus; qui deinde, secutus
Ledæam Hermionen, Lacedæmoniosque Hymenæos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, et scelerum furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit

tore in amplexus accepta narratura est. — 323. Sortitio captivarum in partitione prædæ : obvia in Homero et in Tragicis. In v. 324 *nec—tetigit captiva cubile,* potuit respicere Homericum illud λέχος ἀντιόωσαν Iliad. α, 31 (h. e. κατὰ, πρὸς λέχος), et similia. Solet fortuna captivarum plerumque a tristi hac necessitate designari.

325 — 327. At ego captiva Pyrrhi ex eo parere coacta. cf. Eurip. Androm. 109 sq. *Diversa æquora* longinqua v. sup. v. 4. *Enixæ* de partu accipiendum, ut jam post Pompon. Sab. Cerda et Heins. docuere. Nam Andromache serva Neoptolemo filium Molossum pepererat, ut vel ex Euripidis Andromacha notum. — 326. *Fastum* aliquot Pier., minus poetice. *Fatus* alter Mentel. a m. pr. forte et Zulich., unde Heins. conj. *flatus.*

327. Is deinde Hermionem Helenæ filiam Sparta conjugem adduxit, meque Heleno in conjugium dedit. cf. Eurip. Androm. 1244 Γυναῖκα δ' αἰ. — 329. *Me famulo famulamque* Heius. recepit. Ita enim fere omnes Pieriani et Heinsiani omnes, cum Donato (adde fragm. Vatic.), excepto Hamb. pr., cui adde Goth. sec. et tert., qui tuentur id, quod olim legebatur : *Me famulam famuloque.* Ingratum tamen utrumque. Non male itaque Heius. conj. *Me famulo famulam Heleno;* ut hiatum imperiti librarii ferre noluerint : etsi hiatui intercedit Schrader. Emend. p. 138, nec tamen aliam medelam apponit. Ingratus est versus, quocunque te vertas. Poterat tamen poeta refingere : *me famulo famulam dominus transmisit habendam. Me famulamque famulo* ed. Mediol. *Transmittit* Sprot. *Concessit* pr. Hamb. *Permisit* Goth. tert. — 330. Pyrrhum autem Orestes, cui Hermione illa, Helenæ filia, Ledæque adeo neptis, jam olim promissa fuerat, interemit *patrias ad aras*, Delphis, ante aram patri Achilli, tanquam heroi, factam.

333—336. *Pars reddita* simpl. data ut Serv. *Pars* autem, re-

Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit,
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne, et vescitur aura?
Quem tibi jam Troja....

spectu alterius partis Phthiæ in Thessalia. In v. 334, 335 poeta inservit argumento, ut Trojanorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Trojanum (de quo Serviana consule) et Helenum fuerunt, ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe. — 336. *Addidit,* imposuit monti arcem Pergami nomine, tanquam in novo Ilio.

337. Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et conj. vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti, quo f. d.* Potuisse enim Andromachen satis scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimvero sic argutari possis et in vulgari: *quomodo huc venisti?* et in Od. α, 171 πῶς δέ σε ναῦται ἤγαγον εἰς Ἰθάκην etc.; scilicet si vulgari sermone usa esset Andromache, quæsivisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Jam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et hæc, ut vides, expressit poeta. — 339. Affectus hæc muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. *Superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546. Sane interrogationem illam v. 341 de desiderio amissæ matris Creusæ per se non malam (cf. Eurip. Hecub. 992 εἰ τῆς τεκούσης τῆσδε μέμνηταί τί μου. adde Electr. 351) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creusæ fatum rescivisse aut poterat, aut post illa v. 310 sq. 337 sq. debebat. Manifeste tamen poeta ponit, Creusæ fatum Andromachæ jam aliunde innotuisse; et, cum de Ascanio quæratur, recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et avi, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum. — 340. Versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa.* — *obsessa est enixa Creusa.* — *Troja est obsessa enixa Cr.* — *Troja natum fumante reliqui;* inepte omnia. vid. Burmann. post Pier. Ex uno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troja—peperit florente Creusa.* Scilicet Ascanii ætas id postulare visa erat. Dubito equidem, an ex Virgilii schedis hoc fragmentum servatum

Ecqua tamen puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
Et pater Æneas et avunculus excitat Hector? »
Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
Incassum fletus; quum sese a mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Adgnoscitque suos, lætusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis

sit; haud dubie enim illud rescissuri fuissent Tucca et Varius. Probabilius mihi sit, fuisse olim in margine ab aliquo versificatore varia in h. l. tentata, unde sequens librarius expedire se non posset. Ceterum etiam hic locus docet, ex *uno* aliquo transcripto exemplo omnia fluxisse exemplaria Maronis. — 341. Equidem hunc versum dudum suspectum habui; et adhuc persuasum mihi habeo, e vetere quidem libro eum ad nos pervenisse; sed aliquando ad marginem aliena manu adscriptum adhæsisse, una cum fragmento superioris versus, cujus reliqua pars obliterata erat; et, si bene auguror, a poeta tantum illa scripta erant: *Quid puer Ascanius. Ecquid in antiquam v.* Brunckius utrumque versum a poeta temere in chartam conjectum fuisse existimabat, ut olim ab eo retractaretur. — 342, 343. Generosi versus! ex communi illa sententia, ut, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *In,* h. e. ad, *antiquam virtutem* int. majorum. *Avunculus Hector,* latius dictum pro consanguineo. cf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Assaracus, a quo Hector et Æneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Servianis: *Quidam* avunculus *humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.*

345—348. *A mœnibus,* via ex urbe. *Se affert* v. sup. 310, inf. VIII, 477, ut *ferre se, inferre se, efferre se, offerre se.* προσφέρεσθαι, προσάγεσθαι, pro προσέρχεσθαι. cf. h. l. Heins. *Suos,* populares. Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro V Acestæ* (v. 41). — 348. *Lacrimans* aliquot Pier., aliquot Heins., et edd. vett. nonnullæ; manifesto, sed proclivi lapsu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heins. tamen excitabat: *multum lacrimæ,* pro *lacrimarum,* curiose potius quam vere. Nam *multum* Homericum πολλὸν est, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium satis constat.

349—351. *Simulata magnis,* assimulata. conf. inf. IV, 512.

Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
Adgnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
  Jamque dies, alterque dies processit, et auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.
His vatem adgredior dictis, ac talia quæso :
« Trojugena, interpres divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,

Amplector sc. ut exosculari solent postes in patriam reduces.

354, 355. Nec moratur in convivii descriptione poeta, nec plane intactum dimittit, sed obiter intexit pauca, quæ ad convivii magnificentiam declarandam valere possint : et quidem religiosam rem, libationem, et vasorum πολυτέλειαν. Ultima tamen *paterasque tenebant* vereor ne frigeant, etiamsi ad sacrum factum revoces. Porticus autem puta aulam circumdedisse.

356, 357. *Auræ Vela vocant*, invitat ventus secundus, ut vela expandantur. Male hypallagen advocant. Variat hæc oratio poetica : modo *vela*, aut *nautæ* (ut sup. 253) *vocant auras* vel *ventos*, modo *auræ vela* vel *nautas*; et inf. 454 ipsa navigatio et *cursus vocat vela*. Conf. sup. 61, inf. 454, 455.

359—361. Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος jam Homer. Iliad. ζ, 76. *Qui sentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus singulis diverso modo dicitur. Aliter sentit aliquis deum, aliter sidera et avium cantus. *Sentit vates Phœbum*, cum deum pectore recipit, seu, dei afflatu tactus, divinoque furore plenus, futura prædicit et oracula edit; hoc poeta exornavit : *qui numina Phœbi, qui tripodas* (tripodi insidens Delphis Pythia vaticinabatur), *Clari lauros* (quatenus, ut fere omnia antiquissima fana, religionis et caloris caussa, sacro luco inclusum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem. v. Strab. XIV, p. 442), h. e. qui vim divinam animo capis, quam Delphis Pythia, et apud Claron sacerdos, mente recipere solet. *Sentis sidera*, nosti quæ ex iis ad futura prævidenda intelligi possint. Hoc in Homericis occurrere in vatum laudibus non memini; neque astrologiæ omnino studium in vita heroica est frequentatum; at ostentorum et διοσημείων observatio fuit; licet adeo suspicari, *sidera* pro cœlo et aere esse posita. Reliqua ad auguria cum ex oscinibus, tum ex præpetibus, h. e. ex avium cantu ac volatu, spectant. conf.

Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
Fare age; namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, et terras tentare repostas.
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
Obscenamque famem. Quæ prima pericula vito?
Quidve sequens, tantos possim superare labores? »
Hic Helenus, cæsis primum de more juvencis,
Exorat pacem divum, vittasque resolvit

inf. X, 175 sq. add. Callim. L. p. 123 sq. et ibi Intpp. c. Spanh.

362. *Omnis c.* — *Relligio* aliquot Pieriani, sec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth. pr., sc. ut sit : *omne vaticinium*, *omnis deorum monitus*, quod merito arridere potest, quoniam sequitur : *cuncti divi.* Sic *cursum* esset, quem teneo navigationem, quam facio versus Italiam. — 362 — 364. *Namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio :* etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* proprie de ritibus religiosis et sacris, mox de *iis omnibus* dicta *quæ cum sacris fiunt, parantur, obtinentur,* adeoque etiam de *extispiciis, oraculis* omnique *vaticiniorum* genere, accipienda est, h. l. de *oraculo* et omnino de vaticinio; *prosperum* vaticinium est, quod prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363, 364 ulterius declarat) jam satis definiverunt prædictiones, quas adhuc accepi, lætæ illæ et secundæ. *Numine,* etiam hoc pro effato divino et forte. *Repostas* exquisitius quam remotas, et *tentare* quam petere.

365 — 367. *Dictu nefas*, abominandum. *Prodigium*, eventum rerum prodigii similem. *Iras* h. e. calamitatem, malum, ex *ira* Harpyiæ, boum cæde et Trojanorum armis læsæ, pœnasque et ultionem parantis. cf. sup. 234 sq. 245 sq. *Obscenam famem :* quatenus ad ultima redacti etiam ea comedent, quæ nauseam faciunt. Sic, *obscenus cibus*, et *obscena pastu avis* upupa apud Plin. X, 29 s. 44. Hoc Serv. volebat : *quæ homines etiam ad obscena compellit.*

369 — 373. *Pacem*, benevolentiam dei, ut jam supra vidimus; dum oraculum expetiturus est. Sacrificantium et vatum habitus *vitta* vel *infula; solvitur* h. l. illa, religioso more, sive animi respectu, quem jam ab omni terrena fæce vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Serviana spectant, vel quatenus furor divinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates

Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit,
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos :
« Nate dea, nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides : sic fata deum rex
Sortitur, volvitque vices ; is vertitur ordo;
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres

jam vaticinium edituri *vittis ligant, implicant*, caput? Recte; scilicet vates non perpetuo vittæ ornatu usos esse credendum est, nec eas sumsisse, nisi rem sacram facturos; itaque instante jam furore divino modo vittas sumere modo solvere narrantur. *Ad tua limina, Phœbe.* Erat igitur templum Apollinis in nova Troja ad exemplum Pergamei fani. *Suspensum* h. l. modo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex præsentia dei. conf. inf. VI, 45, 54. *Numen*, majestas, vis manifesta dei, quæ horrorem ac reverentiam facit. Sic *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur; videbatur enim numen implere locum, in quo horror sentitur. Satis quidem expeditum et illud, ut *multum numen* sint multa oracula, quæ jam ante acceperat (vide v. 362), quibus *suspensus* h. e. sollicitus ac dubius ejus animus sit; mihi tamen hoc minus arridet.

374 — 376. Circes apud Homerum μ., 37 sqq., forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo, Helenum hic fata ac casus navigationis Æneæ prædicere facit. Ipsos autem casus omninoque Æneæ errores ad Ulyssis errores compositos esse, facile animadvertas. Inest tamen forte in his major suavitas ipsa rerum novitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Græcis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suæ caussæ consulere necesse habuit. — 374. *Nam te* more Græcorum, γὰρ pro δὴ, *nempe*. *Majoribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent; sunt simpl. *magna* h. e. magnarum rerum et eventorum; adeoque magna fata; quod Livius pr. *ad majorum rerum initia ducentibus fatis.* Argutatur Servius. Melius idem *sortitur*, disponit, ordinat, *volvit vices*, moderatur vicissitudines rerum. *Is ordo* fatorum *vertitur*, est, ita succedunt sibi fata. Omnino pro *agere, perficere*, poeticæ voces sunt, *volvere, vertere, versare.*

377 — 380. Fata scire *prohibent*, h. l. Parcæ; apud Homer. Iliad. τ, 418 Erinnys; omnino dii apud Apollon. l. c. II, 311 sq. *Tutior*, tutius, minore cum periculo, si rescivit, quæ evitanda sint. *Hospita æquora* Servius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, necesse est esse

Æquora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda,

minus hospita. Si usum loquendi vocis hujus recte teneo, esse debent maria navigantibus amica, quæ navigantes tutos ac salvos transmittant. *Prohibent* te *scire* etc. Nam, ut Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere* vati, *Quantum scire, licet.* v. h. l. Servium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris — tempestatem ab Æolo immissam : amorem Didonis* (qui sane vix commode memorari poterat). *Novimus autem Junonem hoc agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas averteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur,* ut inf. v. 712 *nec vates Helenus — Hos mihi prædixit luctus.* — 380. Distinguunt codd. partim post *Scire*, partim post *Helenum;* cf. Pier. et Burm., sed in interpunctione, codicum nulla, meo judicio, est auctoritas. *Vetet* pr. Hamb. Brunck. conj. *Scire, vetatque Helenum fari S. J. :* rotundior utique sic esset versus, sed Virgilius gravitatem numerorum præfert. Alioqui ad manum esset *Helenumque vetat fari* in ed. Parm. Hemistichium abesse malit Jac. Bryant.

381—383. Poterat Æneas statim in orientali Italiæ extremæ litore considere, ex adverso Epiri. At totum illud litus a Græcorum coloniis tenebatur. conf. inf. 398 sqq. *Longa via dividit Italiam* h. e. Italiæ illa pars quæ Æneæ petenda est, divisa, remota est, *longis terris,* sc. longo illo tractu inferioris Italiæ; *invia* vel difficulter emetienda (sic Servius acceperat: *significat autem difficilem circuitum;* et sane composita hujusmodi sæpe sic accipiuntur, ut *insanabilis, intentatus*, h. e. parum, haud multum, tentatus); vel, quod præstat, plane non pervia, non adeunda Æneæ terrestri itinere, si eam partem adiisset quæ Epiro opposita est, quod fata vetabant. Hoc spectasse videtur Pompon. Sabin. *invia volentibus fatis.* Comparant illa Iliad. α, 156 ἐπειὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ Οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα. Ceterum in Virgilii verbis lusus inesse videri potest; *via invia—longa longis.* Alliterationi huic vetus sermo non tantopere adversabatur, ut noster; quin in ornatu illa habebatur: *amabam amantem :* φιλέων φιλέοντ', ἄγων ἄγοντα in ipso lyrico carmine est Pind. P. 10, 103.

384. *Trenacia* Wal. a m. pr. et a m. sec. *Trinacia;* et sunt sane grammaticorum argutiæ in

Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Ææææque insula Circæ,
Quam tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam : tu condita mente teneto.
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati :
Is locus urbis erit; requies ea certa laborum.

---

ea scriptura, quæ tamen fundamento non omnino carent, quandoquidem Θρινακία Homerica est scriptio. conf. Cluver. et Dorvill. Sicula p. 163. Enimvero ad liquidum res perduci nequit, utra sit verior et antiquior. Idem Wall. *lentendus* a m. pr. *Tentandus* Goth. sec. a m. pr. *Flectendus* Guelp. un.—384—387. Ornate, mare Siculum et Tyrrhenum est peragrandum. *Lentandus remus*, agendus, sed exquisitius; curvatur enim et flectitur vi undarum et nisu remigis. Sic Apollon. II, 591 ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων, in trajectu Symplegadum. Quoniam enim, *lenta* quæ sunt, facile flecti possunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, ut Serv. docet. — 386. *Inferni lacus.* Avernus inf. lib. VI. *Circes insula* VII, 10 sq., *Ææa*, Colchica, ab Æa, Colchidis urbe, vel ex Apollonio Rhodio nota. — *Circæ* vetustiorum auctoritate reposuit Heins., qui copiose aliis exemplis firmat. Vulgo *Circes*, aliquot etiam *Circe*. — 387. *Urbem componere*, nove dictum esse debet, pro ponere, condere; ut *templum componere* ex Ovid. I Fast. 708 laudat Burm. Nisi est quod vulgo, res urbis componere, pacare, ordinare. Est tenendum alterutrum, nec cum Burm. duas diversas notationes in unum locum congerere ausim; quod sermonis humani rationi adversatur.

388. Ut apud Homer. Σῆμα δέ τοι ἐρέω, et illud : σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σύνθεο, vel βάλλεο σῇσι.

389—393. Cf. inf. VIII, 42 sqq. 81 sq. *Quum—jacebit : is locus* pro vulgari : *is locus, in quo—jacebit, erit novæ urbi destinatus.* Res ipsa multis in monumentis antiquis, gemmis, nummis exhibita, ut exempla singula laudare velle ineptum sit. *Secreti fluminis* h. e. in parte secreta, ab hominum frequentia remota, fluminis Tiberis inf. VIII, 82 *per silvam—viridi in litore.* Ceterum observandum, qua verborum dignitate ignobile argumentum poeta ornaverit.

Nec tu mensarum morsus horresce futuros :
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge ; cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petelia muro.

394. Harpyiæ prædictionem sup. 235, 365 respicit. *Viam*, rationem et exitum oraculi, ipsæ res dabunt, monstrabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor.

397. *Nostri maris*, Ionii, inter Epirum et Italiam. — 399. *Locri Epizephyrii*, in Bruttiis, ad litus Italiæ extremæ exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverso Eubœæ insulæ. Locros Ozolas urbis conditores fuisse contendit Strabo VI, p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluver. Ital. p. 1301 sq. Sequitur vero poeta eam narrationem, qua ex Locris, Ajacis Oilei sociis, fuisse crediti sunt, qui dispersa ad Caphareum promontorium classe in Bruttios essent delati. cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141, 1148, ubi cf. Schol. Vide *Opusc. Acad.* tom. II. pag. 46 sq. Eckhel. *Doctrina Numor.* p. I. vol. II, p. 957.

400. *Sallentinos* Heins. cum aliis melioribus, quem v. et quos laudat Burm. cum antea editum esset *Salentinos :* quæ antiquior esse debuit scriptura. — *Sallentinorum* qui ex antiquis Messapiis fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Insederant eum mox Cretensium coloniæ ; cf. Strabo VI, p. 281 B; atque ad has Idomeneum Troja reducem, sed mox patria ejectum (cf. sup. 121, et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. conf. Varro lib. III Rer. Hum. apud Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31 (unde Pompon. Sab. ad h. l. petiit, et inf. ad v. 531). *Lyctus* aliquando inter insigniora Cretæ fuit oppida. Plin. IV, 12 jam Cerdæ laudatus.

401, 402. *Petilia* vel *Petelia* in Bruttiis supra Crotonem a *Philoctete*, Herculis comite, condita (hoc enim est *subnixa muro*), cum Troja redux, urbe patria, *Melibœa* Thessaliæ, per seditionem fugeret. cf. Strabo VI, p. 254. A quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuisse. Philoctetes *dux Melibœus*, pro Melibœensis. — 402. *Petelia* Medic. et sic in numis et Græcis script. occurrit : Πετηλία ; hoc itaque restitui. Vulgo *Petilia*, quod vulgare est.

Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in litore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
Læva tibi tellus, et longo læva petantur

403—409. Exspectandum erat, ut in hac Italiæ ora appellerent Trojani, et ex voto sacrum diis facerent. Hoc igitur certo ritu, velato capite, qui Romanorum mos erat, facere præcipit Helenus. Religionis sanctitatem cum judicio et hic intexit carmini Virgilius; mira enim talis loci suavitas debuit esse, si Romanorum quis in religiosi ritus originem incideret ab Ænea auctore repetitam. Illustrationem loci pete ex inf. 543, 545; subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyssis in his locis occursu, quam Serv. ad h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poetæ et scriptores. — 404. Scilicet appulsa classe ad Italiam, in qua sedes habituri erant, vota solvent diis sacro facto infra 543 sq. *In litore*, ad Castrum Minervæ, supra promontorium Iapygium. v. inf. 531. Videtur eo loco monstrata esse ara antiqua, quam fama ferebat a Trojanis aliquando exstructam esse. *Velare* sc. memento; Græca ellipsi. Verius forte imperativa forma: ut inf. 545 *Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.* — 407. *Omina turbet*, captata ante rem sacram. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, ut id caveatur, adoperto capite esse sacrificantes, notus Romanorum mos fuit (cf. Macrob. III, 5. extr.), cujus originem poeta sive ex antiqua fama, sive ex ingenioso commento ab Trojanis repetit.—409. *In religione*, in observatione religiosi ritus, et *caste*, ἁγνῶς, ut sæpe, rite.

410 — 413. Flectendum in aditu freti Siculi, et avertendum ad exterius mare, cursum, et, ut tanto tutior ille sit, Siciliam ab oriente circumeundam monet. Fretum appellat ex more *claustrum.* Proprie ea, quæ densa sunt, transitum occludunt; hinc *densa* poetis, quæ clausa plane, ut Gr. πυκινὸν· v. c. πυκινὸν πῶμα· Odyss. κ, 283 πυκινοὺς κευθμῶνας de bene occlusa hara; adeoque ea, quæ laxantur, aperiuntur, patent, *rarescere* dixit poeta. Jam Servius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curvaturam litorum* clausæ *videntur angustiæ, quæ paulla-*

Æquora circuitu; dextrum fuge litus, et undas.
Hæc loca vi quondam, et vasta convolsa ruina,
Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas!
Dissiluisse ferunt, quum protenus utraque tellus
Una foret; venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbis
Litore diductas angusto interluit æstu.

tim propinquantibus aperiri *videntur.* Bene memorantur ad hæc Lucret. IV. 397 sqq. et Justin. IV, 1 sub fin. Poeticæ orationis genius ad oculorum sensus omnia revocat. Simili modo *coire*, *conjungi*, et rursus *discedere, sejungi* et *disjungi*, dicuntur loca, quæ ingressum habent. Ita et *aperiuntur*, ea, quæ e longinquo in conspectum veniunt, ut sup. v. 275 *aperitur Apollo*, et inf. 531 *portusque patescit jam propior.* Contra apud Lucan. III, 7 de discedente : *et dubios cernit rarescere montes :* ubi idem est quod vanescere vel evanescere. *Crescere, attolli, attollere se, surgere* dicuntur ea, quæ alta sunt, iis qui accedunt : ut *recedere*, si discedas : sup. 72. cf. inf. 552, et *abscondi* sup. 291. *Mergi* apud Val. Fl. II, 6, 7 ; add. ibid. 430, 1 ; 442, 3. *Dextrum litus* Italiæ. Servius : *nam de Ionio navigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus necesse est.* — *Pelorum angustum* docte dixit pro freto ipso promontorium illud alluente.

414—419. De Italia ac Sicilia magno motu terræ diremta v. loca ap. Cluver. Sicilia I, 1. Creditum scilicet est, motibus concussum solum, quo continuabatur Sicilia cum Italia, subsidere cœpisse, ita, ut mare irrumperet et voraginem factam occuparet; quemadmodum Pontus Euxinus locis depressioribus obrutis mare Ægeum, et totam forte mare Mediterraneum effecisse videtur, in quo veteris soli partes eminentiores nunc insulæ factæ sunt. *Ruina*, motu terræ. — 415. Ennium videtur ante oculos habuisse Annal. XV ap. Gell. IX, 14 *Postremæ longinqua dies confecerit ætas.* Adde Lucret. II, 68, 69. Duo *motare*, sollenni permutatione. — 416. *Protenus*, continue, ut jam Serv., διηνεκῶς, cum esset una continens. v. Cerda. — 417. *Venit* pontus in medium cum vi. Val. Fl. I, 590 *eum flens Siculos OEnotria fines Perderet et mediis intrarent montibus undæ.* — 419. *Litore*, mari, jam disjunctas, *æstu angusto*, h. e. freto, quoniam in iis angustiis mare æstuat. cf. Serv. — *Deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus (*Gentl. Magaz.* p. 1764, 464), *litora diductas* emendabat, h. e. quoad litora, refutatus mox ab alio p. 556. Neuter viderat, *litore deductas* esse idem ac mari, quod intervenerat, diductas; nam ubi litus, ibi mare.

Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, et navis in saxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus; postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.

420. *Lævom* Gud. *Impacata* aliquot Pieriani, et unus Leid., quod non bene præferebat Cerda. —420—423. Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat, Odyss. μ., 73 sqq. 234 sqq. Variorum loca vides ap. Cluver. Sicil. I, 5. Firmarunt ea alii, et nuper Spallanzani (*Viaggi alle due Sicilia,* to. IV). Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud esse quam impetuosiorem undarum fluxum a septentrione in Austrum, ortis vehementioribus flatibus ab Austro, qui illum repellant; *Scyllam* autem scopulum, humanæ forte olim formæ, ad litus Italiæ, versus Scyllæum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illisi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis: cf. Serv. ad 420. *Dextrum* freti Siculi. *Implacata,* pro implacabilis; ut solent poetæ, sæva. *Sorbet,* ἀναῤῥοιβδεῖ, *in abruptum*, profundum adeoque præceps. conf. sup. I, 105 sq. *Erigit,* ἀνίησιν, emittit, sed cum vi. v. Odyss. l. c. μ., 105, ubi *ter in die*, τρὶς ἐπ' ἤματι, id fieri ait: sed hoc idem omisit altero loco 239 sq., ut adeo nec in Virgilio omissum mireris: in quo sufficit, *ter deinceps* hoc fieri.

424—428. Cf. ibid. 93, 94, 99, 100. Prominet spelunca Scylla superiore corporis parte, et naves ad se attrahit. *Prima* superiore corporis parte. *Postrema,* inferiore. *Pistrix* omnino pro bellua marina, *commissa caudas delphinum utero luporum,* h. e. habens conjunctas delphinum caudas lupinis cum corporibus, in quæ virgineum pectus s. corpus desinit; simpliciter dic, virgineo corpori subjunctos lupos marinos fuisse protomis suis inter caudas delphinorum prominentibus, ut versu 432 elicias. *Canes* autem *marinæ* videntur intelligendæ. cf. Odyss. μ. 96, 97; Schol. Apollonii, IV, 825. Variis modis ab Homero inde Scyllæ facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum; sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit.—427. *Pistrix* revocavit Heins. librorum auctoritate, qui vel *pristrix* vel *pistrix* exhibent; vulgo pars codd. et edd. *pristis.*

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circum flectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
Prædicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
Junonis magnæ primum prece numen adora;
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis; sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.

429—432. Variavit Homerica l. c. v. 109, 110. *Metas Pachyni* docte h. e. promontorium Siciliæ australe, *cessantem*, morantem (ut Serv.), plus temporis in navigatione consumentem. *Vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87, 88 et sæpe. *Canes* sunt qui paullo ante *lupi*.—430. *Cessantes*, Goth. sec. *Fluctus* alii, notante Parrhas. Præferam suaviorem orationem interpunctione: *Pachyni, Cessantem longos et circum flectere cursus*.

435. *Verum aliud* pr. Hamb. *Proque omnibus* Med. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Ge. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heins. Sed reliquorum librorum lectionem *præque* revocavit Burm., quod mihi vulgarius videtur altero.

437—440. Tale præceptum Phineus dat Jasoni apud Apollon. II, 425, ut Gnell. ad h. l. monuit. In præcepto autem hoc de Junone omni studio placanda respexit poeta religionem, qua Romani aliquando Junonem præcipuo honore prosequuti sunt, et in Capitolio cum Jove et Minerva coluerunt: quo spectare videbimus et illa XII, 840 *nec gens ulla tuos æque celebrabit* honores. *Canere vota*, facile apparet esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poeta ad eam rationem, qua vota formula sollenni, adeoque *carmine*, suscipiuntur: quod jam Burmannum observasse video. *Libens* est in formulis sacris προθύμως, adeoque nec parce, nec supine. *Dominam*, deam, δέσποιναν. *Supera*, expugna sacris factis; hinc *victor*. *Fines Italos mittere*, dimitteris, discedes, Italiam adibis. Est Græcum πέμπεσθαι de navigatione. Vides in his poetæ artem. Præstruit enim et præparat sibi descensum partim ad tempestatem l. I Junonis fraude excitatam, partem ad Didonis amores, quibus Juno impeditum Æneam retinere in Libya volebat, (Bene

« Huc ubi delatus Cumæam adcesseris urbem,
Divinosque lacus, et Averna sonantia silvis ;
Insanam vatem adspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
Impulit, et teneras turbavit janua frondis,
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.

hoc observavit jam Holdsworth.) et ad incendium classis l. V, 604.

441 sq. Cf. inf. VI pr. *Divinos lacus*, Avernum, ut statim addit: *Averna*. Jam *Averna sonantia silvis*, pronum est *in silvis* intelligere. Sed de *lacu*, non de flumine, agitur. Itaque accipiendum, sonantia silvæ strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 *lacu nigro nemorumque tenebris :* et sic VI, 704 *virgulta sonantia silvis*. Adeoque est quod in vulgari : *Avernus inter sonantes silvas*. (Uti inversa ratione in Orph. Argon. 1131 παταγεῖ δὲ παρ' ὄχθαισιν ποταμοῖο Δένδρεα, malim intelligere arbusta in ripa, Acherontis strepitu resonantia. Variat autem hoc, quod locis inferis modo amnes stagnantes ac silentes, modo strepentes tribuuntur.) Hoc malim, quam dicere, poetam Avernum lacum, qualis nunc erat, repræsentasse, continuatum cum Lucrino, et, infuso per hujus fauces, mari; unde Georg. II, 163 *Julia qua ponto* longe sonat *unda refuso*, *Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis*. v. ibi not. *Divinos* autem *lacus* vel omnino sacros, consecratos, cum Servio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam divinam vatem; mox 443 *insanam* ἐνθουσιάζουσαν, ἔνθεον, quod semper substituendum, ut semel moneamus, cum de furore, insania vatum agitur. *Rupe sub ima*, in antro, mox 450 *cavo saxo*. *Notas*, literas, et *nomina*, verba, adeoque quod in vulgari sermone, *verba scribit*. cf. Ge. III, 158, *Continuoque notas et nomina gentis inurunt*. De re cf. ad v. 457.

445—452. *Digerit in numerum*, ordinat, disponit in ordinem, ut bene Servius, et ut patet v. 447, atque antro includit. *Carmina* non pro versibus : sed vaticinia. — 448. *Ventus tenuis ;* ornat epitheton, a natura, puto, venti sumtum ; saltem hoc dignius poeta, quam ut sit : si vel parum venti immissum fuerit. — 449. *Turbavit flamine* ingeniose conj. Jo. Shrader. in Schedis.—*Janua* mota, motaque cum ipsa, aura.—451. *Situs* positus et

Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,
Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos,
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam. »
   Quæ postquam vates sic ore effatus amico est;

ordines foliorum, reponere ea in sua loca. *Inconsulti* h. l. quibus consultum, responsum non est. Servius : sine responso.

453—457. Colorem orationis illustrabit comparatio loci Callim. in Del. 318 sqq. Οὐχ οὕτω μεγάλοι μιν ἐπινεύουσιν ἀῆται etc. *Dispendia* proprie sunt temporis. *Vocant auræ vela* supra v. 356, cum ventus secundus spirat. Quoniam talis ventus cursum facit et ad navigationem instituendam vocat, h. l. ipse *cursus* vela vocat *vi*, ex βίῃ, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βιαίως, vehementer. *Sinus secundos* velorum docte dixit vento secundo inflatos. — 457. *Ipsa*, non foliis vaticinia mandet. Natam autem hanc fabulam antiquissimis temporibus puta, quando scribendi materia erant palmarum aut aliorum arborum folia. Tum etiam antra erant pro domibus. — *Canet* et *resolvet* quatuor Burm. quod possit placere; sed *Ipsa canat* sc. poscas, inf. VI, 76 *Ipsa canas, oro. Canat* et *resolvet* Gud. *Volensque ora* Parrhas. *Ipsa ora* duo Burm. Versus hic et sup. 446 aberat a Voss.

458—460. Vid. inf. VI, 83 sqq. Non tamen satis diserte ibi videri possunt exposita ista : *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem*, nisi forte in illis : *Tu ne cede malis — via primâ salutis — Graia pandetur ab urbe.* Mox 460 *venerata,* poetarum more passive, ex antiquo sermone, vel invocata ac rogata, ut cursum secundum *det*, h. monstret, doceat, quomodo ille obtineri possit.

462. *Fatis* septem codd. Burmann. et Goth. alter a m. sec., et sic auguror poetam maluisse. Nam in fatis hoc esse, ut Troja revocetur, ubique inculcare amat; idque totius carminis œconomia postulat. — 463. *Affatus* multi apud Burm., male. *Effari* proprie de vatibus. Servius, ut solet, ex augurali disciplina repetit : *Ergo*, subjicit, *relgiioso*

Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto,
Imperat ad navis ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet; socios simul instruit armis.
  Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.

verbo voluit uti, qui potuit dicere : Quæ postquam vates sic ore est fatus amico.—464—471. Munera hospiti ab hospite data ex Homero animo tene; conf. Odyss. α, 309 sqq. inprimis ν, pr. Adde Cerdam. *Auro gravia :* signatur pondus ac perinde pretium. *Secto elephanto*, πριστοῦ ἐλέφαντος Odyss. σ, 195; τ, 564, h. e. ebore in lamellas secto adeoque omnino elaborato, polito, *gravia*, nunc in ebore simpliciter copiose instructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. *Stipat* plus quam, in navim imponit, ut inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem observa. — 466. *Ingens argentum* pro vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, ut sequentia declarant, *vasa ingenti argenti pondere*— *lebetes Dodonæos*, h. e. quales sunt in templo Jovis Dodonæi. Hoc, puto, simplicissimum. Porro 467 *loricam consertam hamis*, h. e. catenulis se invicem mordentibus, ἁλυσιδωτόν, *auroque trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum fit, τρίμιτον. cf. inf. ad V, 259, adde VII, 639 : *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me revocat, quo minus, quod malim, quodque Servium facere video, jungam : *loricam trilicem, consertam hamis auroque*. — 468. Ornate galeam designat a partibus quæ inprimis eam commendant. *Parenti* Anchisæ. — 470. *Duces*, magistros equorum, agasones. cf. inf. X, 574. Serv. *socii* declarare putantur *remigium*. De hoc tamen dubito. In heroica ætate remiges non sunt servi; sunt ipsi heroes, nunc ipsi Trojani; at suppleri potuere *remi* ipsi et refici : et iidem sunt *arma* vs. 471. Itaque *remigium* nunc est ipse remorum apparatus, ut l. l. VIII, 80 et Geor. II, 201 *remigiis*, remis actis.

472, 473. *Anchisæ* auctoritate etiam h. l. res geritur. conf. ad v. 266, 267. *Velis* sexto casu accipias, ut sic naves instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes re-*

Quem Phœbi interpres multo compellat honore :
« Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus : hanc adripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est;
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate! quid ultra
Provehor, et fando surgentis demoror austros? »
　Nec minus Andromache, digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestis,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori;

migio aptare, inf. VIII, v. 80. Vulgare est *aptare*, apta reddere, *remigium*, *vela*, *in navibus*. Sequitur autem in hoc historiæ fidem.

474—481. *Honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. *Conjugio*, honesto voc. utitur. *Bis*, semel excisa ab Hercule Troja, propter Laomedontis perfidiam. *Arripe velis;* versus hanc ab Epiri litore dirige naves, cf. inf. 532, ut tamen nunc quidem litora modo legas. *Quam pandit*, oraculo designat. *Provehor*, sermone progredior. *Demoror austros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus *austris* utamini. — 478. *Præterlabere* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Junt. *Ut præterlabare* quatuor, sed recentiores.

482—485. Poterat hæc supra subjicere vers. 470. Mira tamen cum arte utitur Andromaches affectu. cf. sup. ad 337. *Digressu supremo*, exquisite, proprie est supremum, ultimum, digressus momentum. — 483. *Picturatas auri subtemine vestes*, utrum de textili an de acupicto opere accipias, dubitare possis. Nam utroque modo *picta vestis* dicitur : interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Si de textili opere accipis : *subtemen aureum* proprie dictum est et *Phrygia chlamys* acu picta; *vestes* autem erunt stragulæ. Sin *pictas acu*, scilicet Phrygio opere, vestes accipere malis : erit in illis ipsis *Phrygia chlamys ; subtemen* autem simpliciter pro filo; et *textilia dona* (ex Homerico ἐσθῆτά θ' ὑφαντήν) mox ab his diversa sunt. — 484. *Ausonio* Goth. tert. a pr. m. *Chlamyden* alter Mentel. *Nec cedit honore :* sic Scaurus legebat apud Servium, sive is inter eos fuit qui Æneidem recensuerunt, sive hanc tanquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinsio mihique non minus pro vera habetur : sive ut sic accipias : *nec cedit honore* sc. verborum, ad conjugis exemplum vers. 474,

Textilibusque onerat donis, ac talia fatur :
« Adcipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachæ testentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago!
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo. »
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis :
« Vivite felices, quibus est fortuna peracta

Quem Phœbi interpres multo compellat honore; sive ut cum Scauro, qui ita explicabat : non cedit Heleno liberalitate et munificentia. — *Nec cedit honori*, si Servius explicat *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius : hoc enim est* honori non cedere, *parem esse meritis accipientis;* minus durum erit : *non cedit honori* sc. munerum, quo prosequutus erat Helenus Anchisen; ut Andromache Ascanium nunc non minus honorifice muneribus hospitalibus impertiat. Possis etiam *verborum honorem* huc advocare ex v. 474; est tamen hoc longius petitum. Ante oculos habuit et magna ingenii luxurie oneravit in discessu Æneæ ab Anio, Ovid. Met. XIII, 680 sq.

486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, atroci morte sibi erepti. Locus inter paucos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, inprimis adjuncta declarantium, et multo magis si parentis sensum et affectum habeas. *Manuum monumenta mearum,* cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Od. ο, 126 Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν· etc., qui locus Virgilio obversabatur. — 487. *Andromachæ* Heins. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii : *Andromache*. Vulgo *Andromaches*. Wall. *Andromachen*. Duo Burm. *testantur*, tres alii *honorem* proclivi lapsu. — 488. *Dona extrema tuorum,* popularium et amicorum. *Super,* quæ superes, περιοῦσα, περιγεγενημένη.—490. *Sic oculos, sic m.* ex Hom. Odyss. δ, 149, 150, ubi Menelaus de Telemacho Ulyssi comparato : κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat, tales manus* etc. Vs. 491 *pubesceret* ornatius quam *esset;* Eurip. Ion. 354 Σοὶ ταὐτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον. — *Tenebat* legit Rufinian. de figg. p. 28. *Gerebat* Nonius in *super*, sed *ferebat* Priscianus, Diomedes, Macrob. cum libris scriptis; et firmat Burm. inprimis ex Statii imitatione, I Achill. 339.

492—499. Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. *For-*

Jam sua : nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies : nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,
Quærenda. Effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus, melioribus, opto,
Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis!
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arva,
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam;
Cognatas urbis olim, populosque propinquos,
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque

tuna peracta, proprie fortunæ cursus. — 496. *Semper cedentia retro.* inf. VI, 61 *Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.* — 497 — 499. Cf. sup. 349 sq. *Quæ fuerit minus obvia Graiis :* h. periculis a Græcorum hostili impetu exposita. Sensum recte exponit Serv. *id est, quæ nullum patiatur excidium ;* mox tamen ibidem miscentur notiones : « *obvia*, id est, *obnoxia*, *inimica*, *contraria*. » Sed *Troja obvia Graiis*, pro *inimica,* quod Cerda et alii arripuerunt, etsi exquisite dictum, ut inf. VI, 64 *Dique, deæque omnes, quibus* obstitit *Ilium et ingens Gloria Dardaniæ*, tamen consilio sententiæ parum videtur consentaneum ; igitur tenendum alterum : *obvia Graiis*, h. e. exposita eorum furori ; ut jam a Burmanno expositum video.—499. *Fuerint* Gud. cum aliis Heins. et Burm. etiam apud Serv. Ita *auspicia minus obvia Graiis* essent, quæ a Græcorum auspiciis ac fatis non æque, atque ante, vincerentur, nec iis essent inferiora.

500 — 505. Ingeniose poeta alludit ad ea, quæ paullo ante evenerant. Post pugnam Actiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam civitatem esse jussit. Hæc tanquam ab Ænea in antecessum constituta exponuntur. *Data* scil. fato *mœnia*. vid. sup. 255. Mox *cognatas urbes populosque propinquos Epiro* et *Hesperia*, — *utramque* retulit ad sequens, pro *utrosque*, ex utraque civitate, Buthroto et Roma, a Lavinio orinnda *faciemus unam animis Trojam. Populos Epiro, Hesperia*, accipio populos in Epiro, h. e. Epiri et Hesperiæ. Vides me apodosin post *cernam* statim auspicari, quod jam Cerdam fecisse animadverto. Ut Burmannus post Heins. cum Servio interpunxit, procedit prius membrum usque ad *Atque idem casus;* ut sit, *cernam mœnia, Cognatas urbes populosque propinquos.* Atqui sic et structura et sententia fit asperior aut nulla. *Hesperia quibus* et *propinquos Epiro* jun-

Trojam animis : maneat nostros ea cura nepotes! »
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta :
Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat :
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aera captat.

gunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustrat *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia (Ἑσπερόθεν. cf. Serv.), quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Trojanos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum, scil. Buthrotum, cum Heleno tenebant, et hos, qui cum Ænea Italiam petebant, supra vidimus vers. 167.

506. Vir doctus Britannus volebat versus 506, 507 collocare post 520; repugnare enim inter se, quod provecta dicatur classis, et tamen mox adhuc in litore moretur. *Provehimus* Leid. un. —506—511. Postquam Buthroto solverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in litus, scilicet, ut, cum mutandus jam esset cursus, ventum secundum excipiant. *Umbrantur* ex σκιᾶσθαι vel σκιάζεσθαι Homerico. cf. Od. γ, 487 et al. Quæ sequuntur, ex Od. ι, 168 sq. illustrantur. *Sortiti remos*, per sortem divisi ad officia remigandi. *Serv.* ut adeo pars in navi ad remos pernoctaret; aut, quod verius esse arbitror : nos, qui eramus *sortiti remos*, qui diem remos agitando exegeramus, *sternimur* etc. *Irrigat.* sup. I, 692 Venus, *Ascanio placidam per membra quietem irrigat*, infundit; ubi vide. At nunc est, perfundit membra somno.

512—517. Trajectum ex Epiro ad Italiæ litus justa temporis, quod ille poscebat, mensura ut declararet poeta : media de nocte classis solvitur. *Necdum nox subibat orbem medium*, evecta erat cœlum, *acta horis*, exquisite pro horis exactis. Quem poetici sermonis usum nisi teneas, possis *Noctem*, sive ejus *bigas ab Horis actas*, suavi rerum specie, intelligere. At Horæ jungunt currum, non regunt; si bene memini. Media autem nocte, quando scilicet aura, inprimis in plagis maritimis, oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus auram captat*, ex leni aeris motu, in fluctuum ac velorum strepitu. At Servius : *naturale enim est, ut, a qua parte flaturus est ven-*

Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.

tus, ad eam auris admota frigidior fiat. Tacito cœlo, quia noctu. cf. Serv. ad totum h. v. et *notat,* ἐσορᾷ *gemini Triones*, utraque Ursa. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Æn. 744, ubi idem versus. *Armatum auro Orionem*, χρυσάορα, quia, ut bene Serv., *et balteus ejus et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus : *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion : nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsæ quum* (f. *sparsæque in*) *toto corpore flammæ. Tale caput, magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phænom. 586 sq.—Lucanum I, 675 jam Servius laudavit : *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poeta uno loco sidera, non quæ uno tempore conspicua sint, oriantur et occidant; sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur; partim, quorum conspectus nisi puro ac sereno cœlo nullus est. cf. v. 518; adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem cœli sereni inde captat. vid. Macrob. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394, 395, et mox v. 518 *cœlo sereno.* Ceterum in his vers. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornavit ac variavit, Odyss. ε, 270 sqq.; Virgilium vero Ovid. Met. III, 594 sq. — 516. *Pliadasque H.* codicum pars apud Pierium, Heins. et Burm. cum binis Goth., neque aliter Macrobius legerat V Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem versus sup. lib. I, 744 cum simili varietate.

518—520. *Omnia videt constare*, composita et tranquilla esse; nihil, quod inconstantiam et varietatem cœli ominetur, occurrere. Videtur ante oculos fuisse Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique cum constent.* At Servius sic reddit : *omnia videt habere cœlum quæ significant serenitatem.*—519. *Dat clarum signum.* Quale hoc fuerit, quærunt interpretes, num face sublata, an tuba. Hoc haud dubie verum, et probat Burmann. sup. 239. *Dat signum specula Misenus ab alta Ære cavo. Castra* exquisite de copiis nauticis in litore tendentibus. Similia alibi. v. Cerda. *Velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt : quia vela navis alæ esse videntur. — 520. *Tendimus* alter Rottend.

Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Quum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitque mero, divosque vocavit
Stans celsa in puppi:
« Di, maris et terræ tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et spirate secundi! »
Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit
Jam propior, templumque adparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;

521 sq. Ad Castrum Minervæ appellunt Trojani, sub Hydrunto: quo loco planum ac molle litus; hinc *humilem Italiam;* sive quia procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. cf. sup. ad v. 76. cf. Serv. unde Pompon. Sab. sua hausit.—523. *Primum* sec. Moret. *Conclamant primus* Dorvill. Statii imitationes IV Theb. 807; III Silv. 2, 23 laudat Burmann.

525 sq. Aliter quam de corona vera crateri ex more sacrorum imposita vix hæc videntur posse accipi; etsi dubitatio animum subit, unde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari est: cf. sup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in divino de Argonaut. carmine, Pyth. IV, in nona strophe: ἐπεὶ δ' ἐμβόλου κρέμασαν ἀγκύρας etc. vss. 344 sqq. Quod autem *in puppi* stat, hoc inde illustrandum est, quod in puppi tutela collocata erat, h. e. signum numinis cujus tutelæ navis erat credita; una cum foculo aut ara. Ad hanc igitur libatio et preces fiunt.

529. Afferte, date, *viam*, navigationem faustam *vento*, h. e. vento secundo immisso; et adspirate, favete, propitii. Verba singula cum dilectu. Mox 530 *portus patescit*, ad oculorum sensum: v. sup. ad 411.

533. Vulgo *Eoo*. At *Euroo* omnes pene codd. Pierii, Medic. et ceteri vetustiores Heins. et sex Burm. Nova tamen ea forma ab *Eurus*, etsi analogiam habet in *Arctous*, *Lesbous* et al., et confunduntur fere *Eurus* et *Eous;* poteratque primo erratum esse *Euo* pro *Eoo*, ut *Eo* est in pr. Hamb. et in multis *Euro*. *Euroo* etiam Servius interpretatur, et usus est ea voce Priscian. in Periegesi, v. 871. *Flatu* Exc. Cort. ex Hamb. sec., idque videbatur in Parrhas. fuisse, in quo etiam *Eoo* repositum erat. *Curvatur*

Objectæ salsa spumant adspargine cautes :
Ipse latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore nivali.
Et pater Anchises : « Bellum, o terra hospita, portas;
Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti

aliquot Heins. et Burmann. cum edd. Ald. Junt. *Sinuatur* sec. Moret. — 533—536. *Portum Veneris* describit satis ornate : situs est versus orientem. Efficitur ille sinuoso litoris flexu, scopulis utrinque procurrentibus in mare et incurvantibus se, ut utrinque pro mole sint portui prætenta, ad quam maris ex alto allisi fluctus extrorsum franguntur. *Euroo fluctu* ab Euro, ut, Arctous. — 534. *Adspargine*, antiqua forma, reposuit Heins., Medic. et Gudiano, Grammaticisque Velio Longo et Nonnio auctoribus. Vulgo *aspergine*. De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II Theb. 675. Goth. sec. *vertigine*, quod absolute ita dictum equidem non memini. — 535. *Dimittunt* plerique codd., excepto tamen Medic. et nonnullis aliis : *deducunt* ed. Ven.—535, 536. *Scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab utroque portus latere procurrentes in mare sensim decrescunt; eadem fere sup. Æn. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cœlum scopuli :* cf. Odyss. κ, 87 et sqq. *Brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus latera, eumque a fluctibus et procellis tutum præstant; iidem sunt *murus*, cujus speciem habebant : *refugitque a litore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore*, ut bene Serv. — 536. *Erecti sc.* aliquot Pier. *ab litore* idem ex antiquis, et Heins. e potioribus. Vulgo *a litore* ut in uno Goth.

537 sq. Anchisæ interpretatio ostenti et hic tribuitur. Equos *candidos*, quod fausti ominis est, conspectos interpretatur per bella primo in Italiæ aditu gerenda, quæ tamen pacata rerum conditio excipiet. Remotiora sunt, si bella Italiæ cum Romanis gesta, ut olim faciebam, interpreteris; et 541, de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyss. λ, 107 sqq., de bobus Solis; et de Neptuni equo, Apollon. IV, 1364 sqq.; sed parum illa ad h. l. faciunt. Ceterum ornate pleraque. *Tondentes campum late*, pascentes late vagando : *bello armantur* ad bellum : *curru* h. e. currui. Multa

Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre ;
Spes et pacis, » ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantis,
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxuma, rite
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora : continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenumque domos, suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti

hic Cerda, sed argutiolas sectans. Argutatur et Burmann. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc advocat. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, non in candore, sed in eo est, quod equi etiam jugum ferunt.

543. *Spes est p.* ante Heins., ut plerique codd. et edd., etiam in Serv. ad v. 537 et sup. ad I, 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p. Cum* alter Menag. *Numina sancta :* ad h. v. Pompon. Sab. « *Ita et Probus legit et Apronianus.* » Quæ adeo memorabilis hic sit varietas, non assequor; nisi est quod alii *sacra* exhibuerunt, ut ex sec. Hamb. et Leid. notavit Burm. — 543, 544. Palladi sacrum faciunt, cujus templum in eo portu, v. sup. 531. Hunc intrant, et terram capiunt, ita ut ea, tanquam hospitio, eos excepisse videri posset. *Ovantes* ornatius quam *nos.* Mox 545—spectat ad sup. 403 sqq. — 546, 547. *Dederat quæ maxima* respicit sup. 435 *unum illud — præque omnibus unum. Præceptis* pro e præcepto Heleni. *Argivæ* v. sup. I, 24; sed h. l. tantum ornat.

548—550. Item ex præcepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc facto occupatio Italiæ facta videri. Sed similes juris gentium aut publici notiones inter veteres non fuere; fuit sacrum χαριστήριον. *Obvertimus* sc. pelago, in pelagus, in altum : ut VI, 3 *Obvertunt pelago proras :* nam si e sequ. versu, *domibus G.* h. e. litori; tum potius esset *avertere vela, antennas.* Pro his doctius *cornua antennarum*, κεραῖαι. *Velatarum*, h. e. velis indutarum, ut alias *veliferæ.* Mox trajiciunt sinum Tarentinum. Obscurum est, quorsum illa spectent : *si vera est fama.* In *Herculeo Tarento* subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni filium, eæ referantur. — 549. *Avertimus* conj. Jo. Schrader. in schedis. Idem tamen commode laudat Ovid. Met. III, 676 *Obstantes dum vult obvertere remos. Antemnarum* scribunt multi codd.

Cernitur. Adtollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces, et navifragum Scylacæum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna,

552. Tarentinum sinum a dextra prætergressis in prospectu erat *promontorium Lacinium*, tum *Caulonia* in monte sita, et *Scylacium*. Liv. XXIV, 3: *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Junonis; sanctum omnibus circa populis.* v. ibi plura. Adde Strabon. VI, p. 261 D, et, præter Cluverium, Serv. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726, Schol. et Notas ad Lycophr. v. 856. *Attollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere. *Serv.* cf. sup. ad 411.

553. *Callonesque* Wall. Servius: « *Aulonisque arces.* Aulon mons est Calabriæ, ut Horat. II Od. 6 *et amicus Aulon Fertilis* (ita legitur) *Baccho;* in quo oppidum fuit, a Locris conditum, quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ urbium Italicarum, Aulon est » (etsi in his postremis voc. dubia lectio). Potest hæc Serv. lectio doctrinæ speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I Od. 16 (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*); *Aulonesque acres* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B ed. Par. Καυλωνία, πρότερον δ' Αὐλωνία λεγομένη διὰ τὸν προσκείμενον αὐλῶνα, h. e. convallem. Etiam Steph. Byz. h. v. ab Hecatæo *Auloniam* vocatam memorat, διὰ τὸ μέσην Αὐλῶνος εἶναι (addit idem ab heroe *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Servium, Clitæ Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse; nam in Mazochii somniis ad Tabb. Heracleens. p. 527 sqq., ubi ex Hebræo *Kol*, de voce tonitru accepta, ducit, non moramur). Ex altera tamen parte primam literam in principio versus excidisse in uno vel altero codice, quo Servius utebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II Carm. 6, 18 occurrit *et amicus Aulon Fertilis Baccho*, ubi vet. Schol. montem esse Calabriæ ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, ut jam satis docti viri docuerunt; adeoque nil juvat, quod h. l. *Caulonis arces* h. e. mons vel promontorium memoratur. Eod. v. *navifragum Scylaceum.* Σκυλάκειον. Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *naufragum*, *naufragium—Scillacæum, Scyllacæum*, *Scillaceum*, *Silaceum*, *Scylleum*.

554—557. Scylacium sinum prætervectis jam e longinquo, tanquam in medio mari (*e fluctu*) Ætna Siciliæ *cernitur* h. e. ex fumo et igni cognoscitur, auditur quoque fragor maris ad scopulos Scyllæ allisi, jamque (557) apparet et oculis cognos-

Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad litora voces;
Exsultantque vada, atque æstu miscentur arenæ :
Et pater Anchises : « Nimirum hæc illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis. »
Haud minus ac jussi faciunt, primusque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem

citur ingens maris æstus, quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises. In toto loco ante oculos Ulysses Odyss. μ, 201 sqq. sed, ut recte hæc teneas, cogitandum est, legendo litus Trojanos jam ad interiora freti Siculi pervenisse; ibi et Scylla et Charybdis haud longe aberant. Nunc vide ornatum verborum : *saxa pulsata* fluctibus. —556. *Fractas voces*, maris fragorem; inf. 669 *sonitus vocis*. — 557. *Vada exsultant* h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420 sq. τῇδ' ἄμοτον βοάασκεν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. Apollon. IV, 923. Mari e fundo exæstuante, *æstu*, arena miscetur aquæ.

558—560. Respiciuntur Heleni dicta sup. 410 sqq. *Hos scopulos*, *saxa* int. Scyllam : sup. 420. *Eripite nos*. Vulgaris orationis tædium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos :* ut sit : *Eripite remos*, expedite. *Insurgite remis*, v. sup. ad v. 207.

561. *Primumque r.* Reg. *Rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *Rudente* aliquot apud Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, ut ad funem referrent. *Tridentem proram* conj. Heins. inf. ad V, 143 et Jo. Schrader. in schedis. — 561 — 563. A litore Italiæ, cum in medio freto jam versarentur, cursum deflectunt, adeoque a dextra in lævam, ne in interiora freti æstu impulsa navis rapiatur. *Rudentem proram*, ὀγκώμενον, ut, *gemere*, βοᾷν, *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare, ut etiam Serv. Vox et inf. occurrit VII, 16.

564 — 567. Maris æstuantis et magnos fluctus moventis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt Trojani. Sed aucta hæc omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564, 565 ad Charybdin, et 566, 567 ad Scyllam sigillatim spectare. conf. supra 420 sqq. et Cerda. Adde ad Tibull. IV, 70—75. *Desidere*, ut *sidere*, *subsidere*, proprie de rebus,

Subducta ad Manis imos desidimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere :
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viæ, Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab adcessu ventorum immotus, et ingens
Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,

adeoque etiam de navibus, mersis vel depressis. v. Heins. ad h. l. et quos laudat Burm. — 565. *Subducti* Parrhas. Mox vulgg. edd. ante Heins. *descendimus;* verum reposuerat ille (tanquam exquisitius) cum Medic. aliisque præstantioribus suis et Pierianis *desedimus,* quod Bened. et Pierius, tum ipse copiose illustratum dederunt; *desidimus* ex uno Montalb. proferebat, tanquam quod cum *tollimur* melius tempore conveniret, et nunc receptum a Burmanno vides. *Consedimus* unus Leid., male. — 566. Fluctus cum fragore in cavernas litoris irruunt æstu maris propulsi; unde retroacti in alios fluctus supervenientes incidunt; quibus allisi undam in medio pressam ejaculantur. *Spumam elisam,* fluctuum ad cautem allisorum, ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *Rorantia astra,* aqua in altum sublata, roris instar guttatim destillante, probasse videtur sæculi Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres sæpissime. v. c. mox v. 574 *et sidera lambit*, de flamma Ætnea ad cœlum exundante. — 568. Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat.

570. Subeunt Trojani portum Cyclopum. Proprie aqua est immota a ventis : inde eleganter portum ventis inaccessum extulit : *Portus ab a. v. immotus.* Portum autem hunc, ut totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit : Odyss. ι, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc., qui versus hujus sunt interpretatio. Portus ille Ætnæ profluviis totus nunc est oppletus, ut ex P. Bembo et Facello docuit Cluverius. cf. *Sestini Lettere* tom. I, Lett. 9. Exstant scopuli, de quibus accurate nuper egit *Dolomieu.* Ceterum e Virgiliana narratione apparet, poetam fuisse inter eos qui insulam Caprariam et Cyclopum sedes ante Ætnam in litore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, ut alii et ipse Homerus : quos Cluverius sequitur.

571. *Ipse* Pierius et alii cum *Ætna* jungunt. v. Burm. *Ipsa* Erf. sed, *Ipse portus. Sub horrificis—ruinis* aliquot apud Pier., sed id esset vulgarius; *tonat* meliores, ut vis poetica postulat. Multi *sonat,* ut semper variant. — *Horrificis tonat Ætna ruinis* h. e fragore resonat; quem faciunt ruinæ viscerum montis : sa-

Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla;
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit;
Interdum scopulos, avolsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus

tis graviter. — 572. *Prorumpit*, emittit, ἀναπέμπει, antiquo loquendi modo, ut jam Lucret. conf. sup. I, 246, ubi *mare proruptum.* — 573. *Turbine piceo et favilla*: h. e. globis fumi, cum cinere permistis, φλόγας καὶ λιγνῦς, ut Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *Favilla candens*, ut *canus cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De scintillis Servius exponit.—574. Hæserant Critici jam apud Gellium in hoc, quod poeta uno tempore fumum et flammas emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene observaverit, *interdiu fumet Ætna, noctu flammiget.* Cui, si poeta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo: *Attollitve globos.* Enimvero si poeta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum noctu Trojana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed intervalla habet intestinus Ætnæ labor non modo majora illa extremi furoris et remissionis, vide v. c. Strab. VI, p. 274 A C, verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammæ; interdum cum flamma expulsa saxa. Utrumque sequi poeta potuit; conjunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI, 690—693, quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. — 576. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, ἐρεύγει, emittit, extrudit. *Liquefacta saxa* h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde ῥύακες illi rivi igniti (*lava*). *Fundo*, ἐκ μυχῶν, ut Pindarus: *volvuntur ab imo fundamenta*, Auctor Ætnæ 197.

578—582. Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quæ ex antiquo physica phænomena adumbrandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent; hunc itaque ignem in monstro, quod fulmine percussum erat, vivum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, ut Orpheus Arg. 1249, 1250; cf. Cornel. Sev. Ætna 70 sqq., Typhœum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Æschylus (ut Briareum Callimachus in Del. 143); at Virgilius hunc sibi servavit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716, idque Homeri exemplo

Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus; obscuro sed nubila cœlo,

Iliad. β, 783. v. ad Hygin. f. 152; Cerda et alii. — 579. *Ætnam insuper impositam*, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος, *exspirare flammas caminis ruptis* h. e. cavernis et receptaculis flammæ subterraneis, quæ nove *caminos*, fornaces, dixit. — 581. *Quotiens* duo Goth. et sic Medic. *Mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heins. *Mutat* Donatus cum aliis; uti et bini Goth. (tert. *morat*). Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit satis illud Heins. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143 frustra provocant: nam εἰς ἑτέρην Βριαρῆος ἐπωμίδα κινυμένοιο potest esse et *motat* (movet se) et *mutat*. Sed *motat* pro *movet* agnoscit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Servius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante eum Guellius; possitque id tanquam exquisitius præferri, nisi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III Theb. 595 *aut ubi tentat Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit; nisi quod unus *versare* legit. In nonnullis etiam *motet;* in Wall. *moveat*. — 582. *Trinacriam intremere* (nam vix *intremere* pro tremefacere posuit poeta, ut Ætna subjectum esset) et (illum Enceladum) *cœlum subtexere fumo*, exquisite, ut *suffundere*. Utrumque Lucret. in eadem re, loco jam Cerdæ laudato, VI, 478—481.

583. *Nocte illa* aliquot Pier., et duo Burm., sed hoc vulgarius. *Tecti silvis* omnes fere libri Pier. et Heins. itaque *in* recte sublatum. De sensu ambigunt Cerda et Burmann. Sed in litus escendisse Trojanos noctemque ibi exegisse, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos sinit; neque aliter Ulysses in eo ipso loco, quem Virgilius hic expressit, Odyss. ι, 150, 151. — 583—587. Escenderant nocte oppressi in litus et in nemoroso loco noctem exegerunt. *Monstra* h. l. monstrosum phænomenon, rem portentosam. — 584. *Sonitum*, fragorem montis. — 585. Nox erat intempesta et illunis. *Nec lucidus polus æthra siderea* h. e. sideribus; nec cœlum stellis fulgentibus lucebat. — 586. *Obstruso — cœlo* Goth. sec., felici errore, si modo error nec prisca lectio est, cujus

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu,
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuvies, immissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit

interpretamentum sit *obscuro*. Nam *obstrusum* exquisite pro clausum, occlusum, adeoque obductum, obscurum. In libris fere illud cum voc. *abstrusum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian., quod vel Lexica docent. — 587. Et *in nimbo*, nubilo aere, *tenebat*, occultabat, *lunam nox*. Ἀὴρ γὰρ παρὰ νηυσὶ βαθεῖ' ἦν, οὐδὲ σελήνη Οὐρανόθε προὔφαινε, κατείχετο δὲ νεφέεσσιν, Od. ι, 144, 145: quem totum locum Virgilius ante oculos babuit, laude tamen hactenus integra, quod Achemænidis persona inducta magnam legentibus mirationem rei novitate facit. Imitatorem nostri habes Ovidium XIV Met. 158 sqq., ubi ad Cumas alius Ulyssis socius substiterat.

588 — 592. *Primo Eoo*, Lucifero, mane; ἠῶος ἀστήρ, cf. Georg I, 288. *Umbram humentem*, uti amaut poetæ *noctem humidam*(cf. Cerda), propter rorem.

593. *Prospicimus* aliquot Pieriani. *Ingluvies* Sprot. *dimissaque barba* idem cum Vratisl. cum Goth. sec. (pro *demissa*), *promissa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr.: utrumque vulgarius præ eo, quod excussum est. *Immensaque* Witt. Servium argutari arbitror. — 593 — 595. Conf. vet. poeta de Thyeste apud Cic. Tusc. Qu. III, 12. *Immissa* in faciem, adeoque exquisitius quam *promissa barba*. *Consertum spinis tegumen*. Vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sartam. conf. Ovid. Met. XIV, 166, ubi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur *Græcus* esse: scilicet si totum vestitum et habitum hominis reputares. Latius Servius: *Habet enim unaquæque gens incessum et vocem propriam.* — 595. *Ut quondam* ita reposuit Burmann. ex Hugen., ut sententiam melius connecteret: poni enim *ut*, quemadmodum sæpe, *ut erat*, *sicut erat*. Inde illa illuvies, inde detritæ vestes, quod diu in obsidione Trojæ hæserat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an in hoc acquiescere malit; equidem hoc revocavi. — *Patriis ad Trojam missus*

Arma procul, paullum adspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora præceps
Cum fletu precibusque tulit. « Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen,
Tollite me, Teucri! quascumque abducite terras!
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates :
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.
Si pereo, hominum manibus periisse juvabit. »
Dixerat, et genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur :
« Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,

in armis, Homerica oratio, nam sæpius similis forma, aliquem a patre ad bellum esse missum, occurrit. Adjicit Serv. *ex sequenti ejus confessione hoc didicit Æneas.*

599 — 606. *Testor*, quæso, obtestor. *Hoc cœli spirabile lumen*, vitale, de quo (l. quo). spiramus : Serv. *Lumen* autem pro æthere, aura; ut etiam poetæ : *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) *e classibus*, unum e Danais. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, jam Cerdæ monitum. *Si sceleris tanta est injuria nostri;* ornate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite. — 606. Præclare hanc lectionem reduxit Heins. codicum fere omnium, etiam Pierianorum, auctoritate; in edd. vulgg. erat : *Si pereo, manibus hominum p. j.* Fuere quoque qui distinguerent : *Si pereo manibus hominum, p. j.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male. Quod *pereo, hominum* cum nullo hiatus metu ponitur : græco more fit, quo ω ante vocalem sequentem haud facit hiatum; inprimis in versus articulo.

607—611. *Genibusque volutans hærebat :* ad genua provolvens se inhærebat, προσφὺς εἴχετο. *Dat juveni*, ut evitaret tenuem voculam *ei*. *Præsenti*, certo, *pignore*, quod manum dat, adeoque fidem tanquam ἱκέτῃ.

613 sqq. Hoc de Achæmenide episodium totum Virgilii inge-

Nomen Achæmenides, Trojam, genitore Adamasto
Paupere, mansissetque utinam Fortuna! profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, Di, talem terris avertite pestem!
Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.

nio deberi videtur, scilicet ut ita Homerica de Cyclope intexere suis versibus posset. Nam delectare solet et hoc, si fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variatione, novo cum ornatu, et in novo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem adversatur hoc episodium, quod jam apud Servium notatum videas; Ulysses enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venerat, at Æneas multo serius. Sed in talibus, quæ lectorem non offendunt, nisi molesta sublilitate aliena a re præsenti admiscentem, male poetas reprehendas. *Genitore paupere:* cum genitorem pauperem haberem. Sup. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.* Nescio tamen, annon poeta sua potius tempora, quibus militia inter vitæ genera quæstuosa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam Homerica respexerit; nam addit: *mansissetque utinam fortuna!* Ceterum hoc dictum est elegantius quam: utinam pauper, adeoque domi, manere maluissem!

616. Cum Ulyssis socii, ne Polyphemus injuriam ulcisceretur, fuga se proriperent, Achæmenides forte remansit. *Trepidi*, bene adjectum, præ festinatione. — 618. *Domos* Medic. (a m. pr.) tert. Rottend. Sane *Domus sanie dapibusque c.* durissima junctura dictum, pro saniosa. Burmannus videtur probasse H. Stephani interpretationem: *opaca sanie et dapibus*, quod et durum et jejunum est. Obvia est emendatio: *Domus sanie dapibusque cruenta;* sicque Wittianum habere video; modo distinguas: *domus sanie dapibusque cruenta Intus, opaca, ingens.* Sæpe epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapes* autem ipsæ erant *cruentæ*, hinc sine dubio cruentatum antrum. — *Domus sanie*, pro, saniosa, usu casus sexti paullo duriore. — 620. sq. *Pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitæ monstrum. *Nec visu facilis* h. e. cujus adspectum non facile aliquis ferat (ἀπροσόρατος voce Orphica, δυσαντίβλεπτος. Bene Serv. « *cujus possit etiam adspectus inferre formidinem* ») nec sustineat alloquium. — 621. *Affabilis* retinuit Heinsius codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrob. Sat. VI, 1 ab Accio in Philoctete sumtum testatur: *Quem neque tueri contra neque*

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
Prensa manu magna, medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
Limina; vidi atro quum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impune quidem. Nec talia passus Ulixes,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.

affari queas. Statii etiam imitationem affert Burmann. III Silv. 3, 72 *Terribilem adfatu passus visuque tyrannum.* Servius tamen *nec dictu affabilis*, sermone non explicabilis; et inf. v. 644 *infandi Cyclopes*, ineffabiles, ubi ad h. l. provocat. Esset itaque πέλωρ ἄῤῥητον, vel Hesiodeo vocab. οὔτε φατειὸν, quod Ruhnkenius ingeniose restituit Orpheo v. 926, et videri potest exquisitius.

623—627. Cf. Odyss. ι, 288 sqq. *Corpora*, elegantius quam viros. *Resupinus*, bene nisum jacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. cf. Burm. Homerus notionem magnitudinis et roboris in monstro tuitus est: Σὺν δὲ δύω μάρψας, ὥστε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ Κόπτ': tantæ erant vasti corporis vires! Reliqua a Virgilio ornatius exposita. Nisi et ipsum voc. *resupinus*, cum Servio, de jacente humi Cyclope accipere mavis: quo ipso magnitudo virtutis appareat, quod resupinus hoc facere potuit. Conf. Ovidii versus XIV Met. 205 sq. ex h. l. expressos. *Exspersa*, doctius quam aspersa. *Membra fluentia tabo*, oratio poetica pro vulgari, defluente tabo. Ceterum hæc ad nostrum palatum haud esse comparata, facile sentias. — 625. *Exspersa.* Servius: « Hæc fuit vera lectio, id est, madefacta: nam si *aspersa* dixeris, tapinosis et hyperbole junguntur, scilicet *adspersa* et *natarent.* » Fateor me non satis assequi discrimen hoc inter *exspersa* et *aspersa*: sed præferendum video alterum tanquam rarius et doctius: non quod major vis insit. Erat tamen Serviana lectio in nullo Pier. sed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinsii, qui egregie adstruxit, et in tribus Burm. et tert. Goth. Add. Bened. Reliqui *aspersa* vel *adspersa* (quod interpretamentum est alterius); *respersa* Sprot. et pr. Moret. *exsparsa* Witt. in margine. cf. sup. ad v. 534. Est autem *exspergere* proprie foras spargere et hinc dispergere, dissipare; et tandem *limina exspersa*, respersa sanie ac cruore *ex illisis* humi corporibus.

628 sq. cf. Od. ι, 299 sqq., 316 sqq. *Oblitusve sui est; sui*, cum vi, h. e. suæ astutiæ ac calliditatis; quæ ista ætate eadem cum sapientia habita, ut ex Homero observare in promtu est;

Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans ac frusta cruento
Per somnum commixta mero; nos, magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar,

ibid. v. 420: Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον — πάντας δὲ δόλους, καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὥστε περὶ ψυχῆς· μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν: *in discrimine tanto.*—630. Ex eod. l. v. 296, 297 Κεῖτ' ἔντοσθ' ἄντροιο τανυσσάμενος διὰ μήλων. add. 371. *Sepultus*, motu et vita privatus erat.—631—633. V. ibid. v. 372, 374. κεῖτ' ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα — *inflexam* pro vulgari, reflexam. *Jacuit immensus* præclare, cum notione vasti corporis. — 632. *Per antrum Immensum;* sic Servius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m. pr. Voss. pr. duo Hamburg. totidem Moret. et Ven. ap. Heinsium, qui præferebat; adde duo Goth. *Jacuitque per a. Immensus* Med. cum ceteris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo qualicunque judicio; nam et poetica oratione dignius et ἐνάργειαν majorem habet, quam alterum. Nam, quod Servius ait: *Immensum* ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quasi in toto antro jacuerit; id potius ad τὸ *per antrum* valet, quod majus rei phantasma offert quam *in antro.* Jam etsi adjicias: *jacuit per antrum Immensum,* hoc non æque rem in majus effert; potuit enim immensi antri qualecunque spatium occupare; quam *jacuit immensus;* et nunc δεινὸν est illud alterum *per antrum*, ut impleat suo corpore totum antrum. Conf. similem varietatem Ovid. III Met. 37, et ad lectionem dijudicandam Quinctil. VIII, 4, 83, idem interpretationem nostram firmat.—634. *Sortiti vices* h. e. quod unicuique esset agendum. Vide Homerum loco citato, vers. 331 sqq. — 634, 635. Vide ibidem, vers. 378 sqq. — 635. *Tenebramus* h. e. obscuramus, excæcamus, legebat Donatus, cum aliis apud Servium, adversus Homeri et Euripidis fidem et exemplum, ut jam Pier. et alii monuerunt: est enim τρίβειν, δινεῖν, τορνεύειν. — 636. *Latebat* quanto ornatius quam *erat!* vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, λασία μὲν ὀφρῦς ἐπὶ παντὶ μετώπω, Ἐξ ὠτὸς τέταται, Theocr. Idyll. XI, vers. 71. — *Jacebat* Venet., male. — 637. *Phœbei* Wall.—*Argolici clipei:* erat is Argivorum inventum: Paus. II, 25; Apollod. II, 2, 1. Fuit sane

Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia jam lunæ se cornua lumine complent,
Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum

clipeus inde in communi Græcorum usu, aliquando etiam a Romanis receptus pro scuto : potuit tamen Argolicus clipeus peculiare quid habere : quod rotundus erat, quum alii clipei essent oblongi ; scuta etiam oblonga quadrata. Etiam Dionys. Halic. IV (p. 221, c. 16) Ἀργολικὰς ἀσπίδας Servius rex ferre jubet cives primæ classis. *Phœbeam lampadem* esse solem, non lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse versum, Faber pronuntiat : sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53 de Cyclopibus : πᾶσι δ' ὑπ' ὀφρὺν Φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, Δεινὸν ὑπογλαύσσοντα. Ex Virgilio sua sumsit Ovid. libro XIII Metamorphos. vers. 851, 852. Mox 638 *ulciscimur* ad ductum Homeri loc. cit. vs. 475 sqq. — 638. *Umbram* alter Hamburg.

639. *A litore* Witt. Edd. Ald. — 641. *Jam* pr. Moret., eleganter, inquit Heins.; quod vix verum h. l. Versus 641 ad 644 ab aliena manu interpositos acute suspicabatur Jac. Bryant. offensus inprimis τῷ *qualis quantusque claudit.* Omnino loco huic ultima poetæ manus defuit. — 641—644. Ornatum (partim ex Hom. l. c. 337, 341) vides : *Qualis* Polyphemus *est*, *tales* Cyclopes multi in vicinia *sunt*, *habitant*. Est autem is poetarum mos, Græcis inprimis admodum frequentatus, in Pindaro vel centies observatus : ut evitetur tenuis oratio per verbum substantivum *est*, statim attributa substituunt : itaque h. l. pro *qualis est Polyphemus*, ornatius dixit poeta : *qualis claudit atque pressat;* plenior oratio erat : *qualis Polyphemus est, qui claudit.* Tenendum hoc est in aliis locis, in quibus eadem orationis forma occurrit. Sic sup. I, 498 erat : *qualis exercet* pro qualis est, quum exercet. An vero talis verborum ornatus trepidanti Achæmenidi satis conveniat, dubitare forte possis. Sed in his cum poeta quodammodo tacite conventum est in hoc, ut ii, quos loquentes inducit, poetica oratione utantur. Quod nisi ita se haberet, quomodo tragœdia scribi posset ?

Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum, vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas, lapidosaque corna
Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem : huic me, quæcumque fuisset,
Addixi. Satis est gentem effugisse nefandam :
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto. »
  Vix ea fatus erat, summo quum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem :
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat.

647. *Domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra ;* nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium dabat : *ab rupe Cyclopas* junge ; prospicit in monte errantes : modo v. 644 *et altis montibus errant;* et inf. 655 *summo cum monte videmus ;* item 675 *e silvis et montibus altis.* — 649. *Victum infelicem*, simpl. miserum, tenuem. Argutum puto, de infelici arbore accipere : *lapidosa corna* ab osse, quod in se habent. — 651. *Hanc partem ad litora* Donat. legit, quod Ge. Fabricio videbatur habere aliquid antiquitatis : *hanc primo a litore* Nonnius, in *lustrare :* quod placuisse Heinsio mireris ; cum primæ litoris parti vix credere se potuerit, qui latebras quærebat ; ut recte jam Burm. monuit. Et conf. Ovid. XIV Met. 218 sq. loco e Virgilio expresso : *Haud procul adspexi longo post tempore navim*, ad litusque cucurri. *Primum in litore* Ven. Burm. malit : *hanc primam ad l. classim.* — 653. *Addixi :* signato verbo exprimit desperationem, ait Serv. ; at quatenus? sc. est pro, me tradere decrevi, ut alias morti, servituti, malo, se quis addicit. Addicunt se proprie, qui se vendunt, ut gladiatores. — 656. *Gerentem* pr. Hamb. Unde Burm. conj. *ferentem.* Sed vulgatum *se moventem* multo præclarius esse cum *vasta mole* junctum, quis non videat?

658. Πέλωρ, πελώριον θαῦμα ap. Hom. l. c. *Informe*, ut ἄμορφον, deforme : *cui lumen ademtum*, hoc est, excæcatum ; deformitas nova præter naturalem.

659. *Manu* Medic. (etsi interpolatus, et a recent. manu) cum præstantioribus omnibus Heins. et Pier. et utrique id probatum : at Burm. veterem lectionem *manum* revocaverat, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, attamen in Quinctil. Inst. VIII, 4, 24 lectam, et a

Lanigeræ comitantur oves; ea sola voluptas,
Solamenque mali.

Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditurque per æquor
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.

qua lapsus difficilior fuisset ad alteram. Oritur ergo disceptatio inter auctoritatem et rationem. Sed nec *manum* bene dictum esset; quorsum enim *manus* a baculo regenda fuisset? sed *pinus* h. e. truncus pineus, *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat vestigia*, h. e. gressus. Etiam Servius *manu* explicat, sed fere ut Pierius, qui *Monstrum pinus regit* jungere videtur. Lapsus in primis statim exemplaribus obrepere potuit : quod factum esse in multis veterum locis animadvertere licet. *Trunca manus pinum* Goth. pr. et tert. *gerit ; format* Leid. — In *manu* truncus pineus *regit* eum, *et vestigia firmat*, firmum incessum præstat. Mox vero 662 *ad æquora venit*, ubi ad altum usque mare processit : pro vasti scilicet corporis modo. — 661. *Malis* tert. Rottend. Versus inexpletus in Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. uno Pier., quibus adde Fragm. Vatic., etsi et ibi recenti manu adscriptum supplementum : *de collo fistula pendet*, quod ceteri fere codd. etiam editi habent, nisi quod duo tresve *pendebat fistula collo*, ut et Goth. tert. a m. sec., Montalb. *dependit f. c.* Rejecta hæc ab Heins. post multas virorum doctorum disputationes : v. Bened. Pier. Cerda, et quos Burm. laudat. Neque, si ex codicum auctoritate rem æstimes, versus facile retineri potest. Nam aliis reprehensionibus interpunctione occurras : *ea sola voluptas ; Solamenque mali de collo fistula pendet.* Si tamen ad sensum meum judico, etiam illa tollenda sunt : *ea sola voluptas Solamenque mali :* manifestum enim fit, esse eos conatus explendi versus, a diversis auctoribus profectos. — 663. *Inde*, ex æquore, aqua marina Burmannus.

666, 667. Cum Homericis certavit l. c. v. 471, 472. Adde Odyss. κ, 126 sqq. *Sic merito*, εἰκότως. Nam *supplicem*, ἱκέτην, quis aspernari ausit ! sive, ut *merito* sit adverbium; sive, quia meritus erat sic recipi. — 668. *Verrimus* edd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinsianos pr. Moret. et Ven. a man. sec. Prætulit hoc Heins. et Burmann., ille, puto,

Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit;
Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curvisque immugiit Ætna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis

tanquam exquisite poeticum; hic, quoniam *taciti* volebant discedere. At *verrere* de remis vim illam motus taciti non habet; nisi argutias ex etymologia capias; et *vertimus* ceteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat., quod sane et ipsum esse poeticum quis neget, quodque et alibi apud poetas occurrit, et inf. V, 141 *freta versa;* quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur gravior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant*.— 669. *Sonitum vocis: vox* novo exemplo pro strepitu vel remorum, vel undæ remis impulsæ, ut sup. 556, *fractæ voces* pelagi. Quum poeta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeusmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes remos* ad hortamen, certe mutum, referri posse ille observat. *Vestigia* pro ipsis gressibus, notum.

670. *Dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heins. e Medic. a m. p. laudat, sed vitio forte scriptum, pro *dextrum*, nam sic a m. pr. præfert Fogginius. Etiam Burm. e solo Menag. laudat, *dextram affectare*, non tamen adscriptum, quid in ceteris ejus libris legatur. At habet illud fragm. Vatic., cujus est antiquissima auctoritas. Quid sit *dextram affectare* Servius explicat esse: dextram intendere et injicere, scilicet ut possit navem tenere: Terent. Heaut. III, 3, 60 *Ad dominam qui affectant viam*, id est intendunt, faciunt. Subjicit Servius: « Nam, si *dextra* legeris, ait, ut sit, *dextra affectare*, id est contingere, caret exemplo. » At multo magis caret exemplo non modo, sed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto casu effertur id, quod appetitur, cui manus injicitur. Sic Georg. IV. 562 *viamque adfectat Olympo*. Sic *regnum*, *famam*, *plausum affectare*. Itaque e communi usu *affectare dextram* esset appetere manum alterius, h. l. Trojanorum; quod hic sensum non habet. Prorsus novo itaque more poeta dixisse dicendus: *affectare dextram*, pro admovere. Contra *dextra affectare* sc. nos, navem, analogiæ consentaneum esset, hoc sensu: τῇ δεξιᾷ ὀρέξασθαι τῆς νηός.

Excitum ruit ad portus, et litora complent.
Cernimus adstantis nequidquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentis,
Concilium horrendum : quales quum vertice celso
Aeriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
*Contra jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
*Inter utramque viam, leti discrimine parvo,
*Ni teneant cursus : certum est dare lintea retro.

676. *Ad portus* cf. v. 570. *Adstantis*, stantes, *nequicquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Serv. *Ætnæi fratres*, populares, gentiles. — 678. *Cœlo*, ad cœlum : *concilium*, exquisite pro turba. — 680. *Coniferæ cyparissi*. Cupressus mas fert *conos* nuci pineæ non absimiles (v. Serv. ad h. l. et sup. ad v. 64); *baccas* appellat Plin. XVI, 33, s. 60. At κώνους etiam Græci. v. Athenæus lib. I, p. 57 B C. — 681. *Constiterunt* Heins. cum melioribus suis et Pier. Vulgo *constiterant* : aliquot Burm. et Goth. sec. *constiterint*. Venetus *astiterant*. — *Silva Jovis*, declarant quercus; itaque *lucus Dianæ* ad cupressos erit referendus; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi necesse est. Nam cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, ut Plin. l. c. Potuisse dicas a poeta sic simpliciter ornari voc. *luci*, ut *Dianæ* esset, cui omnino saltus curæ sunt : esset tamen sic usus insolens cupressorum.

682, 683. Nos metu agitati quocunque maluimus cursum dirigere, quam in portu manere : *rudentes excutere*, ut vela pandant, evolvere, explicare et intendere; jam sup. 267 : *excussosque jubet laxare rudentes*. *Ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non exspectare ventum, quem cursus postulabat.

684. *Movent* aliquot Pier. duo Heins. fragm. Vatic. duo Goth., ut fere alias variatur. *Scyllamque Charybdim* quidam scripti et editi, *Scyllæque Charybdis* alii apud Pier. cum Rottend. sec.; at pr. et duo alii Heins. *Scyllæ atque Charybdis*; unde suspicari possis *Scyllæ atque Charybdis Inter utrinque viam* ab aliis lectum fuisse. Heins. conj. *Scyllamque Charybdimque Inter*, non male. *Scillam Charibdim* ed. Ven. *Charybdin* Gud. cum aliis. *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic., unde suspicetur aliquis fuisse : *Contra jussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis. Inter utramque viam — Ni teneant*

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achæmenides, comes infelicis Ulixi.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra

cursus, certum est dare lintea retro; aut: *Contra jussa monent Heleni Scyllam atque Charybdin. Inter* et reliqua eodem modo. — *Heleni jussa*, v. sup. 410 sq. 429 sq. *Ni*, antique pro *ne*. Sic Serv. et plures veteres Grammatici apud Heins. et alios. v. Horat. I Carm. 14, 15. *Teneant* scil. naves. In simili re Od. γ, 172, ubi præcesserat ᾐτέομεν δὲ θεὸν — ὄφρα φύγοιμεν —, sequitur v. 176: Ὦρτο δ' ἐπὶ λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ὦκα Ἰχθυόεντα κέλευθα διέδραμον. cf. Od. μ, 197, 221.

687. *Venti* poetis a montibus, tanquam sedibus, petuntur (cf. Markland. Epist. crit. p. 56); itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fretum Siculum; hinc *angusta ab sede — Missus:* puto exprimi ἵκμενος vel ἱέμενος: is navem fert secundum litus Siciliæ orientale versus austrum.

688, 689. *Vivo ostia saxo Pantagiæ. Pantagias* (nunc *Fiume di Porcari*) parvus fluvius, brevi cursu, infra Leontinos, cujus ostium præruptis utrinque rupibus includitur: de eo v. Cluver. Sicil. lib. I, c. 11; Dorvill. Sicula p. 206, 207. *Vivo saxo*, ut I, 167 *vivoque sedilia saxa. Saxa rotantem Pantagiam* dixit Claudian. de R. P. II, 57 in loco hinc expresso. *Megara* sunt h. l. Hyblensia, quia olim Hybla parva dicta, non longe a Syracusis, in sinu Megarensi, *Golfo di Augusta*, quem ab australi parte includit *Thapsus*, peninsula in mare procurrens, *plana, pæne fluctibus par*, ait Servius, qui insulam appellat, unde *jacentem* dixit poeta, h. e. humilem, non altam montibus. — 689. *Pentagiæ*, *Pantagyæ* (hoc et Med. et Rom. cum fragm. Vatic., sed Παντα-γίας, ὁ ἄγων h. e. ἀγνύων πάντα undæ impetu). *Tapsumque*, *Tassumque*, *Taxumque*, *Thabsumque*, *Capsumque*, librariorum lapsu: *Tharsumque* Rom. Est Θάψος.

690, 691. *Relegens retrorsum.* Nam cum Ulysse a Lotophagorum inde insula, litori Africæ prætenta, Siciliæ litus orientale ad Cylcopas usque (cf. ad 570) præternavigaverat. Itaque *litora* jam *errata*. — 691. *Ulyssi* Priscian. et Probus. Vulg. *Ulyssei*. Ultima, *comes i. U.* ex v. 609 assuta putabat Burmann., offensus scilicet epitheto *infelicis:* quod in Æneæ ore gravius aliud desiderabat.

692 — 696. Insula *Ortygia*, et ex adverso *Plemmyrium* promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In eadem

Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare; qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Jussi numina magna loci veneramur; et inde
Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
Radimus; et fatis nunquam concessa moveri

fons Arethusa, de quo et de fabula super ejus cum Alpheo Elidis fl. congressu v. sup. Ecl. X, 1 et 4. *Undosum* h. l. περικῦμον, quod æstuantis maris fluctibus alluitur; unde et ipsum nomen πλημμύριον. *Occultas egisse vias subter mare*, τήν τε θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάει Mosch. Idyll. VIII. *Ore tuo*, fonte; unde Pindaro Arethusa ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφείου Nem. I, 1. v. Cluver. Sicil. ant. p. 163, 157.

697. *Jussi*, admoniti, sed a quo? vel ab Achæmenide, vel ab Heleno, vel ab Anchise, ait Serv. Hoc ultimum verum puto. Nam per totum librum eæ sunt Anchisæ partes, ut religiones et auspicia curet; at Helenus tantum de Junone placanda monuerat vs. 436. *Helorus* fluvius in litore orientali paullo supra Pachynum promontorium: de quo accurate egit Cluverius e Fazello. Primum ille inter specus et exesas rupes procurrit, unde Silio *clamosus Helorus;* mox, ubi ad litus accessit, placido ac leni cursu incedit, et hieme, clauso maris fluctibus ostio, frequenter excrescit stagnatque, unde agri vicini pinguescunt plurimum (nunc *Atellaro* et in inferiore parte *Abiso*). *Exsupero*, h. l. prætervehor.

699. *Pachynum*, promontorium Siciliæ ab australi parte (*Capo Passaro*). *Projecta saxa* expressit Gr. προβλῆτες σκόπελοι.

700, 701. *Camarina nunquam concessa moveri:* accipio, palus, quam deus consultus vetabat movere, cum Camarinenses canali ducto eam exsiccare vellent. *Moventur* ea, in quibus aliquid molimur, novamus, mutamus. Servii verba apponam: « Palus est juxta ejusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: Μὴ κίνει Καμαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων. Quo contemto exsiccaverunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, pœnas dederunt. » Similia narrant Steph. Byz., Suid. et Anthol. Gr. apud Cluver. Sed quæ illa urbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter Camarinam fuisse conditam, ex Thucydide aliisque docet idem Cluver.

Adparet Camarina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe

Ceterum poetam hæc ex sua potius quam Æneæ narrantis, persona dixisse, jam Servius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illæ urbes et locorum nomina Æneæ temporibus recentiora sunt. — 701. *Camerina* sane maxima scriptorum pars. Sed in talibus scripti non sunt audiendi, sed Græci; quibus Καμαρίνα.

701, 702. De situ urbis et fluvii *Gelæ* camporumque res parum explorata. v. præter Cluver. et quos Burman. laudat, Dorvill. Sicula c. 6. Acquiescit Dorvillius in Cluverii sententia, esse Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuova*. Campos autem Geloos, egregiæ fertilitatis planitiem, latius cis et ultra fluvium patuisse, quam vulgo creditur. Sed, quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. Loca hinc expressa Claud. R. P. II, 58; Sil. XIV, 218, nihil juvant. *Magnam* interpretantur; sed urbis amplitudinem nemo veterum memorat. Proclive est, ad dominos referre, ut sæpe in urbium epithetis fit, ut ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo devenisse etiam Dorvillium video in Sicul. p. 129. Gelæ tamen tyrannos sævos et immanes fuisse, unde doceri possit, mihi non satis constat. Nam, quæ apud Herodot. VII, 153—156 de iis memorantur, ad immanitatem non adsurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thrasybulo, Gelonis fratribus, Syracusarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Dorvil. altera interpretatio, ut ad urbis situm ad amnem verticosum et immanem referatur. Ita *Gela immanis* erit in loco immani, horrendo, sita: nec male hoc. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, ut ab ea potissimum designari potuerit a poeta. — 702. Forte fuit *Innantis* scil. campis fl. ut Horat. III, 17, 7 *Innantem Maricæ litoribus tenuisse Lirin*. *Gela* noli mutare; urbs proprie ἡ Γέλα, et fluv. ὁ Γέλας. *De nomine* Parrhas. et Hamb. pr.

703. Fluctuant et hic libri inter *Agragas* et *Acragas*. *Ostendit* alter Menag. — 703, 704. *Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Græciæ, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus. v. Serv. et Burmann. quamquam ad hunc solum respici a poeta non dixerim. Gratius Cyneg. 526 *per illos* (equos) *Cantatus Graiis Acragas*. Vide de hac urbe Cluver. et Dorvill. pag. 88, 89. *Quondam* paullo incautius adjecit poeta, contra temporum ordinem.

Mœnia, magnanimum quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus;
Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.
Hinc Drepani me portus et inlætabilis ora
Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu! genitorem, omnis curæ casusque levamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu! tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum:

— 704. *Quondam* vatem decebat, non poetam, qui Æneam narrantem inducit. Jo. Schrader. ea re offensus in schedis delet versum, et continuat: *Acragas ostentat mœnia longe, Teque d.* Ita vero plura in hoc loco erunt delenda, in quibus temporum ratio neglecta.

705. *Selinys* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Salinis* Goth. tert. cum ed. Ven. v. Pier. Heins. et doctiss. Commentar. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 420, 421. Est Σελινοῦς, ex Σελινόεις. — *Selinuntem* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87, satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200 Silius Ital., quem in toto hoc loco comparare juvabit. De Selinunte copiose post Cluver. Dorvill. p. 60 sqq. et 420 sqq., ubi et ruinæ duorum templorum ejus urbis oculis subjectæ sunt. *Datis ventis*, orto vento.

706. *Vada dura saxis cæcis* h. e. latentibus. *Dura* (ne *dira* conjectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybæi promontorii ἄκρα, plana atque depressa, ad III M passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1 pr.

707. *Drepani — illætabilis ora.* Ager Drepanitanus sterilior et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et præterea multos in tractus aqua marina exæstuat, stagnandoque salem profert; et ob hunc ruris illius mœstiorem adspectum non minus, quam ob Anchisæ hic locorum amissi memoriam, ab Ænea Drepanitana ora vocari *illætabilis* videtur. — 708. *Actis* omnes Pier. et magna pars Heins. et Burm. cum ipso Romano. Alii cum edd. *actus,* inter quos et Mediceus referendus. *Actum* Voss., scilicet genitorem. *Aptis* Goth. pr. Jam *tempestates actas*, hoc est, vel pulsas vel exactas, dici, dubitari nequit.

712. Comparant Homerica Il.

Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. »
  Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divum, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

ρ, 407 — 410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq. — 715. Redit ad lib. I, 34 *Vix e conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti* Ex Odyss. η, 276, 277.

716. *Unus* sc. inter ceteros *omnes i.* — 717. *Fataque narrabat* aliquot Pier. *Enarrabat* alt. Menag. *Recensebat* qu. Moret. Sed *renarrabat* haud dubie vere; non ut argutari velim cum Servio et aliis, sed ut aut pro simplici et vulgari, *narrare*, sit positum poetarum more, aut ad eum modum formatum, quo *repeti* et *iterari* res, quas narramus, dicuntur. — 718. *Factoque hic fine quievit :* ornate; et narrationis finem fecit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Dido amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejusque consilium secuta, ad nuptias animum adjicit 1 — 89. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit — 128. Postridie Æneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis, Juno subitam immittit tempestatem; comites alius alio diffugiunt; Æneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus conjunguntur — 172. Interim Jupiter, Iarbæ, Gætulorum regis, qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat, precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Æneam, mandatque, ut, relicta Africa, in Italiam naviget — 278. Ille Jovis imperio morem gerens, quæcumque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet — 295. Ceterum Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, — 392 tum per sororem, — 449 eum ab incepto revocare conatur. Æneas, nave jam conscensa, iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras solvit 554 — 583. Illa doloris impatiens, mori decreverat, 450 — 473 et celans sororem quod meditabatur, exstructa in editiore ædium parte ingenti pyra, sacrum magicum,

quo ab amore se solveret, paraverat. 476 — 521. Ubi, recrudescente per noctem dolore furens, 522 — 553 Trojanos discessisse vidit, diris Æneam devovet. 554 — 629 ablegataque Barce, Sychæi nutrice, ne quid destinatæ morti impedimenti adferret, necem sibi consciscit.

At regina gravi jam dudum saucia cura
Volnus alit venis, et cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore voltus,
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram,

1—5. Splendida libri frons, et eximia gravissimi amoris declaratio. *At* respicit ult. v. sup. libri: Æneas finem dicendi hic fecit (nam *quievit*, dormitum ivit, jejunius dictum esset): regina vero ex narratione multo magis fuit incensa amore viri. *cura. Vulnus*, quod, ut alias pectore, ossibus, nunc alitur *venis*, propter sanguinem amoris æstu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis ἰοὺς [illegible] cogites necesse est, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287). Subjiciuntur nunc ea, quæ pro caussis amoris haberi poterant: *multum animo recursat* Æneæ virtus et *multus gentis honos*, seu ipsius Æneæ genus a Venere ductum, (quod malim) seu Trojanorum clarum nomen: tum oris dignitas, *vultus*, et quæ de se suisque fatis narraverat: quæ eadem erant amoris et caussæ et excusationes ne contra dignitatem susceptus esse videretur. — Miratur Burmann. nullum librarium rescripsisse *Magna viri virtus*. Videtur adeo vir doctus non vidisse: *Multa recursat* esse pro *multum* positum. — Ad v. 4, 5 cf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic, ut in memoriam revoces, is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant sup. I, 672, 712 sq.

6, 7. *Auroram* pro Die, ut Homero Ἠώς dicta est, propter reliqua accipio. *Lustrare* in his et similibus est obire. (Male Serv. cum aliis: illustrabat, vel purgabat.) *Lampadem* pro face jam Lucretius dixit. *Humentem umbram*, vid. sup. II, 8. Duo hos v. reprehendebat, tanquam alieni

Quum sic unanimam adloquitur male sana sororem :
« Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu! quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque sederet
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit ;

et nimii ornatus, III, Homius P. III, c. 21 *Princip. Crit.* Videntur tamen ejusmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriæ et simplicis orationis loco esse habendæ, et probandæ etiam hactenus, quod narrationis jejunitatem vel tenorem variant et ornant. — 8. *Tum* aliquot Pier. *Unanimam* Heins. reposuit ex Medic. et aliis, etiam Pier. alii *unanimem*, sono minus grato. — *Male sana*, insana, μαινομένη. Etiam amantissimam sororem exquisito vocabulo *unanimam* dixit. — In oratione quæ sequitur, observa amoris et pudoris pugnam, et inanem pervicaciæ ostentationem, victamque jamdudum ab affectu mentem. Quod Annam sororem Didonis inducit, non nutricem, ut fere Græci in tali re solent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopæ, Medeæ sorori, simile officium tribuerat; a quo et insomnia habet Didonis et amoris confessionem sorori factam. v. Apollon. III, 616 sqq. 645 sqq. Nam Homeri Nausicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* jam Nævius memoraverat, teste Servio ad v. 9, in Bello, puta, Punico.

9. *Suspenso* Medic. a pr. m. et Goth. tert. *Suspensum me* Menag. pr. *Terret* a nonnullis lectum e Servio et e Pierio patet; et sic Franc., defendente etiam Pomponio Sabino, ut vigilia sit attonita Dido. — *Suspensam* ornate adjectum, ad metum pertinet. Adumbrat hæc, ut jam diximus, ad ductum Apollonii III, 636. — 10. *Mœnibus hospes* Franc. At Catulli imitationem cum Ursino agnoscit Burmann. — 13. Invertit orationem : credo eum prolem deæ esse, quandoquidem fortitudo ac constantia in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit. — 15—19. Eximio cum artificio singula posita. — 17. *Deceptam fefellit* poetica copia plenius pro, morte mariti me fefellit, spem destituit. cf. Burm. h. l. — *Decepta morte* tres apud Heins.,

Si non pertæsum thalami tædæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna; fatebor enim; miseri post fata Sychæi
Conjugis, et sparsos fraterna cæde Penatis,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit. Adgnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentis umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura resolvo.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum servetque sepulcro.»
Sic effata sinum lacrimis implevit obortis.

quod ipsi elegantiæ quid, parum intellectæ, habere visum; sed quæ aliena esset ab h. l. — 19. *Potui* exquisite pro possem, post *si non pertæsum fuisset—culpæ* cum dilectu h. l. pro amore: quatenus ille caritati et fidei erga conjugem defunctum, adversari videbatur.

20 sqq. De Sichæi cæde cf. sup. I, 349 sq. — 22. *Hicc'* Terentian. Maurus legit, ut sit Creticus; grammaticæ ineptiæ, de quibus vide Heins. ad lib. II, 664. *Libantem* Goth. sec. a m. sec., ceteri *labentem*, vitiose cum aliis. — 23. Agnosco amoris, qualem olim experta sum, signa. — 24. τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών Iliad. δ, 182 et al. cf. Iliad. ζ, 464; ρ, 416. *Prius — ante quam*, ut Homer. πρὶν — πρὶν ἤ. Egregie ad majorem vim versus 26 adjicitur. — 27. *Jura pudoris* int. vim et potestatem in se: qua a novo amore et a secundis nuptiis deterrita est. — *Sancte Pudor* elegans Marklandi conject. apud Spencium; nec tamen illud *prius—ante—quam* exemplo caret, ne apud poetas quidem. *Violo, resolvo* vetustissimi Bened. Pierii et Heins. cum Grammaticis apud Heins. Etiam sic fragm. Vatic. et ex Aproniani recensione esse et hanc lectionem Pompon. Sabin. docet. At Priscian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violem—resolvam* apud Burm. — 28. *Primos* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *Primum* Leid. *Vinxit* aliquot Pier. Parrhas. ed. Ven. — Versus 28, 29 dulcissimi sunt affectus et magnæ dignitatis. Uni suo marito amorem suum se addixisse ait. — 30. *Sinum* male Serv. de oculis, cum manifeste pectoris sit sinus. δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι Iliad. ι, 566. Hæ autem *lacrimæ* magnum facile poetam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortæ lacrimæ laborantem oc-

Anna refert : « O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua mœrens carpere juventa?
Nec dulcis natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
Esto; ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ, non ante Tyro; despectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis

culto affectu animum produnt. conf. Horat. IV, 1, 33 sqq. *Sed cur heu, Ligurine, cur* etc.

31 sqq. Egregium suasoriæ orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba; respondet. vid. Burm.

32. Proprie *carpitur*, consumitur, *ætas*, *juventa*, *vita*, φθίνεται, κατείβεται αἰών. Simplex oratio esset : *consumesne ætatem vidua?* at ornatior : *consumerisne ipsa exigens ætatem perpetuo vidua?* Jam melius dictum, *juventa* pro ætate, et *mœrens perpetua juventa*, pro mœrens perpetuo in solitudine, *sola*. Imitationem Virgilii in Seneca Hippol. 446 sqq. *Ætate fruere—cur toro viduo jaces?* agnoscit Cerda.

33. *Veneris præmia* possunt per oppositionem ad ipsos *natos* referri, tanquam matrimonii munera. Si tamen memineris δῶρα Ἀφροδίτης, quo sensu dicantur; melius voluptates et oblectamenta conjugum intelliges. Locum quidem Iliad. γ, 54, male comparant, nam ibi δῶρα Ἀφροδίτης sunt illecebræ, quibus Venus Paridem instruit. At sunt alia loca, in quibus usus et fructus Veneris (*Veneris gaudia* poetis sunt) per munera et δῶρα Ἀφροδίτης declaratur : sic ap. Pindar. Ol. 1, 119, 120; Nem. 8, 12; Hesiod. Sc. H. 47; quæ loca etiam aliis laudata sunt, etiam nuper a Ruhnk. præf. ad Hymn. in Cer., in quo 102 similiter, ut h. l., τόκος jungitur et δῶρα Ἀφροδίτης : reliqua nihil commune cum h. l. habent. Comparari potest ἔργα Ἀφροδίτης apud Musæum 141 : hoc est, γάμος, ἔρως; et in sqq. γαμήλια θεσμὰ θεαίνης.

34—36. *Manes sepultos* ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, ubi justa persoluta essent; adeoque pro vulgari : Manes sepultorum. In v. 35 *mariti* pro procis. De *Iarba* v. inf. 196, et Justin. XVIII, 6. In *ægram* latet caussa spreti adhuc amoris, quod recenti dolore erat adflicta, qui nunc resedit. — 36. *Libyes* malebat Heins. *Libye* in multis; sed hoc est pro *Libyæ*. vid. Burman. Non *Libya* dixit poeta, ut orationem variaret. *Dispectus* duo Burmann. *Hyarbas* Franc. — *Mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, ut sæpe alibi. — 37. *Alios* Rottend. sec. *Affrica* multi; hinc *Attica* Moret. sec. *Triumphos* Rom., male. *Triumphi dives* malebat et hic Heinsius.—Multa igitur bella ab Afris feliciter gesta fuere. Declarat simpliciter gentem bellicosam. *Terra Afri-*

Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc Gætulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, et inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dis equidem auspicibus reor et Junone secunda
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis,

ca antique, ut sæpe Ennius, Cato, alii.—38. *Placidone* quatuor apud Burmann. cum aliis apud Pierium et Rufinian. — 40. *Getulæ* in plerisque scribitur, vid. Pier., sed Gr. Γαιτοῦλοι. *Genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I, 339. *Insuperabile ferro* unus Leidens. — 40 — 44. *Gætulæ urbes:* ad terrorem *urbes* posuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Serv. conf. Sallust. B. J. 21. Melius dices poetam commune illud, et jam Homericum, πόλεις expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. Homericum est quoque illud *urbes—genus;* nam is, et ejus exemplo alii, sæpe πόλεις pro incolis vel populis, et vice versa populos pro insula, vel terra et urbe. cf. sup. lib. I, 339 *fines Libyci*, *genus* etc. *Numidæ infreni*, equis sine frenis; res nota; de qua cf. Cerd. *Syrtis* int. Afros Syrtium accolas; sup. I, 339, 340 *fines Libyci*, *genus intractabile bello.* — 42. *Deserta siti*, inhabitabilis raritate aquæ. Serv. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac præsidii Pœnis posse sperari. — *Furentis* tres Heins., ut jungatur, *lateque furentis Barcæi quid bella*, sed minus bene. *Lateque vagantes* quatuor Burm. et sic laudat Hieronymus: sc. ex interpretatione. — 43. *Barcæi* a Barce, Cyrenaicæ urbe, per prolepsin hic nominati; nam multo seriores fuere urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditæ. v. Herodot. IV, 160, et ibi not. *Late furentes Barcæi.* Insederant ergo jam tum has terras barbari ferique populi late vagantes. Servius: « Hi, secundum Titianum in Chorographia (quæ Julii Honorii Oratoris fuit) Phœnicem navali quondam vicere certamine.» *Germani minas.* cf. I, 361 sq.

45. Junonem potissimum propitiam nominat, sive quia inter principes deos Carthaginiensium erat: cf. sup. ad I, 15, et mox v. 59; sive quia conjugiis illa præest. — 46. *Huc* vulgg. *Hunc* Medic. cum potioribus, nec non sic Romanus cum aliis Pier. et fragm.

Punica se quantis adtollet gloria rebus!
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, caussasque innecte morandi,
Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion,
Quassatæque rates, dum non tractabile cœlum. »
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
  Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt; mactant lectas de more bidentis
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo,

Vatic. Et codd. auctoritati putem in talibus esse standum, etsi et alterum recte dicitur, ut l. I, 534 *Huc cursus fuit. Huc* etiam Servius interpretatur. — 49 — 53. *Quantis rebus*, opibus, potentia. Mox *deos veniam poscere*, eos placare ac propitios reddere jubet; caussam in illis vs. 9. quære, *quæ me insomnia terrent;* ad expianda scilicet insomniorum omina, *sacris litatis*, nove hoc dictum (nam proprie litatur diis per sacra s. sacris, victimis), quod Servius etiam notat; sed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas*. — 50. *Indulge hospitio*, hospitalitati, benevolentiæ in hospitem; da operam hospiti benevole habendo. — 52. *Aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Piscis aquosus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quassatæ* (v. I, 551) et nondum refectæ sunt; dum *non tractabile cœlum* est, alias sævum, asperum, procellosum. — 54. *Impense* olim lectum Servius notat; et sane fragm. Vatic. *impensom. Flammavit* plures Pier. Heins. et Burm. cum eodem fragm. Vatic. — 55. *Solvitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed effecit, quo eam jam minus puderet amori succumbere. Ad sqq. super Didonis pietate mox in impietatem versa multa argutatur *Bossu* (*du Poëme épique* V, 3, p. 417).

56 — 59. Ut hæc rite perspicias, tenendum, primum de utraque sorore, tum de sola Didone agi; et a v. 60 duo esse, in quibus occupata est Dido, ut victimis cæsis deos sibi propitios reddat; et a v. 63, ut exta inspiciat. *Pacem*, veniam deorum, benevolentiam, v. 50. — 58. *Frugiferæ* Roman. et alii Pier. ac Heins. cum fragm. Vatic. a pr. m. et nostro Goth. tert. Sed alterum doctius. — *Legiferæ Cereri* Δήμητρι θεσμοφόρῳ. Vitæ cultu meliore invento jura ac leges sunt natæ, legitimaque cum his connubia. Servavit Servius ad v. 58 versus Calvi: *Et leges sanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis et magnas condidit urbes.* Cur *Phœbo* et *Baccho* nunc sacra fiant, tantum con-

Junoni ante omnis, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora deum pinguis spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,

jectando caussa reddi potest; forte tanquam diis Carthagine olim cultis; etsi inter conjugales deos referri solent ex hoc loco; ut nuper factum a Passerio Vas. Etrusc. tom. I, p. 40. *Bacchum* jam lib. I, 734 memoratum vidimus. *Phœbum*, ut Solem, patrium Pœnorum numen esse puto, quod idem Saturno assimulabant Romani; etsi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Hendereich Carthag. p. 217. cf. h. l. Servius, qui parum constanter disputat, et Donatus, cum Macrob. III, 12. De *Junone* cf. ad lib. I, 15. Accommodavit Deæ Cœlesti, quod Romani ac Græci Junoni suæ tribuebant, quæ ζυγία et γαμηλία erat.

62—64. Spectant ad extispicium, cujus caussa victimæ cæduntur. Illa incedit ad *pingues aras*, pinguibus victimis, τὰ πίονα μηρία Homeri; ipsa adstat victimis extispicii caussa cæsis. *Instaurat diem donis*, h. e. sacrificiis; proprie *instaurantur sacra*, quæ iterum curantur, seu repetuntur; et est voc. sacrum; sic V, 94: sed h. l. *dies*, h. e. dies festus, quo sacra erant facta; nova subinde sacra in alterum diem indicuntur: sc. ut exta meliora sibi contingant. Hinc *diem instaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. Et tandem *instaurare* poetis omnino est facere, instituere: sic funus sup. III, 62, epulas VII, 146, VIII, 283, choros IV, 145. *Spirantia exta*, palpitantia, ut Serv. Impatientiam expectationis τὸ *inhians* exprimit. *Consulit* autem Dido *exta* super felici amoris successu.

65. *Fatûm* conj. Cuningh. cf. inf. VIII, 627. *Ignotæ m.* Witt. *Quid vota furorem* Burman. ex Servio. *Ferentem* Rom. — 65—67. *Vatum* ad extispicium v. sup. refer; suntque adeo extispices, sacrifici: qui h. l. fausta omina renuntiant. *Ignaræ mentes!* cujusnam rei? infelicis puta exitus et eventus consiliorum et amoris Didonis. Vide enim ne de amoris medela deos aditos esse existimes: quod alienum esset a loco et more; ab amore solvunt sacra magica, ad quæ Dido recurrit inf. 478 sqq. Et de his Silius VIII, 98 agit, cum h. l. exprimit similibus verbis. At vates, et in his extispices memineris consultos esse super pace deorum exposcenda, malis ominibus, ut somniorum, ostentorum, averruncandis, et mentis

Quid delubra juvant? Est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens : qualis conjecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius. Illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictæos; hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,

curis ac terroribus placandis ; tum de consiliorum cœptorumque successu et eventu. Conjuncta hæc cum sacris, quibus id ipsum efficeretur, ut propitii curis et consiliis essent dii. Ad hæc refer eodem Silii loco narrata vss. 116 — 125. *Delubra*, aditus delubrorum sup. v. 56. Exclamationem hanc ex poetæ persona jam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poeta reprehendi possit, non tam illud est, si *ex sua persona* affectum interponat, quam, si *de sua persona* quicquam intertexat, quippe quæ a carmine epico, quod enthusiasmum spirare adeoque in una re, quæ argumentum facit, occupata esse debet, aliena sit necesse est; nisi forte poetæ persona ad augendam carminis vim et ipsa valere possit, aut ille nova Musæ invocatione animum lectoris advertat ; ut aliquoties etiam in Messiade factum videas, v. c. l. III pr. *Mollis flamma*, levis, adeoque mobilis : *vivit* pr. de vulnere crudo. Servius acceptum hoc ait pro *vescitur*, quod ad ulcus potius spectaret.

68. — 73. Egregia perdite amantis comparatio, in qua ornanda recentiores passim poetæ laborarunt. Ex Iliad. λ, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobii forte auctoritate, Sat. V, 6. Sed Homero poetam hic nihil debere, jam Cerda monuit. — 70. *Cresia* Heins. cum melioribus, etiam fragment. Vatic.; quippe Κρὴς, Κρήσιος. Vulgo *Cressia*.— *Agens telis*, agitans, urgens, ornate, ut alias, v. c. Georg. III, 412. — 72. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in cervam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat : v. Burm. Capra forte melius a poeta fuisset memorata; quandoquidem ex Solino c. 17 constat, *agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, cervo eguisse.* Adde Plin. lib. VIII, 58, s. 83. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. — *Pererrat* Hug. et pr. Hamb. cum Goth. tert. vide supra librum I, ad versum 834. *Saltus silvasque peragrat Dicteas* aliquot Pierii cum fragm. Vatic.

74. Totus locus, qui sequitur ad v. 89, super amoris æstu,

Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam;
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo mœret vacua, stratisque relictis

inter consummatissimos est, et unicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam, et Valerii Flacci acumen, libro VII; ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento contentiones. *Brevitatem* in summa rerum copia et *dignitatem* vix quisquam alius est assequutus, si forte affectuum movere et aliis contigit. — 75. *Sidonias*, Tyro advectas, vid. sup. I, 363. — *Urbem paratam*, egregie, ut non opus esset novam quærere per longos errores, ut et Burman. post Serv. — 77. *Convivia quærit*, desiderii nota inest; moram impatienter fert, dum cœnæ hora illuxerit.

80 — 83. De nocte sera agi, qua, e convivio, sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunæ nitore minora sidera (cf. Horat. I, od. 12, 46—48) referri potest, sed de occasu lunæ sub exeuntem noctem accipiendum esse manifestum fit: *premit*, occulit illa lumen suum. Recte is, quis-quis inter cetera Serviana adscripsit: *an ipsa luna suum lumen reprimit, occidens, et se obscurans? Vicissim*, postquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere, pro indefinito; et pro quacunque nocte, quæ et illunis et illustris esse potest, noctem serenam nominare. — 82. *Stratisque relictis Incubat:* non uno modo hæc accipi possunt; aut de lecto, ad quem dormiendi caussa illa se confert, aut de triclinio, in quo accubuerat: simplicissimum est ita dicere: de nocte agitur, convivis jam dimissis, unde *domo vacua*. Nunc *sola* illa *mœret stratis*, lecto *incubans;* hoc ut poeta enuntiavit *: mœret, et incubat stratis*, et quidem *relictis* a se; ut adeo amoris æstu jactata modo lectum suum reliquerit, modo iterum repetierit. Obscuritatis quidem vitio hæc brevitas non caret; a re tamen sententia non est aliena; etsi Lucanus melius V, 790 *sic fata, relictis Exsiluit stratis amens*. Servius: *relictis*, ab Ænea, inquit; atqui *torus conjugalis* eos nondum acceperat: ergo *convivalem* ille

Incubat. Illum absens absentem auditque videtque;
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem!
Non cœptæ adsurgunt turres; non arma juventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant : pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

intellexit. Sane ea, quæ antecedunt : *Sola domo mœret vacua*, eam per thalamos ac triclinia discursitantem indicare videri possunt; adeoque illa in eo triclinio, quo antea erant cœnati, lectum quo cum Ænea adcubuerat, agnoscit, iterumque ei incubat; quod amantes facere solent, et quod toties amantibus a poetis tribuitur. vid. Ovid. Epist. X, 51 sqq. *Sæpe torum repeto, qui nos acceperat ambo, — Et tua, qua possum, pro te vestigia tango, Strataque, quæ membris intepuere tuis.* Nec dubitare licet, an strata de toro convivarum dicantur. Sic v. c. Ovid. Met. V, 34, ubi de convivio agitur, *ut stetit hasta toro*, stratis *tum denique Perseus Exsiluit.* Est quoque *strata* lectus, ut inf. 392 dictus, quo sedent aut recubant in thalamo seu cubiculo : quandoquidem priscæ vitæ simplicitas eundem torum in eodem cubiculo et sedentibus et dormientibus destinabat. Fatendum tamen, hanc poetæ rationem plus artis habituram esse quam simplicitatis ; ut malim præferre id quod primo loco apposui. Præclare autem illud subjicitur : *illum absens absentem auditque videtque :* quod ornatissime persequutus est Apollonius Rhodius lib. III, vers. 453 sq.

84. *Gremio ;* accubantium mensæ habitum animo reputa. conf. Burm. et v. ad I, 717, ubi *gremio fovet.* Etsi omnino in his mos a nostro diversus esse potuit. Apud Homerum Iliad. φ, 506 Diana *δακρυόεσσα δὲ πατρὸς ἐφέζετο γούνασι κούρη* satis adulta illa. — 85. *Si pellere* Goth. sec. *si vellere* tert. Goth. *Posset* Franc. *Amantem* aliquot Pier. cum fragm. Vatic.

86—89. *Arma exercet* exquisitius quam, se in armis; et mox *pendent* pro sunt, et *minæ murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes, hoc simplicissimum et usu poetæ frequentatum : sup. I, 162 *Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cœlum scopuli.* De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperant jam veteres. v. Serv., sed hoc sensu *minæ* technicum, adeoque vix poeticum, et seriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burmann. de initiis operis, quæ egregios muros promittebant et minabantur; vix bene. — 89. *Ma-*

Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Jovis conjux, nec famam obstare furori,
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis :
« Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus ! magnum et memorabile numen,

china simpl. moles, ædificium : sic melius puto, quam de tignis statutis et colligatis, quibus insistunt qui muros conficiunt. — Trappius et Cuningh. malebant *æquanda ;* sed nil necesse. Etsi imperfecti muri tamen jam æquabant cœlum.

90 sqq. Juno tantum abesse videt, ut ad Trojanos ab Italia avertendos ex tempestate commota Trojanisque in Africæ litora ejectis quicquam sibi res procedant, ut potius Trojanis hoc ipsum hospitium saluti sit. Mutatis igitur ex re consiliis, servatos hos se invita Trojanos sic saltem arcere studet ab Italia, ut illi cum Pœnis una civitate jungantur ; sic quoque suos Pœnos incolumes fore. Hoc se effecturam sperat, Æneæ cum Didone conjugio inito. Approbare hoc consilium parat Veneri ; et, tametsi satis teneret, fatale esse, ut Æneas in Italia considat, quippe quæ de Jovis voluntate omnia comperta habebat, sup. I, 258, *Cernes urbem et promissa Lavini mœnia* etc. dissimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat ; ceterum rem Junonis arbitrio permittit, utque Æneas cum Didone congrediatur, facile patitur, cum ad summam caussæ nihil inde mali timendum esset ; non enim ei probabile videri debuit, fore, ut Trojani inter Pœnos sedes habere malint quam regnum in Italia condere : neque Jovem id admissurum esse bene tenebat. Habuit poeta Apollonium Rhodium ante oculos, in consiliis Junonis et Veneris conferendis l. III pr. suo tamen consilio præclare singula accommodavit.

90—92. *Peste*, exitioso morbo, amore. cf. I, 712. *Famam*, h. e. famæ curam ; non illam jam malæ famæ metu revocari. conf. v. 170.

93—98. *Spolia* ornate pro victoria. *Puer*, παῖς, filius, res nota vel ex Horatio. — 94. *Numen* sane habent veterrimi et præstantissimi Pierii, Heinsii et Burm. qui illud adeo tuentur. Accipiendum : *magnum vero et memorabile erit numen vestrum*, vestra potestas, vis, h. e. vos, dii, si circumveneritis duo unam feminam. Paullo tamen contortius ita dictum videtur. Contra sollennis formula, *memorabile nomen* (cf. sup. II, 583), et hoc Ge. Fabricius præferebat, et est in aliquot Pierianis et in uno et altero scripto Heins. et Burmann. nonnullisque editis. — Simile acumen et exemplum invectivæ vide apud Tibull. lib. I, 6, 3, 4, et Leonidæ in An-

Una dolo divum si femina victa duorum est!
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?
Quin potius pacem æternam pactosque hymenæos
Exercemus? Habes tota quod mente petisti :
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
Dotalisque tuæ Tyrios permittere dextræ. »
  Olli, sensit enim simulata mente locutam,

thol. IV, 12, p. 464. — 96. *Nec* plane ignara sum *te* suspectam habuisse Carthaginem; ne Trojanis exitium inferrent Pœni. cf. I, v. 671. *Certamine tanto* scil. opus est?

98. Vulgo : *quæ nunc certamine tanto*, mirus codicum consensus in lectione vitiosa. Etsi enim bene supplere possis *uteris?* vel *opus est ?* tamen ea forma esset prosaica, et perpetuus loquendi usus elegantior fert *quo nunc certamina tanta ?* Lapsus quoque librariorum manifestus fit ex antec. *quo* h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita jam Heius. Marklandus post Harium et Burmannum. Inter Servianas interpretationes etiam est, *quo nunc certamen tantum*, et in Reg. glossa, *habere*, ut hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. *Et quo* Wittian. Reg. *Discrimine tanto* Parrhas. — 100. *Habes t.* conf. sup. I, 675 sqq. — 102. *Paribus auspiciis*, bene Serv. *æquali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a magistratibus, qui auspicia habent majora et minora, petitum, et ab imperio militari; nunc par et æquale tutelæ jus Veneri et Junoni in Tyrios et Trojanos fore. — 103, 104. Magno cum spiritu ac fastidio Didonis connubium et Æneæ expressit Juno : *liceat Didonem servire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exsuli; de Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextræ tuæ*, tibi tanquam socrui a nuru. Servius omnia ad coemtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem, quasi emtione per æs et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105. *S. voce* Vratisl. et Hugen. — 105 — 107. *Simulata mente*, δολοφρονέουσαν, ut Homerus aliquoties. *Averteret* signantius quam transferret ad Li-

Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras,
Sic contra est ingressa Venus : « Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Juppiter unam
Esse velit Tyriis urbem Trojaque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar. » Tum sic excepit regia Juno :
« Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas, unaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.

byam et Carthaginem. — 106. *Averteret* vetustiores satis constanter; et is poetarum usus loquendi; alii Pierii et Heins. cum al. et D. *adverteret.* cf. Burm. Prætulit alteram lectionem jam Servius. *Libycis oris* pr. Rottend. a m. sec. et Zulich. — 107. *Ingressa* simpl. orationem. Servius hanc vocem insidiarum significationem habere vult. Etiam sic mox *excepit.*

109. *Fatum* tres Burm. a m. pr. *pactum* malebat Vonk. Lect. Lat. p. 152, sed *factum*, ubi hoc factum, effectum fuerit, quod vis. — *Si modo — factum fortuna sequatur,* si modo, facto hoc quod vis, eventus optatus sequetur, ἐὰν παραδράμηται vel συνδράμηται ἡ τύχη, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit. *Fortuna* pro eventu.

110 — 113. *Sed incerta sum de fatis,* propter fata, dubito, an Jupiter — qui factorum auctor est — velit etc. Cum ceteris comparare solent Iliad. ξ, 211 sqq.

115. *Mecum erit iste labor.* Ex antiquo, puto, sermone, pro mihi, apud me erit, παρ' ἐμοὶ ἔσται, mihi incumbet, curæ erit. Epit. Iliad. 93 *mecum labor iste manebit :* etiam ex h. l. imitatorem alium Silium VIII, 330, laudat Burm. *mecum erit hæc prorsus pietas.* Alium usum insolitum τοῦ *mecum* vidimus sup. I, 675 *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore,* σὺν ἐμοὶ, pro δι' ἐμοῦ· *mea opera.* — 116. *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinsii, qui copiose illustrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri.* — Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserum.*

118. *Primus* Medic. et emen-

His ego nigrantem commixta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca;
Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem
Devenient : adero, et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. » Non adversata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.

datum *primum ;* etiam Rom. *primus.* Dorvill. *primos ubi.*—120. Ergo habemus et hic Junonem κεραυνοβόλον conf. sup. I, 42 de Minerva.—121. *Alas* Servius de equitibus accipiebat, quem sequuntur alii viri docti, ut illi *trepident,* festinent. Sunt sane *alæ* equitatus sociorum; tum omnino equitum turmæ. Verum tam absolute alas hoc sensu poni, quum nihil, quod eo ducat, adjunctum sit, merito mireris. De illis qui indaginem constituunt, aut qui silvas agitant, ut feras excutiant, alii : vid. Burm. Sed id non minus ad arbitrium fit : quum in venatione versemur, accommodatissima mihi semper visa est illa ratio, ut *alæ* de pinnis in formidine acciperentur; *hæ trepidant*, motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt.* Silii auctoritatem huic interpretationi laudari posse puto lib. II, 419, ubi h. l. respicit : *It clamor ad auras Latratusque canum subitoque exterrita nimbo Occultant* alæ *venantum corpora silvis* h. e, venantes latebant post alas indaginum. Possis etiam *Dum trepidant* absolute accipere, dum trepidatur, dum studio venandi omnes tenentur, dumque *alæ saltus indagine cingunt*, h. e. saltus retibus cinctus est : ita interpunges : *Dum trepidant, alæ saltusque indagine cingunt.* Forte hæc ratio omnium esset maxime expedita, dura tamen copulæ junctura, quum deberet esse *alæque saltus indagine cingunt.*

128. Venus risit insidiosa Junonis oratione, quum scilicet ejus consilia eventum non habitura esse bene nosset : v. ad v. 90. *Dolis repertis* Servius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur, vix satis ex usu sermonis; malim *dolos repertos*, excogitatos a Junone, inventos, intelligere, ut *consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inventor Ulixes : risit dolos* fuisset vulgaris ratio.

129. *Occasum i.* Hamburg. pr. *Fulgens Aurora* Oudart. Similem diversitatem apud Ovid. II Fast. 500 notat Burmann. *Relinquit* Heins. prætulit e Medic. et

It portis jubare exorto delecta juventus.
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum exspectant; ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites, et lætus Iulus,

Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. Vulgg. *reliquit.* — Homericum Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων Ὤρνυτο passim obvium. — 130 — 132. Cf. Grat. Cyneg. 233 et Intpp. *Jubare* h. l. solis. Nimis subtiliter Servius de lucifero. *Massyli* h. l. simpl. de Afris. *Odora canum vis*, nota forma Homerica βίη Πριάμοιο; proprie canes robusti: *fida canum vis* jam Lucretius præiverat; conf. Wesseling. Obss. II, 14. *Odorus* nove, qui odoratu excellit, sagax.

133. *Cunctantem*. Servius: morabatur studio placendi. Nisi hoc nimis acutum est: accommodate ad illud Terentianum: *Dum moliuntur, dum (mulieres) comuntur, annus est*. Etiam hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. At enim *cunctantem* addere poterat poeta ornatus caussa, quum *exspectant* posuisset.

137 — 139. Chlamyde est induta purpurea, cujus oras ambit limbus, acu vel radio pictus, et variegatus: cf. inf. V, 259. *Crinis nodantur in aurum* doctius quam *auro*, h. e. aurea fascia, vel, ut Serv. aureo retiolo, quod colligit comas, quæ Græcis κρωβύλη (usitatius κρώβυλος) dicitur. *Reticulum* est aliis. *Fibulam*, περόνην, non nisi in tunica vel chlamyde locum habuisse satis, puto, constat: itaque h. l. *vestem* chlamydem intelligemus venatoribus gestari solitam. Fibula autem in humeris colligebat ac retinebat tunicam, etiam chlamydem: hanc interdum in pectore. Nec tamen talis fibula bene *subnectere* eam videri potest. Dicendum itaque, fibulam hic esse in balteo seu cingulo, quo tunica succingitur: ut inf. V, 312, 313; conf. XI, 776. Supra I, 320 *nodum* dixerat: *nodoque sinus collecta fluentes* h. e. balteo; ubi cf. not. Nam, ut fibula inferiorem vestis oram substringat altius, ut ea elevata sit, nostri moris esse potest, vix antiqui.

Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;

141, 142. *Pulcherrimus*, Veneris munere puta, lib. I, 589 sqq. *Agmina jungit*, Trojanorum cum Tyriis, ait Burm. Scilicet dicendum est, esse exquisitiorem poetæ formam, *jungere agmen* vel *agmina*, pro adjungere se cum agmine suo. inf. XI, 145 *Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt Agmina*, adjungunt. Comparatio autem ita fit: *ipse infert se* talis, *qualis infert se* Apollo —; *Ipse graditur* — *Haud aliter.*

143 — 149. Locus exquisita doctrina expolitus: Æneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros ducendos: re, ad veterum, inprimis Græcorum, sensum omnium maxime augusta; ut sup. I, 498 Dido comparabatur cum Diana. Hieme Pataris Lyciæ exacta, narratur deus adire Delum, verno tempore, festorum sollennium die instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. — 144. *Delon* alii, sed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, ut Heins. docuit. — 145. *Instaurantque* Leid. un.: ita res transferretur ad *Cretes et Dr. Instruxitque* Hugen. — *Instaurare* cum dilectu; est enim voc. religiosum et sacrum. Ducitur chorus ab iis, qui vel sacra curant, vel frugum primitias Delum apportant: sunt Cretenses, Dryopes et Agathyrsi seu Hyperborei; ii *fremunt* circa aram, saltant ac cantant. *Picti Agathyrsi* ut *picti Geloni* Ge. II, 114, ubi de stigmatibus acceperant Servius et Claudianus in Rufino I, 314. At Mela II, 1, 2, 86: *Agathyrsi ora artusque pingunt; ut quique majoribus præstant, ita magis vel minus: ceterum iisdem omnes notis, et sic ut ablui nequeant.* Nec aliter quam proprie pictos ex eo loco eos produnt Solin. et Ammian. cf. Salmas. ad Solin. p. 133. Adveniens deus descendit de Cyntho, qui templo imminet, redimitus laurea vittæ aureæ innexa, et pharetra ex humeris pendente. Sed majus phantasma, quod *tela sonant ex humeris*, deo incedente, quodque crinem *fluentem*, effusum, qualis Apollinis est, ipse *premit fingens* fronde et *auro implicat*, vitta aurea, diademate. — 148. *Fronte* Medic. et Menag. pr. *Fluentes crines* Par-

Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montis, atque invia lustra,
Ecce feræ, saxi dejectæ vertice, capræ
Decurrere jugis; alia de parte patentis
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montisque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jamque hos cursu, jam præterit illos;
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
  Interea magno misceri murmure cœlum
Incipit. Insequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.

rhas. *Fugiens* Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *surgens aut* Goth. sec.

149, 150. Duplex igitur comparationis momentum, et concitatioris incessus, et pulchritudinis: tam alacri gressu et ipse tam pulcher incedebat Æneas.

151 — 155. In v. 152, 153 potest Homerus observatus esse Iliad. δ, 106—108. *Dejectæ*, h. l. quæ se dejecerant, quæ desilierant. Cervos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. — 154. *Transmutant* Zulich. *Campos cursu* Menag. sec. *Transmittunt* e Lucretio petiit l. II, 325, monente Macrobio VI, 4, p. 594: *Et circumvolitant equites, mediosque repente Transmittunt valido quatientes impete campos.* — *Cervi glomerant agmina*, colligunt se in agmina, catervas, pulvere soli moto. De cervis in Africa conf. supra I, 184.

156—159. Juvenilem exsultationem facile sentis. Sed simul expendendus verborum dilectus: quam contemtim, *pecora inertia!* Importunum est, illud in memoriam revocare, quod Ascanius Paphum a Venere avectus erat lib. I, 691 sqq. neque nunc eum rediisse poetæ erat monendum, in re quæ ministerio divino non amplius indigebat. cf. Burman.

160 sqq. In copia et ornatu brevitatem et vim agnosce. *Tecta* 164 omnino loca, quibus tegimur; arbores, cavernæ etc. cf. Cerda. Concubitum ipsum sileri nemo miretur, aut poetæ pudorem in eo multis verbis prædicet; quasi vero in epico car-

Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
Dant signum; fulsere ignes, et conscius æther
Connubiis, summoque ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. Neque enim specie famave movetur,

mine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in ceteris honestati studet poeta, ad temporum magis quam ad poetæ indolem referendum videtur, diversam scilicet ab Homerico ævo. Quod denique honesto nuptiarum ac conjugii nomine furtum hoc amantium prætenditur, id ad servandam personæ dignitatem in Ænea et Didone pertinet. Putant Interpp. Calypsus speluncam Virgilio observatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncæ non *pius Æneas*, sed *dux Trojanus* adpellatur, eximio poetæ judicio factum, Steelius post Addissonum observasse fertur; nimis argute utique. Nam epicis poetis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quæ tantum ad ornatum et varietatem valere debent.

166. *Et* ante *Tellus* multis abest; itaque eleganter conj. Heins. *Primæ Tellus et pr. J.* — 166—168. Mala nuptiarum omina enarrare debebat poeta, et videtur enarrare: motum terræ, aeris fragorem vento concitati, fulmina, et per montium juga auditos clamores vel ululatus, quæ omnia, cum tempestate et procella magna interdum conjuncta, nunc præclare ad deas pronubas, Tellurem et Junonem, et ad Nymphas, tanquam carmen nuptiale canentes, referuntur. cf. Ovid. Epist. VII, 95, 96. *Prima* malim pro *primum* accipere (argutari videberis, si e vetustioribus diis Gæam esse dixeris). *Ululatum* Nympharum Apollon. III, 1218, memorat: αἱ δ' ὀλόλυξαν Νύμφαι ἑλειονόμοι ποταμηΐδες, ubi præcesserat: πίσεα δ' ἔτρεμε πάντα. Ululant adeo præ terrore et sensu magni mali. Alienus itaque est ululatus in sacris fieri solitus. Tellus interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, est memorata, ex disciplina Etrusca (v. Serv. ad h. l. et Passer. *Vas. Etrusc.* tom. I, p. 4); nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. Conf. Orphicos Hymnos, XXV. — 168. *Connubiis* Heins. e melioribus post Pierium, assentiente poetarum usu; alii *Connubii*. Rottend. *conjugii* a m. pr. *Conubio* un. Pier. Connubiis esse metiendum, jam monitum fuit.

169. Dies ἀρχέκακος Homerico voc. Iliad. ε, 63. Mox *species*, pro decoro positum videtur: fere ut, *speciosa res*, *speciosum nomen*. Non jam dedecoris vel infamiæ metu movetur.

Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbis,
Fama, malum quo non aliud velocius ullum.
Mobilitate viget, viresque adquirit eundo;
Parva metu primo, mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,

171, 172. Nec jam clam amat, non celat amorem. *Prætexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare, prætexere *nomen culpæ*, obtendere, ad excusationem. vid. inf. 500.

173 — 178. Nobilissimus de Fama locus. Velocitatem monstri ait augeri ipso cursu, crescere et ipsam speciem, mox v. 180 addit esse illud allatum, toto corpore plumis; oculis, oribus auribusque consitum; in ceteris v. 184 sq. assimulatur strigi. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poeta, Iliad. δ, 440 — 443, forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, inprimis in versibus 176, 177, *mox sese attollit* etc. Virgilium æmulatus est Ovid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., ubi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ovidium et Virgilium expressit.

173. Odyss. ω, 412 Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντῃ.

174. *Qua non* Romanus et Medic. adeoque libri vetustissimi; acc. Rottend. pr. a m. pr. et sic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Servius ita legi testatur. Nec tamen Heins. recipere ausus, etsi impense placeret. Neque id a poeta profectum arbitror, sed a librarii errore. — 174, 175. Fama velocissima est: *malum*, ut pestis, res perniciosa, h. l. in personam versa, dea, seu monstrum; est eadem *mobilis*, celeris. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. *Parva modi* vel *modo*, h. modulo, mensura; ut Avien. 1351 *magnus uterque modi;* conj. Jo. Schrader. in schedis: senserat forte *metu* haud satis aptum esse. — *Parva ortu primo* conjicit Goes. in Agamemn. pag. 42. — Primum *parva metu*, metuens scilicet redargui, ait Cerda; cohibet se, *quod initio cautius loquatur*, ait Servius, mox sumta licentia altius exsurgit. Nimis argute. Cogitandum est de Fama, sinistrum aliquem eventum, aut malum imminens nuntiante, unde *metus* animos incessit. Respiciunt hæc incrementa rumoris ex ipso progressu. — 177. *Ingrediturque solum* Macrob. V Sat. 13, at c. 3 vulgata lect. conf. inf. X, 763. *Polo* Erf. a m. sec.

178 — 180. Genealogia anti-

Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu!
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat cœli medio terræque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbis;
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Ænean, Trojano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere

qua, Hesiodeæ similis. Cœum Terra ex Cœlo, vid. Theog. 133, 134, vel ex Tartaro peperit. Sic et Gigantes ex Cœlo, Apollod. I, 6, 1, in quibus *Enceladus* ibid. s. 2; de eo sup. III, 578. cf. Hygin. præfat. ibique Muncker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiæ facile Famam adnumerare potuit. *Ira deorum*, irata diis propter Titanas in Tartarum conjectos; ut et Apollod. I, 6, 1, ubi cf. Not. p. 67, 68; Apollon., II, 38, 40.

182. *Pervigiles o.* pr. Hamb. *Subsunt* Franc. Parrhas. et plerique Pier. *Subeunt* Ven. Wall. cum Goth. tert. *Oculos subtus* Schol. Lucani lib. I, 472. *Oculis subsunt* ed. Ven. *Mirabile visu* Exc. Burman. a m. pr., sed aliunde repetitum. — 183. *Tot linguæ, totidem ora* etc. Ornate pro, tot ora ei sunt, et aures; tota est oculata, aurita, et vocalis. Mox 184 sq. strigi similem cogita, vel buboni.

185. *Stridet* oblongus Vatic. Pierii et sec. Rottend. *Declinant* Leid, ut int. *se* : *limina* multi ap. Pier. et Burm. *Lumine* pr. Moret. *Cœlo* alter Hamb. a m. pr. — 186. *Et nec* pro *Luce* Goth. sec. *Summo* Hugen. et tert. Ment. a m. pr. *Vertice* pr. Hamb. pr. var. lect.

193. *Hiemem*. Non proprie accipiendum, ita ut Æneas totum hiemem apud Didonem exegerit, id quod alia haud admittunt. Verum, quum jam sub æstatem extremam hæc gererentur, ita ut hiemale tempus instaret, invidiose id jam fieri dicitur, quod fieri poterat; nisi alia incidissent : *quam longa*, h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86 et sæpe al. *Hiemem fovere* exquisite, hiemale tempus luxui

Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc passim dea fœda virum diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divum æternas, pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, et rumore accensus amaro,

dare, ut bene Pompon. Proprie foventur amores per hiemem. — 194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiæ : *turpi c.* inhonesto amore. vid. Serv.

196. *Cursu detorquet* Gud. a m. pr. sc. *se,* non male, inquit Heins. Sed cf. Burm. *Iarban* Heins. e Medic. et aliis : vulgo *Iarbam,* etiam *Hiarbam*, *Hiarban*, *Hiarba.* — 197. *Aggerat iras*, exquisite pro auget.

198—202. Iarbas itaque Jovi Ammoni patri novas in terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Jovis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad ejus exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est nova sacra invexisse : cf. 206, 207. Potuit Virgilius Græcum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuere, ubi ex Apollonio Rhodio ejusque Schol. intelligere in promtu est. Et Cyrenæorum domesticum aliquod fuit mythologiæ systema. Ceterum poeta huic homini Mauro ritum sacrorum Romanum, aut Græcum tribuit; quod poetæ facere licet : faciunt idem historici, sed hi minus perite. *Garamantide Nympha* simpl. pro Libyca : cf. ad Ecl. VIII, 44. *Rapta* ad stuprum v. sup. ad I, 28. *Posuit et sacraverat* pro posuerat; nota enallage; junctura mox paullo durior : *sacraverat* ille ignem perennem in aris, et *solum pingue cruore pecudum*, h. e. sacrificia magno numero, et *limina florentia sertis*, h. festos sollennesque dies : *centum* ut sup. I, 416 Veneri Paphiæ *centum aræ* calent ture : *vigilem ignem*, *Excubias divum æternas*, egregie de igne perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic æternus ex Jovis Ammonis religione petitus putandus; nota illa ex miraculo apud Plutarchum de Orac. defect. p. 410 B. Ceterum Callimachum ante oculos noster habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq. ut etiam ad illum locum monitum. *Et variis*

Dicitur ante aras, media inter numina divum,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis :
« Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Adspicis hæc? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miscent?
Femina, quæ nostris errans in finibus, urbem

florentia limina sertis; simpl. ad religionem in sollennibus sacris templorum fores corollis ornandi referendum. — 204. *Munera* olim lectum Servio teste : qui addit : « Hoc est in media precatione deorum. » Immo vero : inter sacra. Et hactenus hæc lectio valde arridet.— *Media inter numina divum*, simplic. ante signa deorum.

206. *Juppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam una *p* fuisse non dubito ; nam ut scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. apud Pier. — 206 — 210. Tales preces sæpius occurrunt ; primo loco Ilad. η, 446 sq. et al. ; sed, quod tam impiam vecordiam Iarbæ tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis accommodate fecisse videri debet. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, ap. Justinum XVIII, 6, *Maxitani* sunt, iidem forte qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, sive improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320 *Nomades*), sive ut illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum successu Numidæ occuparunt; quamquam et hi origine Mauri esse potuere. Nam Numidarum nomen, non tam stirpem, quam vitæ genus, h. e. Nomadum, designat, pluribus diversæ stirpis populis commune. *Libationem* epulis factis (v. I, 728) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, ut poeta : *toris pictis* v. sup. I, 708, in domo Didonis, ubi tamen melius locum suum tueri videntur quam inter rudes Mauros. — 207. *Choris* Leid. *Odorem* Dorvill. *amorem* alter Hamb., perperam. *Honor* de libatione in deorum honorem facta, frequens apud poetas. — 208. *Adspicis hæc?* formulam illustrant ex Iliad. η, 448. *Cæci ignes* h. l. plus quam occulti, invisi ; sed, vel qui vani, inanes, sunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quasi cæco impetu. Male Serv. et alii : quorum origo et ratio ignoratur. Tonitrua *miscent*, h. l. turbant, animos, aut ignes, fulmina, *miscent*, s. adjuncta habent, sc. faciunt, *murmura*.

211. De re v. lib. I, 365 sqq.

Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit!
Et nunc ille Paris, cum semiviro comitatu,
Mæonia mentum mitra, crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur; nos munera templis

— 212 — 214. *Litus arandum.* Argutantur intppr. Est litoralis plaga et ager in terra mari vicina: *loci leges dedimus*, jus, imperium: adeoque locum possidendum; ita malim, quam locum sub certa lege: *dominum*, non maritum, ut alibi sæpe, sed hic multum invidiose, participem regni, quin solum regem et dominum: sic quoque Burmannus. —214. *Depulit* Leid. pro var. lect., sed alterum voc. proprium: v. Burmann. *At* Sthep. et codd. Servii. *Æneam* aliquot, hinc Parrhas. *Æneam in sua regna r.*

215 — 218. *Paris ille;* doctius forte, quam pro Iarbæ Mauri persona; mollis ille Trojanus, qualis Paris apud Homer. Iliad. γ, 391 sq. aut potius h. l. quatenus Æneas, ut alter Paris, alii quasi pactam conjugem eripuit. Sic et Serv. *Semiviro c.* conf. inf. IX, 617, dictum inprimis respectu sacrorum Cybeles. *Mæonia — subnixus* respicit Phrygiam mitram, h. e. *pileum incurvum*, ut Serv. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus, quæ subter mentum colligari solebant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixo, mitra: scilicet mitra subligatum habens *mentum crinemque madentem* unguentis. *Redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis satis obvia et notata a Winckelm. (*Gesch. d. Kunst* p. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155). Alias *mitra* est fascia, diadema: nec alia in Baccho. At de Dioscurorum pileo an eadem vox occurrat dubito. *Mæoniam* pro Phrygia dixit, ut poeta, a vicina gente. Nam proprie Mæones diversi a Phrygibus. *Rapto potitur:* graviter, pro stupro fruitur, ut Serv. *Famamque fovemus inanem*, opinionem de potentia dei. Hæc multo magis invidiosa in religione nova, nuper demum inducta, vide v. 198 sq. Fundus in nobiliss. loco Hecubæ Euripideæ v. 488 sqq. Ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερά σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν etc. — 217. *Subnexus* Leid. un. et sic jam Gevart. et Salmas. maluerant. Adde Ruæum, Cuninghamum. Pugnant contra Heins. h. l. et Gronov. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnexus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silv. V, 3, 115, et multa pro hac lectione afferri possunt. cf. inf. X, 137 et 138, aliaque loca in Indice. Potest tamen *subnixus* exquisitius dictum videri. Quodcunque enim subligatam sibi habet aliquam rem, illud *subnixum*

Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem. »
Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torsit
Regia, et oblitos famæ melioris amantis.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat :
« Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbis,
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis;

ea re videri potest. *Raptu* ms. Georg. Fabric. et pr. Rottend. a m. sec. Certe *raptum* hoc sensu accipiendum. *Rapta* Zulichem. id est, stuprata. cf. Burmann.

219. Hic versus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno judice, abesse; sed tuetur eum Macrob. III Sat. 2 et inf. VI, 124 idem fere versus. *Aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. sec. — 219 — 221. *Aras tenentem*, ex ritu precantium. *Oblitos famæ melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi præclare. cf. sup. 170.

222 sqq. Ex Od. ε, 28 sqq. 43 sqq., ubi Mercurius ad Calypso mittitur, ut Ulyssem illo dimittat (non ex Iliad. ω, 333 sqq.), hæc expressa; ut jam ab aliis notatum. Non tamen copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio æque displicet, uti ea, quam Virgilius subjungit v. 238 sqq., forte, quoniam hic majore cum festinatione omnia aguntur, atque adeo omnis mora interposita legenti gravis est et molesta.

223. *Zephyros, elabere* Franc. *pinnis* Medic. et Gud. — *Voca Zephyros.* Ut *venti vocantur*, navi parata velisque expansis (v. sup. III, 253; V, 211; VIII, 707. cf. ad Georg. III, 193), sic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis), *pennis*, sive alis, aptatis a Mercurio pedibus, ad excipiendum ventum, quo per aerem feratur, volet. cf. inf. v. 239. Heinsius et hic exponit *provoca*, ut Georg. III, 193. — 225. *Fatisque datas* (v. I, 382 et al. pro monstratas) *urbes*, urbem Romam, v. I, 258. Inf. v. 234 *Romanas arces* dixit, ut lib. II Georg. 172.

227 — 231. Summa δεινότης horum versuum, inprimis 229 sqq. Delata in Æneam ea, quæ serioribus temporibus evenere : fore eum talem, qui Italiam in ditionem redigeret et populum orbis terrarum victorem conderet. *Bis*, semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. ε, 311 sqq.; tum ab Achille, Neptuni opera Iliad. υ, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Trojæ excidio

Sed fore qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla adscendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, et Lavinia respicit arva?
Naviget. Hæc summa est; hic nostri nuntius esto. »

monitum referunt sup. II, 589 sqq. et 632. Porro 228 *promisit—vindicat*, quandoquidem hæc tempora aliquid commune habent; cf. Serv. h. l. — 229. *Gravidam imperiis Italiam.* Ex verborum vi non uno modo hoc dictum esse potest. Italiam, quæ multos imperatores est paritura, explicat Serv. probante Cerda et ipso Burmanno. Sic Claudian. Fescen. XII, 24 *imperio fetam domum* dixit, quæ multos imperatores habuit. Tenue tamen hoc, saltem h. l.; etsi verum. conf. II Georg. 169 sq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poetice *imperiis* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem complexura erat Roma. *Gravida* igitur *imperiis* Italia; in qua magnum futurum erat imperium, ut inf. X, 87 *gravidam bellis urbem*, quæ bellum gerit. Licet quoque *gravidam imperiis* intelligere Italiam, quæ multos potentes et late imperantes populos protulit, quo sensu, nec alio, dictum arbitror apud Auson. Epigr. IV, *Imperiis gravidas Pannonias.* Ita conveniunt hæc dicta cum lib. I, 257 sq. ubi *Bellum ingens geret Italia populosque feroces Contundet.* Videtur itaque hæc ultimo loco posita ratio esse præferenda. *Genus—qui proderet.* Prodit genus qui auctor est stirpis; idem stirpem propagat; ita h. l. Æneas stirpem a Teucro ductam. Apud Cic. Off. III, 21 : *regno, quod a Tantalo et Pelope proditum jure obtinebatur.* Si tamen *prodere* etiam, ut *proferre, producere*, illustrare est : poterit et h. l. esse, qui Teucri progeniem illustret et novo splendore in lucem proferat.

232—237. Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, si non — si ipse labores *moliri*, suscipere non vult pro sua laude ac gloria. Burmanni ratio, ut *super* sit, insuper, admodum dura est. *Invidet*, aufert, eum privat fatali sede. conf. inf. 267, 274, 355. *Prolem Ausoniam*, cf. 230 inf. 274, 275; VI, 756, progeniem cui fata imperium Italiæ decreverunt. — 237. *Hoc summa est* emendabat Heumannus, docte quidem, sed frustra. v. Burm. Idem *hic nostri nuntius esto*, ut

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentis; alias sub Tartara tristia mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat:

ab alia manu adjecta recidebat, adversante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntium* h. l. esse non narrantem, sed id quod nuntiatur.

238 sqq. Ex Il. ω, 339 sqq., ubi Mercurius ad Priamum, et Odyss. ε, 43 sqq., ubi ad Calypso mittitur, hæc adumbrata esse, jam ante monitum. Adde Odyss. ω, pr. Virgilium sequuti sunt alii, ut Statius I Theb. 303 sqq. Ovidius etc. Sed classicus de Mercurii officiis locus hic. Omnia nota et vulgaria sunt, et a poeta diserte expressa. — 240. *Quæ* talaria *portant te, sublimem alis*, h. e. te volantem, ut paullo ante in Jovis verbis: *voca Zephyros et labere pennis.* h. e. vola, ventis portatus. Non enim talaria ferunt, sed alæ: ratione mythica ex ipsa rerum natura petita. Et inf. 252 *paribus nitens Cyllenius alis.* — 241. *Pariter cum flamine.* Homericum ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο, ut Od. ε, 46. — 242. *Evocat* v. c. Protesilaum. v. Hygin. f. 103. conf. Orphic. Hymn. 56; Æschylus Pers. 642 sqq. *Mittit,* ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχοπομπός. *Dat somnos adimitque:* ex Odyss. ω, 4. — 244. *Limina* Gud. et Rottend. pr., quod Burmann. arripit et probat, ut Mercurius defunctorum animabus resignet et aperiat limina inferorum. Verum ita nec diversum hoc ab illis: *sub Tartara tristia mittit;* nec *limina* absolute ita de inferis locis dici posse videntur. Nec quicquam proficis, si *nocte resignat* legeris; nam et hoc ipsum esset otiosum post *dat adimitque.* In fragment. Vatic. totus versus ad calcem pagellæ erat adscriptus. Equidem malim hemistichium abesse: *et lumina morte resignat:* quocunque te interpretatione vertas, sententia est a loco aliena. — *Lumina morte resignat.* Quis verbi sensus sit, dubitatur. Ad sententiam loci tam accommodatum esset nihil, quam Serviana ratio, primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Nove scilicet pro obsignare, occludere, ita dixit *resignare.* Verum nec exemplum memoratur, in quo seu *resignare* seu simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, ut morte oculos claudat. Ad vulgarem verbi usum *resignat lumina* est, aperit, *morte*, in morte: atqui hoc dices repugnare rerum naturæ, nam morte clauduntur oculi; nisi argutari ma-

Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum adsidue qui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento
Præcipitant senis, et glacie riget horrida barba.

lis et ad oculos morte rigentes et manu comprimendos referre. Forte tamen ita accipiendum erit : *morte*, mortuis. Dictum hoc esset ad exemplum Pindari Nem. 10 f., ubi Castor e morte revocatus ἀναλύει ὀφθαλμόν : ut ita Mercurius mortuos in vitam revocare dicatur. Munus tamen hoc Mercurii aliis exemplis probari nequit : sin ad evocationem Manium referas, ea jam præcessit. Potest tandem *resignare* accipi pro solvere, ademtis et subductis viribus : ut in vetere epigrammate : *Et postquam fatis morientia lumina solvit;* et inf. V, 856. Nulla ratio satisfacit; quia jam antecessere illa, quæ eandem rem declarant *: evocat animas* et *sub Tartara mittit ;* præ reliquis tamen media illa ratio usui loquendi est consentanea. — 245. *Illa fretus*, ut toties Homerus πεποιθὼς, pro, *cum illa*, habens illam. *Agit* ante se, quis dubitet? dum volatu per auras fertur.

246—251. Famosum Atlantis nomen jam in vetere Græcia, navigantium, puto, fabulis, ut ceteræ fabulæ Libycæ, mox in carmina, de Perseo, Hercule, Argonauticis, receptæ et ornatæ : cf. *Notas ad Apollod.* p. 681, add. p. 409. Obvia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem conversi; hinc ducta frequens illa Atlantis tanquam vasti gigantis descriptio : cumque cœlum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas cœlum ferre creditus. Ap. Pindar. Pyth. I, 36 Ætna οὐρανία κίων; et Hom. Od. α, 52—54 de ipso Atlante, ἔχει δέ τε κίονας αὐτός etc. et hinc alii, quos vide partim ap. Cerdam h. l. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus Descript. Afric. pag. 25, 26. *Duri* recte Serv. laboriosi, propter ærumnas, quas tolerat vers. 249 sqq. —249. *Pinniferum* Gud. et duo Leid. *Penniferum* tert. Rottend. *Et cœlo* Parrhas. a m. pr. *Quassatur* ap. Bedam et in binis Moret. ac Donato. Hinc et emendatio Heinsiana in Silio I, 206 loco hinc expresso firmari poterat, aut, si firmata satis esset, eandem lectionem in Virgil. stabilire. *Imbre* Beda et Goth. sec. *igni* Goth. pr. — *Piniferum* vix proprie a poeta dici potuit, et dubites an Libyæ juga pinus alant. cf. Plin. V, 1, Solin. c. 37. Virgilium æmulatus est Silius I, 202 sq., sed suo more; ut in singulis par-

Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit : hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quæ circum litora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.
*Haud aliter terras inter cœlumque volabat;

tibus variandis vel transferendis operam ludat.

252. *Sic et Cyllenius heros* Wall. *Nec paribus primum* Dorvill. *Quamvis hic vertice cœli* Lutat. ad Stat., sed ex l. I, 225, uti Burm. vidit. — *Nitens*, h. l. de volatu. *Paribus alis*, leni volatu, ut Serv. conf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, ut subsidat ales. —253—255. Ante oculos Od. ε, 50—54, ubi avis λάρος expressa, quæ fulica esse putatur. *Ad undas*, versus mare Mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ. In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; spectatur tantum Atlantis altum jugum, cui deus ex cœlo descendens primo loco insistit, hinc ad humiliora loca procedit. Antiquiorem poetam ante oculos eum habuisse suspicari licet, ex eorum genere, qui Persei et Herculis res fabulosa geographia involverant.

256, 257. Ingrati versus, et sono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum structura. Haud facile fuit qui Maronem legeret, quin ad hos versus offenderet. In codd. Medic. et multis aliis Heinsii et Burmann. : *ac Libyæ*, vel *et L.;* et Gud. a m. pr. cum aliis *ad Libyæ*, quod Brunkium prætulisse video. *Ventoque* Ven. Sed hæc parum juvant. Heins. conj. *cœlumque volatu*, vel *volando*. Elegantior est Bentleii emendatio ad Horat. I, Od. 34 *legebat*. Tan. Faber versum alterum : *Litus arenosum* jugulabat, qui et Zulichem. deest : verum, si hunc solum sustuleris, sententia manca relinquitur. Debet enim Mercurii volatus juxta mare ac litus declarari. Sunt tandem codd. Pier. et Heins. et bini Gothani, cum Erf. a man. sec. in quibus versus *Materno veniens* præponitur alteri : *Litus arenosum ;* hoc arridebat Heinsio, cum sic ingratus sonus tollatur. At Burmann., qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cujus etiam in fragm. Vatic. vestigia visuntur) tuetur similium versuum exemplo, inprimis lib. X, 213, 214. Ita maneret saltem hoc : esse versus similes in Virgilio, non minus male cusos. Præstat dicere, esse versus Virgilii, sed manum ultimam eos haud esse expertos. At nec minus probabilitatem habet illud, non modo unum vel alterum, sed omnes tres versus : *Haud aliter. Litus a. Materno v.* deberi inepto interpolatori, qui desiderabat comparationis apodo-

'Litus arenosum Libyæ, ventosque secabat
'Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Ænean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit; atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
Demissa ex humeris, dives quæ munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.

sin, qua illa ad Mercurium transferretur. — 257, 258. *Litus Libyæ;* ut 243 *ad undas.* Omissio præpositionis satis frequens poetæ; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subjectorum proprie spectat; ut deficiat aliud verbum simile post *Litus arenosum Libyæ* sc. peragrabat. *Materno ab avo*, per Maiam, Atlantis f.

259—261. *Magalia* v. sup. I, 421 *Miratur molem Æneas, magalia quondam. Arces* pro munimentis urbis et pro ipsa omnino urbe vid. sup. I, 424, 425. *Fundantem*, fundamenta ponentem; proprie, fundamentis jactis inædificantem, *tecta novantem*, privatas ædes novas educentem. cf. Burm.

261. *Ac illi* Goth. tert.; an *ecce illi? Fulvo* Erf. In reliquis libri nil mutant. Sed defuit, arbitror, et his manus secunda poetæ; et Tucca cum Vario versus inchoatos coagmentarunt; finierat forte poeta alterum locum in *Conspicit.* Tum alter adscriptus erat : *illi stellatus i. f.* — 261—264. *Conspicit, atque illi.* Offendit hæc oratio tanquam paullo jejunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu expectabatur; jejuna manet etiam sic, si dixeris, vestitum insignem Mercurii venientis oculos in se convertisse. Est quidem hoc Homericum, ut structura reliquæ orationis relicta externam rei vel hominis speciem sensibus objiciat poeta; verum hoc fit, quoties id ipsum vim habet ad augendum, amplificandum vel illustrandum : nunc autem quam vim habere potest hic ensis, hæc chlamys, in designando Ænea occupato in ædificandis ædibus? — Ut saltem *atque* abesset! Sed libri nil mutant. Nec rem expedit, si ab *illi* ad *auro* parenthesin facias. *Stellatus* exquisite pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *Jaspide fulva*, epitheton non urgendum. Non enim inter præstantiores sui generis fulvæ numerantur. v. Plin. XXXVII, 37, quem tamen *fulvas* jaspides omnino memorare non video, quod tamen Servius affirmat, nisi *fulva* pro subviridi accipienda, ut inf. V, 309 *fulva oliva. Ardebat* ornate pro erat. *Telas* int. stamina. Erat igitur

Continuo invadit : « Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exstruis? heu! regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum et terras qui numine torquet,
Ipse hæc ferre jubet celeris mandata per auras :
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice, cui regnum Italiæ Romanaque tellus
Debentur. » Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas adspectu obmutuit amens,

vestis hæc crassa, χλαῖνα, ipsius Didonis manibus texta. cf. similes locos inf. XI, 73, et III, 483.

265. *Invadit.* Habitum futuræ orationis ostendit Serv. Malim tamen simpl. pro *aggreditur dictis*, *alloquitur*, habere dictum. —266. *Uxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium. —268 sq. Versus ex Iliad. λ, 201. *Claro Olympo.* Ὀλύμπου αἰγλήεντος. — 269. *Torquet* exquisitius quam movet, moderatur. Sic XII, 180 *Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques :* regis *numine* h. l. vi tua. *Teris otia*, exquisite ut *consumitur*, *teritur tempus.* Exemplis rem firmavit Marklandus ad Stat. III Silv. 5, 60; Liv. I, 57. cf. Burm. *Surgentem* mavult dicere poeta, quam crescentem. v. I, 366 *surgentemque novæ Carthaginis urbem.* Sic *surgens seges*, *oleaster.* Et iterum VI, 364 *per spem surgentis Iuli.* —273. Totus v. abest a Medic., cum quo convenit Goth. tert., in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Ap. Pompon. Sab. legitur : « *Nec super* secundum Apronianum. » Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis versum hunc resciderat, ut ex Medicei codicis lectione apparet.

276—278. *Tali ore*, oratione. Serv. Discessum hunc dei non exspectata Æneæ excusatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. conf. inf. de Didone 388 seqq., quamquam hoc in deorum alloquiis frequentissimum esse solet. cf. inf. IX, 656, 657.

279, 280. Homer.: Στῆ δὲ ταφών. — Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν —

Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quæ prima exordia sumat?
*Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
*In partisque rapit varias, perque omnia versat.
Hæc alternanti potior sententia visa est.
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum;
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;
Arma parent, et, quæ sit rebus caussa novandis,
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes

θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή. cf. Il. ω, 358 sqq.

281—284. Egregii versus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu! quid agat?* ut IX, 399 et al. *Ambire*, cum dilectu pro adire.

285. *Atque* omnes codd. et Schol. Cruqu. Horatii II Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib. VIII, 20 illatum, ubi duo hi versus repetuntur. Placet Heinsii conj. *utque animum*. — 285, 286. Putant expressum Homericum Iliad. α, v. 189; διάνδιχα μερμήριξεν; — 287, ex Iliad. ξ, 23: Ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι: et π, 647—652 et sæpe alibi: cf. Odyss. λ, 228, 229. *Dividit* efficacius quam vertit, versat, volvit, ut v. 701, 702. *Alternanti*, varia mente tractanti. Serv.; immo alternis animo versanti hæc.

288. *Fortemque Serestum* optimi libri Medic. Gud. et alii apud Pier. et Heins. et fragm. Vatic. ac duo Goth., et potest vulgata ex lib. I, 510 repetita videri; unde etiam *Anthea* in nonnullos venit. *Mestea*, *Cloanta* al. — 288 sqq. Forma orationis poetam decet, pro, Hoc—optimum factu visum est, vocare Mnestheum—eosque jubere *naves clam instruere*, *socios navales convocare* (cf. Od. ξ, 332), *expedire armamenta navalia*, et *dissimulare* qua de caussa hæc præter expectationem faciant.

293, 294. Pro: *tentaturum aditus — tempora — et modum*, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus*, ut inf. 423, de alloquio: *mollissima*, quando de discessu consilium ei exponi posset mollissime, cum minimo ejus dolore.

Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
At regina dolos, quis fallere possit amantem!
Præsensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit armari classem, cursumque parari.
Sævit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vócat clamore Cithæron.
Tandem his Ænean compellat vocibus ultro :

296. *Dolo* Ven. a m. sec., scilicet ut jungatur *dolo fallere; qui* Mentel. tert., ut sit *quomodo;* verum sic sententia jugulatur. *Posset* aliquot Burmann. — 296 sqq. Egregie omnia hæc ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 sqq. oratione. Obvium est attendenti animum in talibus, singulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et æstuantis animi signa agnoscere.

297—301. *Excepit* auribus, sensu; animadvertit. *Furenti*, pro ei. *Impia Fama*, h. l. sæva, dira. *Bacchatur* summa cum vi dictum pro discursitat.

301—303. Hæc sunt vetustiora illa Bacchi orgia ac sacra τριετηρικὰ, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus in Græciam illata, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et inter sacra rudium hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra urbem in monte Cithærone nocturnis discursibus religio hæc arcana a mulieribus quoque frequentabatur. Hinc singula in his versibus illustranda : *commovere sacra* (alias *movere*, ut Valer. Fl. III, 232 *motis ululantia Dindyma sacris;* et al.) voc. proprium in sacris de initio cærimoniæ facto. Bene Serv. « Verbo antiquo usum tradunt. *Moveri* enim *sacra* dicebantur, quum sollennibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii caussa. » Scilicet proferuntur cistæ, vasa, instituuntur thiasi, chori; adeoque apud eund. Valer. Fl. III, 539 *thiasos et sacra moventem.* — 302. *Thyias* c. Brunck. recepi adstipulante Medic. Pier., fragm. Vatic. a m. pr. Gud. et Mentel. pr., et sic ex Velio grammatico reponere volebat Pierius, recte puto; etsi prior in θύω natura longa est : conf. Burm. h. l. et Bentl. ad Horat. II Od. 19, 9. Est Θυιὰς ut Θυιάσιν ὠμοβόροις ἴκελαι Apollon. Rh. I, 636. *Thyas* vulgo, ut plerumque; sic et *Harpia* male pro *Harpyia.*—*Baccho audito,* dum clamatur : Io, Bacche! *Orgia stimulant* Baccham, incenditur ejus animus inter sa-

« Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas, tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis! Quid? si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret,
Troja per undosum peteretur classibus æquor!
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam, te,
Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum, miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem!
Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni

eras cærimonias, quas parari videt et audit : cf. loc. Tryphiod. 357 sqq.

305. Vid. ad 296. Potuit poeta in hac Didonis expostulatione ante oculos habere alteram illam Medeæ apud Apollon. IV, 356 sqq.; diversa tamen Medeæ et Didonis conditio ac fortuna, nisi quod utraque pudorem violaverat. Comparat cum iisdem Ariadnes querelas Ursin. ap. Catull. LXI, 133 sqq. — 306. *Discedere* multi ap. Burm. et duo Goth.

309. *Moliri* Medic. cum aliis Heins., ut jungatur cum *properas;* non male. — *Hiberno sidere* ut Georg. I, 1, *quo sidere :* quoniam ad siderum ortus et occasus navigatio fiebat; instante autem jam ea anni parte, qua tempestates et procellæ crebriores esse solent, mediis Aquilonibus, classem ædificabat Æneas.

311 — 313. Atqui hoc, mari procellis turbato navigare, ne tum quidem faceres, si reditus in patriam pateret.

314. *Tuamque* multi apud Burm. sed haud dubie vitiose : *te* Aproniani lectionem esse, Pompon. Sab. monuit. — 315. *Aliud nihil*, scil. quod sperare de me possis. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sq.) Hec. 818 sq. et v. 316 sq. Iliad. ε, 39. — 316. *Incepti Hymenæi*, sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa novitate dulces, ut Serv. — 317. *Aut si tibi fuit quicquam dulce* a me profectum, ex me, *quicquam meum.* Similis locus Pindari Ol. I, 121. εἴ τι ἐς χάριν τέλλεται.

320. *Libycæ gentes*, in his *Iarbas*, Numidarum *tyrannus :*

Odere; infensi Tyrii; te propter eumdem
Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior; cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat!
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles; si quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tamen ore referret,
Non equidem omnino capta ac deserta viderer! »
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert : « Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo

vide supra vers. 196 sqq. — *Libyæ gentes.* pr. Moret. et sic Arusian. *Numadumque* multi et *Numidumque.* Hoc jam Pierius præferebat. Sed Græcum poetæ haud dubie placuit. — 320 — 324. « Dicitur ingenti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), quum privatim paucis præsentibus recitaret Augusto; nam recitavit primum libros tertium et quartum. » Hæc Serv. et ex eo Pompon. Sab.; et sunt sine dubio versus tales, ut vel legentis vel audientis animum commoveant. Profecit ex iis Ovid. Ep. Did. v. 121 sqq. *Fama prior*, quam habui ante tuum adventum : *de conjuge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui fueras antea conjux : conf. Burmannum.

325—330. *Quid moror?* quin statim moriar. *Pygmalion dum mœnia destruat;* propter illa quæ exposita sunt sup. I, 360 sqq. *Luderet* ornate et suaviter pro, esset regni heres : *capta ac deserta* graviter pro, relicta a te, cum respectu ad Iarbam v. 326, cui relinquitur captiva abducenda. Ceterum qui v. 328 reprehendunt, nostris moribus rem æstimant; quod in vetere poeta, et in heroum vita parum recte fit. — 328. *Parvus in aula* tres Heins., sed vulgatam tuetur Juvenalis imitatio Sat. V, 138 *Nullus tibi parvulus aula Luserit Æneas;* et Catulli exemplum LVIII, 216.—329. *Qui te tamen* e Medic. et aliis præstantioribus etiam Pier., et Arusiano Messio, Heinsius, post Bened. Vulgo : *qui te tantum*, alii *qui tantum te.*

331 sqq. *Immota*, ut nec adspiceret et miserationem Didonis vultu argueret. Unde 369 *Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit? Curam*, h. l. do-

Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte mea componere curas;
Urbem Trojanam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;

lorem. *Tandem*, ὀψὲ δὲ δὴ Homericum.

335. Comparant Iliad. χ, 387, 388 verba Achillis de Patroclo. — 336. *Dum meminisse* Wall. *Regit* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *reget*, quod in pedestri sermone dicendum esset; alii *regat;* tert. Moret. *regis.* — 337. *Pro te* ed. Dan. Heinsii, male. vid. Burm. *Loquor* sec. Rottend. et tres Burm. *Ego* deest ibidem in nonnullis. *Furtim* pr. Moret., ut alibi. cf. Burm.

338 sq. *Prætendi* accipiunt, prætuli. Sane nota res est τὸ δᾳδουχεῖν in nuptiis. Sed non ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172 *prætexere ;* ut se nunquam *tædas,* justas nuptias, *prætendisse,* præ se tulisse, suæ cum Didone consuetudini nomen justi matrimonii nunquam tribuisse, dicat; nec *hæc in fœdera*, h. e. in has leges, consensi, ut conjux essem. Et sic jam Guellium accepisse video.

340. *Voluissent d.* unus Pierii. —340—344. Comparant Odyss. π, vs. 148 sq. *Meis auspiciis*, meo ductu, idem quod *sponte mea*, sed ornatius; meo lubitu ac voluntate. — 341. *Aut sponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *Deponere* Vratisl. — *Componere curas*, exquisite, res ordinare : nam *curæ* pro studiis, negotiis, et de v. *componere* cf. sup. ad I, 249. Si mihi vivere liceret, ubi vellem, tamen vel sic ceteris omnibus præferrem hoc, ut locum veteris Trojæ incolerem urbemque eversam reficerem ; tantum abest, ut Carthagine vitam exigere malim. Arguantur Intpp. *Reliquias meorum* aliter vix intelligas, quam cineres et ossa, adeoque loca ac sepulcra in quibus illa condita sunt. *Priami tecta manerent :* superessent adhuc, scil. restituta a me. Nam alterum jejunum esset : voluissem Trojam non everti ! *Recidiva Pergama ;* delectatur hac v. Virg. et alibi, sive a surculis, sive a semine repullulascente petita; *recidiva posuissem*, restituissem, iterum excitassem. Tribus autem modis eandem rem declaravit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiva,* vel cum Burm. *colerem* pro *coluissem* positum putare. Dicendum potius,

Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque adspectus detinet urbis:
Quæ tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Invidia est? Et nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
Quem regno Hesperiæ fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam Interpres divum, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeris mandata per auras

posuissem pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte. — 344. Si *Aut r.* legas, sententias aliter jungere licet: *Priami t. a. manerent, Aut r.* ad mei animi votum, aut superesset Troja, aut a me restitueretur. *Rediviva* aliquot Pier., sollenni varietate.

345, 346. Omnino Apollinis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.) acceptum significari, Servius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (a Grynio Æolidis, cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciæ sortes* (sup. 143): malim itaque ad responsa Apollinis referre in utroque templo, et illo apud Myrinam Æolidis, et hoc ad Patara, accepto.

347. *Hic patria est* tres Heins. *Carth. altæ* Ven. et Gud. pro var. lect. — *Hic amor*, cum vi dictum de patria, quam amat, colit, cujus tanta caritas est, sup. III, 134, *Hortor amare focos.* — 348. *Libyæ* Dorvill. *affectus* Hamb. alt. *Demeret* Servius *in novis* (bonis) *et emendatis libris* legi testatur; quod J. Fr. Gronovio Obss. IV, 9, p. 130 et Heinsio arridebat. Sed illud dictum recte per se, alienum tamen a loci sententia, bene refellit Burm., et *detinet* tuetur, tanquam quod proprium hac in re sit. — 350. Quæ *invidia est?* quid vetat, quominus id fiat? ut passim φθονεῖν et invidere. vid. Burmann. — 351. Comparant Iliad. ψ, 105 sq. *Surgunt,* oriuntur: v. I Georg. 440. — 353. *Turbida imago*, turbata, tristis, ut V, 695, ita verius Serv. Ad 354 cf. sup. 234 sq.

356 sqq. Adornata verba, ut Iliad. ω, 223. *Utrumque caput*, meum ac tuum. Hoc in verbis ad Didonem habitis magis consentaneum, quam, si Æneæ et Ascanii intelligas. Formula jurandi

Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere teque querelis;
Italiam non sponte sequor. »
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic adcensa profatur :
« Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

ipsa satis est nota, nec de ea quæritur. Mox, *manifesto in lumine*, ut solent dii mortalibus occurrere, ἐναργῆ, Homerica voce : ut Iliad. υ, 130 ; Odyss. π, 161.

360. *Dum sine* Goth. tert. *Meque teque* vid. Burm. ad Lucan. IX, 985. *Incessere* pr. Hamb. pro var. lect. *Querellis* vetustiores libri Pier. et Heins. — Iliad. ι, 612 Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων, Ἀτρείδῃ ἥρωϊ φέρων χάριν. *Incendere*, quam opportune positum! commovere, luctu, dolore et ira exasperare. Cerda laudat Catulli *Nostros ut luctus, nostræque incendia mentis* (LXI, 226). Etiam ap. Valer. Fl. VII, 243, de Medea : *Perpetior duræ jamdudum incendia mentis.*

362. Multi *adversa*, pessime; etsi Burm. non displiceat. *Versa* Dorvill. — 362 — 364. Egregia animi tumidi repræsentatio. *Aversa*, adeoque oblique : torve. cf. Cerda. *Luminibus tacitis*, h. e. ipsa tacens. Sic VII, 343 est *tacitum limen Amatæ*. Non audiendus Burmann. Eodem sensu Apollon. II, 49 σῖγα ἐς αὐτὸν ἔχ' ὄμματα. — 364. *Precatur* ed. Cerdæ; nescio an et aliæ, obvio lapsu.

365 seqq. Orationis hujus, cum vehementissimis ac gravissimis affectibus insurgat, vim ac virtutem omnes, qui legunt, animadvertunt, et unusquisque facile percipiat. Primæ lineæ in Patrocli ad Achillem verbis sunt; Νηλεές. οὐκ ἄρα σοί γε etc. Iliad. π, 33 sqq., unde quis poetarum idem non expressit, cf. Cerda et sup. Ecl. VII, 43 sqq. *Caucasus* et *Hyrcanæ tigres* poeticæ tantum Didoni, non veræ, conveniunt; nec Homerus ad talia deflexit. Multo tamen magis naturæ rerum ac veritati consentanea sunt, quam Andromachæ verba apud Euripid. Troad. v. 761 sqq. *Caspias tigres* Seneca Herc. Œt. 145, et *Caucasias* Silius IV, 533 memorat. De aliis Hyrcanis, quam de Caspiis, vix quisquam hic cogitaret, nisi Servius Hyrcanos Arabiæ (de quibus Freretus inter alios ap. Burm. ad h. l. et Bryant Analys. t. I, p. 209 videndi) huc advocasset; quod si auctoritate interpretum

Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? Jamjam nec maxuma Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.
Nusquam tuta fides: ejectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios, a morte reduxi.

priorum fecit, tenendum est. Nam habet Arabia tigres, et Bacchum inde reducem tigribus vectum exhibet poetarum ratio. Sed grammatico acumini res propior ac similior est.

368. *Quod* Rottend. tert., unde Heins. *Quo dissimulo? aut quo me.* Porro quatuor Burm. *aut quid me*, quod Burmanno non displicebat. *Qui me* Dorvill., quod et ipsum esse possit *quî*, quomodo. Gravius tamen ad sensum illud alterum: *quæ me ad majora reservo?* inest enim, *quod me reservo ad majora?* et alterum: *ad quæ majora?* et convenit: *quæ quibus anteferam?* Jo. Schraderus, qui et ipse impeditum se senserat, emendabat in schedis: *quæ me ad meliora reservo?* — 369. *Non, non, Non* ter pro *num* aliquot ap. Burm. Alii modo *num*, modo *non*, ex more.

370. *Haud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *Est* omittunt multi, male hoc quidem loco. —371. *Quæ quibus anteferam?* scil. tanquam leniora durioribus? his quid præferam? quid magis pati velim? h. e. Annon hæc extrema sunt? durissima et gravissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse hæc tanquam modica, ne graviora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt, vel, quæ prius, quæ posterius, dicam? ita et Servius; vel, quæ aliis majora dicam?

373. *Nusquam est t.* aliquot Pier. male ad sententiæ brevitatem: *litore egentem* olim junxerunt Serv. et Prisc., merito improbatum a viris doctis: *litore*, est, in litore; vid. Burmann. —373—376. Divina plane hæc, sententiarum et verborum gravitate! Et omnino magna suavitas ad amantis deceptæ sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. Ceterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odyss. ε, 130 sq., tum Euripidis Medea v. 476 sqq., forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. *Regni in parte*: sup. 214 *Dominum Ænean in regna recepit.* — 375. *Ejectam cl.* Prisc. lib. VII et sup. versu: *classim* duo Heins. v. sup. ad III, 5. *Sociosque* vel *et s.* multi, ut solet copula male intrudi. Potest hic versus post superiorem lan-

Heu Furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso
Interpres divum fert horrida jussa per auras.
Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos
Sollicitat! Neque te teneo, neque dicta refello:
I, sequere Italiam ventis; pete regna per undas.
Spero equidem, mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum: sequar atris ignibus absens;

guidior videri: itaque Jacob. Bryant V. C. eum delendum esse censebat. — *Amissam classem* sc. renovavi et *reduxi*. Serv.: classem quæ in summo discrimine versabatur, ut jam pro amissa haberi posset, una cum Trojanis ad loca tuta reduci jussi. Quum hæc enumerasset in Æneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis tantæ viri perfidiæ amens subjicit: *Heu Furiis incensa feror!* Nunc aliquandiu oratione subsistere putanda; sicut omnino per intervalla singulæ sententiæ pronuntiandæ. Inprimis hoc tenendum v. 380, et post 381.

378, 379. *Horrida jussa*, quibus parere aliquis horreat adeoque hactenus terribilia: *quietos* pro *eos;* at quanta cum vi! Consentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc respexisse dici debet Dido. In sqq. artem poetæ animadverte in reddenda veritate sensuum amantis spretæ.

381. Post *Italiam* distinguunt codd. multi, at alii cum Lutatio et Rufiniano apud Burmann. alteram rationem servant. — Comparant illa Agamemnonis: Φεῦγε μάλ' etc. Iliad. α, 173. — 382. *Mediis scopulis* vel in medio mari, vel potius poetica ratione, inter scopulos, naufragio facto. Te *supplicia* esse hausurum, daturum pœnas. — 383. *Supplicio hæsurum* fuere olim qui emendarent, propter insolentiam vocis, *hausurus*. In Witt. erat *haustturum*, vulgatiore ratione: *haurire pœnas*, vel *exhaurire*, est pro accipere, adeoque luere, dare pœnas: modo v. 359 *vocem haurire* vidimus h. e. accipere, audire; uti alias est excipere, recipere, uti et *bibere*. Hæsere in verbi usu viri docti. — 384. *Sequar atris ignibus;* multa argutantur passim interpretes: cf. Serv. Ducunt utique *atri ignes* ad rogum; voc. tamen, *sequar*, parum convenit, ut sit, prosequar te morte mihi illata. Præstat Furiarum faces, quæ et ipsæ per *ignes atros* declarari solent, huc revocare, ut Servius primo loco: *invocatas tibi immittam Diras*, et Cerda. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiæ sceleris in me commissi tibi observabuntur; sive: ego, etsi absens, tibi occurram tan-

Et, quum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero; dabis, improbe, pœnas :
Audiam; et hæc Manis veniet mihi fama sub imos. »
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulæ, conlapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore,
Jussa tamen divum exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas

quam ex Furiis una, et faces intentabo oculis : cf. Sueton. Ner. 34; et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ovidii levitatem compara Epist. VII, 65 sqq. — 385. *Subduxerit* aliquot Pierii, alter Voss. Leid. et Wall. cum Goth. pr. Sed *seducere*, pro abducere, separare, amant passim poetæ, ut vel Indices docent : *secluserit* Leid. et ed. Ven., quæ varietas et sup. I, 562 occurrebat: *eduxerit* Servius legisse videri potest : *animæ* Pierius perperam Servio obtrudebat. — *Anima seduxerit artus*, exquisite sejunxerit. Vulgare est, animam ab artubus. *Anima,* —*Umbra*— *Manes* cf. ad Tibull. III, 3, 15. — 387. *Audiam* apud inferos, te dedisse pœnas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. cf. Ursin. Apud Pindar. Ol. XIV, 29 Fama ad inferos parenti nuntiat victoriam filii.

388. — 392. Abrupto utique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius, dici poterat. — 390. *Cuncta metu* Exc. Burman. *Sectantem* Wall. a m. pr. *volentem* Medic. cum Heins. et Pierianis et multis aliis, solita variatione. Qui apud. Serv. *Linquens* pro delinquens, deficiens, accepere, in seqq. debuere jungere : *multa — dicere suscipiunt f.* — *Metu*, dubitatione. *Auras fugit*, lucem : *tædet convexa cœli tueri* inf. 451, in thalamum se recipere putanda. *Ægra* præclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab iræ æstu. Reliquorum vide ornatum pro, suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393 — 395. Ornate, quamquam eam solari cupiebat. Multum dolens (πολλά γ' ὀδυρόμενος) et amore ardens.

397. *Incumbunt*, non remis; sed omnino de studio : cf. inf. IX, 73. Comparant Iliad. δ, 223 sq. de Agamemnone; malim

Deducunt toto navis. Natat uncta carina;
Frondentisque ferunt remos et robora silvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis.
Ac veluti, ingentem formicæ farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.

illa memorare, Iliad. β, 149 sqq. ubi Achivi de discessu cogitant. Mox *uncta*, pice delibuta, Serv. *Fugæ*, celeris profectionis, ut poetæ solent, etiam Græci in φυγή, φεύγειν. — 399. *Ramos* multi Heins. et Burm., facili lapsu. Sed et *frondentes remi* exquisitius quid, quam *f. ramus;* etsi alias *ramus*, *truncus*, *trabs*, eleganter pro *remo* dici possit.

402—407. Accepit ab Apollonio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam convolantibus, sed egregie ornavit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Serv. *ad studium respicit comparatio h. l., non ad personas.* A parvis rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, v. c. a muscis Il. π, 641 sq. β, 469, sed etiam castigatioribus, ut ap. Apollon. l. c. a formicis et muscis, IV, 1298 a pullis, et sic porro. Noster autem etiam oratione et dilectu verborum, quæ ab hominum vita transtulit, rei dignationem fecit: *populant*, *tecto*, pro caverna, *it campis agmen*, *prædam convectant*, *humeris obnixæ* etc. *Ac* supple *ruentes ex urbe* sic, *veluti* ruunt formicæ etc. Nisi magis ex poetæ mente probanda est alia interpunctio: *ac — opere omnis semita fervet*, interpositis comparantibus: *veluti* semita fervet, *quum ingentem formicæ—reponunt;* nunc reliqua ornant comparationem. *Hiemis memores.* Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. *It nigrum campis agmen*, « Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis. » Serv. *Calle angusto*, proprie ex formicarum natura, ἀεὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσι. Arist. H. A. IX, 38. *Trudunt:* quæ portare non possunt, Serv. *Moras* exquisite pro tardas, morantes, et statim *opere* pro *iis* quæ opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31, s. 36. — 407. *Moras operæ: omnis* Heins. laudat ex Medic. et Junt. ed. Sed

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus!
Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor!
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur, et supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
« Anna, vides toto properari litore; circum
Undique convenere; vocat jam carbasus auras;
Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.

in illis ut et in aliis edd. est. *Moras : operæ omnis ;* et est correctum *opere* in Medic. *Fervet :* mox 409 *fervere :* tamen nunc in *fervet* consensus est.

408. Oratoria apostrophe quam vim h. habeat, facile intelligitur. *Litora fervere* (416 *properari*) doctius quam, Trojanos in litore; sic et v. 411 *misceri æquor* pro clamores misceri in æquore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Absyrtum jugulat. *Ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere, ad lacrimas. — 414. *Animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Servium. Potest et altos, superbos, spiritus declarare.—415. Forte placet interpungere : *ne quid inexpertum* (*frustra !*) *moritura, relinquat*, h. e. frustra! cum moritura esset; ut poeta de suo interponat; sed est nimis subtile hoc. — Servius ita accipit, ut *frustra* ex poetæ judicio dictum sit : ut omnia experiatur; sed frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quæreretur de verborum ordine. Alii jungunt : *frustra moritura* sc. si quicquam intentatum reliquisset. Qui mala patitur, quæ opera et studio suo avertere poterat, subit ea nullo cum fructu, frustra : quia iis carere potuerat. Saltem melior locus τῷ *frustra* in structura exputari nequit.

416. *Litore; circum Undique convenere* utique distinguendum cum Marklando ad Stat. II Silv. 5, 13, idque recepi pro : *pr. litore circum* : *Undique c.* De interpunctione codices frustra consulas. *Litore cursu* Parrhas. — 416—440. Commentum poetæ est ingeniosum, et, quod Aristoteles diceret (de poetica c. 24) πρὸς τὸν τοῦ ποιήματος ὄγκον faciens, quod Annæ sororis ad Æneam allegatæ opera utitur Dido; tanto enim gravior esse debet dolor, quo magis omnia expertus fueris, etiam iis, quæ indigna essent, tentatis.

417. *Convenere* v. sup. 289. *Vocat auras* velum v. sup. ad v. 223. *Coronas* ex more in re læ-

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miseræ hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri mollis aditus et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum :
Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi;
Nec patris Anchisæ cinerem Manisve revelli :
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti :

ta et h. l. in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel salvo reditu, vel festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, forte tanquam ex Georg. I, 304 repetitum. Apud Servium : *Probus sane sic adnotavit : si hunc versum omitteret, melius fecisset.*

419. *Si potui :* quod ad vulgarem modum diceres : *si debui.* Quandoquidem dolor hic mihi ab initio exspectandus, metuendus, erat (nam prævidere hunc Æneæ discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque pectus puto satis me esse firmaturam ad eum perferendum. Quæ prævidere aliquis potuerat, tanquam quæ, rebus ita ferentibus, evenire poterant, ea, si evenerint, ferenda sunt, tanquam humana, h. e. quæ, natura rerum sic constituta, in hominem cadunt.

423. *Molles aditus :* tempus ac modum, quo mollis animus esset ad audiendum sup. v. 293 *Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi Tempora, quis rebus dexter modus.* Mox *hostem* graviter ex affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant.

425. *Excidere* aliquot apud Heins. et Burm., perpetua variatione. *Ascendere, incendere, excingere* aberrant alii. — 425 sqq. Color orationis frequens : Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? tanquam poeta, gravissima scelera, quæ committi possint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 sqq. Ceterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmavit Ovid. Epist. Didus vers. 165 sq. dum hæc exprimit.

425. Cf. Iliad. β, 303 sq. Similis locus sup. III, 602. — 427. *Cinerem Manesve revelli,* docte pro læsi, violavi. Proprie revelluntur sepulcra; cum his et urna cineraria; cum cinere violantur Manes. Mox *dicta* sunt preces, ut sæpe latius genus pro

Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat:
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam, miserere sororis,
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam. »

augustiore : ut 457 *voces.* — 430. *Facilem fugam*, profectionem navigationem, ex commoda tempestate, qua facilis illa sit : *ventos ferentes* passim poetæ pro secundis. Res nota. v. Burm., quem mireris, tam inanem operam in Harduini somniis refellendis passim ponere. — 431. Non jam conjugii, cujus spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebat, fidem ut servet, oro, quandoquidem illam *fefellit* jam. Graviter singula!

433, 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat; cf. Ovid. l. c. v. 177 sqq. : quod facere graves affectus solent; et ipsa mora discimus et adsuescimus, adversa perferre; docte dictum est dolere cum vi aliqua, moderate dolere, patienter ferre; ut oppositum sit, impatienter ferre. — 436. Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando, et, etsi nihil sanius esse potest, emendando, æstum vid. apud Burm. nam singula repetere longum et inutile esset. Si ingenio utendum esset, saltem metaphoræ immanendum erat, et *cumulata sorte remittam* erat conjectandum : ut beneficium cum fœnore redditurum se spondeat. Proxime accessit in schedis Jo. Schrad. qui cum alia tentat, tum hoc : *Quam mihi si dederit, cumulata sorte, relinquat;* quod non satis intelligo. Discrepantias codicum primo loco videamus : *mihi tu d.* Zulich. a m. sec. *cum dederit cumulata morte r.* Medic., quod Heins. præstare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subjecit. Eadem lectio in Parrhas. et Puget. et *cumulata* etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatim* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatum.* Porro *remittam* Heins. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam ;* sed est prius illud exquisite pro *referam* dictum : *remissum* Parrhas. et Puget. Jam olim super hujus versus lectione dubitatum fuisse, ex Servio et Pomponio Sabino patet; lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, uterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederit* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cujus tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*, etsi interpretatio ad ipsum refertur : *cumulando mor-*

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror : sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
Ac velut, annoso validam quum robore quercum

te. Adscribam Pomponii locum : *extremam hanc veniam, oro, ut impetres ab Ænea, id est beneficium : id est, ut protrahat discessum suum, donec discam dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Apronianus. Tucca et Varius, referente Sergio* (Servio) dederis *legunt :* Cum dederis veniam, cumulatam morte remittam (l. relinquam), *id est, relinquam acceptum ab eo beneficium*, *morte cumulando ; ita intelligit Apronianus : hanc opinionem Sergius* (Servius) *damnat ;* et recte utique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; non enim morte Didonis quicquam grati ac jucundi in Annam redire poterat; etsi Servius nil melioris notæ afferat. Manet igitur hoc : Tuccam et Varium probasse *dederis*, et ad Annam retulisse; quod unice verum propter illa, *miserere sororis ;* quæ verba tollenda erant, si alterum locum habere debebat, ut *dederit* legeretur, oratione de Ænea instituta; quamquam ne sic quidem æque commode illa Æneæ, in longinquas terras profecto, per totam vitam gratiam referre velle videretur. Interpunctione prava totius versus sententia erat jugulata : *Quam mihi cum dederis cumulatam, m. r.* Eam itaque, ut dudum monueramus faciendum esse, mutavimus : *Quam mihi c. dederis, cumulatam m.* [*Dederit* Potter. et *cumulatum* ex conj.] — Quam gratiam, quod beneficium, si mihi præstiteris, usque ad mortem grata ero; hæc est sententia nude enuntiata, et ornatius, cumulatissime usque ad mortem gratiam referam. Hoc, ut poeta, extulit : *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, ante mortem, antequam moriar, ita ut in morte plene illa repensa sit; vulgo : per totam vitam, usque ad mortem. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res satis expedita.

437–439. Pervicacia, aut, si mavis, constantia Æneæ in consilio exsequendo, quum verba nuda non sufficerent, comparatione declaratur. *Fletus*, preces cum lacrimis fert ad Æneam plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque refertque. Placidas*, translato epitheto a viro. —441. *Veluti* nonnulli et hic : conf. ad v. 402. *Annoso validam* Heins. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annosam valido ;* et *cum corpore* Exc. Burm., vulgari lapsu. Ne in robore hæreas, cum *quercus* addita sit : *quercum robore validam*, tenendum, robur esse de trunco accipien-

Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant : it stridor, et alte
Consternunt terram concusso stipite frondes,
Ipsa hæret scopulis; et, quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit :
Haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas.
Mens immota manet, lacrimæ volvuntur inanes.
  Tum vero infelix fatis exterrita Dido

dum. — 441—446. Comparationem hanc ex Iliad. π, 765 sqq. adumbratam esse, jam Macrob. volebat, ut et locum sup. lib. II, 416 sqq.; vix tamen tenuissimas lineas ibi reperias; ut vana plane opera in comparationem et Homeri obtrectationem impendatur. Melius possis forte huc referre Iliad. μ, 131 sqq., sed imago rei ipsa et in rerum natura et in poetis passim est obvia; at ornatus verborum notabilis inest : *velut cum Alpini Boreæ*, ex Alpibus spirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere* — *quercum validam annoso robore*, h. e. trunco. *It stridor* pro fit. — 443. *Et altæ* Medic. cum præstantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. Parum referre ait Burm.; recte utique, quoad sensum; sed altera prosaica forma est, altera, quis dubitet? poetica. Igitur, qui textum novat, *altæ* reponet. (Miror itaque a Brunckio V. C. id non factum esse.) — 444. *Terras* Goth. pr. cum ed. Hortensii; quod præferrem, si idonea auctoritas esset; est enim magis poeticum et majus aliquid sonat. *Percusso* Hamb. pr. *vertice* Menag. pr. *frondes* sec. Rottend. — De v. 445, 446 vide sup. II Georg. 291; sunt Homeri ῥίζαι διηνεκεῖς — 446. Duplex lectio et hic, ut Georg. II, 292, ubi idem versus : Æsculus — *quæ quantum vertice ad auras Ætherias, tantum radice ad Tartara tendit. Radice*, quam codicum sectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Mediceus cum multis. — 448. *Curæ* sunt animi æstuantis motus; at *lacrimæ* Didonis et Annæ. cf. Burm. — *Persensit* multi Pier. et Heins. ac Burm. cum binis Goth.; alii *præsentit*. v. sup. v. 297.

450. *Fatis exercita Dido* emendabat Marklandus in Epist. crit. pag. 117. *Fatis* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; sic V, 725 *nate Iliacis exercite fatis;* et bene aliquis adversis casibus vexatus et exercitus *vitæ* capiat *tædia tot mala perpessæ*, ut apud Tibullum est, III, 2, 7. Enimvero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita* imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et ἔκπληξιν. Dicuntur scilicet et illi

Mortem orat, tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, turicremis quum dona imponeret aris,
Horrendum dictu! latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,

exterriti, qui consternati subito metu vel quovis casu mente dejecti et alienati insaniunt, vel qui, dum insaniunt, monstris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149. De Medea furente Valer. Flacc. VIII, 450 *fugit ardentes exterrita tauros*, quos videre sibi videbatur. Etiam proxime ad præsentem Virgil. locum inf. XII, 660 Amata — *dextra Occidit ipsa sua lucemque* exterrita *fugit*. Ita etiam *malis attonita mens*, *malis percussa*, passim dicitur. 450—473. Hunc locum facile inter felicissimos et elaboratissimos referendum esse arbitror. Præsagia illa et ostenta, superstitio ad animos gravi mœrore perculsos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac pudenter, cum alias poetæ in iis luxuriari soleant; multo magis somnia v. 465—468, quæ ex recondita hominum gravi ærumna afflictorum observatione sunt depromta. Nil divinius illis: *semperque relinqui Sola sibi, semper* etc. Inter adversæ fortunæ beneficia referre forte possis et hoc, quod talium rerum ac talium in poetis locorum sensum et dulciorem habeas et altiorem.

453—455. Inter sacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in sanguinem verti; at quam ornate singula, etiam propriis verbis! *obscenum* de re mali ominis et alibi notatum: Ge. I, 470; Æn. III, 241. *Turicremas aras* jam Lucret. dixit II, 743.

456. Ad majorem horrorem faciendum egregie hic vers. comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, ut in extrema ruens animus, et jam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia intra se premat. Vidit jam Trappius, si bene memini.

457—491. Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in plenissima affectus summi epistola Eloisæ v. 307 sqq. *Templum*, intellige sacellum Sichæi Manibus dicatum, forte cum ejus signo, ut Ovidius expressit Ep. VII, 99. Saltem fuit monumentum sepulcrale, quod religionem habuit. Simile Elissæ templum memorat Silius I, 81 sqq. — 458. *Misero quod* fragm. Vatic. a man. pr. *multo quod* pr. Hamb., sollenni variatione. vid.

Velleribus niveis et festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox quum terras obscura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas, semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

Burm. ad Ovid. II Am. 15, 14. — *Antiqui*, prioris. v. Serv. et Burm. *Velleribus niveis*, infulis ac vittis laneis, quæ etiam in monumentis passim marmore exsculpta occurrunt (vide Passer. Paralipom. Dempst. pag. 126). *Fronde*, sertis. Illustrat Cerda.

460. *Gemitus et verba* Serv. ad XII Æn. 638, sed *voces et verba* usus fert. — 462, 3. Plinius X, 12, s. 16. *Bubo funebris, et maxime abominatus, publicis præcipue auspiciis, deserta incolit; nec tantum desolata, sed dira etiam et inaccessa; noctis monstrum; nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu.* Ex hoc loco illustra poetam. *Bubo sola* sc. avis, ut Servius.

464. *Piorum* e Medic. aliisque suis et Pier., prætulit Heins. et Aproniani illam lectionem esse testatur Pompon. Sab. Alteram codd. familiam, qui *priorum* habent, ducit fragment. Vatican. Equidem non perpetuum aliquod et ornans h. l. epitheton requirerem, sed *priorum;* misera regina in animum revocabat prisca vaticinia, de rerum suarum ac vitæ decursu jam olim accepta, quæ nunc quidem exitum suum habere videbat. — 465. De arte poetæ in somnio hoc commemorando cf. sup. ad v. 450. Nihil ad sensum verius; solent enim, si gravi ærumna ad insaniam usque æstuat animus, objici ejusmodi somnia: ut per horrendas solitudines, per deserta palatia aut per porticus immensas, sine fine errare nobis videamur. Ursinus comparat Ennii versus apud Cicer. de Div. I, 20 *Excita cum tremulis* etc., qui utique inspiciendi sunt, de simili Iliæ somnio. — 468. *Teucros* conj. Jo. Schrader. in schedis; ingeniose. Nam et hoc poterat per somnum objici.

469, 470. Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 sqq. loco sublimi et terroris pleno, ubi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὴν ὁρᾷν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, Δισσᾶς δὲ

Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem et serpentibus atris

Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον. Servius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragœdiam Pacuvii etiam ipse furit.* Et Pompon. Sab. *apud Pacuvium inducitur Pentheus furens, qui videt duos soles et duas Thebas.* Pacuvii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Græco haud dubie illas conversas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 sqq. *Agmina Eum.* dixit ut poeta, agmen Eumenidum.

471. *Agamemnoneis* Wall. *Furiis agitatus* aliquot codd. ap. Pier., quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331 repetitum facile intelligas. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi ad Statium et in Ep. Crit. p. 127 proposita et ornata: *Pœnis agitatus*, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tanquam elegantiorem lectionem, et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere aliquid, quod poeta indignum sit: *Aut veluti scenis*, pro scena, *in scena Orestes furit a Furiis exagitatus: cum* etc. Nam *scenis agitatus* jungere, et *omnibus tragœdiis notus* accipere quid tandem cogit? Vera ratio est: *velut in scena Orestes* furit (quod ex antecedent. eliciendum), *quum fugit agitatus m.* Novum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitum provocat. Quod displicet, forte hoc est, quod in narratione ex prisco ævo interponitur aliquid moris serioris, quodque adeo mens ab illa illecebra, qua tenebatur, cum Æneæ et Didonis fatis ipsa quasi præsens interesset, revocatur nunc subito, ut delusam se sentiat. Nec tamen hæc in ipsa narratione, sed *in comparatione* interposita sunt. Quidni autem poeta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, ut ex vita communi et usu hominum aliquid repetat et hac formula utatur: *ut sæpe videmus* etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent: *quemadmodum ille in scena, in fabula* etc. Cic. pro Rosc. Amer. c. 67. *Nolite enim putare*, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, *eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum tædis ardentibus.* cf. Æschin. in Timarch. sub f., unde hæc adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragœdia; at poeta scenico apparatu ac theatrali spectaculo ad comparationem utitur.—471—473. Orestes Agamemnonis filius Clytæmnestræ matris Furiis agitatus, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens tecto prosilit, in foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo

Quum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, mœstam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat :
« Inveni, germana, viam, gratare sorori,
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.

undique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi consciæ, exagitari videt. Tragœdiam poetæ ante oculos fuisse per se patet, et bene Servius : *A Pacuvio* (puto in *Duloreste*) *Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum ; unde cum vellet exire, invadebatur a Furiis. Hinc ergo est.* Sedent in limine Diræ. Pacuvius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit, v. Columna ad Enn. fragm. p. 251) Æschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornavit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in Orest. v. 253 sqq. Iphig. in Taur. 283 et al., aliter post istas Racinius sub fin. Andromachæ. Ceteroqui Orestis Furiis nil magis notum in antiquitate, res quoque obvia in artis operibus. Cf. nunc Bœttiger *Furienmaske* tab. III. Verba autem sic expedienda : *aut velut in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum fugit m.* etc. —473. *Cum videt* Parrhas. *Confugit* Hamb. pr. et Rottend. alter.

474 — 477. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, ut consilium suum dissimulent. *Evicta*, ut poeta, pro simplici *victa* dixit ; *exigit* bene pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. *Spem fronte serenat,* exquisitius quam frontem serenat, et explicat, spe nova ac meliore concepta vel ostensa ; hoc transfertur ad ipsam spem, quæ serenior et lætior affulgere potest ; adeoque Dido spem serenat, sereniorem ac lætiorem ostendit vultu : ut *spem vultu simulat,* lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius *tristia fronte serenat* XI, 369. *Spem fronte serenans* ex Virgilio sumsit Nemesian. Ecl. IV, 17.

478 sqq. Simulat Dido se parare sacrum magicum, quo aut Æneas iterum amori illigetur, aut ipsa amore solvatur. Est adeo sacrum, quale in Ecloga VIII vidimus. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo hæc respexisse videri debet Dido, ut sacrificio arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem, haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Æneæ et torum conjugalem secum

Oceani finem juxta, solemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi

comburi vult (inf. 495 sq.), quodque Æneæ gladio in se jugulando utitur. Quæ a v. 504 sqq.—521 narrantur, ad præparandum et auspicandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Æneas præsens erat. Tenenda hæc, ut de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis advocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cujus amorem Didonis amor in Æneam accommodatus est a poeta, etiam hunc hortum cum dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poetæ ingenio sevit et instruxit. Certe v. 484—486 a Medeæ exemplo petiti sunt, Apollon. III, 530 sqq. Enimvero tenendum præterea est hoc, extremam illam Africæ h. e. occidentalem plagam antiquissimorum poetarum fabulis esse celebratam; nec modo Solis, Noctis, Mortis, Inferorum, Tartari, Elysiorum confinia aut sedes in Oceano constitui solitas, verum in continente quoque Atlantis, Gorgonum et Hesperidum fabulas: de his actum erat inprimis in carminibus de Perseo, Hercule, Argonautis. Accommodatissima igitur poetæ consilio et hic fuit illa terra fabulis celebrata, inprimis in narratione, quæ ad Africam spectaret.

480—484. Comparant Homericum ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας, Iliad. α, 423, nec tamen id nisi ad hoc unum valet, quod extremum Africæ litus *Æthiopiam* nominat, et h. l. quidem occidentale, quæ proprie Mauretania est. De Atlante sup. v. 247; v. ad I, 741. — 482. *Actum* volebat Vossius. — *Torquet* ornatius quam cœlum sustinet; motu simul cœli diurno expresso; præeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1, *Qui cœlum versat stelleis fulgentibus aptum.* conf. Columna ad Ennii fragm. p. 45. *Aptum stellis*, exquisite; vulgari loquendi modo stellæ cœlo aptæ, h. e. affixæ sunt; tum et ipsum cœlum adfixum et aptum, alligatum stellis, h. e. distinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam anum tamen 483, *Massylæ gentis* facit, eamque *Hesperidum hortis* præficit custodem, ne in eo poeta licenter in minus noti situs populis versatus dicendus sit, ita potius videtur accipiendum, ut *Massylam* anum solito more poeta omnino pro Libyca dixerit, certo nomine pro indefinito posito. *Massylam Evantem* ex nostro petiit Silius

Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.

I, 101. *Hesperidum* autem *hortos* communi poetarum opinione intra Cyrenaicæ fines positos in Mauretaniam ad Atlantis montis radices removit, quandoquidem antiquiores diversæ de eorum situ tradiderant. Hesiodus quidem πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο eos collocaverat Theog. 215. Alii aliter: v. ap. Plin. VI, 31, s. 36, qui alio loco lib. V pr. et XIX, 4, s. 22, apud Lixum, Mauretaniæ ea in Atlantici maris ora urbs est, Hesperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX f., ubi v. Intpp. inprimis Salmas. — 485. *Sacros in arbore ramos*, scil. cum pomis aureis ramos, quos Veneri sacros fuisse Servius narrat; alii Terræ munus poma aurea tradiderant; v. Not. ad Apollod. p. 410, 411. Certe violari eos nefas erat. Narrat autem poeta, si non ipsas Hesperidas deas, hortos tamen earum, quos *templum* appellat, tanquam locum iis sacrum, illo adhuc tempore superfuisse, iisque præfuisse sacerdotem feminam.

486. Waddel. jam Burm. laudatus conj. *arcens*. Aut *spargens* accipiebat amovens ex horto, ne draco gustaret et in soporem incideret. Ita ille cum aliis de interpretatione laborabat, et ipse Burmannus. — Sic inf. VI, 420. Sibylla Cerbero *Melle soporatam et medicatis frugibus offam Objicit:* verum ibi ad soporem immittendum. Nunc tantum pro offa ac cibo offertur μάζα, placenta mellita, aut, si proprie dicta accipimus, mel liquidum cum papavere. Mella aut placentas mellitas serpentibus sacris apponi, haud mirum; nam si in templis servare serpentes sacros placuerat, necesse erat iis cibum præbere. Neque quicquam amplius in eo ritu quæram, neque tum, si ipsa Dea Salus simili more serpentem e patera pascit: etsi multa serius accessere partim religionum partim grammaticorum commentis de quibus egere Bœttiger et Sprengel in *Beitrægen* 1, 2. « *Incongrue*, jam Servius monuit, *videtur positum*, *ut soporifera species* (papaver) *pervigili detur Draconi.* » Multa ad defendendum poetam et ibi et passim alibi afferunt Intp. v. Cerda. Excidisse hoc poetæ, ut credam facile abducor; quippe qui non meminisset offas papavere aliisve soporiferis succis conditas draconibus apud veteres objici tum, cum somno illi opprimendi sunt. Nec tamen adeo absurdum cum melle antiquitas in quotidiano victu uteretur, et papaver certe posterior Græcia in deliciis haberet, cibum serpenti, lautiorem et dulciorem, inde paratum dici, ut pascatur ille offis mellitis papavere mixtis; ut *soporiferum* tantum ornet. *Spargens*, miscens, Serv.; h. e. objiciens, præbens, apponens. Nihil amplius, nisi quod ut poeta docte loqui maluit.

Hæc se carminibus promittit solvere mentis,
Quas velit, ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;
Nocturnosque ciet Manis: mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras

487—491. Sollennia hæc de artibus magicis ad fastidium repetita a poetis. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59, 60 et 43 sqq. *Curas* et hic de amore. *Solvere* animos, proprium hac in re, ut *defigere*. Referuntur enim in re magica ea quæ ad amorem spectant, ad notionem illigandi et solvendi; uti omnino in superstitionibus astrologicis, reliquisque divinationum generibus, pleræque præstigiæ allegorici tropicique generis sunt. *Vertere sidera retro,* cursum astrorum mutare, errantium inprimis, vid. Serv. Tum illa evocat Manes sacris *noctu* ex more factis. *Videbis*, vulgo videas; ut sup. v. 401, *Migrantes cernas.* Invertit poeta orationem, cum sequi deberet; illa motus terræ facit et silvas in alium locum transfert.—488. *Quis* Goth. alter, an ut sit pro *quibus?* Cuningh. conj. *innectere*, cum præcedat *solvere.* Temere. Quidni enim poeta variet orationem! — 490. *Movet Manes* multi ap. Pier. et Burm. ex glossemate. *Vetet* Exc. Burmann. a m. pr. *Movit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.

492, 493. Sui ævi rationem in hoc habet poeta, quod Dido excusationem quærit, dum magicis artibus utitur. Bene Servius: « cum multa sacra susciperent Romani, *magica* semper damnarunt. » Quæri tamen potest quibusnam legibus id factum sit. Forte jam ipsis XII Tabb., e quibus memoratur : *qui fruges excantasit;* et : *qui malum carmen incantasit:* Plinius XXVIII, 2, s. 4 pœna parricidii proposita (v. LL., tab. VIII). Fuere postea quæstiones veneficii e lege: referebantur ad illud quoque incantationes : sed *mala* tantum *carmina;* quandoquidem et *bona* haberi credebantur. Inter principes alii fuere leniores, alii severiores. Media etiam est constitutio Constantini M. de artibus magicis : sed gravissima imp. Constantii a C. 357 et Valentiniani. v. Cod. Theod. tit. de maleficiis, et ibi Gothofr. (lib. IX, t. 16, 3, 5 et 11). A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena. Nec Homerum, si ea attigisset, ea excusatione usurum fuisse credere licet.

494—498. *Secreta*, secreto. Hoc jam notum esse debet. *Tecto interiore*, Romanus impluvium diceret; *sub auras*, sub

Erige, et arma viri, thalamo quæ ſixa reliquit
Impius, exuviasque omnis, lectumque jugalem
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monstratque sacerdos. »
Hæc eſſata silet; pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere ſunera sacris
Germanam credit, nec tantos mente ſurores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychæi.
Ergo jussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras

divo. conf. Burm. Penetralia hæc domus Didonis in templum Elissæ mutavit Silius I, 81 sqq., ubi plura ex h. l. adumbrata. — 495. *Arma relicta* idem Burmann. de ense pro munere ab Ænea Didoni dato accipere jubet: non male. v. 507 *ensem relictum*, et 647 *ensem quæsitum*, acceptum, memorat. *Exuvias* vid. inf. 648, 651. Scilicet in sacris magicis amoris exstinguendi caussa abolentur ea, quæ perfidi amantis contactu se commendare poterant; ut contra in revocando amatore sub limine ea condi vidimus Ecl. VIII, 91. *Quo perii* cum dilectu posita vox, et cum pudore. — 498. *Momenta* Ven. *monimenta* plerique. *Juvat* magnus codd. numerus apud Pier. et Heins., quibus adde Fragm. Vatic.; itaque Burm. recepit. Alii, nec minus multi, *jubet*, quæ Aproniana lectio esse videtur; nam in Mediceo in litura scriptum videas, quamquam ex pronuntiatione *jubat* orta esse videri potest. Dignitatem tamen majorem habet *jubet monstratque*. Utrumque de diis et vatibus sollenne. Itaque equidem cum Pierio *jubet* retinere malim; si poeta quidem ita scripsisse videri potest, ut scribere debuit. Nec Brunckium id facere audentem hac editione deserere volui.

499. Ex intima arte et humanæ mentis recessibus hujus versus sententia deprompta. *Pallor* ex conscientia cogitatæ mortis. Serv.

500—503. Annæ omnino fidem et benevolentiam majorem tribuit, quam ingenii sagacitatem. Itaque et hæc recte. *Novis prætexere funera sacris*, exquisitior ratio quam communis: *nova sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, prætexere *funeribus*, funeri h. e. morti obtendere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare. cf. sup. 172; nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam insanum mortis sibi consciscendæ consilium. cf. Burm.

504—508. Exsolvere se amore vult Dido sacris magicis: in quibus, ut modo dixi, illud inprimis factu opus erat, ut flamma abolerentur priscæ consue-

Erecta ingenti, tædis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea; super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, et crinis effusa sacerdos

tudinis monumenta. Ad sacrum spectant aræ; ambiguum est, quo loco pyra habenda sit. Ex consilio, quod dissimulat, et ex eventu, fuit rogus Didonis; quatenus tamen nunc sacrum magicum paratur, aut simpliciter lignorum strues est ad abolendas amatoris exuvias, aut aræ genus cui pro victimis cæsis imponuntur istæ exuviæ. In sacris magicis scrobs fieri solitus erat, quo *lignorum strues* cumulabatur. Vide v. c. Orphei Argonaut. 948, 968 sqq. et primo loco Odyss. λ, 25, βόθρον ὄρυξα. In eandem foveam victimarum cæsarum sanguis demittebatur. Erat enim illa pro *ara*, ἐσχάρα. conf. Statium Theb. IV, 451, 455 sqq., qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. Scrobis h. l. nulla fit mentio; exstruitur tamen lignorum strue rogus, qui pro ara esse videtur; etsi mox verus rogus futurus, in quo Dido comburenda erat. Nunc illi rogo, illi *pyræ*, pro victimis cremandis, imponuntur vestes et omnes reliquiæ e pristina consuetudine amatoris, cujus amore Dido liberari cupit, cum ipsa effigie Æneæ. At eriguntur aræ circa pyram, ad quas illa sacrum factura erat victimis v. 635 sqq. — 506. *Intendit locum*, pyram, *sertis*, exquisitius et hoc quam vulgare, *intendit serta per locum*, quod sup. II, 236 occurrebat: *vincula collo Intendunt.* Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l. probare, rogos sertis ornari solitos fuisse. Nam hoc loc. pyra, tanquam ara, corollis cingitur. Sup. Ecl. VIII, 64: *molli cinge hæc altaria vitta. Fronde funerea*, cupresso, inquit Servius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis usus erat. Nam de funere poeta tantum ex eventu rem interpretatur. Pyræ imponit Dido ea quæ contactum corporis Æneæ senserant, vestimenta, tum ensem, et torum conjugalem (inf. 648 *notum cubile*), et in hoc *effigiem*, puta ceream, quæ in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, aut ut ipse amator simili modo amore liquesceret ac contabesceret, ut Ecl. VIII, 80, aut ut perfidiam misera morte lueret: quemadmodum effluviæ corporis vestimentis inhærentes ad philtrum parandum adhibebantur; at h. l. ad amorem exstinguendum.

509 — 512. *Sacerdos* (Massyla illa sup. v. 483) *tonat*, invocat (*vocat* Silius I, 94, ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum no-

Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat et latices simulatos fontis Averni.
Falcibus et messæ ad Lunam quæruntur aenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur et nascentis equi de fronte revolsus

mina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ovid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Etiam hoc ex more, quod ejusdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et potestates seu naturæ seu numinis diversas declarandas; ut ad potentiam deæ per supera et infera et terrestria meantem declarandam eadem *Hecate triceps* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. τρισσοκάρηνος) etiam *Diana* est τριπρόσωπος *triplex, triformis*, τρίμορφος. conf. Cerd. et Ursin. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum græca pronuntiat, id, communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetæ nequit. (Minus bene Burmannus rem expedire videtur.) — 510. *Ter centum*, divisim, ut sit *ter tonat centum deos*, scribunt alii codd. et edd. apud Burm. *Sonat* Hamb. pr. Præferas facile vulgatum in utroque loco. Sunt trecenti dii.

512 — 516. Effunditur, in rogum an in aras, aqua, quæ e Styge petita esse videri debebat. *Simulatos*, proprie h. l. cf. III, 302, 349, quos fingebat *avernales* (ut Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos esse. Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Inerat iis lusus aliquis a similitudine rerum, plerumque allegorice, petitus: ut in ligando aut solvendo amore. Æris proprius in re magica usus. *Aeneam falcem* ab Sophocle habere Virgil., volebat Macrob. V, 19, quem vid. *Pubentes h.* χνοάζουσαι h. e. lanuginosæ. cf. Becm. ad Antigon. Caryst. p. 66. *Nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. *Et nascentis equi de fronte revolsus amor*: hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI, Hist. A. 22; VIII, 24; Ælian. XIV Hist. Anim. 18, et plura ap. Cerdam, cf. sup. nota ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42, s. 66: *Et sane equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu devorat feta, aut partum ad ubera non admittit. Si quis præreptum habeat, olfactu in rabiem id genus agi-*

Et matri præreptus amor.
Ipsa, mola manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera; tum, si quod non æquo fœdere amantis
Curæ numen habet, justumque memorque precatur.
Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvæque et sæva quierant

tur. Vides poetæ verba : *et matri præreptus amor,* h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quæ in philtrum adhiberi potest , præreptum , antequam equa feta devoraverit.

517 — 521. *Mola manibusque piis,* Servius : « farre et sale — *et manibus puris.* » Sane *pius* commune et perpetuum epitheton in sacris : inf. 637 *pia vitta ;* sequentia docent esse manus pie precantis, mola salsa in ignem conjecta , ad cœlum sublatas. *Unum exuta pedem vinclis ,* unum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quæ Intpp. afferunt, unus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in signis veterum; et in Etruscis simile quid observare memini Passerium *Paralip. Dempst.* p. 102. cf. eund. *ad Vasa Etrusca* tom. I, p. 67. Est inprimis nobile signum in palatio Barberinorum et alterum in Museo Pio Clement. vol. II, n° XL, ad ejus exemplar restitutum, quod Didonem exhibere putatur, arguente pede altero nudo. *Veste recincta ,* soluta zona ; nota res. cf. Ovidii locum ex Virgilio expressum Met. VII, 179 sq. 182 sqq. *Conscia fati Sidera* obtestatur, ut sup. 167 *conscius æther,* quæ se morti imminentem adspicerent; non autem respectu atorum per sidus natale constitutum. *Tum numen precatur, si quod habet curæ amantes non æquo fœdere* h. e. eorum, qui mutuo amore non amantur. Erunt in his inprimis Juno , Diana, Venus, habendæ. Verbo : omnia eo spectant, ut ipsa amore solvatur.

522 — 528. Suavissima noctis descriptio , quæ ipsam rerum quietem spirare videtur ; hoc tamen inprimis laudanda, quod, cum sæpe in ea et alii poetæ laboraverint, huic inprimis loco illa convenientissima est, ut post illos in superiore loco prodigiorum et sacri magici terrores nunc animum diverso modo afficiat, utque delinitum hac suavitate animum legentis miseræ Didonis summus mox a v. 529 amoris æstus animique cruciatus tanto magis percellant. Jam Jos. Wartonus hoc observavit; et hoc monere voluit Serv. ad v. 522 : *Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Di-*

Æquora; quum medio volvuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager; pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa, neque unquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem

donis. Nec tamen hac in re inventi laudem habet Virgilius, sed judicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollon. Rhod. III, 743 sqq. Νύξ μεν ἔπειτ' etc. cf. et IV, 1058 sqq., quem jam ante Virgilium converterat Varro Atacinus; cujus versus v. ap. Senecam Controvers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed brevitati studendum est. Similem, aliter tamen adornatam noctis descriptionem videbimus lib. VIII, 26. Præiverat omnibus Alcman in loco ab Apollonio Sophista in Lexico Homer. servato in voc. κνώδαλον. Eum v. inf. ad l. c. VIII, 26. Similia etiam nonnulla sunt in Theocr. Id. 2, 38 sqq., sed in re prorsus diversa. Noctis silentia miram suavitatem habent: *silvæ et æquora quierant,* cessante sub noctem vento. Non aliter. cf. Trapp. *Fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. *Medio volvuntur sidera lapsu,* cursu per mediam cœli partem; ad rudes hominum sensus. *Medium cursum tenent,* bene Serv. *Positæ*, compositæ, quiescentes, sopitæ. — 528. Deficit versus in Medic. aliisque præstantioribus exemplaribus; ut vulgares taceam. Adnotavit quoque Pompon. Sab. non legi ab Aproniano; est autem ex ejus recensione lectio codicis Medic. Quam diversis simus omnes sensibus ac judiciis, et quam alienum ab his studiis, quæ quanta quanta sunt in probabilitate versantur, sit, ex edicto et cum supercilio aliquid pronuntiare, vel hic locus docere potest, in quo nobis quidem in oculos incurrere videbatur, versum hunc jugulare sententiam, structuram evertere, et nervos orationis præcidere. At Brunckius, qui tam proclivi studio ad rescindendos versus fertur, miratur Heinsio addititium eum videri potuisse: « Est profecto, pergit, tam a Virgilii manu, quam quivis alius e laudatissimis. Absque eo manca et mutila videretur pulcherrima hæc noctis descriptio, quæ sic in participium *positæ* desineret, sine verbo finito, et suspenso sensu. »

529 sqq. Eadem antithesis ex Iliad. β, pr. κ, pr. ω, 677 notata a viris doctis, et hinc passim ab aliis alia. cf. etiam Theocr. 2, 38. *At non* sc. carpit soporem ἀωτεῖ. *Solvitur in s.* exquisite pro solvi somno, quiete. *Noc-*

Adcipit, ingeminant curæ; rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
« En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classis, atque ultima Teucrum
Jussa sequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet? ratibusve superbis

tem pro quiete noctis ac somno dixit. — 531. *Ingeminant curæ*, utpote in noctis solitudine.

533 sqq. cf. Euripid. Medea 502 sqq. *Insistit* mente et cogitatione, ut sit: ita apud se cogitat; scilicet, quid nunc sibi agendum sit. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile nostrum quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scaliger. in Poetic. et Cerd. ad h. l. — 534. *Heu quid agam* Donatus videtur agnoscere ad Terent. v. Heins. et Burmann. *Quid ego* Oudart. *Agam* Servius cum codicump arte et edd. Junt. aliisque. — *Irrisa*, ut irridear; epitheton ab effectu rei, ex more poetarum. cf. Ernesti ad Callimach. in Del. 117. *Procos* Numidas v. sup. v. 36, 37. *Experiar*, adibo et nuptiis me offeram? — 536. *Sim* Heins. post Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione (si modo poeta eam sequi voluit: cf. ad 485, I, 706): est enim pro, *cum ego sim*. Vulgo *sum*. — 537. *Ultima Teucrum Jussa*, explicant, suprema; minus bene, puto; nam jejunum hoc; sæpe *ultima* sunt, quæ infima sunt; ut in illo Horatii: *non ultima laus est*; ergo nunc *ultima jussa*, sunt infimi generis hominibus dari solita; ut altero loco Servius, deterrima; accommodatissimo epitheto ad indignationem et odium, quasi exspectandum sibi sit, ut infimo loco habeatur, utque sibi tanquam caloni alicui indignissima quæque imperentur. Bene Pompon. Sab. « puta quod loquatur ad miserationem, quasi quod, si naviget cum Trojanis, sit futura serva. » — 538. *An quia juvat* — h. e. quasi vero hoc juvet, et quicquam eo profecerim, quod ipsis ante auxilio fuerim, sc. e naufragio eos excipiendo. — 540. *Sinat* alter Hamb. ex Exc. Burm. a m. pr. *Ratibusque* Goth. pr. et sic Medic. cum plerisque Heins. et Burm. *Ratibusne* Parrhas., quod Brunck. recepit, tanquam unice verum; equidem et *que* ferri posse video, et *ne* accommodatum esse; potest enim sententia versus et hoc et illo modo pronuntiari. *Superbus* ed. Ven. non male; sed al-

Invisam adcipiet? Nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Inferar? et, quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, more feræ, talis nec tangere curas!
Non servata fides, cineri promissa Sychæo! »

terum magis poeticum. — *Sinet* sc. me sequi classem. — 540 — 543. Dilectum verborum observa. Trojanos quasi perfidia et perjurio infames a Laomedonte denominat, cujus perjuria in Neptunum et Apollinem, mox in Herculem, nota sunt. Locus class. Iliad. φ, 442 sqq. — 541. *Invisam* post Pierium Heins. revocavit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *irrisam*, quod præcesserat v. 534. Utrumque etiam Servius agnoscit. — 543. *Ovantes*, lætantes; invidiose et hoc. Vidimus sup. 294, 295, Trojanos lætos imperio discessum parasse.

545. *Inferar* post Pier. e Codd. prætulit Heins., recte sane, tanquam quod exquisitius dictum esset. conf. inf. X, 576; I, 439. Vulgo *Insequar*. Servius utrumque laudat. — *Inferar*, sequar? quos paullo ante a Tyro excitavi, iterum navibus conscensis, maritimis cursibus errare faciam? scil. ut cum Trojanis in Italia considant. — 548, 549. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos injurii esse solemus: tu, o soror, permota lacrimis meis (v. sup. v. 30), tu prima me in hæc mala impulisti, et Æneæ objecisti, homini in meum exitium facto. — 551. *Fere* in multis; sensum probabilem inde elicere studet Burmannus; idem conj. *more meo*. Waddel. apud eund. *more fero*; sed omnia frustra. Agnoscit ac tuetur lectionem librorum Quinctil. IX, 2, 64. Hoc illud est, quod toties in re critica bilem movet, cum magno conatu multa movent viri docti, ut sub finem subjiciendum sit: *sed sana vulgata*. Si tuo ipsius judicio sana erat, cur operose tentabas? *Feræ* Aproniani lectionem esse observat Pompon. Sab. — 552. *Non cineri s. fides* Serv. sup. ad v. 62. *Sichæi* Medic. (hoc est,

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.
Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crinis flavos, et membra decora juventæ:
« Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ te circum stent deinde pericula, cernis?

quod Pompon. Sab. habet : *Sic legit Apronianus*) cum aliis Pier. Heinsian. et uno Burmann. Sed *Sychæo* est pro *Sychæio*, noto more poetarum, primitivum pro deducto : ut *Romula tellus;* et apud Tragicos Græcos infinita. Sic *laticem Lyæum* I, 686 vidimus; sic *Lenæum honorem* sup. v. 207. — *Non servata* est, non servare licuit fidem etc. *cineri Sychæo* h. e. Sychæio; ut *Dardana arma*.

554 sqq. Non tam Homeri imitatione, apud quem, rhapsodorum forte studio, bis a Jove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Ulyssem dimittere juberetur; nec ea de caussa, ut invitum discedere Æneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poeta, quam ut ex propiore hac caussa et nova hac Numinis monitione, ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diversitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et jam Æneæ classis satis erat instructa, ut vento secundo sub noctem exorto illa litore solveret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginiensium incursu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam.

556—559 Comparant Iliad. β, 20 sqq. 57 sq. Odyss. β, 268; Iliad. ψ, 69 sq., sed primo loco erat commemorandum Odyss. κ, 277 sq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. *Colorem* oris, qualis est pulchræ juventæ ex palæstræ sole et pulvere. Mercurium e pulcherrimis diis esse, nota res, inprimis ex operibus veterum.—559. *Juventa* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heins. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora juventa* communiorem formam habent.

560 — 569. *Hoc sub casu*, exquisite pro periculo ac discrimine. *Ducere somnos*, Burman. vult esse h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire Æneam, insolens et mirum erat. *Deinde* videtur otiosum esse; sed lubenter eo utitur poeta ad morem τοῦ εἶτα in argumentatione vel consequutione, ut inferatur aliquid : et cum hæc ita sint, *in*

Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævasque videbis
Conlucere faces, jam fervere litora flammis,
Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
Femina. » Sic fatus nocti se immiscuit atræ.
Tum vero Æneas, subitis exterritus umbris,

tanto casu, εἶτα, *deinde*, tu non cernis pericula, quibus circumdatus es? εἶτ' οὐκ αἰσθάνῃ; Sic v. c. XII, 889 *Quæ nunc deinde mora est?* IX, 781 *quo deinde fugam, quo tenditis?* Nec multum aliena hæc sunt a vulgari usu pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. *Te circumstent*, jam Hom. περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔστη, Odyss. ξ, 270. *Zephyros* simpliciter pro ventis dicit; ut solet in ventorum nominibus parum accurate versari Virgilius. Hærebat hic Holdsworthus. Etsi nec est, cur non proprie dictos putes; nam ab occidente ortus ventus deferre Æneam a Carthaginis ora in Italiam debuit. Et sic inf. V, 19, 20. — 562. *Demens*, σχέτλιος. — 564. Lectio hæc Medicei aliorumque est codd. elegantior haud dubie illa et poetæ frequentata, cf. v. 532, quam altera, quam alii codd. ap. Heins. et Burm. (cujus Menag. alt. *suscitat* habet) cum uno Pier. et fragm. Vatic. *variosque irarum concitat æstus.* Forte ipse poeta meliorem lectionem alteri adscripserat. — *Certa mori*, vide v. 475. — 565. *Præcipitare* vel τὸ fugere, præcipitare fugam, vel, præcipitem esse, præcipitanter agere.—566, 567. Ornati versus! *Turbari trabibus*, impleri navibus sc. Carthaginiens. conf. inf. 592 sq.; male Cerda *turbari* tempestate. — 568. *Si te his a.* Comparant Iliad. σ, 268, 269. —569. *Varium et m.* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus amor in summam sævitiam et immanitatem verti potest, ut adeo Æneæ de salute cogitandum sit.—570. *nocti se i. a.* evanuit. sup. v. 278 *tali Cyllenius ore loquutus Mortalis visus medio sermone reliquit.*

571 — 575. *Subitis umbris*, potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta, abeunte deo, qui, ut mos est, in multa luce apparuerat: ut sup. v. 358 *deum manifesto in lumine vidi. Fulsit ab invita numen procul*, ait Valer. Fl. VI, 480. At nunc ille 570 *nocti se* immiscuerat *atræ.—Corripit e somno corpus*,

Corripit e somno corpus, sociosque fatigat :
« Præcipites vigilate, viri, et considite transtris;
Solvite vela citi. Deus, æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o! placidusque juves, et sidera cœlo
Dextra feras! » Dixit, vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque;
Litora deseruere: latet sub classibus æquor;
Adnixi torquent spumas, et cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Lucretiana oratio, lib. III, 164; h. e. levat, movet. *Sociosque fatigat*, hortatibus h. l., ut omnino de sæpius tentato motu dicitur poetis. conf. ad I, 280; VIII, 94. — 573. *Præcipitans*, *v. v.* emendabat Jo. Schrader. in schedis. Offendebat scilicet *præcipites* cum *vigilate* junctum, quod poeticus sermo in festinatione bene fert. *Prævigilate viri*, *moneo* sec. Rottend. ludibrium, puto, librarii. *Et* deest alteri Hamburg., non male. — *Funes*, retinacula v. 580. conf. III, 639, 640, 667.

576, 577. Jam Servius secundum Ennium dixit : *Respondit Juno Saturnia sancta dearum*, δῖα θεάων. In *quisquis es* argutatur Servius et cum ipso alii. Atqui *forma dei—Mercurio similis* supra erat; ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Æneam certum redderet. — 578. *Sidera dextra*, proprie quorum exortu venti secundi flant ac prospera navigatio fit.

580. Vid. Odyss. κ, 127. cf. Cerda. — 581—583. Ut in toto loco, ita inprimis in his versibus vel verborum delectu, vel asyndetis, vel ipsis verborum temporibus ipsoque numero festinatio exprimitur, ut facile observes. *Latet sub classibus æquor.* Bona rei imago, qua et alii poetæ passim utuntur. Loca apud Cerdam. Adspectui subducitur mare per naves æquatis proris procedentes. *Spumas*, mare spumans, *et cærula verrunt*, remis.

584, 585. Homerici versus Iliad. λ, 1; ω, 695 et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Ceterum locum hunc de Didonis novissimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 sqq., quæ comparet, qui Virgilianum πάθος adcuratius cognoscere vult.

Regina e speculis ut primum albescere lucem
Vidit, et æquatis classem procedere velis,
Litoraque et vacuos sensit sine remige portus :
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventisque abscissa comas : « Proh Juppiter! ibit
Hic, ait, et nostris inluserit advena regnis!
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
Deripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos....
Quid loquor? aut ubi sum? Quæ mentem insania mutat?

586. *Et sp.* sec. Rottend. *Tum primum* Ven. *cum pr.* aliquot codd. apud Burm. et Goth. tert. *Primam* Gud. a m. pr. et Mentel. eleganter, judice Heinsio. De quo nemo dubitet. At Maro non minus frequentat *ut primum* pro *cum primum*. Æn. I, 306 *Ut primum lux alma data est.* Et sic multis locis : quorsum ergo contemta codicum fide mutabimus! — 586 — 588. Servius : « et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum, quæ, quasi amatrix, tota vigilaverat nocte. » cf. Ecl. VIII, 17—20. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 sqq. — *E speculis*, ex edita ædium parte. *Ut primum albescere lucem vidit;* creditur ex antiquo poeta Ennio adumbratum esse : *Ut primum tenebreis abjecteis inalbebat dies.* Ursin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65 e princ. libri VII Apuleii Metam. *Æquatis velis*, æqualibus ordinibus; sed declaravit hoc a velis non obliquo vento, sed æqualiter plenis, leni ac secundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Homeri νῆες ἐΐσαι comparantur: quæ tamen alio modo æquales dicuntur.

590—594. Magna est legentis exspectatio, quæ desperata jam salute omnique meliore spe sublata, futura sit miseræ reginæ oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. *Abscissa* simpl. evulsa, h. e. evellens. *Illuserit* post *ibit;* ut I Ge. 157 *Falce premes — vocaveris.* cf. Burm. *Nostris regnis*, mihi, tanquam reginæ. Illusit autem discessu tuto et impune facto post tantas in me injurias. *Arma*, instrumenta navalia et h. l. alii *expedient*—alii *deripient*, rapient, rapide educent. — 593. *Diripiantque* Witt. Voss. alt. et Donat. de Schem. Sed usus et ratio postulat *deripientque*, uti jam Heins. emendabat, quem miror hoc non reposuisse, id quod nunc fecimus: expresserat jam Brunck.—594. *F. c. ferrum* Gud. pro div. lect. *Date tela* Medic. cum aliis plerisque Heins. duobus ex Goth. Erf. Variant

Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt.
Tum decuit, quum sceptra dabas..... En dextra fidesque
Quem secum patrios aiunt portare Penatis!
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!...
Non potui abreptum divellere corpus, et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?..

quoque Grammatici. vid. Heins. qui recte nil movit. *Impendite remos* Leid.

596. *Facta impia* e Medic. aliisque præstantioribus recepi: vulgo *fata*, quod bene poterat exponi: *fata impia*, fatum crudele, iniquum, infaustum.—596, 597. Variis modis, ut plerumque fit in sententiis acutis, hæc accipi possunt et vario cum affectu, sive *fata*, sive *facta* legas; quoniam hæc et Æneæ et Didonis esse possunt, et quia *Tum decuit* suppleri potest vel: facere hæc sc. quæ v. 592—594 memoraverat, vel: *facta impia tangere te. Tangunt* porro, καθικνοῦνταί σου, cum ea, quæ attingunt, urgent, adsunt, tum, quæ animum movent, percellunt vel concitant, metu, terrore, odio, quocunque alio vehemente affectu. Ex pluribus hanc rationem probem: exhorruerat illa modo ac damnaverat v. 595 atrocitatem consilii de persequendo et perdendo hospite; silet, et mox: quasi vero nunc demum nefas ac scelus exhorrescendum mihi sit! tum debebam exhorrescere, cum defuncti mariti memoria animo expulsa, in thalami ac regni societatem perfidum hospitem recipiebam. Sic sup. vers. 214 *ac dominum Ænean in regna recepit;* adde Ovid. Epist. VII, 12, 90. Poterant illa: *nunc te facta impia tangunt*, bene accipi de perfidia Æneæ, tum vero alterum: *tum decuit*, facta impia tangere te, *cum sceptra dabas*, ad ipsius Didonis fidem marito datam et nunc læsam referre; tum decebat mentem percussam esse re impie facta a te ipsa. Ad sententiam comparare licet Medeæ conditionem apud Apollon. IV, 1080 sqq.

597—599. Ut sup. 307 *Nec te noster amor, nec te data dextera quondam — tenet. En dextra fidesque* sc. ejus, *quem*, h. e. ita fidem servat is, *quem aiunt portare* (pro portasse) *secum Penates.* Non male Ursinus laudat Iliad. β, 340: Ἐν πυρὶ δὴ βουλαί τε γενοίατο μήδεά τ' ἀνδρῶν, Σπονδαί τ' ἄκρητοι καὶ δεξιαί, ᾗς ἐπέπιθμεν.

600—602. *Abreptum divellere corpus*, ornate, dilaniare eum.—602. *Patrisque* ed. Junt. Dorvil. et Lutat. apud Burm. *Ponere* Burmannus primus recepit, ut scripti fere omnes, etiam duo Goth. habent, etiam Pierii, præter unum ejus Mediceum, qui diversus a Fogginiano est. In hoc ut in vulgg. edd. legebatur *ap-*

Verum anceps pugnæ fuerat fortuna..... Fuisset!
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem....
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,

ponere; duo apud Burmann. *opponere*, alter Hamb. *imponere.* Sed *ponere*, pro *apponere*, frequens poetis. — *Patriisque epulandum ponere mensis?* Respicit Thyestæ vel Terei cœnam.

603—606. En affectum, qui altius adsurgere aut procedere nequit. Itaque vers. 607 bene ad diras convertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit! — 604. *Quem timui* Goth. tert. Heins. conj. *in transtra*, sed *castra* plus poeticæ audaciæ habet. — *Quem timui m.* præclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreverim? *In castra*, h. l. classem. III, 519 *Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus.* — 605. *Foras, fores, feros*, aberrationes librariorum.—*Foros*, tabulatum, pro ipsis navibus. — 606. *Extinctum* pr. Moret. *extinguam* Lutat. ad Stat. V Theb. 128 *exstinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinsem* duo Goth. *Et memet* quædam edd. — *Cum genere*, int. Trojanos. *Dedissem* in ignem. cf. furorem Medeæ apud Apollon. IV, 392—394.

607 — 612. Solis, tanquam dei πανδερκοῦς, adeoque et injuriæ inspectoris, ut in fœderibus (v. Iliad. γ, 277, et inf. XII, 176), ita in diris sollennis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Ajac. 860 sqq. conf. ibid. 839 sq. 850 sqq. Adde Ennii locum ex Medea Euripidea v. 1251 sqq. conversum in Fragm. p. 208. *Lustras* de cursu, ut sup. v. 6. Burmannus pro *illustras* accipere malebat; minus poetice. Homericum: ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις Iliad. γ, 277, comparari non debebat: ibi *Sol dicitur omnia intueri et audire;* quæ diversa et multo angustiora sunt, quam solem omnes terras *lustrare*, *obire*, cursu suo. *Terrarum opera* ut ἔργα, proprie de cultis locis. *Juno* (ut sup. v. 59 in sacris mactabat bidentes *Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ*) γαμήλιος (*pronuba* v. 166), h. l. est *interpres et conscia curarum harum*, hujus amoris aut conjugii, adeoque testis perjurii et injuriæ. *Interpres* etiam alias, cujus interventu aliquid efficitur, h. l. nuptiarum, quibus dea præest. — 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum ululatu, h. e. carmine, precibus, in triviis. Notus usus vocis *ululare*, ὀλολύζειν, in sacris, pro inclamare, invocare,

Et Diræ ultrices, et di morientis Elissæ,
Adcipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces ! Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Jovis poscunt, hic terminus hæret :
At bello audacis populi vexatus et armis,

maxime cum animo commoto et in furorem acto. *Hecate ululata*, ut *bacchata Naxos* sup. II 125. *Diræ* h. l. Furiæ, ut XII, 845 sq. *Deos morientis Elissæ*, Genios Didonis, mox Manes futuros, intellexeram : cf. XII, 646, et sic fere Servius primo loco. At Pompon. Sab. *Manes Sichæi vocat.* Nec tamen video, quid vetet, *deos ultores Elissæ* accipere. — 611. *Avertite* multi; sed alienum a loci sententia. *Accipite hæc : animumque malis excludite tantis* ed. Ven. ab interpolatore. — *Adcipite*, *advertite*, *audite* de eadem re. *Numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum ulciscendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Trojanos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. pœnam, a diis malorum ultoribus affligendam. Exquisitior ratio quam illa, *advertere vultus*, *aures*, *animos*, ut Ovid. VIII Met. 482.

612 sqq. Eximiam poetæ artem in subjungendis diris his, quibus Æneæ fata, post adventum in Italiam, mox temporum seriorum eventus bellaque inter Pœnos et Romanos gesta, ingeniose intexuit, ut tanto magis popularium suorum animos adverteret et delectaret; jam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationum omnino inventum et usum a poetis Græcis accepit, in quibus freqnens est, utpote vehementibus affectibus bene inserviens. Exempla vid. ap. Cerd.

612—614. Ante oculos fuere ex Odyss. ι, 532 sqq. diræ Polyphemi in Ulyssem : Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ etc. Gravitatem orationis nota in verbis singulis, ut, *Infandum caput* pro eum, *terris adnare*, pro pervenire ad Italiam : sup. I, 538 *huc pauci vestris adnavimus oris. Hic terminus hæret*, est. Serv. « *Si hoc est immutabile ;* quoniam agrorum termini moveri nequeunt. » Melius sic constitues : et si eo, h. e. in Italiam, fatorum et errorum Æneæ terminum ac finem, pervenire Æneam fatale est; *hæret*, fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65 : *finita potestas denique cuique Quanam sit ratione atque alte terminus hærens.* — 614. *Et sic* bene Heins. reposuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio : vulgo *Et si.* Heins. conj. *Id si.* In pr. Rottend. pro var. lect. erat. : *Et si fata petunt Jovis, et t.*

615—621. Revocata sunt ad

Finibus extorris, complexu avolsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera; nec, quum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos.
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires,

has diras ea, quæ lib. VII sqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Æneæ profectio ad Evandrum, auxilii petendi caussa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Trojanorum strage. Reliqua a v. 618 ad mortem Æneæ spectant; namque is tertio, ut plerique tradunt, a fœdere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. conf. sup. I, 261 sq. *Audacis populi*, Servius: « id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. » Sic VII, 409: *Audacis Rutuli ad muros. Audax* poetis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positis. *Indigna*, miseranda, *suorum funera* inprimis Pallantis l. X. *Pacis iniquæ*, v. lib. XII, 823 sqq. cf. Serv. Sed res in majus aucta. — 620. *Cadat ante diem inhumatusque* sunt jungenda. *Ante diem*; non obstat lib. VI, 764 *Quem tibi longævo serum Lavinia conjux Educet silvis regem.* Paucos saltem annos regnavit. *Inhumatus*, quoniam ejus corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I pr. notum. —*Media arena.* Nolim a gladiatorum pugna in amphitheatro petere; sed est pro campo, loco pugnæ. — 621. *Cum sanguine*, cum vita, sed multo majore cum vi. Serv.: « quasi imprecationes ipsas suo consecraret sanguine. »

622—629. Odia inter Pœnos et Romanos, et bella perpetua de imperio. *Stirpem exercete odiis*, vexate. Nisi est exquisitior ratio pro vulgari, exercere odia in posteros; nihil amplius. *Munera* int. inferias, quæ proprie *mitti* dicuntur. *Nec fœdera sunto*, quippe tertio rupta, ut Serv. — 625. *Ultor*, Hannibalem ostendit (ut quoque Serv.), qui Italiam ferro ignique vastavit. *Ex ossibus* pro vulgari, ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis qui persequatur etc. *Da-*

Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.
Haec ait, et partis animum versabat in omnis,
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei,
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
« Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
Dic corpus properet fluviali spargere lympha,

bunt se. exquisitius quam, erunt. Occurrit et alibi: Georg. I, 287 *Multa adeo gelida melius se nocte dederunt.* Bella scilicet ominatur sæpius renovata. — 628, 629. Servius ad fœderis conditiones super limitibus inter Pœnos et Romanos subtiliter satis refert. Enimvero est poetica amplificatione odii et inimicitiæ; ut vulgo solemus dicere: omnia inter Romanos et Pœnos fuisse infesta et contraria. — 629. *Ipsique nepotesque* Heins. reposuit e Med. aliisque potioribus codd. Vulgo leg. *ipsique nepotes;* et sic Grammatici passim laudant; sic quoque omnes Goth. (*Ipsi pugnentque nepotes* Moret. qu. ex interpolatione.) In quo facile intelligi possit, alterum *que* librarii culpa extritum esse. Videtur tamen mihi *que* illud in clausula totius sententiæ et orationis redundans vix locum tueri posse, vel aurium judicio. Tum *ipsique* non habet quod commode huc advoces. Nam debent esse aut ipsi *Tyrii:* tum vero languet post superiora multo graviora: *pugnent ipsi* et nepotes; aut *populi:* atqui quinam sunt *populorum nepotes?* Alterutrum tenendum esse arbitror: aut, quod malim, ne clausula tenuior sit reliqua oratione, in suspicionem adducendum hemistichium; aut, si malis, cum excusatione poetæ, retinere, simpliciter *nepotes* sunt posteri, sera posteritas, sc. respectu eorum qui tum erant, et tollendum importunum *que*.

632. Ut sola et sine arbitro esset, cum mortem sibi inferre decrevisset, Barcen, quæ cum ipsa erat, foras ablegat. — 633. Hunc versum suspectum Britanno docto ac vindicatum vide in Miscell. Obs., vol. I, pag. 13. Suspectum haberi video et aliis, ut Jac. Bryant. et Jo. Schradero, acutis viris. Sane si vitio datur poetæ, quod rem tam parvi aut nullius momenti interposuit, excusandi facultas esset: cum fidem faciant narratis hoc ipso poetæ, quod certis nominibus, rebus, locis, res definiunt; sed sunt in ipso versu plura, quæ displiceant: *suam* pro ejus; *cinis* in *patria* nutricem *habebat.* Est itaque haud dubie ab interpolatore profectus. — Suam propriam nutricem Dido jam olim apud Tyrum sepeliverat. Ut alias

Et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ. »
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, et cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus!
Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile

tumulo, sepulcro, urnâ, haberi, teneri dicuntur defuncti : sic nunc *cinis patria* (terra) habetur.

636. *Monstrata* a sacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio, h. l. ad mentem amore exsolvendam. conf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq. 638—640. *Incepta* inde a v. 504 sqq. vid. notam ad v. 480 sq. cf. ad v. sq. Silium VIII, 116 sqq., qui sua ex h. l. duxit : *Nigro forte Jovi* etc. sc. Plutoni. — 640. *Rogum permittere flammæ*, lignorum struem, pyram, incendere : hoc quidem expeditum est. Verum ambiguum esse potest, sitne *flamma Dardanii capitis* an *rogus Dardanii capitis*. Video nunc hoc mollius esse : rogum, cui imposuerat effigiem Æneæ (sup. 508), quasi caput ac vitam ejus devotura.

641. *Dixerat, illa* Parrhas. *Celebrabat* a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapsu. *accelerabat* Goth. sec. *Anilem* Burmanno invito in contextum venisse suspicor. Nam Heins. edd. *anili* retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Mediceus cum præstantissimis aliis; item Goth. pr. et sec. a m. sec. Non male sane dictum alterum quoque : expuli tamen codicum jussu, quod fors intulerat.

642—647. Notas extremi furoris observa. *Morte futura*, jamjam cummaxime constituta; male enim Servius aliter. *Sanguineam aciem*, ὄμμα δεινόν. *Interiora domus limina*, limen interioris ædium partis; *penetrali in sede* sup. 504 sq. *tecto interiore* 494 sq. *Quæsitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507 dixerat *ensem relictum* scil. dono ac munere. *Arma viri, thalamo quæ fixa reliquit* sup. 495.

648—650. *Iliacas vestes no-*

Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba :
« Dulces exuviæ, dum fata deusque sinebant,
Adcipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem præclaram statui; mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi :

tumque cubile rogo imposuerat. cf. sup. 507, 508. Erant autem vestes inter munera e navibus allata. cf. lib. I, 647 sqq. Magnum ac novum πάθος in conspectu earum rerum quæ magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. *Mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. *Incubuit toro*. Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173—186), ubi Alcestis moribunda in torum conjugalem se projicit; at in altero Dejanira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus majorem cum nostro similitudinem habet. Saltem præiverunt illi aut alii tragici poetæ in hoc ad movendum affectum egregie comparato spectaculo. Vult autem Dido expiare culpam morte in eo ipso toro in quo eam commiserat. At oratione, quæ modo sequitur, nihil puto dici posse aut personæ ac tempori accommodatius, aut ad animum movendum potentius; illa vero v. 653—656 quam sublimia sententiis! Et tamen Silius se putavit eum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

651. *Si fata* alter Hamburg. *Sinebat* Medic. cum codd. parte etiam Pierianorum, doctius : ut mirer id a viris doctis dimissum manibus esse. At *sinebant* tuetur inter alios fragm. Vatic. — 651 sq. *Exuviæ—Accipite hanc animam* — quia iis incubans animam est exspiratura. — 653. Male argutantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, jam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter, iterata. Magni animi hoc esse puta, ut in novissimis rebus sese erigat, et suæ laudis conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis invidiam faciat. Ingloria morior; at non vixi ingloria. *Quem dederat cursum fortuna, peregi :* sup. l. III, 493 dixerat : *Vivite felices, quibus est fortuna peracta Jam sua.* — 654. *Imago*, εἴδωλον, Umbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. Splendidum et illud : *sub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. *Ulta virum*, vid. sup. I, 360—364. — 656. *A* abest a multis Pier. et Heins., male. *E*

Felix, heu nimium felix, si litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ! »
Dixit; et, os impressa toro : « Moriemur inultæ!
Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis. »
Dixerat. Atque illam media inter talia ferro
Conlapsam adspiciunt comites, ensemque cruore

fratre Hugen. Porro Burm. conj. *Pœnos inimico a fratre recepi*, ingeniose quidem, sed nimis forte. Tandem tres apud Burm. v. 656 antecedenti præponunt. — 657. *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 171 sqq., et de imitatione Statii III Silv. 3, 25 vide Burm. Etiam Apollon. IV, 33, sed minus ornate.

659—662. Iterum animi magni et superbi hoc, ut, ingloriam et inultam se mori, hoc vel maxime pungat. Tandem pro ultione habetur saltem hoc, quod conspectum suæ mortis, et cum hoc spectaculo perfidiæ pœnitentiam, objectum iri Æneæ cogitat. *Os impressa toro*, scil. percita furore, salute desperata, et morte vicina. Non enim is erat jam mentis habitus, ut exosculari illas exuvias velle videri posset, neque verba, quæ effatur, tale quid arguunt; sed ore impresso, præ animi dolore in torum, cui incubat, immisso, hæc eloquitur. — 660, 661. Inulta moriar; modo sic moriar, ut saltem ille hauriat etc. Inter hæc verba ensem ab illa pectori applicari puta. *Dardanus* paullo insolentius pro Dardanius, sed et Homerus : Δάρδανος ἀνήρ ; et sic alia. — 662. Splendide : ex meæ mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro viæ omine.

663. *Medio* Dorvill. a m. sec. *Mediam* legi testatur Taubm., ex Pompon. Sab. puto. Etsi enim e Mediceo Fogginii nihil occurrit, ait tamen ille : « *mediam* legit Apronianus; nam, qui se transfodit, medius videtur esse gladii. » Silius I, 307 *Concidit exacti medius per viscera teli.* Recepit Brunck. correctionem Aproniani. — 663 — 665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quæ maxime legentis animum impellant, et verbis ornatissimis. Non vident illam se transadigentem ferro, sed *ferro collapsam*, et hoc quanto plus quam *transfixam!* et *spumantem* plus, quam *tinctum cruore ensem*. Bene etiam Servius : *Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam :* addit ille : *et hoc tragico fecit exemplo, apud quos* (tragicos) *non videtur, quemadmodum fit cædes, sed facta narratur.* — 664. *Accipiunt* duo

Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus æther.
Non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat :
« Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses :

Burm. *Cruorem* Dorvill. cum aliquot Pier. — *Comites* sunt familiares, famulæ, quæ in impluvium irrumpunt. Etiam hoc judicium poetæ declarat, quod de rogo incenso nil memorat; quem tamen incensum esse e lib. V pr. apparet. Scilicet vix commodo loco id inter cetera narrari poterat.

666. *Bacchatur* gravissimum pro discurrit, differtur. — 668. *Tremunt* fragm. Vatic. *clangoribus* pr. Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pierianorum, Goth. duobus, Erf. Aberrationes sollennes. — *Tecta fremunt*, ut jam alias monitum, pro vulgari, lamenta fremunt in tectis.

669 — 671. Comparatio hæc et alibi obvia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata, primo loco apud Homerum occurrit Iliad χ, 410, 411, ut jam Macrobio notatum IV Sat. 6. Euripidem laudat Cerda (Phœniss. 1046—1049). Ad v. 671, quo civium ædes privatæ, ac publicæ deorum, incendio correptæ narrantur, Burmann. confert Valer. Fl. II, 176 — 180, ex h. l. expressum, apud quem ordo verborum hic est : *vel vidisse, patriæ per culmen ignes agi.* — 670. *Tyrus* multi Pier. et Heins. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid. Heins. qui tot alias aliis locis reduxit. *Flammæque ruentes* Zulich.

672 sqq. Egregie affectus veritas servata in Annæ luctu et verbis. Præivisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Iliad. τ, 282 sqq. Hæc autem omnia, quæ effatur, ne a tempore et loco aliena sint, dum illa incedit prolata esse cogita, nam *trepido cursu ruit per medios.* Unde v. 685 *sic fata gradus evaserat*

Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita, crudelis! abessem?
Exstinxsti me teque, soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis,
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. » Sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, gravis oculos conata adtollere, rursus
Deficit. Infixum stridit sub pectore volnus.
Ter sese adtollens cubitoque adnixa levavit;

altos. — 679. *Idem dolor;* vulgare erat, vulnus. — 680, 681. *Struxi*, rogum, pete ex vers. 676; eum jussu Didonis paraverat sup. 494 sq. *patriosque vocavi Voce deos*, h. e. ipsa sacrum jussu tuo paravi et rite auspicata sum; sollenni sc. precum carmine decantato; nam: *ergo jussa parat* sup. v. 503. *Sic ut abessem*, sejungerer a te, avellerer ac te carerem, *te posita*, mortua, ut II, 644 et sæpe. — 682. *Exstinxsti* scripturam ex Pieriano exemplari retinuisse videtur Heinsius; vulgaris eademque mollior scribendi ratio est *exstinxti.* Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et Diomedes Grammat. pro *exstinxisti*, ut *exstinxem* sup. v. 606 pro *exstinxissem.* Atqui duriorem pronuntiandi morem in aliis prætulisse creditur poeta, tanquam epica gravitate digniorem. Ita ipsa Anna se accusat, sua opera factum, sua culpa commissum esse, ut communi clade ruant omnia. Grave et hoc; et difficile est alterutram lectionem præferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Fogginiano exemplari vix assequare. Videtur tamen *extinxsti* in *extinxi* esse refictum; et ex sensu et judicio animi si pronuntiandum est, *extinxti* de Didone est præferendum; nam si soror Anna se accusabat, satis erant illa: *Extinxi me teque, soror.* At reliqua: *populumque, patresque Sidonios, urbemque*, nimii acuminis, nisi de Didone ipsa pronuntientur.

688. Est hoc mirum in modum ad affectum comparatum. Non injucundum fuerit comparare, ut faciunt Intpp., Euripid. Phœniss. 1438 sqq. inpr. 1446 sq. de Eteocle; et de Pyramo Ovid. IV, 137 sqq. 145, 146. Adde de Alcestide Eurip. 203 — 206. — 689. *Stridit vulnus*, sanguis ex vulnere erumpens. conf. Ovid. Met. IV, 120, 124. — 690. *Cubituque* multi apud

Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quæsivit cœlo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem,

Pier. et Burm. *Adnixa* castigationi Heinsianæ debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa.* Sed *innititur* etiam qui jacet, *annititur* qui tentat exsurgere. vid. Heins. — 691, 692. Oculi jam morte natantes et caligine obscurati diem recipere laborant, sed ægre colligunt solis radios. *Ingemiscit*, ut moribunda; quod est inf. XII extr. *vita cum gemitu fugit indignata sub umbras.* Et nunc puta oculos iterum claudi.—692. *Quærebat* alter Hamb. *Repertam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Servio : quod et ipsum ferri possit : et recepit Brunck. tanquam exquisitius : verum sensum habet paullo diversum : quasi *propter lucem repertam* ingemuisset. In Medic. *reperta* in litura est, ut adeo hæc Aproniana lectio videri debeat; doctior utique illa et commodior.

693. *Long. mis. laborem* Montalb. — 693 sqq. Nova hæc et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur ad expediendam miseræ Didonis animam. Scilicet Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus vers. 244, quandoquidem a Junone illa mandata fert, et ejus ministerio plerumque Juno utitur, ut inf. V, 606; IX, 2; Il. σ, 166. Communiter tamen, ex poetæ religione, v. 698, 699 Proserpinæ eæ partes esse debebant. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda jam laudati, Statius II, Silv. I, 147; Martial. III epigr. 43; adde Horat. I Carm. 28, 19, 20. Orco (Θάνατον appellat) jam ante idem tribuerat Euripides in loco jam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74 — 77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261, 438, 844, 1140, 1141; add. Hemsterh. ad Lucian. tom. I, pag. 512). Junonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Pœnorum caussam suscepisset. Unde vero hoc dicemus petitum, quod *crinis abscinditur?* non enim satis est cum Macrobio l. l. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte evulsis et in ignem injectis (cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine absciso, diis inferis, tanquam victima, consecratur, Jovique infero sacer est. Ornavit sic poeta vulgare illud : quia morti haud matura erat, ægre anima a corpore sejuncta est. Res itaque numinis interventu egebat. Imitatione expressit Statius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustraverat obvia taxo Eumenis, aut furvo Proserpina poste notarat Cœtibus adsumtum furvis.* Revocavit ille rem ad lustrationem et

Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris, croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit : « Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo. »
Sic ait, et dextra crinem secat; omnis et una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

expiationem Umbræ, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam, qua inscriberentur defuncti.

693 — 695. *Dolorem*, ἀγωνίαν. *Artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palæstra et lucta esse petitum. Corpus quasi implicat et circumstringit animam, ne elabi illa possit.—694. *Difficilemque obitum* Zulich. *Dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parrhas. *Ab alto* quinque apud Burmann.

696 — 699. Vid. ad v. 693. *Merita nec morte*, nullo immani crimine commisso. Serv. opp. *subito accensa furore*; uti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. β, 155, ὑπὲρ μοῖραν Iliad. ζ, 488; υ, 336 cf. Guell. *Accendimur* autem non modo *ira*, sed et dolore, et *furore*, ex indignatione et ira orto. *Nondum caput damnaverat Orco*, h. e. nondum vitam ejus, vel ipsam morti devoverat. cf. ad v. 693.

700 — 703. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς. Iliad. β, 20 de Somno (adde Odyss. ζ, 21), omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illustrant. — 701. *Averso* Bigot., ut semper variatur in his vocibus. *Adversa luce* multi Pieriani, tres Burm. cum Hamb. sec., qui a m. sec. habet : *percusso sole*. — 702. *Advolat* Bigot. *Atque super* alter Hamb. *Huic* et *Hinc* aberratt. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burm.

704. *Crinem tulit* Longob. Pier. — 704, 705. Sane Ge. IV, 223 sq. de anima mundi, e qua vita petitur; et : *Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri Omnia*. Nunc tamen vix illa doctrina locum habet; exspiratur anima adeoque in aerem abit.

Libri hujus artificium quis non sensit? quis non laudibus prædicavit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et successu carens. Si de iis parti-

bus carminis quæritur, quæ Virgilio propriæ sunt, et ex quibus ejus ingenium et ars inprimis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cujusque poetæ indolem ætas et temporum, in quæ incidit ejus vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri sæculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcestin in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Nævii bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 2 extr. et Serv. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. sequutus esse fertur jam in Servianis ad lib. IV pr. et Macrob. V, 17. Scilicet Medeæ amorem ad Didonem transtulit. Quæ tamen alia inde tollere potuerit, præter pauca, quæ ad primos libri versus et passim alibi notavimus, vix quicquam occurrit; et Medeæ amor admodum diversus ab amore Didonis, in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in novo regno, inprimis vero animum superbia et ira exstimulant. Ceterum hunc Didonis amorem a tot aliis mulierecularum amoribus, et a recentiorum studiis, quæ toties in tali argumento occupata fuere, admodum diversum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poeta effectum sit, si forte quæras, quæri autem hoc potest, caussæ rei mihi ex eo potissimum ducendæ esse videntur, quod amor a Didone et Ænea non leviter, sed post multas magnasque molitiones ad amorem exstinguendum frustra a Didone factas, et consociata Junonis ac Veneris ad eam impellendam opera, suscipitur; porro, quod partim novæ urbis incrementum, partim ærumnosæ navigationis finis ex eo captatur; quod is amoris affectus cum aliis, iisque gravissimis, affectibus conjunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Æneas quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo pervenire, quin Æneæ feritatem et immanitatem exsecreris. Subsidit tamen ira, si fatorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Æneæ satis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est judicanda; et ex veteribus vitæ institutis multas excusationes res habebat, si amicam desereres. Quid? quod majorem ex ipsa Æneæ truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Æneæ oratione vers. 332 sqq. culpa ejus elevatur. Dignitati herois sui poeta providit etiam in hoc, quod, quo amoris æstu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, ut Æneas omnem de monstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super dis-

cessu suo ac discidio paullo liberius manifestat. Vide ad vers. 279 sqq., 393 sqq., 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi novo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declaravit poeta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, ut multi adeo conquesti sunt, illud ad animum ab Æneæ persona ac rebus gerendis avocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arcte coagmentavit, ut Junonis fraudes ac consilia actionis epicæ, quod aiunt, novum nodum faciant, utque, ne interruptus et omnino interceptus Æneæ in Italiam adventus sit, jam metuere incipias. Mox vero, sublato quidem eo metu, Didonis diræ, quæ vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quæ inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, novam et inexspectatam suavitatem habent.

EXCURSUS NOTABILIORES

AD LIBROS

ÆNEIDOS I, II, III ET IV.

EXCURSUS I

AD LIBRUM I.

De loco litoris Libyæ, ad quem Æneas appulit.

I, 159 — 169. *Est in secessu longo locus. Insula portum Efficit* etc. Cum de hac loci, ad quem Æneas appulerit, descriptione in diversas abierint sententias Interpretes, et facies locorum omnino non libero satis prospectu menti se offerat : accuratius de ea mihi erit agendum. Interpretationem sententiarum singularum jam supra apposui. Summa erat hæc : Est in hac litoris Libyci parte locus in sinum curvatus, cui insula prætexitur, quique adeo, cum fluctus ab alto objectu insulæ franguntur, tutam navium stationem efficit. Hunc sinum subeunt Trojani. Jam in singulis nonnulla sunt, quæ ambiguitatem habere possunt. *In longo secessu*, sinuoso Libyæ litore, *est locus :* qui pro statione navium est. *Insula*, quæ continenti est objecta, *efficit portum objectu laterum* suorum (hoc ipso, quod objecta, opposita est), *quibus*, ad quæ, *omnis unda ab alto*, omnis fluctus, *Frangitur, et in sinus reductos sese scindit*, fracta recedit : potest accipi de interioribus sinus recessibus, in quos fluctus fracti mox irruunt; ut fere Ge. IV, 420 accepimus; et ut Cerda h. l. de intervallis inter insulæ latera et continentis scopulos prominentes : sed tribuuntur et alibi *sinus* ipsis fluctibus allisis, qui repulsi sinus faciunt; et Ge. III, 238 fluctus *longius ex altoque sinum trahit. Hinc atque hinc*, aut in ipsa insula, ab utraque ejus extremitate, aut in continenti; si tamen in insula fuissent duo scopuli, fluctus ex alto allisi non præbuissent quietam stationem;

necesse igitur est, in ipso Libyæ litore prominentes scopulos intelligere; in hoc ergo *vastæ rupes geminique scopuli minantur in cœlum* (duo scopuli eminent), *quorum sub vertice* (subter quibus) *late Æquora tuta silent.* Hæc et pulchre dicta et intellectu facilia. *Tum*, præterea, *desuper imminet* (supra est) *scena silvis coruscis*, prospectus silvarum, *et atrum nemus imminet horrenti umbra* (in ipso continenti; non in insula, ut olim acceperam). *Sub adversa fronte*, in litore hoc continenti, ex adverso iis, qui ex alto ingrediuntur, *antrum* est *scopulis pendentibus.* — *Hic* (non tam in hoc antro, quam in tota hac sinus parte, quæ pro portu est) *fessas non vincula navis Ulla tenent.* Verba v. 62 *Hinc atque hinc vastæ rupes*, visa mihi olim erant referenda esse ad insulam; quia antecesserat: *Insula portum*, et sequitur: *Fronte sub adversa.* Ita quoque visum erat Scaligero Poet. V, 3. Expensis tamen omnibus ipsam rerum rationem id postulare vidi, ut ad continentem referantur omnia. Etiam apud Homerum δύο προβλῆτες ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες in ipso continenti visuntur. In eo tamen nulla omnino insula objecta est.

Exoritur altera disputatio, in qua Africæ parte, et quidem in vicinis Carthagini litoribus iste locus sit, aut fuerit. Jam cum talem locorum situm a nemine alio commemoratum viderent, Interpretes post Servium, quem habemus, et Pompon. Sabinum fere in eam sententiam discessere, ut totum locum poetæ ingenio deberi, neque eum unquam vere exstitisse existimarent. Et verum utique est, quod jam Macrob. V Sat. 3 et Servius ad h. l. notarunt, poetam expressisse nobilissimum Homeri locum de Phorcynio portu et Nympharum antro, Od. ν, 96 sqq. atque adeo transtulisse ea, quæ Homerus de insula Ithaca memoraverat, ad ornandum litus Africæ. Enimvero mutavit non pauca, ut sive certasse cum Homero sive certi loci naturæ sua accommodasse videri debeat. Fuere porro interpretes, qui, secundum Servium, poetam portum suum ad portus novæ Carthaginis in Hispania speciem adumbrasse putarent; quoniam apud Livium descriptio istius portus est huic loco simillima: lib. XXVI, 43 *Ceterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus et quinquagentos passus introrsus retractus.* — *Hujus in ostio sinus, parva insula objecta ab alto portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit; ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo condita urbs est.* Prospectum urbis delineatum dedit

Cerda. cf. Silium XV, 220—229. Addisonus (*Remarks on several parts of Italy* p. 153 sqq.) sinum Neapolis urbis Virgilii oculis esse obversatum putabat, nec ab eo dissentit, qui hæc loca adiit, Grosleius (*Nouveaux Mémoires sur l'Italie*, t. II, p. 105, 106); et potest hoc speciem aliquam habere, si poetam Neapoli otium suum consumsisse reputes, et Capreæ insulam objici litori, montibus et silvis munito, memineris. In his tamen omnibus nonnulla sunt, quæ probare vix possis. Parum sapientem parumque gnavum poetam dicas, qui in litore Italiæ objecto, quod quotidie tot Romani frequentarent, quodque adeo notissimum esset (nam aliter res se haberet in ignota regione), vellet locum fingere, qui nuspiam esset, et tantum hoc agere, ut locum ex Homero latine converteret. Simili ratione Nympharum antrum apud Homerum poetica licentia effictum multi voluere; at habemus Artemidori Ephesii fidem ap. Porphyr. de A. N. cap. 4, qua constat verum hujus descriptionis fundum fuisse. Quod descriptio porro loci cum situ portus Carthaginis novæ et Neapoleos convenit, id mirum non est, cum multorum portuum idem situs sit, idque pro præstantissimo facile portus genere habeatur, quod objectu insulæ efficitur: cujusmodi plurimi memorari possunt portus. Talis erat Brundusii, de quo v. Lucan. II, 613—621; Alexandriæ, Cæs. B. Civ. III, 112. Maneat itaque, etsi nunc ignoratur litoris hujus Libyci vera ratio, aut immutata est ejus facies naturalibus de caussis, Virgilium tamen veri loci situm adumbrasse, quamquam additis forte nonnullis, quæ ad poeticam amœnitatem et ornatum facerent; quod, ut poeta, recte facere potuit.

Atque hæc ne Virgilii magis studio, quam aliqua veri specie arbitrari videamur, *Shavium*, doctissimum virum, auctorem laudare possumus, qui similem in Carthaginiensi litore locum deprehendisse sibi visus est. In Tunitano sinu, in quo eodem Carthago olim fuit sita, inter promontoria Apollinis et Mercurii, quorum hoc quidem nunc *Cap Bon*, ab oriente; illud, nunc *Cap Zibeeb* vel *Zebibi*, ab occidente, sinum claudit; in hoc itaque sinu, cujus os inter duo promontoria undecim leucas patet, supra *Misuam*, versus promontorium Mercurii, seu Hermæum (*Cap Bon*), circum ea loca in quibus *Aquilaria* olim fuit sita (nunc vicus *Lowhareah*, qui unam tantum leucam a promontorio illo abest), a litore inde usque ad vicum hunc mons procedit, qui totus effossus et excavatus, a mari inde ad vicum iter subterraneum præbet. Patet enim via, ad

cuniculi speciem, a solo ad verticem ad viginti vel triginta pedes, relictis per intervalla ad montis molem sustentandam columnis et arcubus seu fornicibus; spiramentis etiam passim aer et cœlum desuper admittitur. Fuisse has lapicidinas Straboni XVII, p. 1191 A commemoratas, suspicatur idem *Shavius;* recte, nec ne, nunc non disputamus; unde Carthago, Utica, et aliæ vicinæ urbes materiam peterent. Mons ipse silva obsitus. Antri ostia versus mare patent, iisque objecta est Ægimurus insula (de qua sup. ad v. 108—112). In antri aditu fontes aliquot inter rupes prorumpunt; in prospectu passim sedilia e vivo saxo, quibus operæ olim pepercerant, dum cetera exciderent. Hunc locum itaque *Shavius* (*Travels* p. 159 cf. mappam geogr. ad p. 146) poetæ ante oculos fuisse non dubitat, dum locum describebat, ad quem Æneas appulit. Videntur sane omnia sic satis esse accommodata. Accedit locus ap. Cæsarem de B. Civ. II, 23: *C. Curio in Africam profectus—appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupea passuum XXII millia, habetque non incommodam æstate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur.* Intelligenda scilicet hæc eadem duo promontoria Apollinis et Mercurii supra commemorata. Insula tamen scrupulum facere potest, si Ægimurus illa est, cum eandem illam per Aras declarari supra viderimus. Sed Ægimurum seu duas potius insulas, *Zimbras*, seu *Zowamores*, ita esse sitas, constat, ut ipsi Mercurii promontorio subjacere videantur, major quidem quatuor leucas, at minor parum remota a litore. Potuit igitur ad majorem pars classis adhærere; at altera minor habeatur pro insula litori objecta. Potuit etiam poeta ornare locum, aut sequi famam, qua Æginuri scopuli olim insula fuisse memorabantur. Nec tamen poetam levitatis et vanitatis accusare possemus, ne tum quidem, si nullum hujus locorum situs vestigium in Africano litore nunc compareret. Totum enim istius tractus litus maris alluvie incredibili modo est immutatum, et, quod vel ex Shavio satis apparet, procedit nunc litus inter Ruscinonem et Carthaginem multo altius in mare, quam olim. Si quis ultra instare et calumniari velit, a monte per Shavium designato ad Carthaginem usque locorum intervallum esse majus forte, quam ut altero die Æneas navibus progressus satis mature Carthaginem pervenire potuerit, eum dicemus poetam in ordinem cogere et historiæ severiori legi obnoxium facere. Ceterum hæc et illa sup. ad v. 108 sqq. paullo subtilius disputasse non pœnitebit, inprimis si descriptionem geo-

graphicam errorum Æneæ, qualis ipsi Virgilio Burmanni præfixa est, inspexerit aliquis; in qua Nympharum antrum ultra Mercurii promontorium versus Syrtin minorem, naufragium vero classis ad Syrtin majorem, et ex altera parte Aræ in partibus occidentalibus ultra Carthaginem expressæ sunt.

EXCURSUS II.

De iis quæ deorum præsentiam arguunt.

I, 402 — 404. *Dixit, et avertens rosea cervice refulsit, Et vera incessu patuit dea.* Habemus hic exemplum ἐπιφάνειας numinis insigne. Non injucundum erit, paucis exponere, quibus modis poetæ, Virgilius et Homerus, deorum præsentiam vel in discessu arguant, inprimis cum viri docti, qui in hunc locum inciderunt, sequuti fere sint Heliodori Æthiop. l. III, p. 148, 149 ed. Bourd.; a quo tamen non tam poeticas rationes, quam theosophorum commenta exposita esse manifestum fit.

Quoties igitur poetæ, inprimisque principes isti, deos cum hominibus agere iisque interesse faciunt; faciunt autem hoc sæpissime, ex recepta inter veteres persuasione, ad quam divinæ naturæ species humana vulgo credita necessario ducere debuit, in priscorum hominum et heroum vita, fere ut in vita patriarcharum, deos invisere homines, ad eos devertere, eorum hospitio uti, iis occurrere, sermones ac consilia communicare solitos; quoties igitur deos inter homines agere memorant poetæ: si modum quidem et rationem exponunt, quam tamen sæpe declarare negligunt: aut dii, etsi cum hominibus agunt, plane se hominum visui non subjiciunt, aut in conspectum veniunt manifesti, aut forma humana adsumta se offerunt, ut tamen mox, saltem in discessu, divinæ præsentiæ nonnunquam signa aliqua edant.

In variandis his sequuntur poetæ nonnullas alias opiniones inter priscos homines receptas: primo quidem, deos propria sua ac divina specie a mortalibus aut omnino cerni non posse, aut non nisi cum vitæ discrimine (pro exemplo sit Semele), saltem oculorum cæcitate (v. c. Hymn. in Vener. 188, v. ad Callim. L. P. 82 Spanhem

et ad 102), posse cerni : nisi forte ab hominibus, qui θεοφιλεῖς, a diis amati essent : οὔπω γὰρ πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς, Odyss. π, 161. Contra χαλεποὶ δὲ φαίνεσθαι ἐναργεῖς, Iliad. υ, 131. cf. Spanhem Callim. Ap. 9. Quoties igitur alios homines adeant dii, specie eos humana assumta illis occurrere; esse vero divinam speciem humana majorem, longeque pulchriorem; itaque quoties pulchritudine insignis aliquis mortalis sese offert, numen sub ea specie latere suspicari solent, ut in Hymno in Dionys. 19, 20 : porro deos nube modo candenti modo caliginosa amictos ad homines, quibuscum agunt, accedere. Quæ omnia cum sensuum nostrorum judicio ita conjuncta sunt, ut omnium temporum populorumque opinione, nisi qui aut belluino more vivunt aut ad summam philosophiam expoliti sunt, recepta ea fuerint. Jam si *in hominum conspectum*, quibuscum tamen agunt, omnino *non veniunt dii :* solent fere verba eorum tantum audiri, quibus is, quem alloquuntur, facile numen agnoscere potest, vel quod deus suum nomen effatur, vel quod dei vox jam olim nota et sæpius audita erat. Ita Ulysses (Iliad. ν, 512) et Achilles de Minervæ vel conspectæ voce nihil dubitant, et notum Ajacis illud apud Sophoclem : Ὦ φθέγμ' Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν! Ὡς εὐμαθές σου, κἂν ἄποπτος ᾖς, ὅμως Φώνημ' ἀκούω etc. Diversa ratio est, qua Apollo, Iliad. π, 788 sqq. loco inter paucos splendido, Patroclo, etsi invisus, terrorem infert.

Sin *in conspectum veniunt* dii *manifesti :* divina specie, hoc est majores ac pulchriores humana forma, tum apparent; multa fere luce oculos obtundunt : ita ut hæc ipsa lux præsentiam numinis arguere credatur. Sic inf. IV, 358 *Ipse deum* (Mercurium) *manifesto in lumine vidi Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.* Etiam plena luce domus memoratur, v. c. Hymn. in Cerer. 188, 190, ubi cf. Ruhnk. Interdum tamen ad terrorem omnia comparata sunt : species, oculi, habitus; ita nube caliginosa et atra amicti sunt dii, ut Venus lib. XII, 416. Juno vero cum procella venit, lib. X, 633 : *cœlo se protinus alto Misit agens hiemem, nimbo succincta, per auras.* Enimvero hoc spectat jam propius ad illa, quæ a consilio nostro aliena sunt, cum deorum præsentia omnem naturam sensu aliquo perfundere creditur, dum dii, modo cum aeris, ventorum, marisque tranquillitate et auræ silentio adveniunt : in quam rem loca congesta v. apud. Valken. ad Theocr. 2, 38 : modo ventorum marisve tumultus præsentiam dei arguit. Cum his conjunctæ sunt ἐπιφάνειαι deorum in templis, sub sacrorum sollennium aut oracu-

lorum edendorum tempus : de quibus nunc non agitur, et copiose actum ab aliis, inpr. a Spanhem ad Callim. Itaque nec attingam, quæ ex his ipsis deorum apparitionibus ad Manes aut Umbras per somnum oblatas translata sunt; ut de Creusa Æn. II, 773 : tandem etiam ad homines divinitus afflatos; ut de Sibylla VI, 49, 50. Verum ut ad illum deorum conspectum redeamus, quo, quoties eorum ministerio poeta utitur, illi prodeunt : si manifesto numine occurrunt, fieri id fere animadvertas vel occursu alterius dei, vel ut filio, marito, aut amato a se homini, in conspectum veniant. Sic inter pugnas dii sibi occursant in Iliade, sic Achilli Thetis, et Æneæ se mater Venus — *non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit — confessa deam, qualisque videri Cœlicolis, et quanta, solet*, lib. II, 591. Veniunt quoque dii in conspectum unius tantum, etsi in magna hominum frequentia, ita ut ceteri omnes ne sensum quidem numinis præsentis habeant : sic uni Ulyssi ejusque canibus manifesta fit Minerva Odyss. π, 160. Sic soli Peleo Thetis ap. Apollon. IV, 854 sqq. et Achilli in media Achivorum concione, sed soli, conspicitur Minerva, statimque agnoscitur, δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν, Il. α, 200; Il. ρ, 334 Æneas Apollinem ἔγνω ἐσάντα ἰδών. Ceterum ex loco hoc Heliodorus illud duxisse videtur, quod ex fixo et constanti obtutu deum intelligi dixit. Species autem divina modo ab æterna deorum juventute, ac pulchritudine, modo cum attributis ex poetarum et artificum doctrina et usu, declaratur.

Verum frequentissima ratio ea est, ut ad eum, quem volunt, accedant, eumque alloquantur, *humana forma induti*, noti fere alicujus et familiaris, sicque ei ludum faciant, ut cum mortali se agere ille putet; tumque dii consequuti id, quod volebant, interdum abeunt, ut nec agnoscantur : v. c. Iliad. ρ, 70; cf. φ, 285 sqq. χ, 226 sqq. Sic etiam inobservati discedunt, qui per somnum se offerunt, ut Minerva Od. ζ, 41 sqq. δ, 795 sqq. et cum Tiphy illa per somnum adstat Orph. Arg. 538, 554. Interdum, ut numen suum prodant, forma humana deposita, divina conspicui fiunt. Sic Venus in Anchisæ amplexibus : Hymn. in Ven. 181 sqq. 175. cf. Burm. ad Anthol. Lat. IV, 13, 12. Si irati sunt *majores majoresque* fiunt : Callim. in Cer. 59; cf. Wessel ad Herod. VIII, 38 : aut inter dicendum agendumque oculis, voce, toto corporis habitu mortali forma majore produnt se, ut omnino divinæ naturæ indicium vel originis habita est oris corporisque majestas, vel pulchritudo. *Specto*, ait ille

ap. Ovid. III Met. 609, *cultum faciemque gradumque: Nil ibi, quod posset credi mortale, videbam.* Ita Iris, quæ Beroen simulabat, Æn. V, 647 *divini signa decoris Ardentisque notate oculos, qui spiritus illi, Qui vultus, vocisque sonus vel gressus eunti.* cf. Od. ν, 288, ubi Minerva, proditura se deam, repente inter dicendum femina fit eximia specie; de Cerere autem Hymn. 188, 189, ubi v. Ruhnk. Inprimis autem huc spectat Il. γ, 396 sq. ubi Veneris anui assimulatæ consiliis obsequi cum nollet Helena, tum illa manifesta adstat dea, καί ῥ' ὡς οὖν ἐνόησε θεᾶς περικαλλέα δειρὴν, Στήθεά θ' ἱμερόεντα, καὶ ὄμματα μαρμαίροντα, Θάμβησέν τ' ἄρ' ἔπειτα· quem ipsum locum Virgilius versibus supra adscriptis ante oculos habuit, rem tamen aliter tractavit: *avertens rosea cervice refulsit* etc. Scilicet occurrit apud poetas tandem et illa ratio, ut *non nisi sub discessum*, modo ad terrorem faciendum, modo ad numen testandum, mortali forma exuta, divina specie numen spectantium oculos præstringat. Itaque h. l. divinam speciem numenque arguit pulchra cervix, coma suaviter spirans, palla deæ defluens, cum antea venatricis more esset succincta, tandemque incessus. Videamus de singulis.

Scilicet si abeuntes numen manifestum ac confessum faciunt, signis fere atque notis id faciunt sequentibus: peractis mandatis modo discedunt sic ut ad Olympum redeant, ut de Mercurio juvenis faciem mentito Odyss. κ, 307, 308 Νῆσον ἀν' ὑλήεσσαν ille ad Olympum redit; modo subito ex conspectu eorum, quibuscum loquebantur, auferuntur, evanescunt vel avolant. Alias abeuntes, forma adscititia abjecta, divinam speciem a tergo ostendunt. Sic Apollo in Butæ formam conversus: *Mortales medio adspectus sermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram. Adgnovere deum proceres divinaque tela Dadanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem*, Æn. XI, 657 sq. Apollinem hic vides in aerem sublatum; cum alibi nube vel obscura caligine involvant se dii, quippe qui omnino, ut invisi sint, nube se operiant, atque eos quoque, quos subducere vel occultare volunt, nube obducant, ut toties ap. Homerum fit. Sed aliis locis abeuntes deos declarat incessus levis ac celer, et volanti similis, ut vix pedibus terram attingant; qualis omnino deorum incessus esse fertur, οὔτε χθόνα μάρπτε πόδεσσιν Iliad. ξ, 228; cf. 284, 285; modo stellæ fatuæ cadenti Iliad. δ, 75, modo columbæ, modo accipitris volatui comparatus. Notus locus Il. ε, 778 Αἱ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἴθμαθ' ὁμοῖαι.

Harpæ etiam, quæ ex aquilarum genere est, Minerva cœlo descendens assimulatur Iliad. τ, 350, 351, et Neptunus Calchantis habitu Achivos ad pugnam adhortatur Iliad. ν, 62 sqq. Αὐτὸς δ' ὥστ' ἴρηξ ὠκύπτερος ὦρτο πέτεσθαι etc., et subjicit Ajax : Non hic fuit Calchas : Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων Ῥεῖ' ἔγνων ἀπιόντος (levi scilicet et suspenso gressu). ἀρίγνωτοι δὲ θεοί περ. At in Odyss. α, 320 Minerva, cum sub Mentæ persona Telemachi animum erexisset, ἀπέβη, Ὄρνις δ' ὡς ἀνόπαια διέπτατο ; et Odyss. γ, 371, 372 eadem apud Nestorem ἀπέβη Φήνῃ εἰδομένη· θάμβος δ' ἕλε πάντας ἰδόντας. Hinc et Mercurii volatus super mare fit radendo mari, Od. ε, 51. Serpentis lapsum ac tractum nusquam a poetis Græcis vidi deorum incessui assimulari : vide tamen Spenc. ad h. l. Singulare est inf. IX, 15, 19, quod Iris arcu et sereno cœlo discessum suum mirabilem facit.

Cum dei discessu conjunctum interdum illud, ut præter naturam mira aliqua vi affici sentiat modo animum, modo corpus, is, qui cum deo in mortalem mutato egerat. Sic supra memorato loco Iliad. ν, 62 sq. Neptunum, qui Calchantis personam induerat, agnoscit Ajax manuum pedumque insolito vigore, viriumque refectione, v. 74, 75, et tetigerat eum deus discedens sceptro suo. Imitatus hoc est Quint. Cal. XI, 142 — 144. Aliud exemplum habes Iliad. υ, 81—110 Apollinis Æneam restituentis : Ὣς εἰπὼν ἔμπνευσε μένος μέγα ποιμένι λαῶν ; et Odyss. α, 320 Minerva discedens Telemacho non modo incessu, sed et ex eo manifesta fit : τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ Θῆκε μένος καὶ θάρσος. Hoc idem faciunt interdum dii tacite et occulte, ut Pallas Menelaum novis viribus recreat Iliad. ρ, 569.

Quandoquidem in ipso discessu divina species humanæ formæ succedit, commemorantur quoque illa, quæ in specie divina memorabilia sunt ; summa oris pulchritudo aut majestas, corpus humano majus et augustius, cum pulchritudine candor corporis, cervix pulchra, comæ promissæ, quales perpetuam deorum juventam decet, ut in Cerere, Hymn. vers. 277, 278, et in loco nostro Virgilii.

Quod inter præsentis numinis signa refertur gratus odor, quem sive totum corpus sive coma exhalat, uti in Venere, h. l. *Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem Spiravere ;* et Dianæ nec in adspectum prodeuntis præsentia ex divino odore agnoscitur ab Hippolyto apud Eurip. Hippol. 1391 : id quidem ductum est ex antiqua vita, quando regiæ opulentiæ erat, unguentis suavibus delibutum corpus

habere, antequam frequentioribus commerciis copia majore et expeditiore sumtu unguenta Asiæ in Europam illata sunt. At regum autem luxu, qualis tum erat, adumbrata deorum vita, adeoque in eam traductum etiam unguentum ambrosia dictum. Sic de Junone Iliad. ξ, 170 sqq. et de Venere Odyss. θ, 364, 365 et sup. Georg. IV, 415 sqq. Etiam ap. Hesiod. Scut. Herc. 7, 8 Alcmenæ a capite et superciliis suaves odores spirant, tanquam a Venere. (Etsi versus vix a primo carminis auctore sunt.) Ducta hinc sunt ea, quæ de veste stragula Bacchi habet Apollon. IV, 430 sq. Hoc tamen divinæ naturæ argumentum non nisi in elegantioribus diis locum habere potest, ut in Venere et Apolline; in Diana etiam apud Eurip. l. c.; in Flora apud Ovid. Fast. V, 376 : alia exempla v. apud Burmann. ad Anthol. Lat. IV, 13, 30. Insignius ceteris est in Hymno Hom. in Cer. 276 sqq., quod apponam, quia reliqua quoque præsentis numinis argumenta sub discessum continet : ὥς εἰποῦσα θεὰ, μέγεθος τε καὶ εἶδος ἄμειψε, Γῆρας ἀπωσαμένη, περί τ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο· Ὀδμὴ δ' ἱμερόεσσα θυηέντων ἀπὸ πέπλων Σκίδνατο, τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο Λάμπε θεᾶς, ξανθαὶ δὲ κόμαι κατενήνοθεν ὤμους· Αὐγῆς δ' ἐπλήσθη πυκινὸς δόμος, ἀστεροπῆς ὥς. Βῆ δὲ δι' ἐκ μεγάρων. Videmus hic sub discessum Cereris formam divinam receptam : pulchritudinem, ambrosium odorem, candens corpus, comam promissam, lucem per domum fusam. Imitatione quoque expressa res in templis : v. c. de dea Syria et in teletis : ut apud Apulei XI.

Et hi quidem priscæ et epicæ poeseos præcipui modi divinam præsentiam declarandi, super quibus multa possint argutius disputari, nisi hoc a consilio nostro esset alienum; et facere hoc cuivis ex superioribus est in promptu. Nec tamen existimandum est, semper hæc tam accurate et diserte a poetis tractari. Quin sæpe satis habent, deum memorare cum mortali agentem, numen suum manifestantem, et a mortali agnitum, nulla tamen re adjecta, qua intelligatur, quomodo id fieri potuerit. Scilicet jam ab initio inter poetam et lectorem tacito consensu convenerat, posse et solere a diis fieri ea, quæ naturæ morem deserunt, eoque ipso mirationem faciunt. Exempla vide Iliad. υ, 319, ubi Neptunus Æneam non latet, et ρ, 334 Apollinem idem ἔγνω ἔσαντα ἰδών : adde Iliad. β, 172; ε, 794, 815. Sic inf. XII, 632 *Juturnam* sororem agnoscit Turnus, nec additur, quo signo vel argumento.

EXCURSUS III.

De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus.

I, 490. *Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis Penthesilea furens*, etc. Quæ mythi de Amazonibus origines fuerint, incertum est : fuisse tamen fundum aliquem historicum, famam antiquam, multa arguunt. Verum de his disputandi locus hic non est. Vide notata ad Apollod. II, 5, 9. Quæ cum Virgiliano loco conjuncta sunt, partim e belli Trojani historiis, partim ex Amazonum specie et habitu repetam.

Induxerant Amazones in belli Trojani historias poetæ qui post Homerum scripsere, et in his primo, ut suspicor, loco, Arctinus in Æthiopide, quantum ex Proclo colligere licet, (*Biblioth. d. a Litt. P. I. p.* 33. *Ined.*) quia antiquiore aliqua fama celebratæ erant Amazonum irruptiones in Asiam minorem factæ, inprimis in Lydiam et Phrygiam; quarum una in Priami tempora inciderat : Il. γ, 189. Intulere hinc Amazones in heroum tempora et facta Cyclici, propter rei novitatem, admodum licenter; memoratæ adeo Amazonum pugnæ sunt in Argonanticis, Heraclea, Theseide, etiam in Bacchi profectione ad Indos : quæ omnia fuere poetarum commenta; at illud, quod in Homero memoratum erat, a fama profectum. Priamus adversus eas arma tulerat; at Penthesilea auxilio Trojanis fuit accita. Post eos, qui periere, exponit Cyclicorum narrata Quintus lib. I. et pleraque ex eo Tzetza in Posthomericis pr.

Virgilii locus inprimis disertus est in specie et habitu Amazonum reddendo. Satis notæ sunt earum *peltæ lunatæ.* Quod *ex equis* pugnarunt, non attigit. At *mammam nudam* memorat.

Dextra fuit ea mamma, fabulis et arte celebrata; fabulis quidem, quod *exusta* fuisse fertur; arte, quod ea *exerta* est, non exusta, quod visu ingratum respuerat ars. Verum et ipsa res docere potest, dextram fuisse quæ exureretur, ne arcui intendendo et remittendo tumor esset impedimento. Inf. XI, 649. Amazon dicta Camilla est *unum exerta latus*, quod Silius imitatus lib. II, 79 reddit *dextrum nuda latus.*

De Amazonum specie in priscæ artis monumentis obvia, plura nunc in vulgus innotuerunt quam illis annis, cum prioribus vicibus commentabamur in poetam. Neque adeo necesse est nunc multa commemorare. Attingam tantum potiora, quæ iis, quorum studia in ea antiquitatis parte collocata haud fuere, prodesse possunt. Antiquæ artis frequens fuit argumentum, jam inde a Phidia sculptum in scuto Minervæ Athenis, Amazonum prælium (Plin. XXXVI, 4, 4), et in basi simulacri Jovis Olympii (Pausan. V, 11, pag. 402). In lorica autem seu humili pariete, ante Jovis simulacrum ducto, Penthesilea vulnerata, picta a Panæno, Phidiæ fratre (ibid.). Alia erat Penthesileæ pictura Polygnoti Delphis (ibid. X, 31, p. 875 f.) et pugna Thesei cum Amazonibus, picta in Pœcile a Micone (ibid. I, 15). Certamen artificum in dedicando ex ære signo in templo Ephesiorum v. ap. Plin. XXXIV, 19, pr. fuere ii artifices Polycletus, Phidias, Ctesilaus, Cydon et Phradmon. Præterea Plinius Desilai Amazonem vulneratam (XXXIV, 19, 15), et Strongylionis Amazonem *eucnemon* (ibid. s. 21.) utramque ex ære, memorat. Debuit Phidiæ alia esse Athenis Amazon *hastæ innixa*, si vera dixit Lucian. Imagg. 4. Antiquius omnibus enumeratis signum fuit Aristoclis Cydoniatæ, ultra Ol. XXIX, assurgens ævo (Paus. V, 25, p. 445), Olympiæ positum, Herculis cum Amazone equestri pugnantis. Narrata hæc sunt eo consilio, ut quam vulgatum artis argumentum hoc fuerit, appareat, utque recte hoc a Marone inter picturas referri intelligatur. Ex iis monumentis, quæ ad nostra tempora servata sunt, facile princeps est signum e marmore, cum titulo : *translata de schola Medicorum* (ἐκ λέσχης), olim in hortis Matthæiorum, nunc in Museo Pio-Clementino (vol. II, 38) in pulcherrimis habitum ; mamma dextra nudata stans. Sunt alia in Museo Capitolino, alia aliis in locis, præclara Amazon equestris ex ære inter Herculanensia; sed ad locum nostrum facit anaglyphum in Villa Borghesia apud Winckelmann. (*Monum. ined.* CXXVII) in quo Penthesileæ adventus ad Priamum exhibetur. Amazonum imagines frequentes sunt in numis multarum Asiæ urbium, quæ origines suas ab Amazonibus repetebant.

EXCURSUS I

AD LIBRUM II.

De equo Trojano.

II, 15, 16. *De equo Trojano* episodium ex Pisandro petitum esse, et falso a Macrobio traditum, jam notandum curavimus. Videamus igitur, an probabili aliqua ratione expediri possit, quem alium auctorem sequutus sit poeta.

Homerus jam Iliad. ω, 71 mentionem rei obscuram injecerat, εἰσόκ' Ἀχαιοὶ Ἴλιον αἰπὺ ἕλοιεν, Ἀθηναίης διὰ βουλάς. (Quos a rhapsodo insertos esse videbis in Obss. ad e. l.) Sed disertius idem de equo egit Odyss. θ, 492; δ, 271 sqq. Huic tanquam fundamento superstructa fuit communior aliqua narratio, quam partim a Lescheo, partim ab Arctino in Ἰλίου πέρσιδι, nisi utriusque idem fuit auctor, expositam esse, ex Procli fragmento discimus: utrumque Virgilius sequutus esse videtur, ut ex comparatione intelligitur. Quintus Cal. XII, 134 sqq. copiosus est hac in re; et occurrit equus Trojanus simili fere forma ac statu in Tabula Iliaca, quæ in hac parte Iliadem parvam sequi profitetur. Diverse tamen nonnulla, cum a nostro, tum a ceteris poetis et grammaticis narrari videas; cf. Hygin. f. 108, quæ ipsa res argumento est, multos ex antiquioribus poetis in ea narratione ornanda operam collocasse. Heleni consilio equum exstructum esse, traditum ab aliis: v. Conon. 34. At Minervæ monitu, Proclus e Lescheo: καὶ Ἐπειὸς κατ' Ἀθηνᾶς προαίρεσιν τὸν Δουρεῖον ἵππον κατασκευάζει. Panopei ille filius, Phocensis, genus ab Æaco ducebat: v. Pausan. II, 29, p. 178. Unde intelligo, quomodo ille Αἰακίδης appellatus sit apud Tzetzam in Posthom. 632. Ad quem locum alia de eo notavit Jacobs. (Nunc v. Obss. ad Iliad. ψ, 654, ubi ille prodit pugilatu certaturus: ut ap. Quintum IV, 324 sq. Apud Lanzium t. II p. 223 patera est Etrusca, in qua Epeo adstat Vulcanus, tab. XII, 3.) In Tryphiodoro v. 61 et in Petronii halosi Trojæ rhetoricam ambitionem facile agnoscas. Ineptior tamen Tryphiodorus. Operum nonnullorum veteris artis argumentum fuit hic idem equus

Δούρειος vel Δουράτεος ut in arce Athenarum ex ære, ap. Pausan. I, 23 (add. Schol. Aristoph. Av. 1128, ubi et titulus memoratur inscriptus: Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀνέθηκε, quæ fuit haud longe a Ceramico: v. ad Herodot. VI, 103 p. 486.) et in *Polygnoti tabula* apud Delphos ibid. X, 26 (quem simile argumentum Athenis in Pœcile pinxisse ex Plutarcho in Cimonis vita p. 481 A apparet, ubi τὰς Τρωάδας, et inter eas Laodicen ad amatæ sibi Elpinices speciem, expressisse memoratur) in qua Epeus exhibitus erat nudus, Trojæ murum solo æquans, καταβάλλων εἰς ἔδαφος τῶν Τρώων τὸ τεῖχος, prominente inter ruinas capite equi Duratei. A quibus multum discessit Comes Caylus, in interpretatione et adumbratione hujus picturæ (*Hist. de l'Acad. des Inscr.* t. XXVII, p. 34). Sed Epeus ex artificis mente ruinam muri ampliabat, ut prospectus in urbem pateret, intra cujus mœnia erant patefacienda nonnulla, quæ ad argumentum spectabant. Præter artificis tamen animum ac græca Pausaniæ, expressa sunt a Caylo etiam alia nonnulla. Ad nostrum tempus servata opera, in quibus equus Trojanus visitur, Winckelmannus olim numerabat quatuor, picturam, satis inscite factam, Codicis Vaticani a Bottario ed. p. 43 et 47; tabulam Iliacam a Fabretto vulgatam, num. 95 et 100 (unde Begerus transtulit in lib. de Bello et Excidio Troj.); gemmam apud Licetum, p. 310 (quo Gorlæus repetiit P. II, n. 523); et picturam Herculanensem, tom. III, t. 40 re in risum versa, ut pro parodia scenica haberi res possit; quibus ipse addidit quintum exemplum e gemma, *Monum. ant. Ined.* CXL, quæ cum Virgilio hactenus convenit, quod in ea expressum id quod v. 262 legimus: *Demissum lapsi per funem;* tamen simul scala admota equo cernitur, quam Quintus Cal. XII, 52 et Tryphiod. v. 89 memorant; Tabula etiam Iliaca num. 100 exhibet. Cernuntur ibidem *claustra* (v. inf. 259), quæ Sinon *laxat* et aperit, h. e. θυρίον seu ostiolum; quod idem cum fune in pictura Codicis Vatic. p. 47 occurrit. Est tandem patera Etrusco, seu Italico opere, apud *Lanzium* (*Saggio di lingua Etrusca*) tom. II, p. 223. Habebat igitur poeta fabulam a multis tractatam et vulgarem ante se positam, sed cum ea simul tragicos suos ex Græcis expressos. Nam *Livii Andronici* fuit fabula, *Equus Trojanus*, e qua fragmenta pauca supersunt, aliaque *Nævii* ap. Macrob. VI, 1, et de eo actum fuit in *Accii Deiphobo*. vid. Serv. ad II, 17. Uti quoque in Tragicis Græcis memoratur, v. c. Euripid. Troad. 9 sq.

Sed gravior observatio forte est illa, qua arte poeta fabulam per se puerilem et nullam πιθανότητα habentem ita tractaverit, ut nihil nos in ea offendat, multa delectent. Fabulam dixi puerilem et per se parum probabilem; etsi interpretatione sua eam juvare conati sint multi etiam inter veteres. Vide vel Serv. et Cerdam ad h. l. et plura satis inepte excogitata ap. Licetum *Gemmis Annular.* p. 310 sqq. Abhorrens est a rudi et indocta vetustate, cogitare de machina bellica in equi morem formata. Sed haud dubie in veteris Græciæ prisco sermone, audaces et insolentes figuras sectante, obscura hujus equi origo latet. Quod tamen me in hac fabula multo magis tenet, est hoc, quod ille equus Palladi voti caussa offertur. Nam si Neptuno, equestris rei auctori, Ἱππίῳ, consecratum viderem, non mirarer. Quod Pallas artibus præest, id tantum ad artificium equi ligno facti pertinere potest. An equus, navis symbolum (nam navigationem antiquiores per equitationem adumbrabant; ut forte hoc ipso ortum videatur, quod Neptunus equum produxisse proditus est), pro navigatione felici dedicatus fuit? Palladi autem, quia ea dea propter ablatum Palladium erat placanda? Navigio etiam actuario equum adsimulat Eurip. Troad. 538 in chori verbis, quæ antiquum sermonem fere æmulantur; ad navis etiam modum et rationem a vectoribus insessæ effictum eum exhibet Tryphiod. v. 62, 181. Quod vero in Virgilio fabula per se inepta placere potest, id efficitur primum ejus antiquitate; nam in multis mythis hoc suus quemque sensus docere potest, quo propiores illi rerum hominumque originibus priscæque vitæ asperitati aut simplicitati sint, eo facilius in iis ferri res parum probabiles (conf. inf. ad III, 209 et 250); tum tractatione sapienter et magno cum judicio instituta poeta omnia ab oculis removit, quæ attenuare rem et officere dignitati epicæ poterant; contra multa apposuit, quæ ad probabilitatem faciunt; cumque inprimis vix in stolidissimos homines cadere videatur, ut patiantur sibi tam turpem fraudem fieri, ut, suspicione de viris in equo conditis semel orta, tamen eum intra mœnia recipiant, callide poeta plura, eaque quæ ad religionem spectant, rem ad hominum animos potentissimam, attulit, quæ Trojanos a proposito revocarent: primum Sinonis dolos, tum Laocoontis exitium. De quibus omnibus Homerus, pro sæculi sui simplicitate, parum laboravit, fabula nude exposita, Odyss. δ, 272 sqq. At Virgilii judicium multo magis intelligas, si Quintum Calabrum et Tryphiodorum compares. Ut unum commemoremus, noster v. 260 — 264

eos, qui equo insederint, memorat *novem* (cf. Hygin. f. 108); cum Homerus simpliciter πάντες ἀριστεῖς dixisset. Ecce tibi Quintum, qui (XII, 519 sqq.) ad *triginta*, et Tryphiodorum, qui (v. 153 sqq.) *duo ac viginti* commemorat; at Cedrenus Hist. Compend. p. 131 C *quatuor et viginti*; et, si multo magis insanientes audire lubet, legendi Tzetza ad Lycophr. 930; Eustath. ad Odyss. λ, p. 1698, 1. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 367, et nunc Jacobs ad Posthomer. 642. Varie inter hos scriptores, eorum qui equo latuerunt, nomina tradi, vix opus est monere. Ex iis, quos Virgilius inf. II, 261 sq. recitat, Thessandrum et Machaonem, nemo habet alius, nisi Hygin. fab. 108. In equo ex ære facto, qui Athenis in arce stabat, Mnestheus et Teucer cum Thesei filiis (Demophoonte et Acamante) ex equo prospiciebant, ὑπερκύπτουσιν ἐξ αὐτοῦ ap. Pausan. I, 23, p. 55 satis ridicule, fere ut in Cod. Vatic. Quantum ineptierint circa hunc equum veteres, scilicet dum seriores tractatum a superioribus poetis argumentum variare et ornare volebant, saltem ex eo colligas, quod ap. Servium ad II, 150, mensura equi lignei traditur, *fuisse eum longum CXX, latum XXX*, pedesne an cubitos, non adjectum.

EXCURSUS II.

De Laocoonte.

II, 199. *Hic aliud majus miseris multoque tremendum Objicitur magis, atque improvida pectora turbat: Laocoon.* Sequitur apud poetam locus vel nuperis virorum doctorum disputationibus nobilissimus, et a Virgilio summa cum arte tractatus; super quo et nobis liceat partim de poetæ inventis, aut unde ille narrationem ejusque ornamenta acceperit; partim de Vaticano similis argumenti signo quærere, num ei quicquam cum poeta commune sit. Sed ad utramque quæstionem satis expedita fore videtur responsio, si viderimus, qui alii poetæ veteres fabulam de Laocoonte tractarint et ornarint.

Et primum quidem varie omnino olim a variis narrationem hanc

esse tractatam, vel ex serioribus scriptoribus intelligimus, qui nihil aliud fecisse putandi, quam ut superiores auctores aut serviliter imitarentur aut exscriberent. Exponunt autem illi narrationem de Laocoonte copiose et in multis diverse.

Ita apud Quintum Calabrum XII, 388 — 409 jam tum, cum hasta percusserat equum Laocoon, Palladis numine terra sub ejus pedibus movetur, unde eum repentino terrore attonitum stupor et ἀναισθησία occupat. Mox tamen, cum equus v. 436 etc. in urbem duceretur, ille non desistit hortari et obtestari Trojanos, ut eum comburerent; tum ex insula Calydna Minerva dracones advocat, qui, dilapsa, quæ aderat, turba, v. 466 — 490 duo Laocoontis filios correptos malis frangunt, frustra ad patrem manus tendentes, Πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντι ἑὰς χέρας· οὐδ' ὅς ἀμύνειν Ἔσθενεν. Inde duo dracones, non, ut apud Virgilium, in Minervæ templum in arce confugiunt, sed sub terram evanescunt, circa templum Apollinis in arce Pergamo, ubi adeo cenotaphium iis factum narrat. (In ipso templo Apollinis Thymbræi filios interiisse Tzetza memorat ad Lycophr. v. 347, nescio an alio rei auctore.) At pater oculis capitur. Hactenus Quintus, qui, quam diversus in multis sit, obvium est. Tryphiodorus Laocoontis plane nullam mentionem facit, uti nec Dictys et Dares: at Hyginus f. 135, proxime ad Virgilium, patrem cum filiis necatum narrat. Facit is, nisi ab exscriptore vel excerptore corruptus est, Laocoontem Acoetis filium, Anchisæ fratrem; at Antenoris filium tradit Tzetza ad Lycophr. 347. Apud eundem Hyginum Laocoon est Apollinis, non Neptuni, sacerdos, et contra ejus voluntatem uxorem duxit, eique ab Apolline dracones immittuntur; quæ non admodum ab iis discrepant quæ Servius ad v. 201 ex Euphorione adfert. Filiorum quoque duorum nomina apud Hyginum adscripta sunt: *qui filios ejus Antiphantem et Thymbræum necarent;* at apud Serv. ad v. 211 Thessandrus *Ethronem* et *Melantum* nominatos edidit. Quid? quod et draconum nomina occurrunt; *Porces* quidem apud Lycophr. v. 347, ubi Tzetzes alterum *Chariboeam* excitat (ὁ Πόρκης — ἡ Χαρίβοια), utrumque etiam ex Lysimacho commemorat Servius l. c. et, si alteri Servii loco ad v. 204 fides habenda, nomina ea jam Sophocles in Laocoonte protulerat. Dracones ingeniose satis *Typhonis soboles* producuntur a Quinto v. 443. Ab eodem dracones a Calydna arcessuntur, seu potius a Calydnis (de quibus v. ad Apollod. p. 1125; Iliad. β, 677) cum Lycophrone l. c. (ad quem loc. v. Schol.)

quæ duæ sunt insulæ juxta Tenedum. Apud Virgilium ab ipsa Tenedo prodeunt, in quo Hyginum habet consentientem.

Immoramur his per se levibus eo, quod vel ex his intelligitur, varie olim hanc fabulam a pluribus poetis fuisse tractatam. Sed liberior nobis progrediendi locus datur, et possumus etiam scriptores laudare Virgilio antiquiores, qui de Laocoonte egerint. Nonnullorum quidem nomina jam ante adscripsimus. Etsi *Thessandrus* quidem, modo e Servio memoratus, excitari a nobis non potest : nam is *Pisandrus* esse videtur, corrupte ille et alias *Tisandrus* vocatus. Alter autem scriptor, a Servio laudatus, *Lysimachus*, Alexandrinus sine dubio fuit, non ignobilis olim auctor περὶ Νόςων, quem cum aliis similis argumenti scriptoribus laudatum vides in Schol. Apollon. I, 558, et particulam ex primo ejus libro in Tzetza ad Lycophr. 874. cf. Voss. de Hist. Gr. lib. III, p. 180 a. Attigit etiam fabulam *Lycophron* poeta, qui et ipse Alexandriæ vixit, Ptolemæi Philadelphi ætate, in Cassandra v. 347. Alius fuit ex schola Alexandrina, qui fabulam de Laocoonte non attigit tantum, sed pertractavit, et ille quidem poeta olim clarissimus, *Euphorion.* Ex eo fabulæ ornamenta nonnulla satis recondita narrat ad h. l. v. 201 Servius, et ex eo, puto, corrupte tamen, Pompon. Sab. Omnino quidem Euphorionem fabulas Trojanas suo more tractasse et narrasse, ex iis patet, quæ eum de Laodice, Priami filia, diverse ab Homero et Lescheo σὺν οὐδενὶ εἰκότι, narrasse Pausanias prodit lib. X, 26, p. 864. Potuit autem de Laocoonte agere Euphorion, in opere (Μοψοπία vel Ἄτακτα inscriptum erat) quo reconditæ et obscuræ ex tota fabulari historia fabulæ non secus atque a Callimacho in Αἰτίοις, et Lycophrone in Cassandra erant expositæ. v. sup. ad Ecl. VI, 72. In quinto libro, qui Chilias inscriptus erat, prisca oracula, eorumque eventus collegerat, adeoque et ea quæ excidium Trojæ antecesserant, memorare debuit.

Non vana hinc suspicio oriri potest, Euphorionem etiam Virgilio in hac fabula ante oculos positum fuisse. Nam, quam magnifice Virgilius de eo poeta senserit, ex Ecloga VI, 72 et X, 50 intelligitur; unde etiam Quinctil. X, 1, 56 : *Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem.* Et omnino Alexandrinis poetis inprimis operam dedisse Virgilium nostrum, ex iisque profecisse in doctrina poetica, qua excellit, admirabili, et in simplicitate orationis pura, tersa ac nitida, cui di-

gnitatem tamen et gravitatem, qua illi carent, ex Tragicis, petitam adjecit, conjicimus. Certe ex illis poetis tota Augustei sæculi elegantia ac nitor fluxisse videtur, et Romæ ab elegantioribus hominibus Alexandrinos illos unice frequenti lectione tritos fuisse, vel ex Cicerone apparere puto Tuscul. Qu. III, 19, ubi Ennium *ab his Euphorionis cantoribus* (h. e. iis, qui eum vel latine redderent, ut Cornelius Gallus, vel eum imitatione sequerentur aut omnino valde frequentarent) contemni ait; scilicet tersiorem et puriorem Euphorionis orationem judicabant Enniana. Etiam Tiberium Cæsarem Euphorionem, Rhianum, et Parthenium admodum probasse, ut et eorum imitatione carmina græca scriberet, e Sueton. Tib. 70 constat. Non igitur veri adeo dissimile videri potest, si quis Euphorionem a Virgilio in hac fabula expressum esse censeat, cum, quæ a Servio ex eo commemorentur, Virgilianis fere conveniant. Idem in fabula de Corœbo auctor Virgilio fuisse perhibetur.

Tota tamen ratio, qua poeta hoc episodium tractavit, tragicum potius spiritum orationemque affectibus gravem et ornatam prodere videtur. Debuit autem in multis tragœdiis græcis latinisque, quarum argumenta excidium Trojanum respicerent, hæc narratio occurrere. Inprimis tamen nobilis olim fuit *Sophoclis* tragœdia, *Laocoon* inscripta, e qua versus aliquot servavit Dionys. Halic. I, 48 (quem vide) et duo alios Harpocration in ἀγυιᾶς. Ex eadem esse videtur, quo Eustath. ad Odyss. p. 1496 l. 36 a Sophocle equum Trojanum eleganter ὕπουλον dictum memorat. An ex illa Sophoclis, nescio, sed ex aliqua certe Græci poetæ tragœdia breviter narrata est fabula ab Hygino f. 135; jam autem is cum Virgilio multo magis quam cum ceteris auctoribus, consentit.

Jam omnium horum fontem unum aliquem ex Cyclicis poetis fuisse, dudum suspicabar, inprimisque Leschen, quem utique Quintus expressisse visus erat. Dubitationem tamen faciebat hoc, quod Tabula Iliaca, quæ post Homerum et Arctinum ex *Iliade parva* expressa est, Laocoontem ignorat. Sed potuit ea res ac debuit cum ceteris, quæ desiderantur, in altera Tabulæ parte, quæ periit, exhiberi. Nunc ex Procli fragm. hæc tradere licet : præcipuus hujus fabulæ fundus fuit Ἰλίου πέρσις Arctini : seu, quod probabile fit, Leschis, in cujus initio statim expositum fuit : ὡς τὰ περὶ τὸν ἵππον οἱ Τρῶες ἐπόπτως ἔχοντες, περιστάντες βουλεύονται, ὅ, τι χρὴ ποιεῖν· καὶ τοῖς μὲν δοκεῖ κατακρημνίσαι αὐτὸν, τοῖς δὲ καταφλέγειν. Οἱ δὲ

ἱερὸν αὐτὸν ἔφασαν δεῖν τῇ Ἀθηνᾷ καταθῆναι. — ἐν αὐτῷ δὲ δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τὸν Λαοκόωντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παίδων διαφθείρουσιν. Contra in *Iliadis parvæ* argumento, quod in equi in urbem deductione subsistit, nulla Laocoontis fit mentio. Secundum hunc alium habeo, quem inter primos fabulæ auctores nominare possis, *Bacchylidem;* nam is, Servio quidem teste, *de Laocoonte et uxore ejus vel de serpentibus a Calydnis insulis venientibus atque in homines conversis* meminerat. Qui, si antiquus ille fuit μελοποιός, Pindari æqualis in lyricis suis, aut Stesichori exemplo carminis argumentum facere, aut digressione facta fabulam attingere potuit, ut tamen ejus verba pro fundo essent reliquis poetis. Una adhuc superest fabulæ de Laocoonte narratio ap. Petron. c. 89 in ἁλώσει Trojæ v. 29 sqq., sed ea ex Virgilio, in nonnullis tantum non pueriliter, in aliis declamatorie omnia in majus efferendo, expressa (etsi in multis bene eam adversus Tollium, qui in Fortuitis p. 14 Petronium cum Virgilio contulit, defendat Burm.), sive is vere tabulam aliquam tum superstitem ante oculos habuerit, sive habere finxerit. Inter alia, cum Virgilius intactum reliquisset, utrum Laocoon morsu serpentis perierit, nec ne, ille v. 49 sqq. patrem cum filiis exanimatum exhibet; porro v. 44 de pueris: *parvulas illi manus Ad monstra vertunt; neuter auxilio sibi, Uterque fratri transtulit pias vices, Morsque ipsa miseros mutuo perdit metu.* Placent hæc mutui fratrum amoris cogitatione; sed accuratius dispicienti vix ex rerum veritate dicta videri possunt; sibi enim, non alteri, *in gravi ac repentino terrore* consulit quisque; et importuno verborum lusu expressa talia nolis. Sed hæc jam animadversa a Lessingio in Laocoonte p. 57 videas. Ceterum, quod *parvulas manus* tribuit, admodum pueros videtur significare velle; et Virgilius: *parva duorum corpora* natorum. Talia quoque in Codicis Vaticani pictura, admodum inscite facta, expressa videas. Si tamen sacrificanti patri ministerium præstiterunt, tanquam Camilli, vix adeo teneros exhiberi a poeta posse putes. Et tales impuberes (quamquam et ii ipsi reprehensi, quod patris speciem non satis æquant, vid. *Richardson, Descript. de divers tableaux* etc. p. 513; comes *de Caylus* tom. XXV *Mém. de l'Académ. des Inscript.* p. 329) in nobilissimo illo Laocoontis cum filiis duobus signo, quod olim Viridarium Pontificis Max. Romæ, nunc Museum Pio-Clementinum habet, sive Rhodiorum artificum opus, sive ejus exemplum, exhibentur. In reliquis, meo quidem judicio, aut nihil in signo illo

occurrit, quod magnopere cum Virgilio conveniat; aut unum et alterum, quod adeo, nec artificii vel carminis ratione ita postulante, diversum sit, occurrit; contra vero, id, quod in opere Vaticano inprimis attendendum erat, momentum rei gestæ quod artifex cum judicio delegit, in carmine nequidem attingitur: serpentum autem nodi prorsus sunt diversi; nam uterque serpens implicita Laocoontis cervice supra caput ejus eminet. Quæ cum ita sese habeant, parum materiæ ei disputationi inde suppetere videri possit, utrum poetam artifex, an is poetam sequutus sit. Neuter enim alterum, neque uterque commune aliquod exemplum, vel eundem auctorem, ante oculos habuisse, sed uterque suos auctores (quos plures in hac fabula exstitisse ut constaret, supra a nobis allaboratum est), suæque artis rationes sequutus esse dicendus. In hanc tamen de discrimine inter poetæ et artificis opera, eorumque caussas ac rationes, disputationem incidisse Lessingium, est quod gratulemur, cum ei librum præclarum eo nomine inscriptum debeamus. In Holdsworthii et Spencii Annotat. et Obss. ad h. l. etiam nonnulla nuper legimus, sed vulgaria fere, partim et falsa.

EXCURSUS III.

De Penatibus, Palladio et Vesta.

II, 293—296, 297. Sacra *suosque tibi commendat Troja* Penates — *Sic ait et manibus* vittas, Vestamque *potentem, Æternumque adytis effert penetralibus* ignem. Quid tandem illud sit, quod Æneas capta Troja secum in Italiam abduxerit, nam modo Penates, modo Palladium, modo Vesta memoratur; fuerintne privati Æneæ an publici Penates, et qua specie vel fuerint vel sint crediti, paucis juvat inquirere, quantum quidem ad loca nonnulla poetæ declaranda facere id potest; quandoquidem poeta Penatium religione tam præclare usus est ad majorem Æneæ fatis, errori et ad Italiam accessui, dignitatem mirationemque conciliandam. Multo enim angustiora omnia videri facile intelligas, si inferre Æneam La-

tio Penates (*inferretque deos Latio*) quam, si Latium accessisse audias, et sic porro. Primum poeta *Palladium* rem facit a Penatibus diversam, surreptum illud ab Ulysse et Diomede lib. II, 163 sqq. *impius ex quo* etc: at, quos Æneas asportavit, *Penates* fuere. Primus de iis locus est Æn. II, 293 sq., ubi Hector per somnum ad Æneam: *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates; Hos cape fatorum comites.* Paullo post v. 296 *Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem Æternumque adytis effert penetralibus ignem.* Hæc diversa sunt et visa tantum Æneæ per quietem ab Hectoris umbra acta esse: at mox, postquam Anchisen in humeros receperat, v. 717 *Tu genitor, cape sacra manu patriosque Penates.* Dubitari potest, quo sensu *sacra* dixerit (v. ad II, 293) sintne *sacra* et *Penates* diversæ res, an unum idemque; quod statuere licet, ut *sacra* sint genus, et in iis *Penates*, *Vesta* et *ignis*: quæ ideo etiam singula per *sacra* possunt declarari. Sic paullo post vs. 320 Panthus Apollinis sacerdos *sacra manu victosque deos trahit.* Eo sensu puto primo (293) et tertio loco (717) memoravit: *Sacra suosque Penates;* scilicet *sacra* nomine generico, proprio autem *Penates.* Etiam Seneca de Benef. III, 37 *Anchises complexus sacra ac Penates deos.* Et Dionys. I, 46 τὰ ἱερὰ πατρῷα in arce servata memorat. Similiter Æneas declarative *Penates et magnos deos* dixisse videri debet lib. III, 12 *feror exsul in altum Cum sociis natoque, Penatibus et magnis dis.* Ex naturali verborum ordine alii *Penates*, alii *magni dii* esse possunt. Atqui præter Penates nusquam alios deos exportasse Troja fertur Æneas; et communis est veterum opinio, eosdem fuisse *Penates* et *deos magnos* e Samothracia. Varronem et Heminam Cassium laudat Serv. ad I, 378 (unde Pompon. Sab. ad I, 68 sua transtulit) et Macrob. III Sat. 4: adde Serv. ad II, 296; III, 12. Iidem *dii patrii*, θεοὶ πατρῷοι. Sed et ipse Virgilius III, 159, ubi Penates Æneæ per somnum apparent: *Tu mœnia* magnis *magna para.* Itaque declarative in illo III, 12 loco positum esse debet: *Penatibus et magnis dis.* Iidem *divi*, et declarative III, 148 *Effigies sacræ divum Prygiique Penates.* Sufficit memorari a poeta, tanquam domesticas religiones et sacra, Penates, deos patrios, eorumque signa ab Ænea ablata, cum Troja exiret.

De Palladio et Vesta mox videbimus, paucis præmissis de *Penatibus.* Ex locis laudatis colligi posse videtur, omnia ista, et ipsos Penates, in Æneæ domo fuisse; namque ex ea efferuntur. Atqui hoc poetæ consilio, et aliorum locorum sententiæ, ipsique rei, re-

pugnaret. Nam e Virgilii saltem mente et consilio, *publici Trojæ Penates, dii patrii*, non Æneæ privati esse debuere, qui in Italiam abducti ad Romanos tandem pervenerunt. Et sunt loca, in quibus passim *Trojæ Penates* dicuntur. Sic II, 293 *Sacra* suosque *tibi commendat* Troja Penates; VII, 121 *Vosque, ait, o fidi* Trojæ *salvete* Penates; V, 62 *adhibete* Penates *Et* patrios *et quos colit hospes Acestes*, et v. 632 O patria et *rapti nequicquam ex hoste* Penates. Tandem IX, 258 *Excipit Ascanius: per* magnos, *Nise*, Penates Assaracique Larem *et canæ penetralia Vestæ;* V, 744 per *Pergameum Larem* eosdem Penates declaravit. Et in ipso illo loco II, 297 *adytum penetrale* commemoratur, quod ad templum spectare debet. Si igitur publici Penates fuere, in Æneæ domo Penates publici haberi non potuere. Sed misceri solent, et ipse miscui, diversa inter se. In vss. 293 cura Penatium tantum *mandatur Æneæ* ab Hectoris umbra: non ei traduntur manu; at Æneæ visa est umbra Hectoris ipsa efferre e templo Vestæ signum vittatum cum sacro igni. Non igitur hoc vere factum, nec ab Ænea Vesta cum igni absportata, nec ipsi Penates ei Hectoris manu traditi: sed tantum ejus curæ mandati. Illud forte quæri potest: quomodo ad Æneam potissimum Penatium cura spectabat. Potuit utique tanquam ad unum e principibus, ad quos rei publicæ et urbis cura spectabat. Poetæ satis erat, Hectoris umbræ monitu id factum declarare. Eo loco, quo de Ænea τὰ ἱστορούμενα afferimus, plura olim esse commemorata apparebit, quibus poeta insistere et rem, tanquam vulgatam satis, tacite sequi poterat. Sed, quod inprimis ejus animum impellere potuit, est forte hoc, quod Æneam sacerdotio functum tradiderat antiquitas. Certe ex Dictye IV, 17 discimus, *Apollinis saera eum præcipue* esse tuitum; et, secundum Menecratem Xanthium a Dionys. Halic. I, 48 excitatum, Æneas ad defectionem a Priamo hoc ipso erat adductus, quod *sacerdotii dignitate* ab eo fuerat exclusus ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ γερέων ἱερῶν ἐξειργόμενος. Fundus rei Iliad. ν, 461 αἰεὶ γὰρ Πριάμῳ ἐπεμήνιε δίῳ, Οὕνεκ' ἄρ ἐσθλὸν ἐόντα μετ' ἀνδράσιν οὔτι τίεσκεν. Ceterum vulgo in arce Penates servati narrantur; cf. Dionys. Halic. I, 46, 69 et al. et hoc ex perpetuo veterum civitatum more ita se habere debuit. Hoc tamen sequi poeta non potuit, qui Æneæ domum in alia urbis parte sitam esse voluit, unde mox ad arcem accurreret. Apponam Hellanici Lesbii, vetustissimi scriptoris, narrationem ap. Dionys. Halic. I, 46, 47. Urbe capta, inquit, Æneas

cum suis Dardaniis se recepit in arcem Pergamum, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν, eamque defendit. Cum tamen videret, hostium impetum diu sustineri non posse, hominum corpora καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα et opes servare studet; tum, infirma multitudine præmissa, ipse cum juvenibus in Idæ munitiora loca discessit, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ τοὺς θεοὺς πατρώους. Inde induciis cum hostibus factis, discessit, παραλαβὼν τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν h. e. simulacra. Et agro Laurente capto c. 55 f. alii in locum indictum Penates (τὰ ἕδη τῶν θεῶν) e navibus efferunt, alii vero bases (βάθρα) et aras ipsis statuunt, mulieres autem cum ululatu et choreis sacra prosequuntur, et c. 57 ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ. Vides Hellanici verba maxime poetæ animo insedisse, et viguisse omnino famam antiquam de servatis Trojæ simulacris vetustate sua venerandis, quæ excidio urbis facto, secum abduxerit Æneas.

Fuisse autem penates simulacra deorum, et quidem, cum ab Ænea portari possent, lignea, formaque deorum solita, vittis coronata, ex locis seqq. apparere videtur : III Æn. 148 *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates, quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis*, et v. 173 *coram cognoscere vultus Velatasque comas* (vittis puta et infulis) religatas *præsentiaque ora videbar.* Servius ad III, 148 hæc habet : « *Varro* sane *Rerum Humanarum secundo* ait Æneam deos Penates in Italiam reduxisse (hoc et Macrob. III, 4 repetit) quædam lignea vel lapidea sigilla, quod evidenter exprimit dicendo : *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates;* quamvis alio loco alias opiniones sequutus diversa dixerit. » Romam, ut mox videbimus, deducti arcana primum religione haberi, mox tamen hominum conspectui subjici ac vulgari cœperunt. Nam Dionys. Halic. I, 68 Romæ in æde deum Penatium sub Veliis (v. paullo inf.), duo Genios seu adolescentes, sedentium habitu et hastam manu tenentium viderat, eoque Timæi fidem elevat, qui mera κηρύκεια, *caduceos,* esse ab indigenis audierat; forte tamen nec hoc falso, si id ad informia rudis artis opera referas; tum potuere, ut in Diana Ephesia, et alibi factum, antiquis cum temporis successu substitui alia signa minus rudia. Diis magnis Samothracicis eos comparat Dionys. I, 69 specie et habitu, qui cum iis signis conveuit, quæ in numis adhuc videmus. In numis, gemmis, marmoribus, ut in Tab. Iliaca n. 98 et 117 (sed talia unicuique, libros evolventi, occurrentia ambitiose

memorare piget) Anchises Æneæ humeris hærens tenet capsulam vel ædiculam, qua Penates inclusi sunt; in aliis tamen Palladium tenet; quod nonnunquam ipsis Æneæ manibus insistit; nam involutos Penates tenens Æneas (πέπλοις περισχὼν, ut Lycophr. 1266) mihi nondum in priscis monumentis occurrit.

Hæc igitur simulacra, hos Penates, Italiæ inferri, fatale erat. cf. III, 167 sqq. Atque habuit utique res eventum suum; collocati sunt Penates Lavinii (secundum Lycophr. 1261) in Palladis templo; unde mox, Alba Longa condita, cum in novam urbem deducendi essent, cedere loco noluerunt, v. Dionys. Halic. I, 67; Orig. G. Rom. 17, et alios. Romam tamen aliquando migrare non recusarunt, siquidem Penatium ædes Romæ fuit sub Velia, non longe ab æde Vestæ, v. Dionys. ibid., incendio Neroniano deleta v. Tacit. Ann. XV, 41. Non enim recte alii tradiderunt in Vestæ templo Penates servatos. vid. ad. Tacit. l. conf. Donat. III, 3 de Urbe Roma.

Etiam *Vestam* cum *igni æterno* Æneas abstulisse Troja creditus. Æn. II, 296 *vittas Vestamque potentem Æternumque adytis* effert *penetralibus ignem* h. e. templo Vestæ; hoc tamen non Æneas, sed per quietem visa efferre, in foculo puta, Hectoris umbra. Nam ipse Æneas ignem sacrum secum Troja efferre vix potuit. Statim autem, quoties aliis in locis consederant Trojani, ædem Penatibus et Vestæ cum ara et igni sacro ponere potuere, unde in Sicilia moratus Æneas, oblata per somnum Anchisæ specie, evigilans V, 744, 745 *Pergameumque Larem et canæ penetralia Vestæ Farre pio et plena supplex veneratur acerra*, h. e. supplicat Penatibus et Vestæ. Adde Ovid. Fast. III, 423 sqq., unde Romæ quoque in Vestæ æde: *Iliaci foci* Vestæ, *Iliaci ignes* etc. In sacro Laviniensi a coss. faciendo cum Penatibus etiam Vestæ sacrificatum, Macrob. III Sat. 4 et Serv. ad Æn. II, 296 notarunt. Secundum hæc licet quoque suspicari, Trojæ etiam Penates in Vestæ æde habitos fuisse, atque inde ab Ænea exportatos esse; ut ab umbra Hectoris visa erat efferri Vesta cum igni sacro: II, 293—297.

Palladium tandem, h. e. signum Palladis, antiqua religione cultum et διïπετὲς habitum (v. Apollod. III, 12, 3, et Not. p. 744 sqq.), cum ipsis Penatibus Æneam extulisse narrant quidem alii, et ipse Arctinus id tradiderat: v. Dionys. I, 69. Poeta vero, ut supra dictum, non memorat, quippe qui eam narrationem sequitur, quæ pro antiquiore habenda est, furtim illud ab Ulysse et Diomede jam ante

Trojam captam ablatum fuisse, v. Æn. II, 164 sqq., Heleni consilio, v. Conon. 34, ab Antenore proditum Achivis (conf. Tzetza Posthom. 505) ut alii addunt; sed res variis modis a poetis ornata. Ita sponte et volentem sequutam esse Palladem alii memoraverunt. vid. Ovid. Fast. VI, 431. In quem sensum Tryphiodori v. 54 ex lectione Cod. Medic. (secus quam Lennep. ed. Coluth. v. 196 volebat) est constituendus. Ἦλθε δὲ καὶ Δαναοῖσιν ἑὸν βρέτας ἁγνὸν ἄγουσα Ληϊστὴ μὲν ἐοῦσα, φίλοις δ' ἐπίκουρος, Ἀθήνη, h. e. *furto quidem adducta, Achivis tamen propitia.* Distinguendus autem hic Ulyssis in urbem ingressus ab altero illo, quo, sub extrema oppugnationis tempora, mendici habitu res et consilia Trojanorum speculatus est. v. Odyss. δ, 244 sqq. Eurip. Hecuba 239 sqq. add. Rhes. 501, 710 sq. add. Tzetz. Posthom. p. 157. Quintus Cal. utrumque ingressum tantum strictim memorat et tempora confundit, X, 346, quod miror; nam Leschen in eo exponendo operam navasse discimus ex Procli argumento Iliadis parvæ: Ὀδυσσεὺς δὲ αἰκισάμενος ἑαυτὸν, κατάσκοπος εἰς Ἴλιον παραγίνεται, καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑφ' Ἑλένης, περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται κτείνας δέ τινας τῶν Τρώων ἐπὶ τὰς ναῦς ἀφικνεῖται. καὶ, μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου. Helenæ Hecubam adjunxit Eurip. in Hecuba l. c. Ulyssi comitem dedit Diomedem Tzetza in Posthom. 604, loco valde turbato: cf. Jacobs ibid. p. 157, 159. Creditum tamen inter Romanos Palladium hoc Romæ in Vestæ templo servari, fatale etiam hoc urbi habitum; nec ulli viro, ne pontifici quidem maximo, videre illud fas fuit. Quibus de rebus multi egerunt. v. Dionys. Hal. I, 68. Satis est comparare Ovid. VI Fast. 421, 431 sqq. Hinc Vestam interdum cum Palladio videas, ut in Sarda apud Maffeum Gemm. ant. P. II, n. 76. Omittimus quæ de gente Nautia, in cujus tutela Palladium habebatur, aliisque rebus disputari possint. Adhuc sub Commodo in templi Vestæ incendio servatum illud, ap. Herodian. I, 45, et ab Elagabalo loco motum, lib. V, 15, narratur. Ex altera parte non minus Athenienses Palladium Trojanum in sua arce servare videri volebant, v. Pausan. 28; item Argivi, Paus. II, 23; et notum est, omnino plures urbes Palladium sibi vindicasse: cf. *du Theil*, to. XXXIX, *Hist. de l'Acad. des Inscr.* p. 238. A Diomede Æneæ redditum Palladium commenti erant seriores, ut Cedren. p. 135 C. D. et Malelas p. 212. Scilicet religionum harum tam diversarum a poetis variis modis ornatarum cum fidem adstruere vellent urbium scriptores, passim et grammatici, atque ostendere,

quomodo ad Æneam rediisset Palladium a Græcis ablatum, multa commenti sunt, quibus tota hæc de Palladio quæstio ita obscurata est, ut multorum doctorum virorum, qui expedire rem volebant, otium consumserit. Nobis satis est caussas diversitatis indicasse. Occurrit autem cum Palladio Æneas, in multis nummis gentis Juliæ, armata virguncula stantis habitu: eadem fere specie, qua in monumentis id quoque Palladium conspicitur, quod Diomedes cum Ulysse abstulit; cf. Apollod. Biblioth. III, 12, 3; et ipse Virgilius Æn. II, 172 *vix positum castris* simulacrum; *arsere coruscæ* Luminibus *flammæ* arrectis, — *terque ipsa* solo Emicuit, parmamque *ferens* hastamque *trementem*. An vero Palladis signum hoc idem habendum sit, aut a poetis habitum fuerit, quod in templo Palladis in arce Ilii sito visebatur, et in cujus genibus peplum Trojanæ mulieres apponunt Iliad. ζ, 273, 303, Burmannus illo loco quærit; sed ut idem haberi possit, nolim cum viro doctiss. Θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν interpretari *ad genua*, quod jam Strabo refellit, multo minus peplo deam *induere*. Nam diversa in arce Palladis signa esse et potuere et debuere: etiam in nostro poeta lib. II, 225 sqq., postquam v. 165 sq. ablatum jam Palladium memoratum erat, angues, qui Laocoontem cum filiis eliserant, in templum Minervæ in arce fugiunt, *Sub pedibusque deæ clypeique sub orbe teguntur.* Et quale dicemus fuisse Palladis signum illud, ad quod Cassandra, ab Ajace Oilei violata, avertit vultum (de quo v. docte agentem Bottiger de raptu Cassandræ p. 63), v. Lycophr. Cassandra v. 361; Quint. Cal. XIII, 425 sq., quod bene poeta noster ad aliam rem ornandam transtulit Æn. II, 172. Non igitur Maro sui oblitus videri debet; sed in poetarum fabulis, quæ in his, ac similibus, et famæ et historiæ vices præstant, diversa fuere in arce Palladis signa; nec modo diversis in locis, sed et eodem in loco; nam fatale τὸ διοπετὲς Ἀθηνᾶς Παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ σμικρότατον (ap. Conon. 34) in Minervæ templo in arce diligenter custoditum Arctini versus docent: Dionys. I, 68, 69. Diversum a Penatibus Palladium illud διοπετὲς a plerisque, et ab ipso poeta, habitum vidimus; sed ex aliorum doctrina *Pallas* cum *Junone* iis ipsis diis Penatibus erat accensenda. v. Macrob. III, 4, exemplo forte Palladis et Junonis cum Jove Romam tuentium. *Apollinem* et *Neptunum* alii apud eundem, frustra advocato versu Æn. III, 119; at *Tusci Cererem, Palem et Fortunam Penates* tradiderant. v. Serv. ad Æn. II, 325; adde eund. ad II, 119; III, 12.

Inter hæc Penates Trojanorum confundi cœpere cum *diis* Samothracum *magnis*. Nec mirum; si quidem communis utraque fuit religio; utraque vetustate memorabilis. Redit adeo disputatio ad *deos Cabyros*, de quibus, post Guthberleti libellum, et Bochartum, multa satis subtiliter quæsita sunt etiam a Frereto, *Hist. de l'Ac. des Inscr.* tom. XXVII), sed ad opiniones magis et conjectationes, quam ad veterum historiarum fidem: ad quarum ductum melius de iis disputatum est nuper a viro doctiss. *Ste. Croix* (*Recherches sur les Mystères* p. 26.) Inter Britannos ingenia in hoc argumento exercuere (*Wise*) *Of the first Inhabitants of Europe* p. 38, et vir doctiss. idem et sagaciss., *Jac. Bryant, Analysis* tom. II, p. 461. Quando quidem Gemini in Zodiaco ab Ægyptiis constituto occurrunt, ad Gattereri nostri ductum Cabyros ex calendario Ægyptiorum illustravit *Herman. Mythol.* vol. III, p. 160 sqq. Alienum ab h. l. et consilio esset, ad hypotheses et opiniones deerrare. Loca class. sunt Strabon. X, pag. 723 — 726; Schol. Appollonii I, 916; Dionys. Halic. I, 67—69; Varro de L. L. IV, p. 17; Macrob. III, 4. Quæ ex his, ut simpliciora, ita probabiliora habeo, hæc sunt: religiones istas et antiquitate et origine fuisse obscuras; ipsam deorum formam parum scite expressam, ut nec appareret juveniline an senili specie essent habendi: id quod in rudis operæ simulacris evenisse mirum non est; videri itaque Phœnicum Patæcis similes fuisse, forte etiam ab aliis profectos Cabyros (cf. Herodot. III, 37); magnas successisse mutationes harum religionum: ab initio fuisse Cœlum et Terram; postea accessisse duo alios: nunc quatuor ista numina, domesticis nominibus insignita, interpretatione varia ad diversos deos Græcorum referri cœpisse: igitur in illis memorari videas Cererem et Proserpinam; Haden et Mercurium, ab aliis Bacchum et Jovem; etiam Vulcanum in his quæsitum; item Cybelen: nec improbabile fit, adscita fuisse hæc ipsa sacra seriore ætate; quæ fortuna fuit cum aliarum religionum, tum inprimis arcanarum: in quas, ut nostra quoque ætate factum videmus, intulerunt quæ quisque vigilans stertensve somniabat, inprimis super rerum natura ejusque vi genitrice. Quia antem duorum simulacrorum, prisco more, tanquam fratrum junctorum, species oculis occurrebant, confusi tandem Cabyri seu Dii magni sunt cum Dioscuris; dictique adeo et hi magni Dii et Penates. Turbas alias fecit hoc, quod et ipse sacerdotes dicti sunt Cabyri.

Ceterum Penates, ignem sacrum, et Palladium etiam jungit Lu-

cau. IX, 990—994 docto in loco; et quæ de Palladio tradita erant, traducta aliquando sunt ad *deam Pessinuntiam* : v. Herodian. I, 35. Egit quoque, quod nunc didici, de diis Penatibus Meziriac. ad Epp. Ovid. t. II, p. 158. Interea, hac opportunitate data, obiter adhuc monebo, ut animadvertas, quanta *religionum Trojanarum*, quippe quæ inter antiquissimas fuere, *simplicitas* fuerit. Suis sane nominibus, hoc est Græcis, numina Trojanorum effert Homerus : facile tamen ad elementorum naturæ genera et formas deos illos revoces. Colebatur in arce *Minerva* et *Apollo* : Iliad. ζ, 88; ε, 446; Quint. Smyrn. XIII, 433 sqq., *Jupiter* in Ida sacrarium habebat, alterum in acropoli : Iliad. χ, 171, 172, alia religio *Neptuni* erat. Cum his *Penates* e religione antiqua Samothracica. Commode his numinibus et sacris memorandis usus est Maro : e templo *Palladis* Palladium raptum II, 165 sq. ex Iliad. ζ, 297, et in idem pompa cum peplo ducta I, 479 sq. Aliud Palladis templum in urbe fuit : e quo Cassandram abstrahi vident Trojani II, 404, 425, nam ab hoc ad arcem pergunt Æneas et socii 437. *Apollo* Thymbræ, et Sminthei nomine Chrysæ, tum in ipsa arce, Pergamo, templa habuit : unde ejus sacerdos Panthus II, 318 *arcis Phœbique sacerdos*. add. 429, 430. Apollini cum Neptuno sacra facit Æneas III, 119 tanquam diis patriis. Scilicet ille Trojæ tutela et præses deus : VI, 56. *Neptuni* sacerdos Laocoon sacra ex antiquo more ad litus faciens II, 201. *Cybele* e Creta repetita III, 111 proprie ad Phryges spectabat : in Ida coli solita : IX, 80 sq. X, 252 sq. *Vestam* addit Virgilius, II, 567, ubi *Helenam limina Vestæ servantem* memorat; et II, 296, 297, ubi Hectoris Umbra visa est efferre *adytis penetralibus* Vestam et Ignem sacrum; quæ vix aliter quam de Vestæ æde accipi possunt; nescio an de suo. Si auctoritatem habuit, ad Phrygum religionem, *Matrem deum*, spectare illa potuit; nisi probabilius fit, hanc in *Venere* latere, quam Homerus inter numina Trojanis studentia retulit, etsi alia ejus deæ religio Trojæ non occurrit. Veneris tamen templum in arce effictum video in Tabula Iliaca n. 107. At Veneris ἐν Τρωάσι signum in Museo Capitol. t. IV, p. 353 non bene ad veterem Trojam refertur; est enim Alexandriæ Troadis. *Junonis* quoque Maro fecit templum in arce II, 761, et *Cereris* sacellum ante urbem II, 714; hæc forte de suo; nam in Homero memorata non memini.

Cum autem Romani et ipsi Jovem, Junonem et Palladem, in arce colerent, tanquam deos imperii præsides, voluere interdum

poetæ et hos e Troja Romam traductos haberi. In conditionibus quoque pacis inter Latinos et Trojanos habetur hoc, quod sacra Trojana recipiuntur a Latinis : XII, 192 *sacra deosque dabo*, et 836 *morem ritusque sacrorum adjiciam*.

Ceterum haud vereor quemquam fore, qui me calumnietur tam fatuum et ineptum esse, ut hæc antiqua fide historiarum niti existimem; satis enim, vel me non profitente, ex narratione mea apparet, me poetarum commenta, ab antiqua aliqua fama ducta, multis modis deflexa et ornata, una tela contexere voluisse : quippe qui diligenter discernere soleam ea, quæ famæ antiquæ fundum qualemcumque, aut opinionem antiquam pro fonte, habere, et quæ diversis inde seu ingeniorum seu opinionum, tanquam aquarum divortiis, fuisse derivata, novisque aquarum venis corrivatis aucta novam naturam induisse videantur.

EXCURSUS I

AD LIBRUM III.

De errorum Æneæ annis.

III, 8 *Vix prima inceperat æstas Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.* Etsi in poeta temporum rationes subtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, si tacite ea prætereat aut minus definite apponat ipse poeta : si tamen temporum momentis vel cardinibus expresse adjectis semel animum ad hæc converterit, ne temere id fecisse videatur, ipsi utique curandum est diligentissime. Sed habet etiam ad multa Æneidis loca inprimisque hujus libri declaranda magnam utilitatem, ut errores Æneæ in annos suos dispertiri possis, et doctrinæ exquisitæ prudentiæque Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio ex illo versu lib. I, 755 *nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus æstas*, tum ex iis verbis, quæ supra adscripsimus, III, 8, quo tempore Æneas Antandro solverit. Scilicet

a. C. N.		Errorum Æneæ
1184	Troja capta	a. 1

Est is e vulgari computandi ratione a M. 2820, P. I. 3530 — ante primam Olymp. a. 408 ex Eratosth. Canon. (ap. Diodor. I, 5) et annus 434 sec. Marmor Arundel. — tandem ante U. C. annus 431. Firmarunt annum viri docti adeo calculis astronomicis : quibus vir acutiss. *Gibort* adjecit nuper eclipsin XXVIII Augusti a. ante C. 1185, adeoque anno qui excidium urbis præcessit, factam : quam quærebat in cœlo post Sarpedonis mortem obscurato Iliad. π, 567. Trojæ excidium paullo ante solstitium æstivum incidisse, miro consensu (si Æschylum exceperis Agam. 835, ἀμφὶ Πλειάδων δύσιν, qui autumnum innuere videtur) tradit vetus Græcia, mense quidem Thargelione, etsi in die non satis sibi constant. v. inprimis

nobilissimum locum ex vetere Euripidis Scholiaste servatum ab Ursino ad Æn. II, 255, et a Scalig. de Emend. temp. lib. V excitatum; add. Dionys. Halic. I, 63 (p. 51 Sylb.) Plutarch. in Camillo p. 138 B, a pluribus jam laudatos, inprimis Scaligero, Petavio, Dodwell. de Cyclis p. 805, adde Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelianum sequuti noctem inter XXIII et XXIV Thargelionis ponemus, hoc est inter XI et XII Junii. Pomponius quidem Sabinus ad Æneid. II, 801 mense Martio direptam urbem narrat, nescio quo auctore, sed levi certe et indocto.

Luna circa mediam noctem oriente Achivos ex insidiis progressos jam Lesches in Iliade parva ediderat: Νὺξ μὲν ἔην μεσάτη, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quod Virgilius expressit: II, 250 *Vertitur interea cœlum* etc., 255 *tacitæ per amica silentia lunæ* et 340 *oblati per lunam.* Hinc omnino ad plenilunium; quod tamen aliquot dies jam præcedere debuit, retulere Trojæ excidium chronographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 sq. (139); Scaliger de Emend. temp. lib. V, p. 387; Dodwell de Cyclis Græc. p. 808, qui Tzetzæ loco usus erat e Posthomericis Tzetzæ, quem nunc habemus plenum in edit. Tzetzæ per Fr. Jacobs curata: et post hos multi alii, etiam Burmann. cum Serv. Cerda aliisque ad Æn. II, 255. E Clemente sua hausit Euseb. cf. Fragmenta Hellanici p. 151, cujus cum Duride præcipua hujus cardinis chronici auctoritas fuit; cf. *Tzetza Posthom.* 778, 779. Tzetza minus accurate apponit plura, ut vs. 764 annum ante Olymp. I, 418 (pro a. 408), tum Thargelionis diem XII (vs. 770), sed ignorata veteris anni ratione eum cum Januario comparat.

Achivi quidem hac ipsa æstate litore Trojano solvunt, sed inter varias contentiones exortas paullo serius quam facto opus erat, ne in ventos Aquilones statos, etesias vocant, qui hac anni parte in his plagis maris Ægæi flare solent, inciderent; itaque classis misere tempestate est disjecta. Ita quidem mihi ea de re videtur statui posse. Homerus, ut mirationem majorem faciat, Odyss. γ et δ calamitatem hanc Palladis iræ et Achivorum dissidiis moxque Neptuni odiis tribuit. His iisdem ventis, eodem anno, Ulysses (v. Od. I, 67 sq. 80 sq.), altero Æneas, versus Libyæ litora sunt delati; iisdem, sed anno demum octavo post, Menelaus per XX dies in litore Ægypti ad Pharum tenebatur Odyss. δ, 351, 475. (cf. *Wood on the original Genius of Homer* p. 55 ed. pr. p. 227 ed. sec.) Inci-

piunt autem constanter spirare circa XVII Kal. Aug., cum jam decem dies ante exorti sint: v. Plin. II, 47. Est hoc tempus ὀπωρινὸν antiquorum, ὀπώρα apud Homerum, quo Boream flare ait Il. φ, 346; Od. ε, 328. Iidem etesiæ esse videntur, qui in fabula Aristæi commemorantur: de quibus v. Apollon. II, 516, 525 et ibi Schol. In hiemem igitur, nisi procellosum tempus intelligas, dilata Græcorum navigatio dici nequit. Tradita hæc accuratius fuerunt haud dubie a veteribus, uti ex Dictye colligo lib. V, 8, ubi in paciscendo cum Antenore Ulysses urget, *tempus ad navigandum idoneum prætervolare*, et V, 16 *urgente navigii tempore*, et c. 17 pr. — *veriti, ne per moram, interventu hiemis, quæ ingruebat, a navigando excluderentur.*

At Æneas, qui capta Troja se in montem Idam cum suis receperat, ab australi parte versus Antandrum descendit, et in hujus urbis portu classem facit. In classe facienda et instruenda hiems consumitur, lib. II, 5, 6 *classemque sub ipsa Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ.* Secundum Dionysii Halic. I, 63 calculos, jam autumni (1) hujus anni initio Trojani Hellespontum trajiciunt et in Thracia hiemem exigunt, ad historiæ veritatem haud dubie propius; sed hanc deserere recte potuit poeta. Ab omnium ceterorum fide recedit, quod ad Æn. III, 8 Servius ex Palæphato (qui junior ille, Τρωϊκῶν auctor esse videtur,) notat, *capto Ilio Æneam post triennium navigasse.*

Antenor interea et ipse discessum parat, et iter quidem, quod et Æneas facere decreverat, versus Italiam instituit. Si quæras, quomodo in hoc consilium uterque devenire potuerit, cogitandum est, illo tempore terras Europæ occidentales Græcis Trojanisque fuisse eodem loco, atque Europæis ante hæc duo sæcula et quod excurrit, Americam. Tenebant autem Græci tum omnia maris Ægæi litora, ut adeo nisi in Ionio receptus esset Trojanis nullus.

a. C. N.	a Troja capta	Errorum Æneæ
1183	a. 1	a. 2

Æn. III, 8 *Vix prima inceperat æstas — Litora cum patriæ la-*

(1) Dionys. quidem τῷ ἑξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν· sed utitur ille anno Attico novo, qui a novilunio, quod a solstitio æstivo proximum est, initium habet, et cum annis adeo Olympicis, qui et ipsi inde ducebantur, conspirat.

crimans portusque relinquo, Et campos ubi Troja fuit. Feror exsul in altum.

Primum quidem cursum in Thraciam tenuit: III, 13 sqq. — 68 *Terra procul vastis colitur Mavortia campis. Thraces arant.* Condit hic in litorali plaga urbem, *Æneadas.*

Parabat Æneas Veneri, Jovi, aliisque diis sacrum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio sanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque umbræ Polydori monitu, inferiis ei factis, terra excessit; quod non nisi vere sequente factum.

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Trojanis exactam, etiam Dionys. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etsi superioris jam anni; nam hujus anni hiemem in Sicilia ab iis consumtam ponit; ut adeo sequente anno secundo a Troja capta ad agrum Laurentem pervenerint. Et hanc rationem sequuti sunt alii: ut L. Cassius Hemina ap. Solin c. 2.

a. C. N.	a Troja capta	Errorum Æneæ
1182	a. 2	a. 3

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Æn. III, 69. Vere ineunte, ἔαρος ἀρχομένου, mari patefacto, versus Archipelagum navigant, Delum perveniunt. Ab Anio Anchisæ hospite benigne excepti Apollinem consulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere, jussi essent, unde majores Trojanorum progressi ad Trojæ loca olim pervenerant, Anchises eam Cretam interpretatus, unde Teucrum ad Troadem appulisse a majoribus acceperat, eam petere jubet. Ad hanc igitur insulam bona spe alacres cursum dirigunt, II, 73 — 131. Idomeneus jam tum Creta erat a suis expulsus v. 121. Condunt hic urbem *Pergameam,* instruunt domos, colunt agros, et terra se a fatis monstrata nunc tandem potitos esse lætantur, v. 132 — 137.

Inter hæc annus unus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille septenarius annorum confici possit, nisi ita statueris. Igitur

a. C. N.	a Troja capta	Errorum Æneæ
1181	a. 3	a. 4

in nova colonia Cretæ consumitur. Interea

a. C. N.	a Troja capta	Errorum Æneæ
1180	a. 4	a. 5

siccitas agrorum, aeris gravitas, lues corporibus infesta. Cum iterum

Phœbum in Delo consulere vellent, Æneam per somnum docent Penates, non Cretam, sed Italiam sedem a fatis destinari. Itaque paucis in colonia relictis, iterum naves conscendunt, III, 137 — 191.

Evecti in altum gravi tempestate opprimuntur, ut procellosum in his plagis mare esse solet. Quarto die ad Strophades, quæ Ionii maris insulæ occidentali Peloponnesi litori obversæ sunt, appulsi, cum ab Harpyiis vexarentur, accepto a Celæno vaticinio, iterum hinc solvunt, III, 192 — 267 et alias hujus maris insulas prætervecti Actium in sinu Ambracio perveniunt. Hic lustratio et ludi habiti, III, 268 — 283. *Interea magnum Sol circumvolvitur annum, Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas* v. 284, 285.

a. C. N.	a Troja capta	Errorum Æneæ
1179	a. 5	a. 6

Transacta apud Actium hieme, Epiri litore lecto ad Buthrotum escendunt, ubi præter omnem exspectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum ipsis commorati, accepto novo ab Heleno vaticinio, iterum navibus in altum deductis (III, 286 — 505) præter montes Ceraunios provehuntur, cumque per noctem litorum tuta subiissent, altero mane Italiam conspiciunt, 506 — 529.

Trajectu facto portum Veneris paullo supra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum subeunt, et Palladi Junonique sacra faciunt, 530 — 548.

Mox sinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliæ fretum prætervecti in Cyclopum litore escensionem faciunt; sed recepto Achemænide, qui ab Ulysse relictus fuerat (Ulysses igitur paullo ante, et quidem, quod poetæ præter Homeri fidem ponere licuit, ante tres menses v. III, 645 in his litoribus erraverat), Polyphemi metu classem iterum expediunt, et litus Siciliæ orientale et australe prætervecti in occidentali litore supra Lilybæum promontorium Drepani portum ad Erycem intrant. Hic dum a longis erroribus recreant se, sub æstatis exitum (cf. an. seq.), Anchises moritur, III, 549 — 714. (1)

(1) In temporibus, quæ nunc succedunt, ordinandis magnam difficultatem injecit ipse poeta, qui discessum e Sicilia et acces-

a. C. N.	a Troja capta	Errorum Æneæ
a. 178	a. 6	a. 7

Vere, ut e sequentibus probabile fit, quando navigandi tempus aderat, classis Æneæ e Sicilia solvit versus Tyrrheniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Æneide comprehensæ exordium habent : v. lib. I, 34 sqq. Vix illa altum tenet, cum subito gravissima tempestas orta, quam poeta ab Æolo Junonis rogatu immissam prodit, versus Africam naves rejicit; sex circa Ægimuri Aras, ex adverso Carthaginis, partim scopulis, partim arenarum vadis illisæ, una a mari hausta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatæ, subsidente tandem tempestate vix in Africæ litus, sed diversis partibus ejiciuntur (I, 34 — 158). Æneas quidem cum septem navibus (I, 170 et 383) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunitanus sinus est, portum subit, ad Aquilariam, objectu insulæ,

sum ad Africam septimo errorum anno factum diserte memorat v. extr. libri I *nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus æstas;* idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat lib. V, 626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas.* Ea tamen si eo, quo fecimus, modo conciliari possunt, concidit poetæ reprehensio, quam Wood quoque movet p. 229. Nolo in exponenda difficultate otium consumere, quam jam veteres versavere. v. Servium ad lib. V, 626, cujus nota tandem in his verbis subsistit : « Ergo constat, quæstionem hanc unam esse de indissolubilibus; quas non dubium est emendaturum fuisse Virgilium. » Si quis itaque poetam in tempore Æneidi suæ constituendo sui parum memorem fuisse dicat, non multum habeo quod reponam. Illud tamen male haberet, quod poeta temporis notas disertis verbis apposuit, quas, si abfuissent, nemo desideraturus aut in hanc quæstionem descensurus fuisset. Etsi vero expediri illa nequit, ita ut nihil forte reponere possis, alterutrum tamen sumendum est, aut sub finem anni autumno exeunte Æneam ad Africam accessisse, et altero anno primo vere discessu facto in Siciliam reversum esse; aut vere demum sequentis anni solvisse Æneam ex Sicilia, Carthaginem appulisse et eadem æstate in Siciliam rediisse. Hoc si sequare, saltem versuum istorum ratio ac sententia constat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis docuerit, teneamus hoc. Certe Catrœum, quem ad lib. V pr. de his disputasse videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget. Nec *Wood*, qui Iliadis et Æneidis tempora constituenda alio opere sibi proposuerat (p. 229 sq. et p. 254 vers. germ.) satis probabilia amplexus esse videtur.

quæ altera ex Ægimuri Aris esse videtur, a ventis tutum. Altero die ad exploranda loca digressus, et a matre Venere, sub Nymphæ specie obvia facta, confirmatus animo, novam urbem Carthaginem de colle urbi imminente prospicit. Degressus inde dum in novo Junonis templo opera singula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Æneas excipitur moxque socios cum parte classis, quam desideraverat, recuperat (I, 159 ad finem. libri); casus suos inter epulas factas narratione exponit (lib. II et III).

Gesta hæc anni hujus vere; quod constat, si cum lib. V, 626 sq. compares illa: *Nam te jam* septima *portat Omnibus errantem terris ac fluctibus* æstas, I, 755, 756. Itaque I, 31—multosque per annos *Errabant acti fatis maria omnia circum.*

Desidet aliquot menses apud Didonem Æneas; tandem deorum monitu hac ipsa æstate ex Africæ litore solvit, ingruente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare solet. Versus sunt hi: IV, 52 *caussasque innecte morandi, Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion, Quassatæque rates, dum non tractabile cælum.* Mox 193 *Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere etc.*, tandem v. 309 *Quin etiam hiberno moliris sidere classem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum.* Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuisse exactam, nec nisi sequente vere hinc discessisse Trojanos. In adstruenda hac re multus est Bargæus. v. Jo. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 sqq. Possis etiam, quod alii v. c. Catrœus, faciunt, ita statuere, sub anni superioris exitum Æneam ad Carthaginem accessisse ibique hiemem exegisse. Sed neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic poeta sibi ipsi adversaretur, qui *septima æstate* Africam adiisse, et *septima æstate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diversis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Æneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab adventu secundus; neque altero loco hiems aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod, quale fuerit, tertio loco apparet, *hiberno sidere* et *aquilonibus;* qui esse possunt illi ipsi stati venti, etesiæ dicti, quos paullo ante ad a. 1 medio Julio et Augusto flare diximus. Etiam lib. IV, 429, 430 *extremum hoc miseræ det munus amanti: Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes.* Nec *Orion* lib. I, 535; IV, 52 aliam quam tempestatis ortæ significationem habet. cf. Serv. ad V, 626 et Cerdam ad e. l.

EXCURSUS II.

De Harpyiis.

III, 209 sqq. *De Harpyiis* fabula antiquissima, quippe jam Hesiodo Theogon. 267 memorata, qua *meteori* vel *procellosi venti* genus aliquod dearum specie induisse videntur primi homines : unde cum Iride e Thaumante et Electra natæ ferebantur : ibid. et Apollod. I, 2, 6. Data hinc *Harpyia Podarge* in conjugium Zephyro ap. Homer. Iliad. π, 150, ubi ea βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο (adeoque monstri similis, dicta tamen dea, ut Echidna, Typhon et al.) peperit Zephyro Xanthum Baliumque, Achillis equos : suavi commento, ad celeritatem equorum horum declarandam. Allusum autem ad eandem fabulam in illa narratione, qua equi in Lusitania ex Favonio concipere narrantur : sup. ad Ge. III, 273. Ad priscam illam Harpyiarum, tanquam ventorum, ac procellarum, notionem spectat antiqua loquendi ratio, qua ii, qui evanuerant, *ventis rapti* dicuntur; tandem forma poetica etiam *res, vota, preces* a ventis feruntur. Ulyssem mari jactatum Ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο Odyss. α, 241, ut alias ἀναρπάξασα θύελλα Ὤχετο φέρειν. Multo magis manifesta res ex Odyss. υ, 77 comparato v. 63, 66 (cf. Eustath. ad illa loca), ubi Pandarei filias (de quibus v. ad Apollod. p. 843) evanuisse ex hominum conspectu declarare volebat poeta : Τόφρα δὲ τὰς κούρας Ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο. v. Paus. X, 30 pr. Sequutus hoc est Sophocles Philoct. 1120—1222 (1092—1094). Latonam ap. Hygin. f. 140 *Jovis jussu ventus aquilo sublatam ad Neptunum pertulit.* In sequioribus poetis mira fabulæ varietas; hoc est, sæpe et a multis fabula tractata et pro cujusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores de Harpyiis narrationem (Orphicorum tamen auctor eam omisit) intexuerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. 232 sq. copiose tractatam videas; nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. Adde Apollod. I, 9, 21 sqq., ubi cf. Not. p. 190 sq. et h. l. Serv. cum Pompon. Sab. Hinc alii poetæ aliis argumentis, ut h. l. Virgilius Æneidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, ut injuste fac-

torum ultrices, tanquam Diras ac Furias, exhiberent, ut h. l. 255—257. Et apud Apollon. Arg. II, Phineum ulciscuntur; ubi v. 289 sunt Διὸς κύνες, ut Κῆρες sunt Ἀΐδαο κύνες IV, 1665; quo factum, ut confusas passim cum his ipsis videas: etsi Homerus diserte eas distinxerat, Odyss. υ, 77, 78. Hoc unum recte traditum in extrema parte notæ Servianæ et in nota Cerdana. Accessit in poeta et hoc, quod mala denuntiant et prædicunt. Nam sic Celæno: *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.* Tandem etiam Parcarum et Fatorum loco habitæ sunt. Sic Herodes Atticus in Inscript. in Regillam, vs. 14: οὕνεκα οἱ παῖδας μὲν ἀμύμονας ἐκ μεγάροιο Ἅρπυιαι Κλωθῶες ἀνηρείψαντο — sunt Μοῖραι. Cf. inf. ad XII, 845. Jecimus fundamenta fabulæ a viris doctis, qui veriora exquirere volent, accuratius dispescendæ et dilucidandæ. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 sqq. Ceterum mireris forte, tam casto h. e. tam exquisiti circa τὸ καλὸν καί πρέπον sensus et subtilis judicii poetæ, fabulam tam parum jucundam potuisse probari. Cui enim non moveat nauseam *fœdissima ventris proluvies* et *contactuque omnia fœdant Immundo* et *teter odor?* Enimvero talium rerum judicia diversis in populis, diverso ævo, admodum diversa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio olim monitum est. Tum, quod majus est, ea quæ vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 sqq.

Superest, ut *de forma Harpyiarum* dispiciamus, paullo subtilius quam a Montfauc. et aliis factum vidimus. In Homero sunt *Venti*, θύελλαι, a quibus in altum raptæ sunt Pandarei filiæ; nihil de forma additur. At ubi equos Harpyia Podarge Zephyro peperit βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο, manifestum est, quod et Apollonius in Lexico Homer. statuit, *formam equinam* ei esse tributam: Iliad. π, 149. Ad quem locum plura videbimus. *Alas* addidit Hesiod. Theog. 267. «Electra Thaumanti peperit ἠϋκόμους Ἅρπυίας Ἀελλώ τ' Ὠκυπέτην τε, Αἵ ῥ' ἀνέμων πνοιῇσι καὶ οἰωνοῖς ἅμ' ἕπονται Ὠκείῃς πτερύγεσσι. μεταχθόνιαι γὰρ ἴαλλον.» Si ἠΰκομοι sunt, *pulchris comis*, putes *puellas* fuisse; possunt tamen quoque *pulchris jubis* insignes esse *equæ*. Apud Apollon. in Argon. l. l. II, 188 appositos Argonautis cibos raptant γαμφηλῇσι, quod apud Homerum de *maxillis*, σιαγόσι, γένυσι, dictum; de rostris vulgo accipitur. Advolant quoque illæ et edunt clangorem, κλαγγὴν, vs. 269, tanquam alites

rapaces; ut apud Apollodor. I, 9, 21, ubi Argonautica exponit, πτερωταί sunt et σὺν βοῇ καθιπτάμεναι. Omnino in Argonauticis fabula de Phineo et Harpyiis disertius exposita fuisse videtur. Hactenus Harpyias *animantia alata monstrosa* fuisse existimes : Virgilius addidit plura. Sunt ipsi *Harpyiæ volucres, virgineo ore; manus unguibus curvis instructas habent, pedes uncos, vocem diram, pallorem ex fame, corpus invulnerabile.* (216 *Virginei volucrum vultus — uncæque manus* — 226. *Magnis quatiunt clangoribus alas* — tum *vox dira*—233. *Pedibus uncis.*) Ad hujus poetæ ductum cogitandum erit de *alitibus* virgineo ore insignibus. Convenit Schol. Lycophr. 655 σώματα γυπῶν, πρόσωπα κορῶν ἔχουσαι; sed idem miro modo addit, ὦτα ἄκρτων, *aures ursinas* eas habere.

Jam expressas videmus in numis ac gemmis formas *volucrum capite virgineo instructarum* : quas variis modis interpretari solent viri docti, modo Sirenes, modo Stymphalides, modo Harpyias. Posterius hoc cum aliqua probabilitate statui posse videtur : conveniunt enim formæ cum exemplo Virgiliano, nisi quod *uncæ manus* absunt, et quod plerumque galea apposita est capiti : vide saltem Montfauc. tom. I, pl. 222; vel. Beger. Thes. Brand. t. III, p. 371. Propius ad Virgilium expressa est facies in Cod. Vatic. ad Æn. VI, 289 ubi in locis inferis memorantur Harpyiæ; est virgo ibi alata in avem desinens cum manibus uncis. Verum in monumentis hæ absunt. Addita igitur est galea nescio qua de caussa; aut dicendum est, merum phantasma artificum, symbolicum forte, eam speciem esse. Possunt quoque omnia hæc pariter esse vera, si recte ea constitueris.

Scilicet sunt haud pauca Græcorum, inprimis in Odyssea, monstra, quæ ab antiqua aliqua forma symbolica ducta sunt; nonnulla quoque conveniunt cum Ægyptiis hieroglyphis, seu casu, seu quod inde ducta erant; aliis tamen modis tractata et ornata. Ita Harpyias Ægyptiis figuris alitibus cum capite virgineo (quales apud Montfauc. sunt) similes esse haud negem; potuere quoque ex Ægypto ductæ esse. Eadem forma serius superstitionibus amuletorum inserviit, varieque ea occurrit ornata in gemmis. v. Gorii Gemmas astrif. tab. 135, 6, 7. Exstat numus Gabalensium apud Patinum in Numismat. Impp. p. 243, in quo Harpyia cum Sphinge efficta symbolicam speciem habet.

Cum ea forma semel instructa esset galea, adjecta fuere alia, ut clipeus, hasta; ita ut tandem Palladis symbola ea referre videretur.

Tale signum in donario gentis Valeriæ occurrit, quod ductu duarum gemmarum (quas tamen pro amuletis, non pro vere Græcis habere malim) apud Montfauc. tab. CXXII, 8, 9, ad Palladem revocabat Eckel, *Doctrina numor.* tom. V, p. 331. Nec tamen ultra opinationem progredi in his licet.

Sirenum species tam diversa est, ut eam cum Harpyiis confundi mireris. Sunt eæ virgines alatæ, inde a femoribus in volucres desinentes; πτερωταὶ, τὰ κάτω ὀρνίθων ἔχουσαι, ut Schol. Lycophr. 653; et Apollon. IV, 898 ἄλλο μὲν οἰωνοῖσιν, Ἄλλο δὲ παρθενικῇς ἐναλίγκιαι ἔσκον ἰδέσθαι. Tubam fere vel citharam tenent, ut vel apud Montfauc. videas. Exempla exstant plurima in numis, in gemmis (v. c. apud Tassie) et sarcophagis. Nobilis est denarius gentis Petroniæ (v. c. Thesaur. Morel. tab. I, 1 et al. add. Spanhem. tom. I, p. 251). Inprimis numi Neapolis Parthenopen exhibent. Inter gemmas est Sarda, in qua Ulysses alligatus est malo, adstantibus trinis Sirenibus, obvia apud Paciaudum, *Monim. Pelop.* tom. I, pag. 139. Idem argumentum est anaglyphi, quod primus edidit Fabrett. addend. ad Tabulam Iliacam, pag. extr. Add. Musam Sirenis alis pennas evellentem ap. Winckelmann. *Mon. ined.* tab. 46.

Tandem *Stymphalides* nequidem in censum hunc referri debebant; sunt enim aves palustres longis rostris, nulla alia re notabiles: v. Apollodor. II, 5, 6. At Pausan. VIII, 22, nugatur, dum ex Arabia eas arcessit. Occurrunt illæ in pluribus anaglyphis Herculis, et in numo Perinthiorum Gordiani III, in Numism. Albani tom. II, tab. 70. Add. Pictur. Herculan. vol. VII, p. 709; Winckelmann. *Mon. ined.* tab. 65; *Gravures de Vases par Tischbein*, vol. II, tab. 18.

EXCURSUS I

AD LIBRUM IV.

De Didone, ejusque amoribus et ætate.

Cum, si historicam fidem sequaris, Didonis ætas plus quam CCC annis a Trojæ excidio Æneæque erroribus abfuisse vulgo narretur (quod jam a Servio observatum videas ad v. 459), modo in accusando modo in excusando poeta, qui Didonis amoribus Æneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attingamus, alia, eaque nostro quidem judicio gravior, quæstio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poetam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, ut Didonis amores in carmen suum inferret? casune an ratione an exemplo hoc potissimum episodio usus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Jam quid poeta in tota hac ratione sequutus sit, dum Æneam ad Africæ litus tempestate atrocissima actum admovit, et supra est expositum, et iis qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Ulyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus, tum ex naufragio maxime et ejectione Ulyssis in ignotam terram, multum habere suavitatis, variarique narrationem videret, cum is alia loca tantum attigisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi jejunam et parum suavem suam vellet esse narrationem de Æneæ navigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum, ut Æneam ventis ac procellis a cursu dejectum in remotam terram, de qua nova ac mira quædam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari Mediterraneo, a Troade versus Italiam, navigatio fieret, si omnes animo litorales plagas percenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam, qua usus est poeta, Carthaginiensis. Jam primum quod australe potissimum litus adire tempestas coegit Æneam, fac-

tum partim poetarum exemplo, partim ventorum natura. Nam in maris hujus plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, gravissimæ ab aquilone vento excitantur tempestates, durantque certo anni tempore flatus ejus continui per plures dies, ob hoc ipsum dicti etesiæ. Videntur hi iidem fuisse, qui Menelaum XX dies ad Pharum retinebant Odyss. δ, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Græciam vel Italiam peterent, versus Africæ litora propelli? Itaque Græcos a Troja reduces, cum Maleas circumvecti tempestate a cursu dejecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Ægyptum adiit, l. c. et Odyss. γ, 300; Paris et hanc et Phœnicen, Ulysses Lotophagorum insulam in Libyæ litore, Meningem, v. Odyss. ι, 80 sqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africæ litora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poetarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africæ litus classis Trojana erat deferenda. Cum vero reliquæ passim partes, Ægyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatæ, feliciter poeta in Carthaginiensem oram incidit. Quæ enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Æneidem scriberet, quibus jucundissimum auditu esse debuit, si belli gravissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi paraverat, semina et caussas in ipsis olim Æneæ fatis ac casibus jacta esse videret.

Ut autem Didonis potissimum amore uteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medeæ amores exempli auctoritate adducere poetam poterant, tum feminæ hujus claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsum Trojanorum ad Carthaginiense litus præferendum esse videbat, in tam antiqua de Æneæ erroribus historia, quæ Carthaginis incunabula antevertebat, quid de hac urbe aliud memorari poterat, quam ipsa ejus primordia? Quam opportunum autem ad poeticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hunc quidem locum in Medeæ et Jasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte judico, duobus potissimum modis assequutus est: partim *quod Tragicorum gravitatem et amoris atrocitatem sequi*, partim *quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam deflectere maluit*, qua decoris et honestatis alicujus exquisitioris famæque

laudem propositam sibi habent feminæ. In toto enim Homero et ex Homerici temporis sensu amor parum idoneus est ad pathos inferendum.

Quæ a nobis commemorata si quis animo consideret, næ is, puto, Segræsii aliorumque rationes ad poetam, tanquam qui tempora confuderit turbaritque, defendendum allatas, vanas vere aut infirmas, non magnopere desiderabit. Delectationis sane potior habenda est poetæ ratio, quam historicæ veritatis; et, si doctrinæ laus poetam decet, non tamen illa ex temporum subtili ratione est exspectanda, nec in poeta ullum peccatum habet reprehensionem, nisi quoties audientium animos seu rerum seu numerorum illecebris tenere nequiit: hoc unum est, quo adversus præscripta artis suæ peccasse videri debet; ad hoc enim redeunt ea, quæ Aristoteles de Poetica disputat c. 25 distinguendo inter ἁμαρτίας, τὴν μὲν καθ' αὑτὴν, τὴν δὲ κατὰ τὸ συμβεβηκός.

Si tamen in ipsas Carthaginis origines variasque super iis veterum narrationes accuratius inquirere voluissent viri docti, totum hoc poetæ peccatum et accusatione et defensione vacare omninoque esse nullum facile intellexissent. Tam diverse enim de condita Carthagine traditur et in tam diversa tempora ejus incunabula rejiciuntur, ut vel historico minus subtili liberum fuisset eligere, quod maxime sequi vellet. Qamquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem revocari potest, si memineris condi urbes dici non uno sensu, nec modo primis jactis fundamentis, sed et mœnibus ductis, colonia nova adscripta, aucta denique et amplificata quocunque modo civitate. Certis etiam temporum intervallis a Phœnicibus Africam occupatam, a Sallustio quoque proditum, Bello Jug. 22. Sæpius itaque haud dubie condit est Carthago, et possunt varie traditæ ejus origines commode ad certas epochas revocari. Jam *primum* L ante Trojam captam annis Carthago condita esse dicitur a *Tzoro* et *Carchedone*, apud Appian. Punic. pr., quod idem ex Philisto repetit Hieronymus in Eusebio latine facto ad Num. 805 in ed. Scalig. p. 91, et ad Num. 798 in ed. Pontani et Vallars., h. e. ante Chr. 1198 (ad Euseb. computum 1217) et ante Trojæ excidium, ex ead. Euseb. computatione, a. 37. Græca Eusebii servata sunt a Syncello p. 172 ed. Par., unde Scaliger transtulit in Græca Euseb. p. 33, I, 31. Adde Chronic. l. I, p. 18 et 126. Tzori quidem et Carchedonis, quippe urbium, nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum personas designandas esse traducta, ab aliis Didonis

nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Trojani tempora, L vel adeo XXXVII annos, Carthaginis prima exordia in veteri historia memorari solita fuisse. *Altera* Carthaginis conditæ epocha est CLXXIII a. post priorem illam, paullo ante coloniam Ionicam, secundum Chron. Euseb. Hieronymi ad Num. 971, aut (ut verius apud Syncellum legitur, qui Græca Eusebii servavit p. 181 A) CXXXIII annis pos Trojam captam, h. e. a. C. 1025 (sec. Euseb. 1044). Hac quoque epocha Didonis opera celebratur, quæ amplificanda ac munienda urbe Cartha, et Byrsa arce condenda, maxime fuit conspecta. Ἐπεκτίσθη Καρχηδὼν ait Syncellus: accepit etiam illo tempore suum nomen, cum antea Origo esset dicta; si modo vera tradit Syncellus (XXXI annis serius ab aliis hanc epocham definitam fuisse, ex Eusebio Hieronymi discas ad Num. 1002, sec. Scalig. 1000, quod in ipsa Salomonis tempora incidit). *Tandem* CXC annos ubi descenderis, *tertio* loco Carthaginis conditæ memoriam fieri videas a Josepho in Apion. lib. I, 18, p. 1042, et ex eo ap. Syncell. p. 182, post Salomonis templum conditum anno CXXXIII mense octavo; qui est ante C. N. 861, a Troja capta CCCXXIII, ante U. C. 108 Varr. Et ad has fere epochas alludunt ceteri numeri, qui passim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago stetisse dicitur, eliciuntur. Iocc anni vulgo hac in re memorati sunt, sed termino a quo et ad quem illi pertingerent parum exacto. Auctorem satis diligentem Appianus ante oculos habebat, cum ἑπτακοσίοις δ' αὐτοὺς ἔτεσιν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαῖοι Σικελίαν ἀφείλοντο. Factum hoc ante C. N. 242, quibus si annos 700 addideris, habes annos 942, qui a Trojæ excidio 242 annis absunt, adeoque ad mediam fere epocham supra memoratam assurgunt. At mox alii parum diligenter annos 700 ad excidium Carthaginis deduxere, ut in Epitome Livii LI habetur: cui indiligentiæ locum fecisse putandum hoc, quod *per* 700 *annos floruisse Carthago* vulgo ferebatur: ut in locis Appiani habetur, Pun. p. 366, 55 et 493, 35. Ita enim paucis hæc expedias. Pluribus aliam rationem ibi exposuit editor doctiss., verum ea, quæ super Carthaginis originibus dicta sunt, sigillatim h. l. repetere vel excutere, a consilio alienum est. Vid. viros doctos, inprimis Scalig. ad Euseb. et in App. de Emend. Tempp. p. 31; Joseph. l. c. Vellei. I, 6, 4; Justin. XVIII, 4; Salmas. ad Solin. c. 27, p. 228, et, si ad manum est, vel Notata ad Guthrium consulas tom. III, p. 253 sq., vel Simson. A. M. 3132 cum Wesse-

ling. Nott. Non enim nisi eadem fere recocta passim videas. Est sane tertia hæc epocha, paullo maturius forte et illa constituenda, vera Didonis ætas, si quidem illa Pygmalionis fuit soror, Mutgonis seu Mettini filia. Fuisse tamen communem veterum errorem, ut ad Didonem prima Carthaginis exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores exscripsere, Cedreno p. 140, et Jo. Malea p. 68; verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat, qui, memorata ista prima urbis origine L ante b. Troj. annis, addit : « Conditores fuere Zorus et Carchedon; ut vero Romani et ipsi Carthaginienses opinantur, Dido, mulier Tyria. » In tanto itaque scriptorum optimorum dissensu, tantaque rei obscuritate, quis hoc a poeta postulet vel exspectet, ut temporum rationes subtilius, quam ipsi historici, subducere sustineat? Monendum et illud quoque, jam ante Virgilium amores Didonis et Æneæ videri celebratos fuisse ab historicis Roman. Nullam igitur in Didone ad Æneæ ætatem revocanda, reprehensionis materiam subesse, ex iis, quæ disputata sunt, satis intelligi puto.

EXCURSUS II.

Apollinis accessus ad Delum.

IV, 143—149 *Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo, Instauratque choros, mixtique altaria circum Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi. Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro; Tela sonant humeris.* Insignis phantasmatum et verborum dignitate locus, cujus pars ex Apollonio, sed multum ornatius, adumbrata, lib. I, 307—309 Οἷος δ' ἐκ νηοῖο θυώδεος εἶσιν Ἀπόλλων, Δῆλον ἀν' ἠγαθέην ἠὲ Κλάρον ἢ ὅγε Πυθὼ, Ἢ Λυκίην εὐρεῖαν ἐπὶ Ξάνθοιο ῥοῇσι (confer etiam versus lib. I, 536—539, et lib. II, 677 sqq.; item Callim. in Dian. 241 sqq.); reliqua forte ex alio Græco poeta. Ante oculos locum Maronis habuit Avienus Orb. Terr. 705 sq. ubi compara Werns-

dorfii Notam p. 1036 sq. De Neptuni incessu simili ornatu elaboratus est apud Apoll. III, 1239 sq. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Æneas incedens comparatur cum Apolline incedente. Jam, ut ornatum intelligas, deum non simpliciter incedentem, sed festo die, ut sacris suis intersit, prodeuntem sistit; et sacris quidem celeberrimis, in insula Delo: inde ornamenta petiit cum ex his sacris et dei accessu, tum ex loco, unde decesserat. *Lyciam* memorat, eamque *hibernam* appellat, quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciæ exigit: etsi vel δυσχείμερον vel εὐχείμερον explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Servius narrat; gravior enim auctoritas non occurrit; *nam constat Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciæ civitatem, dare responsa—et sex æstivis apud Delum.* Certe et Herodot. I, 182 de Pataræo oraculo: οὐ γὰρ ὦν αἰεί ἐστι χρηστήριον αὐτόθι. Ἀποδημίαι et ἐπιδημίαι deorum res notissima inprimis post Spanhem. in Callim. *Delum maternam* matri Latonæ sacram, seu quod matris caussa mari emerserat. Certe et aliis est *Latonia Delos.* Jam in sacris nihil est augustius *choro,* qui ducitur, nihil in poetis memoratu jucundius. *Instaurat,* cum dilectu, quandoquidem est voc. sacrum; habet autem plus dignitatis, quod ipse deus parat choros, quam choros in ejus honorem duci. Chori inter rem sacram instituuntur ab iis qui sacra curant, partim qui primitias frugum in insulam apportant; v. Callim. in Del. v. 279 sqq.; hos designat poeta per *Cretes, Dryopes et Agathyrsos.* Simplicius Iones memoraverat Hymnus Homericus in Apoll. 147 sq. Facit etiam nominum antiquitas ad majorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur secundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 sqq., 535 sqq. ubi Apollo apud Delphos sacrorum ministros sibi adsciscit Cretenses, navi Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus respicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes,* Trojanis temporibus Thessaliæ circa Spercheum habitatores, inde Parnassi accolæ, qua ille versus Œtam procurrit, ea regione quæ Doris appellata est. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine versaretur. Res copiose ac diverse tractata esse videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diversa enim inter se narrantur apud Herodot. VIII, 31, 73; Apollod. II, 7, 7; Strab. VIII, p. 373 C; Apollon. I, 1213 sqq., et Schol. et alios. cf. ad Apollod. Not. p. 475 sq. Sed ex iis unum est, quod Virgilius ex parte sequitur, apud Pausan. IV, 34, Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini devotos fuisse, τῷ Ἀπόλλωνι ἀνάθημα ἤχθησαν ἐς Δελφούς. Hoc

et Servius habet : *Hi populi, ab Hercule victi, Apollini donati esse dicuntur.* Ex dei tamen responso ab Hercule in Peloponnesum deducti primum Asinen Argolidis, mox Asinen Messeniæ occuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt insigni religione. Videtur igitur ab aliquo poeta traditum forte et hoc, mansisse apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos qui sacra curarent, ut modo de Cretensibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum suam poeta paullo licentius. At *Agathyrsi* proprie Delum spectant. Nam uti Callimachus Arimaspos, ita Maro Agathyrsos pro *Hyperboreis* posuit, quorum θεωρία seu legatio sacra ad Delios res est satis nota. Vide vel Gesneri Prælect. II de Navigat. extra column. Herc. et loc. class. Callim. in Del. 281 sqq. Ad Scythicum nomen retulit Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etsi a Græcorum ad Borysthenem et Tanaim coloniis θεωρίας istas venisse probabile sit. *Altaria circum* sunt chori κύκλιοι, de quibus vid. Intpp. ad Callim. l. c. v. 313. περὶ βωμὸν etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. Quos Servius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, Ἀβίους emenda. Vss. 147, 148, 149 inprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. Argutatur et in h. l. Spencius Dial. VIII, et poetam modo ad Apollinis Vaticanum signum, modo ad Augustum respicere vult.

TOMI SECUNDI FINIS.

TABULA

RERUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

ÆNEIS.

EXCURSUS NOTABILIORES

AD LIBRUM I.

AD LIBRUM II.

AD LIBRUM III.

AD LIRRUM IV.